

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH CONGRESS

TBILISI
AUGUST 23-25, 2023

SCAR

FULL TEXT BOOK

Congress Web Page : <https://kmu.edu.tr/scar>
Mail Address : scarkmu@gmail.com

**SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR-
(INTERNATIONAL)**

**KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
BİLİMSEL ve AKADEMİK ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
(ULUSLARARASI)**

**SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR-
(INTERNATIONAL)**

**23-25 AĞUSTOS 2023
TİFLİS - GÜRCİSTAN**

**TAM METİN KİTABI
FULL TEXT BOOK**

EDITORS

Prof. Dr. Nejla CANBULAT ŞAHİNER

Prof. Dr. Ayşe Sonay TÜRKMEN

Doç. Dr. Ahmet Burhan ÇAKICI

Dr. Öğr. Üyesi Kubilay ÖZER

Dr. Öğr. Üyesi Tahir DAĞCI

Dr. Öğr. Üyesi Alper Yusuf KÖROĞLU

ISBN: 978-975-97404-2-9

VİZE BASIN YAYIN

Eğitim Öğretim Pazarlama Sanayi Tic. Ltd. Şti. Libya Cad. Cemre Sok. No:4/8 Kolej/Ankara

Tel.: (0312) 432 00 44 • (0312) 432 00 64

www.vizeyayincilik.com,

vizebasinyayin@hotmail.com.tr

**SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR-
(INTERNATIONAL)**

**KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
BİLİMSEL VE AKADEMİK ARAŞTIRMALAR KONGRESİ
(ULUSLARARASI)
SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR-
(INTERNATIONAL)**

FULL TEXT BOOK

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Nejla CANBULAT ŞAHİNER

Prof. Dr. Ayşe Sonay TÜRKMEN

Doç. Dr. Ahmet Burhan ÇAKICI

Dr. Öğr. Üyesi Kubilay ÖZER

Dr. Öğr. Üyesi Tahir DAĞCI

Dr. Öğr. Üyesi Alper Yusuf KÖROĞLU

Authors are responsible both ethically and juridically.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

ONURSAL BAŞKAN

Prof. Dr. Mehmet GAVGALI Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Rektörü

DÜZENLEME KURULU

Doç. Dr. Ahmet Burhan ÇAKICI - Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi (Kongre Başkanı)

Prof. Dr. Nejla CANBULAT ŞAHİNER - Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşe Sonay TÜRKMEN - Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Kubilay ÖZER - Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Tahir DAĞCI - Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Alper Yusuf KÖROĞLU- Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

SEKRETERYA

Dr. Öğr. Üyesi Tahir DAĞCI

Dr. Öğr. Üyesi Alper Yusuf KÖROĞLU

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

BİLİM KURULU

Professor Imelda COYNE	Trinity College Dublin (İrlanda)
Professor Sarah NEİLL	University of Plymouth (İngiltere)
Associate Professor Fatih ŞEKERCİOĞLU	Toronto Metropolitan University (Kanada)
Associate Professor Katalin PAPP	University of Debrecen (Macaristan)
Prof. Dr. Ahmet KOYUNCU	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Doğan KAPLAN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan SARI	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail MARAKOĞLU	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. İsmail SEVİNÇ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Kamile MARAKOĞLU	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AKGÜL	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Hayri ERTEN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Emine EFE	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Nurudin KIDIRALIYEV	Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Şenay ÇETİNKAYA	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Sema YILMAZ	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Yasin BİLİM	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Ali ÇOBAN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe KACAROĞLU VİCDAN	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Dilek CİNGİL	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Diler AYDIN	Bandırma 17 Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Duran Ali YILDIRIM	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Arif KORKMAZ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Erol YÜKSEL	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Faruk KARAASLAN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma KALPAKLI	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Hamit AKTÜRK	Adıyaman Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Zahit TİRYAKİ	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç. Dr. Mehtap ÇAKMAK BARSİY	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç.Dr.. Mehtap PEKESEN	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Selda ARSLAN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Serpil YÜKSEL	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Ümit SORMAZ	Necmettin Erbakan Üniversitesi

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Doç. Dr. Mustafa ÖZDEMİR	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Yılmaz SEÇİM	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Yunus İNANÇ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Ziyaeddin KIRBOĞA	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah DAĞCI	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TURHAN	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali KELEŞ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arzu KURŞUN	Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Bedia YILDIRIM	Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Çetin ÇOBAN	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Dilek MENEKŞE	Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülşen ÇETİN AYDIN	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim NACAK	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kemal ARMAGAN	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Ali TEKİN	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa BAŞKONAK	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Cüneyt ŞAPCILAR	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KONUK	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa ÖZDEMİR	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nasibe KANDEMİR ÖZDİNÇ	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem YILMAZ DEMİREL	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selda ATEŞ BEŞİRİK	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serap SARIBAŞ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serpil SU	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şerife KURŞUN KURAL	Alanya Alaattin Keykubat Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Canan KELEŞ ERTÜRK	KTO Karatay Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Mehmet Oğuz GÖLE	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Nurcan ÇETİNER	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

DAVETLİ KONUŞMACILAR / INVITED SPEAKERS

Prof. Dr. Sarah NEILL	İngiltere - University of Plymouth
Prof. Dr. Imelda COYNE	İrlanda - Trinity College Dublin
Prof. Dr. Candan ÖZTÜRK	KKTC - Yakın Doğu Üniversitesi
Assist. Prof. Fatih ŞEKERCİOĞLU	Kanada - Toronto Metropolitan University
Dr. Katalin PAPP	Macaristan - University of Debrecen
Dr. Arjan Gjini	Arnavutluk - Gjirokastra Üniversitesi
Dr. Nur Laila ACEH	Endonesia - Universitas Sumatera
Doç. Dr. Ümit SORMAZ	Kırgızistan - Türkiye Manas Üniversitesi Türkiye - Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Ozan YILMAZ	Kırgızistan - Türkiye Manas Üniversitesi Türkiye - Necmettin Erbakan Üniversitesi

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Evrak Tarih ve Sayısı: 14.08.2023-142278

T.C.
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Personel Daire Başkanlığı

Sayı :E-97863528-903.07.02-142278
Konu :Kurumdışı Görevlendirme

14.08.2023

Sayın Doç. Dr. Ahmet Burhan ÇAKICI

23/08/2023-25/08/2023 tarihleri arasında Tiflis/Gürcistan'da gerçekleştirilecek olan Uluslararası Bilimsel ve Akademik Araştırmalar Kongresi'nde (International Scientific and Academic Research Congress) düzenleme kurulunda Üniversitemizi temsilen görevlendirilmeniz uygun görülmüştür. Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Mehmet GAVGALI
Rektör

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSLB0J92HC

Belge Doğrulama Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/karamanoglu-mehmetbey-universitesi-cbys>

Adres :Yunus Emre Yerleşkesi 70100/KARAMAN

Tel:0338 226 20 42 Belgegeçer :0338 226 20 40

E-Posta :personel@kmu.edu.tr Elektronik Ağ :<https://kmu.edu.tr/personel>

Kep Adresi: kmu.rektorluk@hs01.kep.tr

Bilgi için: Mehmet Uçar

Unvanı: Bilgisayar İşletmeni

Tel No: 0 338 226 2000-2045

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

KONGREYE DAVET

Doç. Dr. Ahmet Burhan ÇAKICI
Kongre Başkanı

Değerli Bilim İnsanları,

Bu yıl **ikincisini** düzenleyeceğimiz **Bilimsel ve Akademik Araştırmalar Kongresi**'ne (23-25 Ağustos 2023) sizleri davet etmekten onur duyarım. Kongremiz sağlık, sosyal, fen ve güzel sanatlar alanlarında yapılmış araştırmaların duyurulması ve paylaşımlarını amaçlamaktadır. Ayrıca alanında uzman konuşmacılar kendi alanları ile ilgili güncel konuları katılımcılarla paylaşacaktır.

Hibrit olarak gerçekleştirilecek kongremize bildiri gönderen katılımcılarımız bildirilerini isterlerse zet/ tam metin kitaplarında yayınlatabilecek ya da bildirilerin makalelerini Aralık 2023 tarihinde yayınlanacak olan **Scientific and Academic Research (SCAR)** dergimizde hakem sürecinden geçtikten sonra yayınlatabileceklerdir. Sizleri kongremizde grmekten mutluluk duyarız.

Saygılarımızla

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

INVITATION TO THE CONGRESS

Assoc. Prof. Ahmet Burhan ÇAKICI
President of Congress

Dear Scientists,

I am honored to invite you to the **Scientific and Academic Research Congress** (23-25 August 2023), which we will organize for the second time this year. Our congress aims to announce and share researchers in the fields of health, social, science and fine arts. In addition, speakers who are experts in their fields will share current issues related to their fields with the participants.

Participants who submit papers to our congress, which will be held in hybrid format, will be able to have their papers published in abstract/full text books, if they wish, or have their articles published in our **Scientific and Academic Research (SCAR)** journal, which will be published in December 2023, after going through the referee process. We would be happy to see you at our congress.

Regards

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

WEDNESDAY 23 AUGUST 2023			
09:00	OPENING SERAMONY		
09:30-12:00	HALL 1 Chair: Prof. Candan OZTURK	HALL 2 Chair: Assac. Prof. Ahmet Burhan CAKICI	HALL 3 Chair: Prof. Ayşe Sonay TURKMEN
09:30-10:00	The Projection of The Culture on Education Professor Candan OZTÜRK Near East University, Cyprus	Development of Digital Health Management Systems in the Post-COVID-19 Era Assistant Professor Fatih ŞEKERCİOĞLU Toronto Metropolitan University, Canada	Turkology From Past to Present Prof. Dr. Ozan YILMAZ Manas University, Kyrgyzstan
10:00-10:30	Skills of Elderly Professor Katalin PAPP University of Debrecen, Hungary	Pediatric care in Indonesia Dr. Nur Laila ACEH Universitas Sumatera, Indonesia	ORAL PRESENTATION
			OP-P1 OP-P2 OP-P3 OP-P4 OP-P5 OP-P6
10:30-10:45	COFFEE BREAK		
			ORAL PRESENTATION
10:45-11:15	Gastronomy Tourism and Türkiye Doç. Dr. Ümit SORMAZ Manas University, Kyrgyzstan	Family Centred Care for Children in Hospital Professor Imelda COYNE Trinity College Dublin, Ireland	Chair: Prof. Dr. Nurudin KIDIRALIYEV OP-51 OP-52
11:15-11:45	The Impact of Communication Styles During Parent and Health Professional Interaction Professor Sarah NEILL University of Plymouth, England		
11:45-12.00	Effectiveness of Governance of Employment Policies in Albania Dr. Arjan GJINI "Eqrem Çabej" University, Albania		
LUNCH TIME			

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

13:00-16:00	HALL 1 Chair: Assist. Prof. Kubilay OZER	HALL 2 Chair: Assist. Prof. Tahir DAĞCI	HALL 3 Chair: Assist. Prof. Alper Yusuf KOROGLU
13:00-13:30	OP1-5	OP6-10	OP11-15
14:00-14:30	OP16-20	OP21-23	OP24-28
15:00-15:30	OP29-33	OP34-38	OP39-41
16:00-16:30	OP42-46	OP47-50	
17:00	CLOSING		

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

ORAL PRESENTATION-PHYSICAL PARTICIPATION LIST		
NUMBER	AUTHORS	PRESENTATION TITLE
OP-P1	Ahmet Burhan ÇAKICI, Mehmet ERKMEN	DEVELOPMENT AND POTENTIAL OF HEALTH TOURISM IN TURKEY
OP-P2	Alper Yusuf KÖROĞLU	SMARTPHONE ADDICTION IN EARLY CHILDHOOD
OP-P3	Tahir DAĞCI	NEGATIVE REFLECTIONS OF THE PANDEMIC PROCESS ON RELIGION AND RELIGIOSITY
OP-P4	Selman ŞAHİNER, Hüseyin KUTBAY	THE EFFECT OF EXPORT INCENTIVES THAT COMPANIES BENEFIT FROM ON THE PERFORMANCE OF COMPANIES IN KARAMAN PROVINCE
OP-P5	Selman ŞAHİNER, Hüseyin KUTBAY	THE EFFECT OF EXPORT INCENTIVES ON EXPORT PERFORMANCE OF FIRMS
OP-P6	Nilay ŞANLI, Gizem KERİMOĞLU YILDIZ	DETERMINATION OF HEALTH LITERACY AND ANXIETY LEVELS OF PARENTS WITH DISABLED CHILDREN

ORAL PRESENTATION-ONLINE PARTICIPATION LIST		
OP1	Fadime TAŞPINAR, Ayşe Sonay TÜRKMEN	THE EFFECT OF KALEIDOSCOPE ON PAIN AND FAIR DURING SUTURING IN CHILDREN
OP2	Zühal ÇAMUR, Deniz AKYILDIZ	THE EFFECT OF KANGAROO MOTHER CARE ON TRANSITION TO ENTERAL FEEDING AND PHYSIOLOGICAL PARAMETERS IN PRETERM INFANTS: A CASE-CONTROL STUDY
OP3	Mehmet SELÇUK, Ali KELEŞ	ANATOMY AND CLINICAL IMPORTANCE OF THE LINGUAL NERVE
OP4	Ali KELEŞ, Mehmet SELÇUK	INVESTIGATION OF ANATOMICAL VARIATIONS OF SUPERIOR THYROID ARTERY
OP5	Nesrin GÖK, Nejla CANBULAT ŞAHİNER	THE EFFECT OF BLACK AND WHITE IMAGES ON REDUCING PAIN DURING BLOOD COLLECTION IN BABIES
ORAL PRESENTATION-ONLINE PARTICIPATION LIST		
OP6	Sonay BİLGİN, Esra BAYRAKÇEKEN, Gökhan BİLGİN	IMPORTANCE OF DISASTER MANAGEMENT AND DISASTER NURSING
OP7	Özlem ÖZGÜN, Sebahat ALTUNDAĞ	THE IMPACT OF CLINICAL DECISION-MAKING SKILLS ON CARE IN NURSING STUDENTS
OP8	Büşranur SARI, Ayşe Sonay TÜRKMEN	CYBERBULLYING FROM A PEDIATRIC NURSING PERSPECTIVE
OP9	Volkan GÖREKE	A DEEP LEARNING BASED METHOD FOR DETECTING PARKINSON'S DISEASE FROM SPEECH SIGNAL
OP10	Nurcan ERBAY, Nejla CANBULAT ŞAHİNER, Mehmet Fatih AYDIN	INVESTIGATION OF HERBAL TREATMENT METHODS USED BY PARENTS OF CHILDREN WITH CANCER FOR SYMPTOM MANAGEMENT IN THE CHEMOTHERAPY PROCESS

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

ORAL PRESENTATION-ONLINE PARTICIPATION LIST		
OP11	Ezgi POLAT, Kubilay ÖZER	EVALUATION OF CENTRAL PHYSICIAN APPOINTMENT SYSTEM IN TERMS OF PATIENT SATISFACTION
OP12	Azime HACIOĞLU GÜVEN, Sebahat ALTUNDAĞ	ART THERAPY APPLICATIONS IN PEDIATRIC ONCOLOGY PATIENTS: A SYSTEMATIC REVIEW
OP13	Sevgi COŞKUN YILMAZ	HOW DOES LABOR MARKET FLEXIBILITY IMPACT EMPLOYMENT IN DEVELOPED AND DEVELOPING COUNTRIES?
OP14	Hacer ÖZTÜRK, Ayşe Sonay TÜRKMEN	THE RELATIONSHIP BETWEEN CAREGIVERS' DEFINITION OF PEER BULLYING AND THEIR EXPOSURE TO PEER BULLYING AND BEING A BULLY (THE CASE OF NIĞDE PROVINCE)
OP15	Tülay SEYFİ, Dilek MENEKŞE	MULTIPLE SCLEROSIS AND BREASTFEEDING

ORAL PRESENTATION-ONLINE PARTICIPATION LIST		
OP16	Çağrı Hüsam YAZAREL	DIGITALIZATION AND MONETARY CRISES
OP17	Ömer Fazıl EMEK	EXAMINATION OF THE EFFICIENCY OF BANK LOAN CHANNEL IN TURKEY: EXIST ANALYSIS FOR COMMERCIAL BANKS
OP18	Seren BÜR, Okan GÜLEÇ	THE EFFECT OF R&D EXPENDITURES ON ECONOMIC GROWTH: EXAMPLE OF TÜRKİYE
OP19	Muhammed Fatih YÜRÜK	ANALYSIS OF FACTORS AFFECTING TURKISH AIRLINES STOCK VALUE BY LEAST SQUARES METHOD
OP20	Mehmet Ali CANBOLAT	CONTENT ANALYSIS OF MANAGEMENT AND ORGANIZATION GRADUATE THESIS PUBLISHED IN 2023

ORAL PRESENTATION-ONLINE PARTICIPATION LIST		
OP21	Cihan ÜNVER ÇABUK, Hüseyin PARPUCU	A STUDY ON ACADEMICIANS WORKING IN THE FIELD OF MUSIC IN TÜRKİYE
OP22	Mehmet KURTCEBE	THE EFFECTS OF MODERNIZATION ON WOMEN'S LIVES IN THE LAST PERIOD OF THE OTTOMAN STATE: WOMEN IN ALİ SAMİ AKÖZER PHOTOGRAPHS
OP23	Mehmet KURTCEBE	DIGITAL ART WITHIN THE FRAMEWORK OF SCIENCE, TECHNOLOGY AND SOCIETY STUDIES

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

ORAL PRESENTATION-ONLINE PARTICIPATION LIST		
OP24	Dilara ŞAHİN, Meral BAYAT, Öznur BAŞDAŞ	EXOGENOUS OBESITY AND PHYSICAL ACTIVITY IN ADOLESCENT PERIOD
OP25	Dilara ŞAHİN, Meral BAYAT	PERCEPTION OF DEATH IN THE CHILD, THE CHILD WITH TERMINAL DISEASE AND THE NURSING APPROACH
OP26	Ali Taner YAPAR, Nejla CANBULAT ŞAHİNER	INVESTIGATION OF ATTITUDES TOWARDS RATIONAL DRUG USE AND HEALTH LITERACY STATUS OF MOTHERS WITH 0-6 YEAR OLD CHILDREN
OP27	N. Ecem OKSAL GÜNEŞ, Şenay ÇETİNKAYA	THE EFFECT OF THE CHILDREN'S YOGA PROGRAM APPLIED TO PEDIATRIC ONCOLOGY PATIENTS ON THE CHILD'S QUALITY OF LIFE AND CORTISOL LEVELS
OP28	Bahar YILDIZ, Ayşe Sonay TÜRKMEN	MOTHERS' KNOWLEDGE AND TRADITIONAL METHODS FOR THE TREATMENT OF ACUTE DIARRHEA

ORAL PRESENTATION-ONLINE PARTICIPATION LIST		
OP29	Nazan ÇAKIRER ÇALBAYRAM, Sıdıka ÇELİK	STEM CELL DONATION: SOCIAL AWARENESS
OP30	Melda ESGİN, Nazan ÇAKIRER ÇALBAYRAM	WHY RATIONAL MEDICATION USE?
OP31	Abdullah DAĞCI	FORGIVING TENDENCIES IN YOUTH
OP32	Abdullah DAĞCI	DEATH ANXIETY IN YOUTH
OP33	Hamide Nur ÇEVİK ÖZDEMİR, Gülsün AYRAN, Çetin TOPUZ	PSYCHOMETRIC PROPERTIES OF THE TURKISH VERSION OF THE PARENTAL EFFICACY SCALE FOR PARENTS OF CHILDREN WITH AUTISM

ORAL PRESENTATION-ONLINE PARTICIPATION LIST		
OP34	Hüseyin GÖKALP	WHEN DOES HISTORY BEGIN?
OP35	Yunus Emre KARASU	BITLIS CASTLE AND ITS CURRENT STATUS ACCORDING TO EVLIYA CELEBI TRAVELNAME
OP36	Recep BOZ	EPISTEMOLOGICAL COMPARISON OF SUFISM WITH KALAM AND PHILOSOPHY IN THE CONTEXT OF THE CLAIM OF "IMAGINARY POEMS"
OP37	Meryem BOZ	"ISTANBUL" IN MODERN PERIOD ARABIC AND TURKISH LITERATURE YAHYA KEMAL BEYATLI, THE EXAMPLE OF AHMET ŞEVKI
OP38	Mehmet Akın BULUT, Atilla ARKAN	CRITICAL INSIGHTS AND MEASURES IN LEARNING, TEACHING AND ASSESSMENT THROUGH ARTIFICIAL INTELLIGENCE

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

ORAL PRESENTATION-ONLINE PARTICIPATION LIST		
OP39	Zekeriya SARIHAN	A COMPARATIVE ANALYSIS ON REFLECTION OF 2023 PRESIDENTIAL ELECTION RESULTS ON NEWSPAPER HEADLINES
OP40	Mehmet YILDIZ	PRESIDENTIAL OFFICES DIGITAL TRANSFORMATION OFFICES TRUCTURE AND ACTIVITIES
OP41	Ali TOSUN	THE LAST LINK OF CHANGING PUBLIC ADMINISTRATION: NEW PUBLIC SERVICE

ORAL PRESENTATION-ONLINE PARTICIPATION LIST		
OP42	Pınar BEKAR, Emine EFE	THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL MEDIA ADDICTION AND HEALTH LITERACY İN SECONDARY SCHOOL STUDENTS
OP43	Dilek KIRNIK, Hacı Orhan AYSÖNDÜ	OPINIONS OF FIRST CLASS PARENTS ON HOMEWORKS
OP44	Dilek KIRNIK, Hacı Orhan AYSÖNDÜ	PARENT OPINIONS REGARDING THE SCHOOL ADAPTATION OF FIRST YEAR STUDENTS
OP45	Zeynep KİSHALI, Aslı BALCI	TYPES OF PEER BULLYING AND REACTIONS TO BULLYING IN PRESCHOOL PERIOD: A META-SYNTHESIS STUDY
OP46	Ahmet DAĞCI, Şevket EMEKLİ	CRUSH SYNDROME AND MANAGEMENT IN THE PRE-HOSPITAL PERIOD

ORAL PRESENTATION-ONLINE PARTICIPATION LIST		
OP47	Şevket EMEKLİ, Ahmet DAĞCI	112 SOCIAL FUNCTIONAL STATUS OF EMERGENCY AID AMBULANCE SERVICES
OP48	Mine KARANUH	COMMUNICATION PROBLEMS BETWEEN HEALTH PROFESSIONALS AND ITS REFLECTION TO PATIENTS
OP49	Ferda Büşra BÜYÜKKARAKURT	ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF SUBCONTRACTOR SYSTEM IN PRE-HOSPITAL EMERGENCY HEALTH SERVICES
OP50	İbrahim YÜCEL, Ahmet Burhan ÇAKICI, Tuğba TÜRKKAN	ANONYMOUS HEROES: A REVIEW OF THE ROLES OF TEACHERS AFTER NATURAL DISASTERS

ORAL PRESENTATION-ONLINE PARTICIPATION LIST		
OP51	Elvira ABDRAZAKOVA, Ümit SORMAZ, Dinara İSAKOVA	A RESEARCH ON THE ORGANIZATIONAL STRUCTURE AND HIERARCHY OF HOTEL BUSINESSES
OP52	Aycan MELİSOVA, Ümit SORMAZ, Sapargül TURDUBEKOVA	THE STATUS OF INCLUDING LOCAL DISHES IN THE MENUS OF TOURISM ENTERPRISES: BISHKEK EXAMPLE

**SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR-
(INTERNATIONAL)**

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Abdullah DAĞCI, Gençlerde Affetme Eğilimi	1
Abdullah DAĞCI, Gençlerde Ölüm Kaygısı	8
N. Ecem OKSAL GÜNEŞ, Şenay ÇETİNKAYA, Pediatrik Onkoloji Hastalarına Uygulanan Çocuk Yogası Programının Çocukların Yaşam Kalitelerine ve Kortizol Düzeylerine Etkisi	16
Dilek KIRNIK, Hacı Orhan AYSÖNDÜ, Opinions of First Class Parents on Homeworks	31
Dilek KIRNIK, Orhan AYSÖNDÜ, Parent Opinions Regarding the School Adaptation of First Year Students	38
Mehmet YILDIZ, Cumhurbaşkanlığı Ofisleri Dijital Dönüşüm Ofisi Yapısı ve Faaliyetleri	45
Ömer Fazıl EMEK, Türkiye’de Banka Kredi Kanalının Etkinliğinin İncelenmesi: Ticari Bankalar İçin VAR Analizi	58
Ferda Büşra BÜYÜKKARAKURT, Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetlerindeki Taşeron Sisteminin Avantaj ve Dezavantajları	72
Mine KARANUH, Sağlık Profesyonelleri Arasında Yaşanan İletişim Sorunları ve Hastalara Yansıması	79
Şevket EMEKLİ, Ahmet DAĞCI, 112 Acil Yardım Ambulans Hizmetlerinin Sosyal Fonksiyonel Durumu	87
Mehmet KURTCEBE, Bilim, Teknoloji ve Toplum Çalışmaları Çerçevesinden Dijital Sanat	96
Mehmet KURTCEBE, Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Modernleşmenin Kadınların Yaşamına Etkileri: Ali Sami Aközer Fotoğraflarında Kadınlar	102
Elvira ABDRAZAKOVA, Ümit SORMAZ, Dinara İSAKOVA, A Research on the Organizational Structure and Hierarchy of Hotel Businesses	112
Aycan MELİSOVA, Ümit SORMAZ, Sapargül TURDUBEKOVA, The Status of Including Local Dishes in the Menus of Tourism Enterprises: Bishkek Example	125
Meryem BOZ, Modern Dönem Arap ve Türk Edebiyatı Şiirlerinde “İstanbul” Yahya Kemal Beyatlı, Ahmet Şevki Örneği	139
Recep BOZ, Tahayyülâtün Şi’riyyetün (Muhayyile Şiirler) İddiası Bağlamında Tasavvufun Kelam ve Felsefe ile Epistemolojik Karşılaştırması	148
Selman ŞAHİNER, Hüseyin KUTBAY, İhracat Teşviklerinin Firmaların İhracat Performanslarına Etkisi	156

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Seren BÜR, Okan GÜLEÇ, AR-GE Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği	167
Tülay SEYFİ, Dilek MENEKŞE, Multipl Skleroz ve Emzirme	178
Volkan GÖREKE, Ses Sinyalinden Parkinson Hastalığının Tespiti İçin Derin Öğrenmeye Dayalı Bir Yöntem	185
Dilara ŞAHİN, Meral BAYAT, Çocukta Ölüm Algısı, Terminal Hastalığı Olan Çocuk Ve Hemşirelik Yaklaşımı	193
Dilara ŞAHİN, Meral BAYAT, Öznur BAŞDAŞ, Adölesan Dönemde Eksojen Obezite Ve Fiziksel Aktivite	207
Ali TOSUN, Değişen Kamu Yönetiminin Son Halkası: Yeni Kamu Hizmeti	217

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

GENÇLERDE AFFETME EĞİLİMİ

Abdullah DAĞCI¹

*Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü,
adagci@kmu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1540-1256, Karaman/Türkiye*

Öz: Gençlik dönemi psiko-sosyal unsurların ön planda olduğu ve toplumsal yaşama entegrasyon çabasının hat safhada olduğu bir dönemdir. Çevreyle ilişkinin daha çok önemsendiği bu dönemde gençlerin kişilik özellikleri, arkadaşlarıyla arasındaki ilişkinin sınırlarını belirler. Affetme eğilimi, bu kişilik özelliklerinden birisidir. Bu kapsamda yakın çevresindeki insanlara kin tutmama, yapılan hataları affetme, kötülük yapana kötülük ile karşılık vermeme, insanları affetmeye yönelik motivasyona sahip olma, yaşadığı tatsız olayları unutup yeni bir sayfa açabileceğine olan inanç, affettiğinde bu affetmenin tam anlamıyla gerçekleşmesi gibi eğilimler, genç bireyin sosyal ilişkilerinin kalitesini belirler. Gençlik dönemi ile ilişkili olarak gerçekleştirilen bu çalışmanın amacı, gençlerin affetme eğilimlerinin bazı değişkenler (cinsiyet, yaş, öğrenim görülen fakülte, öznel dindarlık algısı) açısından farklılaşıp farklılaşmadığını araştırmaktır. Üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bu araştırmada rastgele örnekleme yöntemiyle seçilen 274 öğrenciden elde edilen veriler, bu değişkenler açısından analiz edilmiştir. Çalışmada on maddeden oluşan, Türkçe'ye uyarlanan, geçerlik-güvenirliliği yapılmış beşli likert tipinde 'Affedicilik Ölçeği' kullanılmıştır. Bu kapsamda cinsiyet, yaş, öğrenim görülen fakülte, öznel dindarlık algısı açılarından gençlerin affetme eğilimleri incelenmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre öğrenim görülen fakülte değişkeni açısından farklılaşmalara ulaşılrken diğer üç değişkende herhangi bir farklılaşma tespit edilememiştir. Araştırma sonuçlarına göre kızların erkeklerden daha affedici olduğu tespit edilmişken İslami İlimler Fakültesi'ndeki öğrencilerin, diğer fakülte öğrencilerinden daha affedici olduğuna ulaşılmıştır. Bunun yanında kendisini dindar olarak algılayanların, dindar olarak algılamayanlardan daha affedici olduğu ve '22 yaş' grubunun en yüksek düzeyde ve '20 yaş' grubunun ise en düşük düzeyde affedici olduğu ortaya çıkmıştır. Diğer yandan yaş arttıkça affediciliğin de arttığına ya da azaldığına yönelik herhangi bir sonuç elde edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Gençlik Dönemi, Affetme Eğilimi, Öznel Dindarlık Algısı.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

FORGIVENESS TENDENCY IN YOUTHS

Abdullah DAĞCI¹

*¹Karamanoğlu Mehmetbey University, Literature Faculty Psychology Department,
adagci@kmu.edu.tr, Karaman/Türkiye*

Abstract: Youth is a period in which psycho-social elements are priority, and the effort to integrate into social life is at the highest level. The relationship with the environment is more important in this period that the young's personality traits border the boundaries of the relationship with their friends. Forgiving tendency is one of those personality traits. Within this sense, the tendencies delimited such as not holding grudges against the relatives, forgiving mistakes, not to answer back to someone did evil, being motivated to forgiving people, having believes related to turn over a new leaf by forgetting disagreeable experiences, coming true entirely forgiving when forgave. The aim of this study, carried out in relation to youth period, is to investigate whether the tendency of young people to forgive differs in terms of some variables (gender, age, faculty, perception of subjective religiosity). In this study, carried out on 274 university students, the data obtained from the students selected by random sampling method were analysed in respect to those variables. Five-point likert-type 'Forgiveness Scale' was used that consisted of ten items, adapted to Turkish, and ensured validity-reliability. In this context, the forgiveness tendencies of youths were examined in terms of variables such as gender, age, faculty, and perception of subjective religiosity. According to the results of the study, while there were differences in terms of the faculty of education, no differentiation was found in the other three variables. It was revealed that girls are more forgiving than boys, while the students in the Faculty of Islamic Sciences are more forgiving than other faculties' students. Besides, those who perceive themselves as 'I am religious' are more forgiving than those who do not, while the '22 year old' group was most forgiving and the '20 year old' group was the least forgiving. On the other hand, no results were obtained regarding the increasing or decreasing in forgiveness as age increases.

Keywords: Psychology of Religion, Youth Period, Forgiving Tendency, Perception of Subjective Religiousness.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

GİRİŞ

Affetme eğilimine sahip bir birey, negatif tutumlarını pozitif tutumlara dönüştürmede daha başarılıdır. Kaliteli bir kişiliğin önemli unsurlarından biri olan bu eğilim, hata yapanlara karşı sahip olduğumuz motive edici unsurların yeniden çerçevelememize ve her ne kadar olumsuz tutumlara maruz kalsak da yine de uzlaşmayı tercih etmemize yardımcı olur. Bu nedenle affetmenin gerçekleşmesi için zarar gören bireyin hata yapan bireye yönelik sahip olduğu yargılamalarını yeniden gözden geçirmesi ve davranışlarında olumlu değişikliklere gitmesi gerekir. Affetme sürecinin ilk olarak düşüncede başladığı, ardından duygusal değişime yol açtığı ve sonunda davranışa dönüştüğü söylenebilir. Bu nedenle duygu-düşünce-davranış ilişkisindeki bütün ögeler, affetmeyi etkiler. Bir yetenek olarak da kabul edilen affetme, bireyin sadece karşısındakiyle değil aynı zamanda kendisiyle de ilişkili boyutları olan kompleks bir süreçtir. Bu nedenle affetmeye ilişkin farklı tanımlama çabaları vardır. Bu çalışma kapsamında ise affetme kavramının operasyonel tanımı “*Hata yapan birini cezalandırmaktan vazgeçerek ağışlama, bağışladığını tutum ve davranışlarıyla yansıtmaya ve kalpten onaylama yönelimidir.*” (Dağcı, 2020: 192) şeklinde yapılmıştır.

YÖNTEM

Üniversitede öğrenim gören 274 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmada tarama modeli benimsenmiş ve rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örneklemin %17,90’ı (n=49) erkek ve %82,10’u (n=225) kız iken %43,80’i (n=120) İslami ilimler fakültesinde ve %56,20’si (n=154) ise diğer fakültelerin çeşitli bölümlerinde öğrencidir. Yaşamlarının en uzun süresini geçirdikleri yerleşim birimi bakımından örneklemin %41,60’ı (n=114) büyükşehirde, %27,40’ı (n=75) ilde, %16,40’ı (n=45) ilçede ve %14,60’ı (n=40) ise köy/kasabada en uzun süre yaşamıştır. Dolayısıyla araştırmanın bulguları değerlendirilirken bu bilgilerin göz önünde bulundurulmasında fayda vardır. Araştırmada Sarıçam ve Akın (2013) tarafından Türkçe’ye uyarlanarak geçerlik ve güvenilirliğinin üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirildiği Affedicilik Ölçeği kullanılmıştır. 10 maddeden ve tek boyuttan oluşan bu ölçek; her bir ifade için “Hiç katılmıyorum” ile “Tamamen katılıyorum” arasında değişen 5’li likert tipindedir. 5 maddenin (1., 3., 6., 7., 8.) ters kodlandığı bu ölçekten elde edilebilecek, en düşük puan 10 iken en yüksek puan ise 50’dir. Katılımcıların elde ettiği puanın yüksekliği affedicilik eğiliminin yüksekliğini gösterir. Ölçek uyarlama aşamasında Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı ,67 olarak bulunmuştur. Gençlerde affetme eğilimini konu edinen bu çalışmadan elde edilen veriler üzerinde yapılan normallik analizine göre Cronbach’s Alpha değeri ,723 bulunmuş ve bu değer ,60 - ,80 arasında olması nedeniyle araştırma verilerinin “oldukça güvenilir” seviyede olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada cevap aranan dört temel soru vardır: 1) Gençlerde affetme eğilimi cinsiyet açısından farklılaşmakta mıdır? 2) Gençlerde affetme eğilimi öğrenim görülen fakülte açısından farklılaşmakta mıdır? 3) Gençlerde affetme eğilimi öznel dindarlık algısı açısından farklılaşmakta mıdır? 4) Gençlerde affetme eğilimi yaş açısından farklılaşmakta mıdır?

BULGULAR

Çalışma kapsamında elde edilen veriler, SPSS programı ile analiz edilmiştir. Yapılan normallik analizine göre çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerinin +1 ile -1 arasında değerler alarak verilerin normal dağıldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle verileri

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

değerlendirme aşamasında bağımsız örneklem t-testi ve ANOVA testi kullanılmıştır. Buna dair veriler, aşağıdaki tablolarda sunulmuştur.

Tablo 1: Cinsiyet, öğrenim görülen fakülte ve öznel dindarlık algısı değişkenlerine göre Affedicilik Ölçeği t-testi sonuçları ve puan ortalamaları		N	puan ort.	sd	t	p
Cinsiyet	Kız	225	29,70	4,42	0,35	,798**
	Erkek	49	29,67	4,45		
Öğrenim görülen fakülte	İslami ilimler fakültesi	120	30,64	4,08	3,18	,030*
	Diğer fakülteler	154	28,95	4,54		
Öznel dindarlık algısı	Dindar değilim	74	28,49	4,03	-2,76	,314**
	Dindarım	199	30,13	4,49		
* p<,05; **p>,05						

Tablo 1'e göre araştırmada cinsiyet açısından grupların ortalamaları arasında anlamlı bir farklılaşmaya ulaşılamamıştır (t=0,35; p>,05). Fakat kızların affetme düzeyinin (Ort.: 29,70) erkeklerin affetme düzeyinden (Ort.: 29,67) az miktarda yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öğrenim görülen fakülte açısından veriler değerlendirildiğinde, grupların ortalamaları arasında anlamlı bir farklılaşmaya ulaşılmıştır (t=3,18; p<,05). Buna göre İslami ilimler fakültesi öğrencilerinin affetme eğiliminin (Ort.: 30,64) diğer fakültelerin çeşitli bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin affetme eğiliminden (Ort.: 28,95) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öznel dindarlık algısı değişkeni açısından değerlendirildiğinde ise gruplar arasında anlamlı bir farklılaşmaya ulaşılamamıştır (t=-2,76; p>,05). Fakat 'dindarım' cevabını verenlerin affetme düzeylerinin (Ort.: 30,13) 'dindar değilim' cevabını verenlerinkinden (Ort.: 28,49) daha yüksek olduğuna ulaşılmıştır.

Tablo 2: Yaş değişkenine göre affedicilik ölçeği ANOVA testi sonuçları ve puan ortalamaları

		Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p
Yaş	Gruplararası	90,698	5	18,140	,926	,464**
	Gruplariçi	5249,550	268	19,588		
	Toplam	5340,248	273			
** p>,05						
			N	Ortalama		
Yaş		19 yaş ve altı	30	29,27		
		20 yaş	50	28,86		
		21 yaş	70	29,79		
		22 yaş	52	30,58		
		23 yaş	45	30,00		
		24 yaş ve üzeri	27	29,26		

Tablo 2 yaş açısından değerlendirildiğinde gruplar arasında anlamlı farklılıklara ulaşılamamıştır (F=,926; p>,05). Bununla birlikte en yüksek puana '22 yaş' grubunun (Ort.: 30,58) ve en düşük puana ise '20 yaş' grubunun (Ort.: 28,86) sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Ayrıca yaş arttıkça affetme eğiliminin de arttığına dair herhangi bir gösterge ortaya çıkmamıştır.

TARTIŞMA

Gençlerin affedicilik eğilimi konusunda gerçekleştirilen bu çalışmada *cinsiyet* açısından anlamlı düzeyde bir farklılığa ulaşılamamıştır. Ama kızların affediciliğinin erkeklerden az miktarda yüksek olduğu tespit edilmiştir. Affediciliğin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı ile ilgili çeşitli araştırmalara ulaşılmıştır. Affedicilikte cinsiyet açısından anlamlı farklılaşmalara ulaşan sadece bir çalışmaya ulaşılmıştır (Maltby, Macaskill, & Day, 2001). Affediciliği cinsiyet açısından inceleyen araştırmaların büyük bir bölümünde ise affedicilikte cinsiyet açısından anlamlı farklılaşmalara ulaşılamazken, kızların erkeklerden daha yüksek düzeyde affedici olduğu tespit edilmiştir (Ayten & Ferhan, 2016; Canatan, Sarıçam, & Biçer, 2015). Bunun tam tersine affedicilikte cinsiyet açısından anlamlı farklılaşmalar elde edilmemekle birlikte erkeklerin kızlardan daha yüksek olduğuna ulaşan bir çalışmaya ulaşılmıştır (Rijavec, Jurčec, & Mijočević, 2010: 194). Ayrıca affedicilikte cinsiyet açısından anlamlı farklılaşmalar olmayan çok sayıda araştırma da mevcuttur. Dolayısıyla literatür incelendiğinde affetme eğilimi, cinsiyete göre bazı çalışmalarda farklılaşmış, bazı araştırmalarda ise farklılaşmamıştır. Fakat bu araştırmaların genelinde kızlar ile erkeklerin affedicilik puanlarına bakıldığında kızların erkeklerden daha affedici bir eğilime sahip oldukları söylenebilir. Gençlerin affetme eğilimleri konusunda yapılan bu çalışmada da literatürle benzer şekilde; cinsiyet açısından anlamlı bir farklılığa ulaşılamamasına rağmen kızların affetme eğilimlerinin erkeklerden yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada *öğrenim görülen fakülte* açısından affedicilik puanlarında anlamlı düzeyde farklılığa ulaşılmıştır. Buna göre İslam ilimler fakültesi öğrencilerinin puan ortalamalarının diğer fakültelerdeki öğrencilerin ortalamasından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Alanyazında fakülte değişkeni açısından affediciliği ele alan bir araştırmaya rastlanmamıştır. Çalışma kapsamında fakülte açısından farklılık olup olmadığının incelenmesinin sebebi, affetmenin dini açıdan önemli bir unsur olmasıdır. Bu bağlamda İslami ilimler fakültelerinin ders içeriklerinde affetmeyle ilişkili olarak hem Kur'an'da hem de Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarında yer alan affetme olgusuna dair bilgiler yer alabilir. Bu dini içerikli dersleri alan öğrencileri ise affetmeyle ilgili öğrenmelerini tutum ve davranışlarına yansıtma eğilimi gösterebilir. Nitekim gençlerde affetme ile ilişkili olarak gerçekleştirilen bu araştırma sonucunda, dini içerikli dersler alan İslami ilimler fakültesi öğrencilerinin diğer fakülte öğrencilerinden affetmeye daha fazla eğilimli olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla affetme konusuna ders içeriklerinde yer verme ve bunu dini argümanlar ile desteklemenin öğrencilerin affetme eğilimlerini artıracığı söylenebilir.

Gençlerin affedicilik eğilimi konusunda gerçekleştirilen bu çalışmada *özel dindarlık algısı* açısından anlamlı düzeyde bir farklılığa ulaşılamamıştır. Fakat kendisini 'dindar' olarak algılayanların ortalamasının 'dindar değil' olarak algılayanlarınkinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayten ve Ferhan (2016) araştırmasında dindarlık ile affedicilik arasında pozitif bir ilişkiye ulaşılmış ve dindarlığın affediciliğin önemli bir göstergesi olduğunu tespit etmiştir. Ayten'in (2009: 125) araştırmasında ise dindar olmanın affetmeyi desteklediğine ve intikam alma duygusunu azalttığına ulaşılmışken Tura'nın (2019: 83) çalışmasında ise affetme ile dindarlık arasında pozitif ilişkiler elde edilmiştir. Görüldüğü üzere alanyazında dindarlık ile affedicilik arasında pozitif yönde bir ilişki olduğuna dair sonuçlar vardır. Gençlerin affetme eğilimini araştıran bu çalışmada da kendisini dindar olarak algılayanların affetme yönelimlerinin, kendisini dindar olarak algılamayanlardan daha yüksek çıkmasının alanyazındaki araştırma sonuçlarıyla paralellik gösterdiği söylenebilir.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Araştırmada *yaş* açısından affedicilik puanlarında anlamlı düzeyde bir farklılığa ulaşılamamıştır. Ama '22 yaş' grubunun en yüksek ve '20 yaş' grubunun ise en düşük puana sahip olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında yaşın artmasının beraberinde affediciliği de artıracığına dair bir bulguya da ulaşılamamıştır. Alanyazında affetme eğiliminin yaşa göre farklılaşıp farklılaşmadığı ile ilgili sınırlı sayıda araştırma sonucuna ulaşılmıştır. Rijavec ve diğerlerinin (2010: 195) affedicilikle ilişkili olan intikam alma konusunda yaptığı çalışmada, yaş açısından anlamlı bir farklılığa ulaşılamamıştır. Alanyazında ise yaşlıların gençlere göre affetme eğiliminin daha fazla olduğuna yönelik araştırmalar mevcuttur (Canatan et al., 2015; Walker & Gorsuch, 2002). Dolayısıyla literatür incelendiğinde affetme eğiliminin yaş açısından farklılaştığı ve yaşlıların gençlerden daha affedici bir eğilime sahip oldukları görülmektedir. Gençlerde affetme eğilimi konusunda yapılan bu çalışmada ise literatürden farklı olarak; yaş açısından anlamlı bir farklılığa ulaşılamamıştır. Ayrıca yaş arttıkça affediciliğin arttığına veya azaldığına yönelik bir veri de elde edilememiştir.

SONUÇ

Araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin affetme eğilimlerini çeşitli değişkenler (cinsiyet, yaş, öğrenim görülen fakülte, özne dindarlık algısı) açısından incelemektir. Tarama modelinde gerçekleştirilen bu çalışmadaki veriler, çeşitli üniversitelerde öğrenim gören 274 kişilik örneklem üzerinden elde edilmiştir. Araştırma verileri normal dağılmış ve bu nedenle verileri değerlendirme aşamasında bağımsız örneklem t-testi ve ANOVA testi kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlar şunlardır:

-Affedicilik puanlarında cinsiyet açısından anlamlı farklılıklara ulaşılamamıştır. Fakat kızların affetme eğilimlerinin, erkeklerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

-Affedicilik puanlarında öğrenim görülen fakülte açısından anlamlı düzeyde farklılıklara ulaşılmıştır. Buna göre İslami ilimler fakültesi öğrencilerinin affetme eğilimlerinin diğer fakültelerin öğrencilerinkinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

-Affedicilik puanlarında öznel dindarlık algısı açısından farklılıklara ulaşılamamıştır. Fakat 'dindarım' diye kendilerini tanımlayanların affetme eğilimlerinin, 'dindar değilim' diyenlerinkinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

-Affedicilik puanlarında yaş grupları açısından farklılıklara ulaşılamamıştır. Bununla birlikte '22 yaş' grubunun en yüksek düzeyde; '20 yaş' grubunun ise en düşük düzeyde affetme eğiliminde olduğu ortaya çıkmıştır. Diğer yandan yaş arttıkça affediciliğin de arttığına ya da azaldığına yönelik herhangi bir sonuç elde edilememiştir.

KAYNAKÇA

- Ayten, A. (2009). Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(37), 111-128.
- Ayten, A., & Ferhan, H. (2016). Forgiveness, religiousness, and life satisfaction: An empirical study on Turkish and Jordanian university students. *Spiritual Psychology and Counseling*, 1(1), 79-84.
- Canatan, A., Sarıçam, H., & Biçer, B. (2015). *Affediciliğin yaşamda anlam üzerindeki etkisi*. Paper presented at the Felsefe, Eğitim ve Bilim Tarihi Sempozyumu (12-14 Kasım 2015, Muğla).

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

- Dağcı, A. (2020). *Huzurevi yaşlılarının manevi gereksinimlerinin belirlenmesi ve değer odaklı manevi bakım programının umut, psikolojik iyi oluş ve Tanrı algısı düzeyleri üzerindeki etkililiğinin değerlendirilmesi*. (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi,
- Maltby, J., Macaskill, A., & Day, L. (2001). Failure to forgive self and others: A replication and extension of the relationship between forgiveness, personality, social desirability and general health. *Personality and Individual Differences*, 30(5), 881-885.
- Rijavec, M., Jurčec, L., & Mijočević, I. (2010). Gender differences in the relationship between forgiveness and depression/happiness. *Psihologijske teme*, 19(1), 189-202.
- Sarıçam, H., & Akın, A. (2013). Affedicilik Ölçeğinin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *HAYEF Journal of Education*, 10(1), 37-46.
- Tura, H. (2019). *Dindarlık affetme ve psikolojik iyi oluş ilişkisi*. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi,
- Walker, D. F., & Gorsuch, R. L. (2002). Forgiveness within the Big Five personality model. *Personality and Individual Differences*, 32(7), 1127-1137.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

GENÇLERDE ÖLÜM KAYGISI

Abdullah DAĞCI¹

¹*Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü,
adagci@kmu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1540-1256, Karaman/Türkiye*

Öz: Ölüme yüklenen anlam ile ilişkili olan ölüm kaygısı, insanların hayata bakış açısını etkileyen unsurlardandır. Ölüm kaygısına ilişkin araştırmaların geçmişinin Batı dünyasında oldukça kısa olduğu söylenebilirken Doğu’da ise ölüm kavramına ilişkin olarak yapılan çalışmaların varlığının oldukça geçmişlere dayanması dikkat çeker. Diğer yandan ölüm ile ilişkili yapılan çalışmalarda, ölüm kavramının yaşlılık dönemine özgü bir olgu olduğuna yönelik bir eğilim vardır. Fakat deprem, sel gibi doğal afetler yaşayan; iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla ölüm haberlerine daha sık maruz kalan, günümüzde yaygınlaşan ölümcül hastalıklar sonucu yakınları vefat eden gençlerin gündeminde artık ölüm olgusunun oldukça fazla yer aldığı söylenebilir. Bu durum hayatın kısalığı, ölümden sonraki hayat, ölüm anı hakkında endişeler, ölümcül hastalıklara yakalanma riski gibi konular üzerinde, gençleri düşünmeye yöneltmektedir. Gençlik dönemi ile ilişkili olarak gerçekleştirilen bu çalışmanın amacı, gençlerdeki ölüm kaygısının bazı değişkenler (cinsiyet, ya, öğrenim görülen fakülte, öznel dindarlık algısı) açısından farklılaşıp farklılaşmadığını araştırmaktır. Üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bu araştırmada rastgele örnekleme yöntemiyle seçilen 252 öğrenciden elde edilen veriler cinsiyet, yaş öğrenim görülen fakülte ve öznel dindarlık algısı değişkenleri açısından analiz edilmiştir. Çalışmada 15 maddeden oluşan, Türkçe’ye uyarlanarak geçerlik-güvenirliliği yapılmış ‘Templer Ölüm Kaygısı Ölçeği’ kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre dört değişken açısından da anlamlı farklılaşmalar elde edilememiştir. Bununla birlikte erkeklerin ölüm kaygısının, kızlardan daha yüksek olduğu tespit edilmişken İslami İlimler Fakültesi’ndeki öğrencilerin ölüm kaygısının diğer fakültelerin öğrencilerinkinden daha yüksek olduğuna ulaşılmıştır. Ayrıca ‘dindarım’ diye kendilerini tanımlayanların ölüm kaygısının, ‘dindar değilim’ diyenlerinkinden daha yüksek olduğu ortaya çıkmışken ‘24 yaş ve üzeri’ grubun en yüksek ölüm kaygısına ve ‘20 yaş’ grubunun ise en düşük ölüm kaygısına sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca genel olarak yaş arttıkça ölüm kaygısının da arttığına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Gençlik Dönemi, Ölüm Kaygısı, Öznel Dindarlık Algısı.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

DEATH ANXIETY IN YOUTH

Abdullah DAĞCI¹

*¹Karamanoğlu Mehmetbey University, Literature Faculty Psychology Department,
adagci@kmu.edu.tr, Karaman/Türkiye*

Abstract: Death anxiety, which is associated with the meaning attributed to death, affects people's perspective on life. It can be said that the history of research on death anxiety is quite short in the Western world, while the existence of studies on the concept of death in the East is quite old. On the other hand, there is a tendency in studies related to death that the death concept is a specific phenomenon to old age. However, death is now on the agenda of youths who have experienced natural disasters such as earthquakes and flood, who are more frequently exposed to death news due to the widespread use of communication tools, and whose relatives died because of deadly diseases that have become widespread today. This situation leads youths to think about issues such as the shortness of life, life after death, worries about the moment of death, and the risk of contracting fatal diseases. The aim of this study, carried out in relation to the youth, is to investigate whether death anxiety in youths differs in terms of some variables (gender, age, faculty, perception of subjective religiosity). In this study, carried out on 252 university students, the data obtained from the students selected by random sampling method were analysed in terms of some variables. In the study, the 'Templer Death Anxiety Scale' was used that consisted of 15 items, adapted to Turkish and ensured validity-reliability. In this context, the levels of youths to death anxiety were examined in terms of variables such as gender, age, faculty, and perception of subjective religiosity. According to the results obtained in the study, no significant differences were obtained in terms of four variables. However, it was revealed that the boys' death anxiety is higher than that girls', while the death anxiety of students in the Faculty of Islamic Sciences is higher than that of students from other faculties. Also the death anxiety of those who define themselves as 'I am religious' is higher than that of those who say 'I am not religious', while '24 years and over' group had the highest death anxiety and the '20 years' group had the lowest death anxiety. In addition, it was determined that death anxiety as age increased in general.

Keywords: Psychology of Religion, Youth Period, Death Anxiety, Perception of Subjective Religiousness.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

GİRİŞ

İnsan, hayatının farklı evrelerinde ölüme ilişkin farklı anlamlar yükler. İnsanların dünyaya bakış açısı, tecrübeleri, aldığı eğitim gibi unsurlar ölüme verilen anlamı biçimlendirdiği gibi tam tersine ölüm algısı da bütün bu unsurları etkiler. Yaşadığı olayları değerlendirmenin ve geleceğe dair planlar yapmanın sınırları ise bu etkileşimler tarafından çizilir. Bununla birlikte ölüme ilişkin kaygı ve korku, önemli konular arasında olduğu halde konuyla ilgili olarak alanyazında yeterince çalışma olduğu söylenemez. Doğu kültüründe ölüm ile ilişkili eserlerin çok eski tarihlerde yazılmaya başlanmıştır. Yaklaşık bin yıl önce yaşamış olan İbn Sina'nın Ölüm Korkusundan Kurtuluş adlı eseri, güncel araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Bu eserde ölüm korkusunun nedenleri temelde beş kategoride ele alınmıştır: dini vecibeleri eda edemediği için cezalandırılma korkusu, ölüm sonrası hayata ilişkin muğlaklık, elinde bulundurduğu mal-mülkünü kaybetme, yaşamın zevklerinden yoksun kalma. Bu çalışma, 'ölümü inceleyen bilim dalı' olan tanatoloji kapsamında değerlendirilmektedir. Diğer taraftan alanyazındaki çalışmalar temelde beş noktaya odaklanmaktadır: ölümü anlamlandırma, ölüm düşüncesi, ölüm korkusu, ölüme yönelik tutumlar, ölüm kaygısı-dindarlık ilişkileri (Karaca, 2011: 221). 'İnsan doğar, büyür ve ölür.' perspektifinden bakıldığında ölüm kavramının öncelikle yaşlılık evresini akla getirmesi muhtemeldir ama gerek literatüre gerekse dini kaynaklara bakıldığında ölüm ele alınırken herhangi bir evreye tahsis edilmediği söylenebilir. Dolayısıyla gençlik dönemindeki bireylerde de ölüm kaygısının araştırılması bir gerekliliktir. Bu kapsamda araştırmanın amacı üniversitede öğrenim gören gençlerin ölüm kaygısı düzeylerini bazı değişkenler (cinsiyet, yaş, öğrenim görülen fakülte, öznel dindarlık algısı) açısından incelemektir.

YÖNTEM

Üniversitede öğrenim gören 252 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmada tarama modeli benimsenmiş ve rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örneklem %17,46'sı (n=44) erkek ve 82,54'ü (n=208) kız iken 44,84'ü (n=113) İslami ilimler fakültesinde ve 55,16'sı (n=139) diğer fakültelerdeki bölümlerde öğrenim görmektedir. Yerleşim yeri açısından katılımcıların %36,51'i (n=92) büyükşehirde, %29,76'sı (n=75) ilde, %17,86'sı (n=45) ilçede ve %15,87'si (n=40) köy/kasabada ikamet etmektedir. Dolayısıyla araştırmanın bulguları değerlendirilirken bu bilgilerin göz önünde bulundurulmasında fayda vardır. Araştırmada Akça ve Köse (2008) tarafından Türkçe'ye uyarlanıp geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan 'Templer Ölüm Kaygısı Ölçeği' kullanılmıştır. 15 maddeden oluşan bu ölçeğin puanları değerlendirilirken "evet" yanıtına 1 ve "hayır" yanıtına 0 puan verilir. 5 maddenin (10., 11., 12., 13., 14.) ters kodlandığı bu ölçekten elde edilebilecek, en düşük puan 0 iken en yüksek puan ise 15'tir. Katılımcıların elde ettiği puanın yüksekliği ölüm kaygısı düzeyinin yüksekliğini gösterir. Ölçek uyarlama aşamasında Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı ,75 olarak bulunmuştur. Gençlerde ölüm kaygısını konu edinen bu çalışmadan elde edilen veriler üzerinde yapılan analizde ise Cronbach's Alpha değeri ,797 bulunmuş ve bu değer ,60 - ,80 arasında olması nedeniyle araştırma verilerinin "oldukça güvenilir" seviyede olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada cevap aranan dört temel soru vardır: 1) Gençlerde ölüm kaygısı cinsiyet açısından farklılaşmakta mıdır? 2) Gençlerde ölüm kaygısı öğrenim görülen fakülte açısından farklılaşmakta mıdır? 3) Gençlerde ölüm kaygısı öznel dindarlık algısı açısından farklılaşmakta mıdır? 4) Gençlerde ölüm kaygısı yaş açısından farklılaşmakta mıdır?

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

BULGULAR

Araştırmanın verileri, SPSS programı ile analiz edilmiştir. Yapılan normallik analizine göre çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerinin +1 ile -1 arasında değerler alarak verilerin normal dağıldığı tespit edilmiştir. Bu nedenle verileri değerlendirme aşamasında bağımsız örneklem t-testi ve ANOVA testi kullanılmıştır. Buna dair veriler, aşağıdaki tablolarda sunulmuştur.

Tablo 3: Cinsiyet, öğrenim görülen fakülte ve öznel dindarlık algısı değişkenlerine göre Templer Ölüm Kaygısı Ölçeği t-testi sonuçları ve puan ortalamaları

Değişken		N	puan ort.	sd	t	p
Cinsiyet	Kız	208	5,06	3,32	1,72	,085**
	Erkek	44	6,02	3,58		
Öğrenim gördüğü fakülte	İslami ilimler fakültesi	113	5,49	3,23	1,10	,271**
	Diğer fakülteler	139	5,01	3,49		
Öznel dindarlık algısı	Dindar değilim	53	5,11	3,14	,27	,785**
	Dindarım	199	5,26	3,44		
** $p>,05$						

Tablo 1'e göre araştırmada cinsiyet açısından grupların ortalamaları arasında anlamlı bir farklılaşmaya ulaşılamamıştır ($t=1,72$; $p>,05$). Bununla birlikte erkeklerin ölüm kaygısı puan ortalamalarının (Ort: 6,02), kızların ortalamalarından (Ort: 5,06) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öğrenim görülen fakülte değişkeni açısından veriler değerlendirildiğinde, grupların ortalamaları arasında anlamlı bir farklılaşmaya ulaşılamamıştır ($t=1,10$; $p>,05$). Ama İslami ilimler fakültesi öğrencilerinin puan ortalamalarının (Ort: 5,49) diğer fakültelerdeki öğrencilerin ortalamalarından (Ort: 5,01) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öznel dindarlık algısı değişkeni açısından değerlendirildiğinde de gruplar arasında anlamlı bir farklılaşmaya ulaşılamamıştır ($t=,27$; $p>,05$). Fakat kendisini 'dindar' olarak algılayanların ortalamasının (Ort: 5,26) 'dindar değilim' diyenlerinkinden (Ort: 5,11) daha yüksek olduğu görülmüştür.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Tablo 4: Yaş değişkenine göre Templer Ölüm Kaygısı Ölçeği ANOVA testi sonuçları ve puan ortalamaları

		Kareler Toplamı	df	Kareler Ort.	F	p
Yaş grubu	Gruplararası	101,274	5	20,255	1,801	,113**
	Gruplariçi	2766,833	246	11,247		
	Toplam	2868,107	251			
** $p>,05$						
				N	Ortalama	
Yaş grubu		19 yaş ve altı		27	5,81	
		20 yaş		47	4,36	
		21 yaş		66	4,89	
		22 yaş		48	5,33	
		23 yaş		43	5,47	
		24 yaş ve üzeri		21	6,71	

Tablo 2 yaş grubu açısından değerlendirildiğinde gruplar arasında anlamlı farklılıklara ulaşılamamıştır ($F=1,801$; $p>,05$). Bununla birlikte en yüksek puana ‘24 yaş ve üzeri’ grubun (Ort.: 6,71) ve en düşük puana ise ‘20 yaş’ grubunun (Ort.: 4,36) sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca genel olarak yaş arttıkça ölüm kaygısının da arttığı görülmektedir.

TARTIŞMA

Gençlerde ölüm kaygısı konusunda gerçekleştirilen bu çalışmada ölüm kaygısı puanlarında *cinsiyet* açısından anlamlı düzeyde bir farklılaşmaya ulaşılamamıştır. Ama erkeklerin ölüm kaygısının kızlardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Alanyazında ölüm kaygısının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı ile ilgili araştırmalar bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda cinsiyet açısından ölüm kaygısı düzeylerinde anlamlı farklılıklara ulaşan ve kızların erkeklerden daha yüksek kaygı düzeyine sahip olduğunu tespit eden çok sayıda araştırma vardır (Acehan & Eker, 2013: 30; Çetin & Sözel, 2021: 72; Kurtulan & Karairmak, 2016: 171; Thorson & Powell, 1988: 697; Yıldız, 2002: 167). Bunun yanında cinsiyet açısından anlamlı farklılıklara ulaşamamakla birlikte kızların ölüm kaygısının erkeklerden daha yüksek olduğunu tespit eden çalışmalar da vardır (Erdoğan & Özkan, 2007: 176; Mutlu, 2013). Ayrıca cinsiyet açısından ölüm kaygısı düzeylerinde anlamlı bir farklılığa ulaşamayan başka araştırmalar da mevcuttur (Özcan, Ekşi, & Ekşi, 2020: 82; Russac, Gatliff, Reece, & Spottswood, 2007: 555). Dolayısıyla literatür incelendiğinde ölüm kaygısı, cinsiyete göre çoğu çalışmada farklılaşmıştır. Bu farklılaşmalar incelendiğinde kızların ölüm kaygısı düzeylerinin erkeklerden daha fazla olduğuna dair sonuçların ağırlıkta olduğu görülür. Ayrıca cinsiyet açısından ölüm kaygısında farklılaşmalar elde edemeyen çalışmalarda da kızların ölüm kaygısının erkeklerden daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Gençlerde ölüm kaygısı konusunda yapılan bu çalışmada ise cinsiyet açısından anlamlı bir farklılığa ulaşılamamışken alanyazındaki çalışmaların tersine erkeklerin ölüm kaygısının kızlardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada *öğrenim görülen fakülte* açısından ölüm kaygısı puanlarında anlamlı düzeyde bir farklılaşmaya ulaşılamamıştır. Bununla birlikte İslami ilimler fakültesi öğrencilerinin ölüm kaygısı puan ortalamalarının diğer fakültelerdeki öğrencilerin ortalamasından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Konuyla ilgili olabilecek sınırlı sayıda

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

araştırmaya ulaşılmıştır. Yıldız'ın (2002: 166) araştırmasında ilahiyat fakültesi öğrencilerinin ölüm kaygısının normalin üzerinde olduğuna ulaşılmış ve bu öğrencilerin dindarlığı arttıkça ölüm kaygılarının da arttığı tespit edilmiştir. Yine bu çalışmada sınıf düzeyi arttıkça ölüm kaygısı düzeylerinin azaldığına ulaşılmıştır. Kurtulan ve Irmak'ın (2016: 171) araştırmasında dinî eğitim alan üniversite öğrencilerinin ölüm kaygısının, almayanlara göre daha yüksek olduğuna ulaşılmıştır. Mutlu'nun (2013: 46) örneklemini ilahiyat fakültesi ve diğer fakülte öğrencileri olarak belirlediği çalışmada, bu iki grubun ölüm kaygısı puanlarının farklılaşp farklılaşmadığına yönelik bir değerlendirmeye yer verilmemiştir. Sonuç olarak öğrenim görülen fakülte değişkeni açısından ölüm kaygısına dair sınırlı sayıda araştırma sonucuna ulaşılmıştır. Gençlerin ölüm kaygısının araştırıldığı bu çalışmada öğrenim görülen fakülte açısından farklılık olup olmadığının incelenmesinin sebebi, ölüm kaygısı ile başa çıkmanın dini açıdan önemli bir unsur olmasıdır. İslami ilimler fakültesindeki derslerde ölüm ve ölümden sonraki hayata dair çok fazla sayıda içerikler olduğu söylenebilir. Bu içerikler oluşturulurken İslam'da en temel iki kaynak olan Kur'an-ı Kerim ile Hz. Peygamber'in söz ve davranışları esas alınır. Bu iki kaynaktan bilgilerin öğrenilmesi, öğrencilerin daha fazla dikkatini toplayabilir. Ölümden sonraki hayata ilişkin bu gelişim döneminde çok fazla bilgiye maruz kalması, İslami ilimler fakültesi öğrencilerinin ölüm kaygısı düzeylerini artırabilir. Bir diğer husus ise sadece toplumumuzda değil aynı zamanda eğitim kurumlarımızda da hala korku temelli din eğitim-öğretiminin esas alınması öğrencilerin ölüm kaygısını artırmış olabilir. Nitekim gençlerde ölüm kaygısını konu edinen bu çalışma sonucunda, dini içerikli dersler alan İslami ilimler fakültesi öğrencilerinin ölüm kaygısı düzeylerinin diğer fakülte öğrencilerinden daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla hangi eğitim kademesinde olursa olursun ölüm ve ölümden sonraki hayat ile ilgili derslerde korku temelli bir dini eğitim yerine sevgi temelli bir dini eğitim benimsenmesinin öğrencilerde ölüm kaygısını azaltacağı söylenebilir.

Gençlerin ölüm kaygısını ele alan bu çalışmada *özel dindarlık algısı* açısından anlamlı düzeyde bir farklılığa ulaşılamamıştır. Fakat kendisini 'dindar' olarak algılayanların ortalamasının 'dindar değil' olarak algılayanlarınkinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Alanyazında dindarlık ile ölüm kaygısı arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar bulunmaktadır. Bu kapsamda dindarlık ile ölüm kaygısı arasında herhangi bir ilişkiye ulaşamayan çalışmalar mevcuttur (Erdoğan & Özkan, 2007: 176; Kurtulan & Karırmak, 2016: 171). Diğer yandan dindarlık arttıkça ölüm kaygısının da azaldığını tespit eden çalışmalar olduğu gibi (Thorson & Powell, 1990) dindarlık arttıkça ölüm kaygısının arttığına ulaşan araştırmalar da vardır (Kimter & Köftegöl, 2017: 70). Ayrıca dindarlık ile yakından ilişkili olan kavramlardan birisi olan Tanrı'ya bağlanma konusunu ele alan Çınar'ın (Çınar, 2016: 331) çalışmada ise Tanrı'ya güvenli olarak bağlananların kaygılı olarak bağlananlardan daha yüksek ölüm kaygısına sahip oldukları tespit edilmiştir. Dolayısıyla alanyazındaki uygulamalı araştırmalarda dindarlık ve ölüm kaygısı arasındaki ilişkinin niteliğine ve yönüne dair kesin bir yargıya varılamamıştır. Gençlerin ölüm kaygısını araştıran bu çalışmada ise kendisini dindar olarak algılayanların ölüm kaygısı, kendisini dindar olarak algılamayanlardan daha yüksek çıkmıştır.

Araştırmada *yaş grubu* açısından ölüm kaygısı ölçeği puanlarında anlamlı düzeyde bir farklılaşmaya ulaşılamamıştır. Ama '24 yaş ve üzeri' grubunun en yüksek ve '20 yaş' grubunun ise en düşük puana sahip olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte araştırma verilerine göre 20 yaşından itibaren yaş arttıkça ölüm kaygısının da arttığı tespit edilmiştir. Alanyazında ölüm kaygısının yaşa göre farklılaşp farklılaşmadığı ile ilgili araştırma sonuçlarına ulaşılmıştır. Yaş açısından ölüm kaygısında herhangi bir farklılığa ulaşamayan çok sayıda çalışma mevcuttur (Acehan & Eker, 2013: 31; Çetin & Sözel, 2021: 72; Kimter & Köftegöl, 2017: 70; Özcan et al., 2020: 82). Bununla birlikte yaş açısından ölüm kaygısında

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

farklılaşma elde eden çalışmalar da vardır (Erdoğan & Özkan, 2007: 175; Thorson & Powell, 1990). Ayrıca yaş arttıkça ölüm kaygısının da arttığına (Thorson & Powell, 1988: 697) ve yaşlıların gençlere göre ölümden daha az korktuklarına (Russac et al., 2007: 556) ulaşan çalışmalar da vardır. Dolayısıyla literatür incelendiğinde ölüm kaygısı, yaşa göre bazı araştırmalarda farklılaşmışken bazı araştırmalarda ise farklılaşmamıştır. Farklılaşan çalışmalar gön önünde bulundurulduğunda yaşlıların gençlerden daha yüksek ölüm kaygısına sahip olduğuna ya da bunun tam tersine dair genel bir sonuç da çıkarılamaz. Ayrıca bazı araştırmalarda yaş arttıkça ölüm kaygısının da arttığına dair sonuçlar elde edilmişken bazı araştırmalarda ise düzenli bir artıştan ya da azalıştan bahsedilemez. Gençlerde ölüm kaygısı konusunda yapılan bu çalışmada ise yaş açısından anlamlı bir farklılığa ulaşılamamıştır. Fakat Thorson ve Powell'in (1988: 697) çalışması ile de benzer bir şekilde, 20 yaşından itibaren yaş arttıkça ölüm kaygısının da arttığı tespit edilmiştir.

SONUÇ

Araştırmanın amacı, gençlik döneminde yer alan üniversite öğrencilerinin ölüm kaygısını cinsiyet, yaş, öğrenim görülen fakülte ve öznel dindarlık algısı değişkenleri açısından incelemektir. Tarama modeli kapsamında gerçekleştirilen bu çalışmadaki veriler, çeşitli üniversitede öğrenim gören 252 öğrenciden toplanmıştır. Araştırmada verilerin normal dağıldığı tespit edildiği için verileri değerlendirme aşamasında cinsiyet, öğrenim görülen fakülte ve öznel dindarlık algısı değişkenleri için bağımsız örneklem t-testi; yaş değişkeni için ise ANOVA testi kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlar şunlardır:

-Ölüm kaygısı puanlarında cinsiyet açısından anlamlı farklılıklara ulaşılamamıştır. Fakat erkeklerin ölüm kaygısının, kızlardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

-Ölüm kaygısı puanlarında öğrenim görülen fakülte açısından anlamlı farklılıklara ulaşılamamıştır. Ama İslami ilimler fakültesi öğrencilerinin ölüm kaygısının diğer fakültelerin öğrencilerinkinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

-Ölüm kaygısı puanlarında öznel dindarlık açısından farklılıklara ulaşılamamıştır. Fakat 'dindarım' diye kendilerini tanımlayanların ölüm kaygısının, 'dindar değilim' diyenlerinkinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

-Ölüm kaygısı puanlarında yaş grupları açısından farklılıklara ulaşılamamıştır. Bununla birlikte '24 yaş ve üzeri' grubun ölüm kaygısının en yüksek; '20 yaş' grubunun ölüm kaygısının ise en düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca genel olarak yaş arttıkça ölüm kaygısının da arttığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Acehan, G., & Eker, F. (2013). Acil tıp hizmeti veren sağlık personelinin ölüm kaygısı, ölüme ilişkin depresyon düzeyleri ve kullandıkları başa çıkma yolları. *Journal of Psychiatric Nursing/Psikiyatri Hemşireleri Derneği*, 4(1), 27-35.
- Akça, F., & Köse, İ. A. (2008). Ölüm kaygısı ölçeğinin uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 11, 7-16.
- Çetin, S. B., & Sözel, H. (2021). Covid-19 sürecinde sağlık çalışanlarının ölüm kaygısı düzeyleri. *Eskisehir Medical Journal*, 2(2), 74-81.
- Çınar, M. (2016). Tanrı'ya bağlanma tarzı ve ölüm kaygısı ilişkisi üzerine bir araştırma. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*(45), 313-338.
- Erdoğan, M. Y., & Özkan, M. (2007). Farklı dini inanışlardaki bireylerin ölüm kaygıları ile ruhsal belirtiler ve sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişkiler. *Journal of Turgut Ozal Medical Center*, 14(3), 171-179.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

- Karaca, F. (2011). *Din psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset.
- Kimter, N., & Köftegöl, Ö. (2017). Yetişkinlerde ölüm kaygısı ile dindarlık arasındaki ilişki üzerine bir inceleme. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(36), 55-82.
- Kurtulan, M. H., & Kararımak, Ö. (2016). Ölüm kaygısı, tinsellik, dindarlık eğilimi ve varoluş kaygısı arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Spiritual Psychology and Counseling*, 1(2), 163-187.
- Mutlu, E. (2013). *İç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık ile ölüm kaygısı arasındaki ilişki: Üniversite öğrencileriyle bir çalışma*. (Doktora Tezi), İstanbul Arel Üniversitesi,
- Özcan, G., Ekşi, H., & Ekşi, F. (2020). Üniversite öğrencilerinde yaşamın anlamı ile öz-aşkınlık ilişkisinde ölüm anksiyetesinin aracılık rolü. *Kriz Dergisi*, 28(2), 71-87.
- Russac, R. J., Gatliff, C., Reece, M., & Spottswood, D. (2007). Death anxiety across the adult years: An examination of age and gender effects. *Death studies*, 31(6), 549-561.
- Thorson, J. A., & Powell, F. (1988). Elements of death anxiety and meanings of death. *Journal of Clinical Psychology*, 44(5), 691-701.
- Thorson, J. A., & Powell, F. C. (1990). Meanings of death and intrinsic religiosity. *Journal of Clinical Psychology*, 46(4), 379-391.
- Yıldız, M. (2002). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin dindarlık ve ölüm kaygıları üzerine. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 14, 161-174.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

PEDİATRİK ONKOLOJİ HASTALARINA UYGULANAN ÇOCUK YOGASI PROGRAMININ ÇOCUKLARIN YAŞAM KALİTELERİNE VE KORTİZOL DÜZEYLERİNE ETKİSİ

¹N.Ecem Oksal Güneş, ²Şenay Çetinkaya

¹Çukurova Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, ecemoksalgunes@gmail.com,
Adana/Türkiye

² Çukurova Üniversitesi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi,
senayg_202@hotmail.com, Adana/Türkiye

Öz: Pediatrik onkoloji hastaları, tedavi süresince yaşam kalitelerini olumsuz etkileyen fiziksel ve psiko-sosyal semptomlar yaşar. Pediatrik onkoloji hastalarının yaşam kalitesini artırmaya yönelik zihin-beden farkındalığı ile nefes çalışmalarını birleştiren eşsiz bir fiziksel aktivite olarak bilinen “Yoga” uygulamaları, son zamanlarda popüler olmaya başlamıştır. Çalışma, çocuk yogası programının, pediatrik onkoloji hastalarının yaşam kalitesi ve kortizol düzeylerine etkisini araştırmak amacıyla, Mersin’de bir hastanede Çocuk Onkoloji/Hematoloji servisinde 19.01.2020-19.08.2020 tarihlerinde tedavi gören 8-18 yaş grubu 30 kontrol, 30 çalışma grubu çocuk ve onların ebeveynleri ile ön test, son test şeklinde deneysel olarak yapıldı. Etik kurul, kurum ve ebeveyn onamı alındı. Veriler anket formu, Çocuklar İçin Yaşam Kalitesi Ölçeği ve kortizol kiti kullanılarak toplandı. Katılımcılara 3 haftalık (6 seans) yoga programı öncesi Yaşam Kalitesi Ölçeği çocuk ve ebeveyn formu doldurtularak, çocuklardan tükürük kortizol örneği alındı. Yoga programı sonunda bu işlemler tekrarlandı. Nicel değişkenlerin analizlerinde “IndependentSample-t test”, “PairedSample”, “Mann Whitney U”, “Wilcoxon”, test ve Spearman” korelasyon katsayısı kullanıldı. Nitel değişkenlerin analizinde “Pearson -X2” çapraz tabloları kullanıldı. Çalışma grubuna müdahale sonunda, çocuk raporu ölçek toplam puanı 55.58 ± 15.06 ’dan, 70.83 ± 10.22 ’e, ebeveyn puanı ise 53.73 ± 14.29 ’dan, 70.47 ± 11.83 ’e yükseldi ($p < 0.05$). Kontrol grubunun çocuk raporu puanı 49.67 ± 13.71 ’den, 44.13 ± 16.77 ’e, ebeveyn puanı ise 49.17 ± 15.28 ’den, 37.93 ± 13.96 ’a düştü ($p < 0.05$). Çocuk (Cronbach a: 0.904-0.943) ve ebeveynlerin (Cronbach a: 0.888-0.939) raporlarında ölçek sorularına verdikleri cevaplar yüksek düzeyde güvenilir bulundu. Çalışma grubuna kortizol değerlerinin 3.18 ± 2.11 ’den 2.26 ± 1.92 ’ye düştüğü, kontrol grubunda ise 2.45 ± 2.15 ’ten 2.64 ± 2.08 ’e yükseldiği görüldü ($p < 0.05$).

Anahtar Kelimeler: Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği, Çocuk Yogası, Kortizol, Stres, Yaşam Kalitesi.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

THE EFFECT OF THE CHILDREN'S YOGA PROGRAM APPLIED TO PEDIATRIC ONCOLOGY PATIENTS ON THE CHILD'S QUALITY OF LIFE AND CORTISOL LEVELS

N. Ecem Oksal Güneş¹, Şenay Çetinkaya²

*¹Çukurova University, Health Sciences Faculty, ecemoksalgunes@gmail.com, Adana /
Turkey*

²Çukurova University, Health Sciences Faculty, senayg_202@hotmail.com, Adana / Turkey

Abstract: The study was conducted experimentally in the form of pre-test and post-test with 30 controls, 30 experimental group children who were 8-18 age and treated on 19.01.2020-19.08.2020 in the Pediatric Oncology/Hematology service of a hospital in Mersin and their parents, in order to investigate the effect of children's yoga program on the quality of life and cortisol levels of pediatric oncology patients. Ethics committee, institutional and parental consent was obtained. Data were collected using a questionnaire, the Children's Quality of Life Scale, and the cortisol kit. Participants filled out the "Children's Quality of Life Scale" Child and Parent Form before the 3-week (6 sessions) yoga program and salivary cortisol samples were taken from the children. These procedures were repeated after the yoga program. At the end of the intervention, the child report total score of the experimental group increased from 55.58±15.06 to 70.83±10.22, and the parent score increased from 53.73±14.29 to 70.47±11.83. The child report total score of the control group decreased from 49.67±13.71 to 44.13±16.77, and the parental score decreased from 49.17±15.28 to 37.93±13.96 ($p<0.05$). In the reports of children (Cronbach α : 0.904-0.943) and parents (Cronbach α : 0.888-0.939), the answers to the scale questions were found to be highly reliable. It was observed that cortisol values decreased from 3.18±2.11 to 2.26±1.92 in the experimental group and increased from 2.45±2.15 to 2.64±2.08 in the control group ($p<0.05$). The study found positive results in increasing the quality of life of pediatric oncology patients and reducing their stress. In order to help pediatric oncology patients improve their quality of life and reduce their stress, it is recommended that pediatric health and disease nurses integrate yoga practice into care plans while providing care to their patients, and establishing children's yoga areas where yoga practices can be practiced in hospitals' pediatric oncology services.

Keywords: Child Yoga, Cortisol, Stres, Quality of Life

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

GİRİŞ

Pediyatrik onkoloji hastalarında tanı ve tedavi aşaması, çocuk ve ailenin fiziksel, duygusal, ekonomik dengelerini alt üst ederek yaşam kalitelerini azaltmaktadır. Kanseri çocukların yaşam kalitesi, hastalıktan kaynaklanan fiziksel/duygusal sorunlar, radyoterapi ve kemoterapi, tedavinin yan etkileri, cerrahi girişimler, uzun süren hastane yatışları, izolasyon, hastalığın seyrindeki değişimler, aile/arkadaşlarından ayrı kalınması, destek sistemlerinin ve baş etme yöntemlerinin azlığı, okul yaşamının kesintiye uğraması gibi nedenlerden dolayı azalmaktadır (Matzio ve ark., 2008:314-319). Kanseri hastalığının ve tedavi sürecinin çocuk ve ailenin yaşam kalitesine etkisinin değerlendirilmesi, çocuk ve ailesinin hastalığa uyumunun artırılmasına, çocukların biyopsikososyal gelişimlerine ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesine destek olacak hemşirelik bakım programlarının belirlenmesi açısından önemlidir (Flanagan, 2001:174-179). Kanseri tedavisi görmüş çocuklarda aralıklarla yaşam kalitesi ölçeklerinin uygulanması, psikososyal ve somatik yan etkilerin tanımlanması, başa çıkma yöntemlerinin ve rehabilitasyon girişimlerinin planlanması açısından yararlı olacaktır (Kantar, 2010). Taş ve Yılmaz (2008) pediatrik onkoloji hastalarının yaşam kalitelerinin ölçülmesinin önemini şu sözlerle vurgulamışlardır, “Tedavi sürecindeki biyolojik ihtiyaçlarına ek olarak, sosyal, psikolojik ve duygusal ihtiyaçlarının da belirlenmesi yaşam kalitesinin ölçülmesiyle ortaya çıkar ve böylece çocuğun tedavisine katkıda bulunulur” (Taş ve Yılmaz, 2008:104-107). Solak (2010) ise; “Bireyin tıbbi duruma uyumunu sürdürmek ve artırmak için yaşam kalitesini, baş etme becerilerini ve sosyal destek sistemlerini geliştirmek önem kazanmaktadır” demiştir (Solak, 2010).

Çocuklar, kanseri tanısı, komplike tedavi protokolleri, tıbbi testler, izolasyon, uzun süreli hastaneye yatma gibi nedenlerden dolayı aynı zamanda strese de maruz kalmaktadırlar (Love ve Sabiston, 2011:278-286). Ryden’in (1977) stres modelinde; kansere uyum aşamasında oluşan stresin azaltılmadığında, bireyin enerjisinin tükeneceği ve bunun sonucunda yorgunluğun olabileceği öne sürülmektedir (Ryden, 1977:71-82). Yine Aistars’ın (1987) “Düzenleme Çatısı” teorisinde “yorgunluğu” bir enerji açığı olarak görmektedir. Bu teori kanseri hastalardaki yorgunluğun başlıca nedeninin stres olduğunu ve duygusal stresörlerin yanı sıra, ağrı, enfeksiyon ve anemi gibi fiziksel stresörlerin de yorgunluğun meydana gelmesinde etkili olduğunu açıklamaktadır (Aistars,1987:25-30). Stres doğrudan kansere neden olmasa da, kemoterapinin etkilerini azaltarak, sempatik sinir sistemi, hipotalamik-hipofiz-adrenal eksen (nöroendokrin) yollarıyla kanserin büyümesine ve ilerlemesine neden olur. Stres inflamasyonu artırır, anjiyogenezi destekler ve kemoterapinin etkinliğini azaltır (Armaiz ve Cole, 2012:19-25). Kronik stresin, vücudun, zamanında ve uygun bir immün reaksiyon başlatmasını engelleyen immüno-supresif bir etkiyle sonuçlanabileceğini göstermiştir (Morey ve ark., 2015:13-17). Bu nedenle, çocuğun stresine neden olan durumların tanımlanması, stres belirtilerinin öğrenilmesi, çocukların kendi kullandıkları başatma yöntemlerini tanımlaması ve kullanabilecekleri yöntemleri belirlemeleri önem taşımaktadır (Scruggs, 2009:16-25). Aistars modelinde; zaman yönetiminin, meditasyonun, egzersizin ve hasta eğitiminin, strese bağlı yorgunluğun azaltılmasında yararlı olduğunu desteklemektedir (Aistars, 1987:25-30). Yoga gibi biyolojik davranışsal müdahaleler, stresi azaltıp kanseri biyolojisini bozarak iyileştirme potansiyeline sahiptir (Kiecolt ve Benett, 2014:1040-1049). Yoga günümüzde çocuklarda kullanılan alternatif ve tamamlayıcı tedavi yöntemleri arasında yer almaktadır (Aydın ve Özgen, 2018:96-105). Yoga kanseri çocuklar için terapi olarak kullanılacağı gibi tedavi sırasında biriken toksinlerin atılmasına, hastanın gerginliğinin ve kaygısının azalmasına da yardımcı olur. Kanseri hastalarına yoga uygulamaları sırasında rahat ve derin nefes alma vurgulanarak oksijenden zengin kanın hücrelere akımı artırılıp toksinlerin atılması sağlanır. Yoga sırasında uygulanan asanalar;

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

sinir, kas, iskelet, solunum, dolaşım, endokrin ve sindirim sistemi gibi sistemleri uyarır ve dengeler. Ayrıca yoga da uygulanan pranayamalar zihni yatıştırır, vücudu rahatlatır (Sharma, 2018:144-146). Kanada ve Amerikan Kanseri Derneği, yogayı gücü, esnekliği, hareketliliği ve kardiyovasküler sağlığı geliştirebilecek umut verici tamamlayıcı bir terapi olarak tanımlamaktadır (American Cancer Society, 2020, Canada Cancer Society Complementary Therapies, 2019). Yoga, fiziksel güç ve esnekliği sağlayan duruşlar ve egzersizleri, solunum fonksiyonunu geliştirmek için nefes egzersizleri, zihinsel yeteneği geliştirmek için derin gevşeme teknikleri, gerilim ve stresi azaltmak ve zihin-beden farkındalığını artırmak için meditasyon / farkındalık uygulamaları gibi birden çok bileşeni içeren bütünsel bir zihin-beden uygulamasıdır (Butzer ve ark., 2015:41-49).Bireyi biyopsikososyal olarak destekleyen ve güçlendiren yoga uygulaması, insanı biyopsikososyal olarak ele alan ve insana bütüncül olarak yaklaşmayı vurgulayan hemşirelik mesleği ile arasında güçlü bir benzerlik bulunmaktadır (Karadağ ve Kırca, 2019:47-56).

Ayaktan tedavi alan beyin tümörlü çocuklarda yoganın etkinliğini araştıran bir fizibilite çalışmasında 5 haftalık yoga programı sonunda ağrıda azalma (0,0001), baş ağrısında azalma (0,0005), iştah artışı (0,0005), daha iyi uyku (0,0003), yorgunlukta azalma (0,007) ve günlük aktivitede artış (0,0018) görülmüş, yoganın kemoterapi ve radyoterapi alan çocuklarda uygulanabilir olduğunu belirtmişlerdir(Govardhan ve ark, 2019:34-38) Sharma (2018) yaptığı çalışmada; kanser hastalarının yogayı seçmelerinin ana nedeninin; yoganın, hastalara “bedenlerine daha çok bağlanmayı, sakin olmayı, stresi azaltmalarını, iyilik halini deneyimlemelerini, kendilerini güçlendirmeyi, koordinasyon ve dengelerini geliştirmeyi öğretmesi” olduğunu belirtmiştir (Sharma, 2018:144-148). Bu çalışmada, yoganın, pediatrik onkoloji hastalarının yaşam kalitesine ve stres düzeyi belirteci olan kortizol seviyelerine etkisini incelemek amaçlandı. Türkiye’de Pediatrik Onkoloji Hemşireliği alanında yapılmış ilk yoga çalışması olması nedeniyle gelecekteki çocuk hastalara yapılacak yoga çalışmalarına öncülük etmesi açısından önemlidir. Bu çalışma ve yoga ile ilgili gelecekte yapılacak çalışmaların sonuçları, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları hemşirelerinin, onkoloji hastası çocukların yaşam kalitelerini artırmaya ve streslerini azaltmaya yönelik uygulanan yoga pratiğinin, bakım planlamalarına entegre edilmesi ve hastanelerin çocuk onkoloji servislerinde yoga pratiklerinin yapılabileceği çocuk yoga alanlarının oluşturulması konusunda yardımcı olacaktır.

YÖNTEM

Amaç

Bu çalışma, Çocuk Yogası Programının, Pediatrik Onkoloji hastası çocukların yaşam kalitesi ve tükürükteki kortizol değerlerine etkisini araştırmak amacıyla deneysel olarak yapıldı.

Hipotezler

Çalışmada, veri toplama araçlarından, Çocuklar için Yaşam Kalitesi Ölçeği (ÇİYKÖ)’nin ebeveyn ve çocuk formunun alt boyutları olan fiziksel, duygusal sosyal-okul-duygusal (psiko-sosyal), işlevselliği ve çocukların kortizol seviyeleri çocuklarda yoga programı sonunda değişebilecek parametrelerdir. Bu yüzden çalışmanın hipotezleri de bu parametreler üzerinden belirlendi. Çalışmadaki hipotezler aşağıdaki gibidir.

H₁: Kontrol ve Çalışma grubunun fiziksel işlevsellik ön test ve son test puanları arasında çalışma grubu lehine anlamlı farklılık vardır.

H₂: Kontrol ve Çalışma grubunun sosyal işlevsellik ön test ve son test puanları arasında çalışma grubu lehine anlamlı farklılık vardır.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

H₃: Kontrol ve Çalışma grubunun duygusal işlevsellik ön test ve son test puanları arasında çalışma grubu lehine anlamlı farklılık vardır.

H₄: Kontrol ve Çalışma grubunun okul işlevsellik ön test ve son test puanları arasında çalışma grubu lehine anlamlı farklılık vardır.

H₅: Kontrol ve Çalışma grubunun psiko-sosyal işlevsellik ön test ve son test puanları arasında çalışma grubu lehine anlamlı farklılık vardır.

H₆: Kontrol ve Çalışma grubunun yaşam kalitesi ön test ve son test toplam puanları arasında çalışma grubu lehine anlamlı farklılık vardır.

H₇: Kontrol ve Çalışma grubunun kortizol seviyeleri ön test ve son test puanları arasında çalışma grubu lehine anlamlı farklılık vardır.

Araştırmanın Yapıldığı Yer ve Zaman Aralığı

Çalışma, Mersin’de bir hastanede Çocuk Hematoloji-Onkoloji servisinde tedavi amacıyla 19.01 2020- 19.08.2020 tarihleri arasında yatan ve yatmakta olan çocuklar ve onlara bakım veren ebeveynleri ile yapıldı. Bilişsel yeteneğin gelişmiş olması açısından 8-18 yaş arası çocuklardan onkolojik hastalığına eşlik eden farklı bir hastalığı olmayan, gelişimsel açıdan bozukluğu olmayan gönüllü çocuklar ve ebeveynleri çalışmaya dahil edildi. Çocuk Hematoloji-Onkoloji birim sorumlu doktoru tarafından yoga programına dahil olmaya uygunluğu onaylanan çocuklar çalışmaya katıldı. Çocuklar, “basit rastgele seçim” yöntemi ile belirlenerek, çalışma ve kontrol grubunu oluşturdu. Randomizasyon için kura yöntemi kullanılarak çalışma ve kontrol grupları oluşturuldu. Çalışmanın sonunda, çalışmadan elde edilen veriler kullanılarak yapılan güç analizi sonucunda; belirlenen etki büyüklüğü, %5 hata payı ve toplamda 60 örnek sayısı için (n1:30, n2:30) çalışmanın gücü %83,3 bulundu.

Çalışmanın Bağımlı ve Bağımsız Değişkenleri

Çalışmanın bağımlı değişkenlerini; çocukların yaşam kalitesi ölçeğinin çocuk ve ebeveyn formunun toplam ve alt boyut ortalamaları, çocukların kortizol düzeyleri ile çocuk ve ebeveynlerin ruh halleri ve gelecek kaygıları oluşturdu. Çalışmanın bağımsız değişkenleri ise sosyo demografik özellikler, çocuğun tıbbi tanısı, tanı süresi, hastaneye yatma nedeni, serviste kalma süresi, yoga bilgisi olarak belirlendi.

Veri Toplama Araçları

1. Anket Formu

2. Çocuklar İçin Yaşam Kalitesi Ölçeği (8-12 yaş çocuk ve ebeveyn formu, 13-18 yaş çocuk ve ebeveyn Formu)

3. Kortizol Kiti

1. Anket Formu

Çalışmaya katılan çocuklar ve ailelerinin sosyo-demografik özelliklerini öğrenmek amacıyla anket formu kullanıldı. Anket soruları arasında (ebeveynlerin yaşı, çalışma durumları, çocuğun yaşı, cinsiyeti, anne/baba yaşı, gelir durumu, çocuğun tanısının ne olduğu, servise yatma nedeni (kemoterapi, yeni tanı, hastalık nüks mü etti? hastalığın yan etkileri için mi yattı? ne kadar süre önce tanı aldığı, ne kadar süredir hastanede olduğu, okula gidip gitmediği, daha önce yoga deneyiminin varlığı, daha önce çocuk yogası hakkında bilgisinin olup olmadığı) gibi sorular soruldu.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

2. Çocuklar İçin Yaşam Kalitesi Ölçeği (8-12 yaş çocuk ve ebeveyn formu, 13-18 yaş çocuk ve ebeveyn Formu)

Çocuk yogası programının pediatrik onkoloji hastalarının yaşam kalitesine etkinliğini değerlendirmek için Çocuklar için Yaşam Kalitesi Ölçeği (ÇİYKÖ)'nin 8-12 yaş çocuk ve ebeveyn formu ile 13-18 yaş çocuk ve ebeveyn formu kullanıldı. Bu ölçek 2-18 yaş çocuklar için tasarlanmış olup Varni ve ark. (2001) tarafından geliştirilmiştir (Varni ve ark, 2001:800-12). Yaşam kalitesi ölçeğinin Türkçe geçerlik, güvenirliği Üneri ve Çakın Memik tarafından sağlıklı ve hasta çocuklarda yapılmıştır (Üneri ve Çakın Memik, 2007:48-56). Ölçeğin 8-12 yaş grubu için hazırlanmış ebeveyn ve çocuk formu bulunmaktadır. Ebeveyn formu bakım veren kişi, çocuk formu ise çalışmaya alınan çocuk tarafından birbirlerinden ayrı ve eş zamanlı olarak doldurulmaktadır. 13-18 yaş grubu için geliştirilmiş olan ölçeğin de ebeveyn ve ergen formu bulunmaktadır. Ebeveyn formu bakım veren kişi, ergen formu çalışmaya alınan ergen tarafından birbirlerinden ayrı ve eş zamanlı olarak doldurulmaktadır. 23 maddeden oluşan ölçeğin puanlanması 3 alanda yapılmaktadır. İlk olarak ölçek toplam puanı, ikinci olarak fiziksel sağlık toplam puanı, üçüncü olarak duygusal, sosyal ve okul işlevselliğini değerlendiren madde puanlarının hesaplanmasından oluşan psikososyal sağlık toplam puanı hesaplanmaktadır (Varni ve ark, 2001:800-12). Maddeler 0-100 arasında puanlanmaktadır. Sorunun yanıtı hiçbir zaman olarak işaretlenmişse 0=100, nadiren olarak işaretlenmişse 1=75, bazen olarak işaretlenmişse 2=50, sıklıkla olarak işaretlenmişse 3=25, hemen her zaman olarak işaretlenmişse 4=0 puan almaktadır. Puanlar toplanıp doldurulan madde sayısına bölünerek toplam puan elde edilmektedir. Ölçeğin %50'sinden fazlası doldurulmamış ise ölçek değerlendirmeye alınmamaktadır. Toplam puanı ne kadar yüksek ise, sağlıkla ilgili yaşam kalitesi de o kadar iyi algılanmaktadır. ÇİYKÖ'nin kısa olması, yaklaşık 5-10 dakikalık bir sürede doldurulabiliyor olması, araştırmacı tarafından uygulanmasının ve puanlamasının kolay olması en önemli özelliklerindendir (Varni ve ark, 2001:800-12).

Varni ve ark. (2001) çalışmalarında Cronbach a katsayısı, çocuk için α : .80, aile için fiziksel fonksiyonlar, α : .88, psikososyal fonksiyonlar çocuk için α : .83, aile için α : .86 bulmuştur (Varni ve ark, 2001:800-12). Üneri ve Çakın Memik. (2007) yaptıkları Türkçe geçerlik güvenirlik çalışmalarında; 8-12 yaş grubu çocuk ve ebeveyn ölçeğinin güvenirlik katsayıları incelendiğinde, çocuk formu test uygulamasında Cronbach a katsayısı α : .86, ebeveyn formu α : .84 bulunmuştur. 13-18 yaş grubu çocuk ve ebeveyn formunun iç tutarlılığı değerlendirildiğinde Cronbach alfa katsayıları 0.60 (okul işlevsellik puanı, ergen formu) ile 0.87 (ölçek toplam puanı, ebeveyn formu) arasında değişmektedir ve Çocuklar İçin Yaşam Kalitesi Ölçeğinin Türk çocuklarına uygulanabilir bir ölçek olduğunu ortaya koymuşlardır (Üneri ve Çakın Memik, 2007:48-56).

3. Kortizol Kiti

Yoga programı başlamadan, her iki grubun da saliva (tükürük) örneklerinden kortizol değerlerine bakıldı. Ölçüm 3 haftalık (6 seans) yoga programından sonra her iki grup için de tekrarlandı. Çalışma ve kontrol grubunun numuneleri yoga programından hemen önce sabah saatlerinde aç karnına alındı. Çocukların ağızlarını suyla çalkalattıktan sonra, ağızlarında tükürüklerini biriktirmelerini ve kitin içerisindeki pamuğu alıp ağızlarında 2 dk bekletmeleri söylendi. Tükürüklerinin emdirildiği pamuk steril şartlarda tekrar kitin içine konulup kapağı kapatıldıktan sonra kitin üzerine çocukların isimlerinin yazılı olduğu barkod yapıştırıldı. Kitlerin uygun şartlarda laboratuvara teslim edilmesis ağılandı. Bu işlem, programın bitiminden hemen sonra tekrarlandı.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Verilerin Toplanması

Çalışma, çocuk yogası programının etkinliğini ortaya koymak amacıyla, ön-test ve son-test şeklinde yapıldı. İlk yoga seansı öncesinde çalışma ve kontrol grubu bakım veren ebeveyn ve çocuğa yaşam kalitesi envanteri dolduruldu. Ayrıca bakım veren ebeveyne araştırmacı tarafından literatür incelenerek oluşturulan ailenin sosyo-demografik özelliklerini içeren anket formu uygulandı. Çocuk yogası programı haftada 2 seans olmak üzere 3 hafta sürdü. 6. seans sonunda ebeveyn ve çocuğa yaşam kalitesi ölçeği tekrarlandı. Ayrıca, çalışma ve kontrol grubundaki çocukların yoga müdahalesi dışında da benzer ya da farklı etkilere maruz kalıp kalmadığını öğrenebilmemiz açısından çocuklardan yoga programı bitene kadar günlük tutmaları istendi. Ve bu günlükler çalışmanın sonunda tek tek okunarak çocukların yoga müdahalesi dışında herhangi bir etkiye maruz kalıp kalmadıklarına bakıldı. Ayrıca çocukların stres düzeyi belirteci olan kortizol değerine tükürük (saliva) örneği alınarak bakıldı. Yoga programı başlamadan her iki grup (çalışma ve kontrol) çocuktan da tükürük örneği alındı, 3 haftalık yoga programı sonunda her iki grup çocuk için işlem tekrarlandı.

Çocuk Yogası Programı

Çocuk yogası programı için oluşturduğumuz yoga sınıfı, yatan hasta ünitesinde düzenlenmiş bir odadan oluştu. Yoga seansları 6 seans şeklinde olup haftada 2 seans şeklinde yapıldı. Program, uluslararası “Yoga Alliance” onaylı çocuk ve ergen yogası sertifikası almış uzman yoga eğitmeni tarafından verildi. Çocuk yogası programının içeriği, birimin sorumlu fizyoterapisti tarafından çocukların her birinin uygunluğu açısından değerlendirildikten sonra oluşturuldu. Yoga sınıfları oluşturulurken çocuklar yaş gruplarına göre ayrılıp o yaş grubunun bilişsel özelliklerine uygun yoga programı düzenlendi. Yoga grup dersi şeklinde, gruptaki çocuk sayısı en fazla 6 olacak şekilde düzenlendi. İsteyen ebeveynler çocuklarıyla yoga seansına katılabilirler. Yoga sınıfının hijyeni her seans öncesi sağlandı ve her katılımcıya yumuşak bir yoga matı verildi. Standart yoga sınıfında olması gereken ışıklandırma sağlandı. Ortam loş bir ışıkla aydınlatıldı. Tüm dünyada bilinen ve yaygın olarak uygulanan yoga türlerinden Hatha Yoga (HY)’nın bileşenlerinden oluşan; asanalar (yoga duruşları), pranayamalar (nefes teknikleri), rahatlama, gevşeme egzersizleri ve meditasyondan oluşan seanslar hazırlandı. Seanslar 45 dk olup; ilk 15 dk yogaya yeni başlayanlar için; mental ve fiziksel hazırlık; asanalar, pranayamalar öğretildi, sonraki 30 dk’da drama ve bununla birlikte nefes egzersizleri ve asanalar, son 15 dk’da rahatlama teknikleri (hayali yolculuk) ve meditasyondan oluştu. Yoga seansı bitiminde; çocukların hissettiklerini sözel olarak ifade etmelerine olanak sağlandı, daha çok hangi duruş ve nefes tekniklerini ya da yoga programında en çok hangi bölümü sevdikleri soruldu. Bir sonraki seansta çocukların sevdikleri bölüme ağırlık vererek yoga programı hazırlandı. Yine seans bitiminde bir sonraki seansın içeriği hakkında kısaca bilgi verildi. Yoga prensibine göre; yoga sınıflarında çocuklar yarış halinde değildi, çocuklar yogayı yapabilecekleri konusunda cesaretlendirildi.

Verilerin Değerlendirilmesi

İstatistiksel analizler SPSS (IBM SPSS Statistics 24)adlı paket program kullanılarak yapıldı. Bulguların yorumlanmasında frekans tabloları ve tanımlayıcı istatistikler kullanıldı. Normal dağılıma uygun ölçüm değerleri için parametrik yöntemler kullanıldı. Parametrik yöntemlere uygun şekilde, iki bağımsız grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Independent Sample-t” test (t-tablo değeri), bağımlı iki grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Paired Sample-t” test (t-tablo değeri) yöntemi kullanıldı. Normal dağılıma uygun olmayan ölçüm değerleri için parametrik olmayan yöntemler kullanıldı. Parametrik olmayan yöntemlere uygun şekilde, iki bağımsız grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Mann-Whitney U” test (Z-tablo değeri), bağımlı iki grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Wilcoxon” test (Z-tablo değeri) yöntemi kullanıldı. Normal

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

dağılıma sahip olmayan ölçüm değerlerinin birbirleriyle ilişkisinin incelenmesinde “Spearman” korelasyon katsayısı kullanıldı. İki nitel değişkenin birbiriyle ilişkilerinin incelenmesinde beklenen değer düzeylerine göre “süreklilik düzeltmesi” veya “Pearson- χ^2 ” çapraz tabloları kullanıldı

BULGULAR

Çalışma/kontrol grubuna göre ebeveynin yaşı (yıl), çocuğun yaşı (yıl), tanı süresi (ay) ve hastanede yatış süresi (gün) açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamadı ($p>0.05$). Deney/kontrol grubuna göre belirtilen özellikler açısından gruplar benzer olduğu belirlendi (Tablo 1).

Tablo 1. Çalışma/kontrol grubuna göre sosyo-demografik özelliklerin karşılaştırılması

Değişken	Deney grubu (n=30)		Kontrol grubu (n=30)		İstatistiksel analiz* Olasılık
	$\bar{X} \pm S. S.$	Medyan [Min-Max]	$\bar{X} \pm S. S.$	Medyan [Min-Max]	
Ebeveynin yaşı (yıl)	43.20 $\pm$ 9.85	42.5 [24.0-68.0]	39.63 $\pm$ 10.78	38.0 [23.0-61.0]	t=1.338 p=0.186
Çocuğun yaşı (yıl)	12.03 $\pm$ 3.35	12.0 [8.0-17.0]	13.53 $\pm$ 3.63	14.0 [8.0-18.0]	Z=-1.691 p=0.091
Tanı süresi (ay)	20.17 $\pm$ 39.63	3.5 [1.0-144.0]	30.87 $\pm$ 59.12	6.0 [1.0-194.0]	Z=-0.768 p=0.443
Hastanede yatış (gün)	8.33 $\pm$ 9.81	4.0 [1.0-38.0]	6.50 $\pm$ 11.67	3.0 [1.0-60.0]	Z=-1.045 p=0.296

*Normal dağılıma sahip olan iki bağımsız grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Independent Sample-t” test (t-tablo değeri) istatistikleri kullandı. Normal dağılıma sahip olmayan iki bağımsız grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Mann-Whitney U” test (Z-tablo değeri) istatistikleri kullanıldı.

Çalışma grubundakilerin süreçlere göre çocuk raporu fiziksel sağlık puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulundu (t=-4.223; p=0.000). Çalışma grubundakilerin son ölçüm fiziksel sağlık puanları, ilk ölçüme göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulundu. Kontrol grubundakilerin süreçlere göre çocuk raporu fiziksel sağlık puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulundu (t=2.221; p=0.034). Kontrol grubundakilerin son ölçüm fiziksel sağlık puanları, ilk ölçüme göre anlamlı düzeyde daha düşük bulundu (Tablo 2).

Çalışma grubundakilerin süreçlere göre çocuk raporu duygusal işlevsellik puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulundu (Z=-3.933; p=0.000). Çalışma grubundakilerin son ölçüm duygusal işlevsellik puanları, ilk ölçüme göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulundu. Kontrol grubundakilerin süreçlere göre çocuk raporu duygusal işlevsellik puanları son test, ilk teste göre düşük iken, bu düşüş istatistiksel olarak anlamlı değildi (p>0.05) (Tablo 2).

Çalışma grubundakilerin süreçlere göre çocuk raporu sosyal işlevsellik puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulundu (Z=-2.604; p=0.009). Çalışma grubundakilerin son ölçüm sosyal işlevsellik puanları, ilk ölçüme göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulundu. Kontrol grubundakilerin süreçlere göre çocuk raporu sosyal işlevsellik puanları son test, ilk teste göre yüksek iken, bu yükseliş istatistiksel olarak anlamlı değildi (p>0.05) (Tablo 2).

Çalışma grubundakilerin süreçlere göre çocuk raporu okul işlevsellik puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamadı (p>0.05). Çalışma grubundakilerin son ölçüm sosyal işlevsellik puanları, ilk ölçüme göre daha yüksek bulundu, fakat istatistiksel

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

olarak anlamlı değildi. Kontrol grubundakilerin süreçlere göre çocuk raporu okul işlevsellik puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulundu ($t=-2.394$; $p=0.023$). Kontrol grubundakilerin son ölçüm okul işlevsellik puanları, ilk ölçüme göre anlamlı düzeyde daha düşük bulundu (Tablo 2).

Çalışma grubundakilerin süreçlere göre çocuk raporu psiko-sosyal işlevsellik puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulundu ($t=-3.685$; $p=0.001$). Çalışma grubundakilerin son ölçüm psikososyal sağlık puanları, ilk ölçüme göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulundu. Kontrol grubundakilerin süreçlere göre çocuk raporu psiko-sosyal işlevsellik puanları son test, ilk teste göre düşük iken, bu düşüş istatistiksel olarak anlamlı değildi ($p>0.05$) (Tablo 2).

Çalışma grubundakilerin süreçlere göre çocuk raporu ölçek toplam puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulundu ($Z=-3.487$; $p=0.000$). Çalışma grubundakilerin son ölçüm ölçek toplam puanları, ilk ölçüme göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulundu. Kontrol grubundakilerin süreçlere göre çocuk raporu ölçek toplam puanları son test, ilk teste göre düşük iken, bu düşüş istatistiksel olarak anlamlı değildi ($p>0.05$) (Tablo 2).

Tablo 2. Çalışma/kontrol grubuna göre çocuk raporu-ÇİYKÖ karşılaştırılması

Çocuk raporu ÇİYKÖ	Çalışma grubu (n=30)		Kontrol grubu (n=30)		İstatistiksel analiz* Olasılık
	$\bar{X} \pm S.S.$	Medyan [Min-Max]	$\bar{X} \pm S.S.$	Medyan [Min-Max]	
Fiziksel sağlık					
İlk ölçüm	47.19±18.70	48.4 [9.4-84.4]	43.75±17.73	46.9[0.0-71.9]	t=0.731 p=0.468
Son ölçüm	66.67±13.49	68.8 [25.0-87.5]	31.98±16.89	31.3 [6.3-59.4]	t=8.788 p=0.000
Analiz/Olasılık	t=-4.223 p=0.000		t=2.221 p=0.034		
Duygusal işlevsellik					
İlk ölçüm	56.67±17.09	55.0 [25.0-100.0]	52.33±14.06	52.5 [20.0-80.0]	t=1.072 p=0.288
Son ölçüm	78.83±14.54	80.0 [40.0-100.0]	50.67±23.55	55.0 [5.0-90.0]	t=5.573 p=0.000
Analiz/Olasılık	Z=-3.933 p=0.000		Z=-0.206 p=0.837		
Sosyal işlevsellik					
İlk ölçüm	77.50±18.84	80.0 [20.0-100.0]	58.83±16.85	57.5 [30.0-100.0]	Z=-3.879 p=0.000
Son ölçüm	88.50±11.31	90.0 [55.0-100.0]	68.00±22.38	77.5 [5.0-100.0]	Z=-4.397 p=0.000
Analiz/Olasılık	Z=-2.604 p=0.009		Z=-1.678 p=0.093		
Okul işlevselliği					
İlk ölçüm	46.00±22.41	50.0 [5.0-85.0]	47.33±20.67	50.0 [0.0-100.0]	t=-0.240 p=0.812
Son ölçüm	51.83±14.94	50.0 [15.0-85.0]	33.17±22.87	32.5 [0.0-75.0]	t=3.742 p=0.000
Analiz/Olasılık	t=-1.069 p=0.294		t=2.394 p=0.023		
Psikososyal sağlık					
İlk ölçüm	60.06±15.44	60.8 [28.3-91.7]	52.83±14.59	52.5 [23.3-80.0]	t=1.862 p=0.068
Son ölçüm	73.06±10.14	71.7 [43.3-91.7]	50.61±18.31	46.7 [5.0-80.0]	t=5.872 p=0.000
Analiz/Olasılık	t=-3.685 p=0.001		t=0.443 p=0.661		

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Toplam – ÇİYKÖ					
İlk ölçüm	55.58±15.06	57.1 [22.8-77.2]	49.67±13.71	48.4 [15.2-77.2]	Z=-1.932p=0.053
Son ölçüm	70.83±10.22	70.7 [37.0-88.0]	44.13±16.77	38.6 [10.9-72.8]	Z=-5.407p=0.000
Analiz/Olasılık	Z=-3.487 p=0.000		t=1.175 p=0.249		

*Normal dağılıma sahip olan iki bağımsız grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Independent Sample-t” test (t-tablo değeri); iki bağımlı grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Paired Sample” test (t-tablo değeri) istatistikleri kullanıldı. Normal dağılıma sahip olmayan iki bağımsız grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Mann-Whitney U” test (Z-tablo değeri); iki bağımlı grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Wilcoxon” test (Z-tablo değeri) istatistikleri kullanıldı.

Tablo 3. Çalışma/kontrol grubuna göre ebeveyn raporu-ÇİYKÖ karşılaştırılması

Ebeveyn raporu ÇİYKÖ	Çalışma grubu (n=30)		Kontrol grubu (n=30)		İstatistiksel analiz* Olasılık
	$\bar{X} \pm S.S.$	Medyan [Min-Max]	$\bar{X} \pm S.S.$	Medyan [Min-Max]	
Fiziksel sağlık					
İlk ölçüm	47.60±19.83	45.3 [3.1-84.4]	44.58±19.83	46.9 [0.0-78.1]	t=0.590 p=0.557
Son ölçüm	68.02±15.78	70.3 [15.6-90.6]	30.63±14.27	34.4 [6.3-62.5]	Z=-6.007p=0.000
Analiz/Olasılık	Z=-3.593 p=0.000		t=2.596 p=0.015		
Duygusal işlevsellik					
İlk ölçüm	53.00±17.20	50.0 [20.0-90.0]	51.83±18.31	55.0 [20.0-85.0]	t=0.254 p=0.800
Son ölçüm	80.50±16.37	82.5 [30.0-100.0]	38.83±21.04	37.5 [10.0-85.0]	Z=-5.847p=0.000
Analiz/Olasılık	Z=-3.890 p=0.000		t=2.235 p=0.033		
Sosyal işlevsellik					
İlk ölçüm	72.67±19.06	72.5 [30.0-100.0]	55.33±20.84	52.5 [20.0-100.0]	t=3.361 p=0.001
Son ölçüm	85.83±9.83	87.5 [55.0-100.0]	61.83±16.84	60.0[25.0-85.0]	Z=-5.372p=0.000
Analiz/Olasılık	Z=-2.589 p=0.010		t=-1.317 p=0.198		
Okul işlevselliği					
İlk ölçüm	45.33±20.76	45.0 [5.0-90.0]	47.67±20.37	50.0 [5.0-100.0]	t=-0.439 p=0.662
Son ölçüm	49.00±15.05	45.0 [20.0-70.0]	24.83±20.06	27.5 [0.0-65.0]	Z=-4.421p=0.000
Analiz/Olasılık	Z=-0.734 p=0.463		Z=-3.636 p=0.000		
Psikososyal sağlık					
İlk ölçüm	57.00±14.91	56.7 [26.7-90.0]	51.61±16.12	47.5 [16.7-86.7]	t=1.344 p=0.184
Son ölçüm	71.78±11.83	74.2 [38.3-88.3]	41.83±16.03	41.7 [16.7-76.7]	t=8.230 p=0.000
Analiz/Olasılık	t=-3.866 p=0.001		t=2.231 p=0.034		
Toplam – ÇİYKÖ					
İlk ölçüm	53.73±14.29	52.7 [18.5-81.5]	49.17±15.28	48.4 [10.9-83.7]	t=1.195 p=0.237
Son ölçüm	70.47±11.83	71.2 [30.4-85.9]	37.93±13.96	35.9 [18.5-71.7]	Z=-6.021p=0.000
Analiz/Olasılık	Z=-3.547 p=0.000		t=2.615 p=0.014		

*Normal dağılıma sahip olan iki bağımsız grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Independent Sample-t” test (t-tablo değeri); iki bağımlı grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Paired Sample” test (t-tablo değeri) istatistikleri kullanıldı. Normal dağılıma sahip olmayan iki bağımsız grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Mann-Whitney U” test (Z-tablo değeri); iki bağımlı grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Wilcoxon” test (Z-tablo değeri) istatistikleri kullanıldı.

Tablo 3. Çalışma/kontrol grubuna göre ebeveyn raporu-ÇİYKÖ karşılaştırılması

Ebeveyn raporu ÇİYKÖ	Çalışma grubu (n=30)		Kontrol grubu (n=30)		İstatistiksel analiz* Olasılık
	$\bar{X} \pm S.S.$	Medyan [Min-Max]	$\bar{X} \pm S.S.$	Medyan [Min-Max]	
Fiziksel sağlık					
İlk ölçüm	47.60±19.83	45.3 [3.1-84.4]	44.58±19.83	46.9 [0.0-78.1]	t=0.590 p=0.557
Son ölçüm	68.02±15.78	70.3 [15.6-90.6]	30.63±14.27	34.4 [6.3-62.5]	Z=-6.007p=0.000

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Analiz/Olasılık	Z=-3.593 p=0.000		t=2.596 p=0.015		
Duygusal işlevsellik					
<i>İlk ölçüm</i>	53.00±17.20	50.0 [20.0-90.0]	51.83±18.31	55.0 [20.0-85.0]	t=0.254 p=0.800
<i>Son ölçüm</i>	80.50±16.37	82.5 [30.0-100.0]	38.83±21.04	37.5 [10.0-85.0]	Z=-5.847p=0.000
Analiz/Olasılık	Z=-3.890 p=0.000		t=2.235 p=0.033		
Sosyal işlevsellik					
<i>İlk ölçüm</i>	72.67±19.06	72.5 [30.0-100.0]	55.33±20.84	52.5 [20.0-100.0]	t=3.361 p=0.001
<i>Son ölçüm</i>	85.83±9.83	87.5 [55.0-100.0]	61.83±16.84	60.0 [25.0-85.0]	Z=-5.372 p=0.000
Analiz/Olasılık	Z=-2.589 p=0.010		t=-1.317 p=0.198		
Okul işlevselliği					
<i>İlk ölçüm</i>	45.33±20.76	45.0 [5.0-90.0]	47.67±20.37	50.0 [5.0-100.0]	t=-0.439 p=0.662
<i>Son ölçüm</i>	49.00±15.05	45.0 [20.0-70.0]	24.83±20.06	27.5 [0.0-65.0]	Z=-4.421p=0.000
Analiz/Olasılık	Z=-0.734 p=0.463		Z=-3.636 p=0.000		
Psikososyal sağlık					
<i>İlk ölçüm</i>	57.00±14.91	56.7 [26.7-90.0]	51.61±16.12	47.5 [16.7-86.7]	t=1.344 p=0.184
<i>Son ölçüm</i>	71.78±11.83	74.2 [38.3-88.3]	41.83±16.03	41.7 [16.7-76.7]	t=8.230 p=0.000
Analiz/Olasılık	t=-3.866 p=0.001		t=2.231 p=0.034		
Toplam – ÇİYKÖ					
<i>İlk ölçüm</i>	53.73±14.29	52.7 [18.5-81.5]	49.17±15.28	48.4 [10.9-83.7]	t=1.195 p=0.237
<i>Son ölçüm</i>	70.47±11.83	71.2 [30.4-85.9]	37.93±13.96	35.9 [18.5-71.7]	Z=-6.021p=0.000
Analiz/Olasılık	Z=-3.547 p=0.000		t=2.615 p=0.014		

*Normal dağılıma sahip olan iki bağımsız grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Independent Sample-t” test (t-tablo değeri); iki bağımlı grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Paired Sample” test (t-tablo değeri) istatistikleri kullanıldı. Normal dağılıma sahip olmayan iki bağımsız grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Mann-Whitney U” test (Z-tablo değeri); iki bağımlı grubun ölçüm değerleriyle karşılaştırılmasında “Wilcoxon” test (Z-tablo değeri) istatistikleri kullanıldı.

Çalışma grubundakilerin süreçlere göre ebeveyn raporu fiziksel sağlık puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulundu (Z=-3.593; p=0.000). Çalışma grubundakilerin son ölçüm fiziksel sağlık puanları, ilk ölçüme göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulundu. Kontrol grubundakilerin süreçlere göre ebeveyn raporu fiziksel sağlık puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulundu (t=2.596; p=0.015). Kontrol grubundakilerin son ölçüm fiziksel sağlık puanları, ilk ölçüme göre anlamlı düzeyde daha düşük bulundu (Tablo 3).

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Çalışma grubundakilerin süreçlere göre ebeveyn raporu duygusal işlevsellik puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulundu ($Z=-3.890$; $p=0.000$). Çalışma grubundakilerin son ölçüm duygusal işlevsellik puanları, ilk ölçüme göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulundu. Kontrol grubundakilerin süreçlere göre ebeveyn raporu duygusal işlevsellik puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulundu ($t=2.235$; $p=0.033$). Kontrol grubundakilerin son ölçüm duygusal işlevsellik puanları, ilk ölçüme göre anlamlı düzeyde daha düşük bulundu (Tablo 3).

Çalışma grubundakilerin süreçlere göre ebeveyn raporu sosyal işlevsellik puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulundu ($Z=-2.589$; $p=0.010$). Çalışma grubundakilerin son ölçüm sosyal işlevsellik puanları, ilk ölçüme göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulundu. Kontrol grubundakilerin süreçlere göre ebeveyn raporu sosyal işlevsellik son test, ilk teste göre yüksek iken, bu yükseliş istatistiksel olarak anlamlı değildi ($p>0.05$) (Tablo 3).

Çalışma grubundakilerin süreçlere göre ebeveyn raporu okul işlevsellik son test, ilk teste göre yüksek iken, bu yükseliş istatistiksel olarak anlamlı değildi ($p>0.05$). Kontrol grubundakilerin süreçlere göre ebeveyn raporu okul işlevsellik puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulundu ($Z=-3.636$; $p=0.010$). Kontrol grubundakilerin son ölçüm okul işlevsellik puanları, ilk ölçüme göre anlamlı düzeyde daha düşük bulundu (Tablo 3).

Çalışma grubundakilerin süreçlere göre ebeveyn raporu psikososyal sağlık puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulundu ($t=-3.866$; $p=0.001$). Çalışma grubundakilerin son ölçüm psikososyal sağlık puanları, ilk ölçüme göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulundu. Kontrol grubundakilerin süreçlere göre ebeveyn raporu psikososyal sağlık puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulundu ($t=2.231$; $p=0.034$). Kontrol grubundakilerin son ölçüm psikososyal sağlık puanları, ilk ölçüme göre anlamlı düzeyde daha düşük bulundu (Tablo 3).

Çalışma grubundakilerin süreçlere göre ebeveyn raporu toplam ölçek puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulundu ($Z=-3.547$; $p=0.000$). Çalışma grubundakilerin son ölçüm toplam- ölçek puanları, ilk ölçüme göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulundu (Tablo 3).

Kontrol grubundakilerin süreçlere göre ebeveyn raporu toplam ölçek puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulundu ($t=2.615$; $p=0.014$). Kontrol grubundakilerin son ölçüm toplam- ölçek puanları, ilk ölçüme göre anlamlı düzeyde daha düşük bulundu (Tablo 3).

Tablo 4. Gruplara göre çocuk–ebeveyn raporu ÇİYKÖ güvenilirlik katsayısının incelenmesi

ÇİYKÖ	Madde sayısı	Deney grubu (n=30)	Kontrol grubu (n=30)
		Cronbach- α katsayısı	Cronbach- α katsayısı
Çocuk raporu			
İlk ölçüm	23	0.904	0,917
Son ölçüm	23	0.912	0,943
Ebeveyn raporu			
İlk ölçüm	23	0.888	0,921
Son ölçüm	23	0,939	0,926

Çalışma/kontrol grubundakilerin çocuk ve ebeveyn raporu – ÇİYKÖ verilen cevapların yüksek düzeyde güvenilir olduğu belirlenmiştir (Tablo 4).

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Tablo 5.Çalışma/kontrol grubuna göre çocuğun kortizol düzeyinin süreçler açısından karşılaştırılması

Kortizol düzeyi	Deney grubu (n=30)		Kontrol grubu (n=30)		İstatistiksel analiz* Olasılık
	$\bar{X} \pm S. S.$	Medyan [Min-Max]	$\bar{X} \pm S. S.$	Medyan [Min-Max]	
İlk ölçüm	3.18±2.11	2.8 [0.4-8.8]	2.45±2.15	1.8 [0.5-9.9]	Z=-1.737 p=0.082
Son ölçüm	2.26±1.92	1.4 [0.2-8.3]	2.64±2.08	1.8 [0.5-7.5]	Z=-0.850 p=0.395
Analiz Olasılık	Z=-2.026 p=0.043		Z=-0.793 p=0.428		

Çalışma/kontrol grubuna göre ilk ölçüm kortizol düzeyi açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamadı ($p>0.05$). Çalışma/kontrol grubuna göre son ölçüm kortizol düzeyi açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamadı ($p>0.05$) (Tablo 5).

Çalışma grubundaki çocukların süreçlere göre son ölçüm kortizol düzeyleri, ilk ölçüm kortizol düzeylerine oranla anlamlı düzeyde daha düşük bulundu ($Z=-2.026$; $p=0.043$). Kontrol grubundaki çocukların süreçlere göre son ölçüm kortizol düzeyleri, ilk ölçüm kortizol düzeylerine oranla yüksekti. Fakat bu yükseliş istatistiksel olarak anlamlı değildi ($p>0.05$)

SONUÇ VE ÖNERİLER

- Çalışmanın sonuçlarına bakıldığında; pediatrik onkoloji hastalarında uygulanan yoga programının yaşam kalitesini yükselttiği (fiziksel, duygusal, sosyal ve okul işlevselliği), çocukların tükürük kortizol değerlerinin düşmesine katkı sağladığı görüldü. Ve programın çocuk onkoloji hastalarında uygulanabilir ve güvenli bir egzersiz programı olduğu görüldü.
- Onkoloji çocuklarıyla yapılan farmakolojik yöntemlerin etkinliğine yönelik kanıt düzeyi yüksek daha fazla çalışmaya ulaşılabilirken, tamamlayıcı sağlık yaklaşımlarının etkinliğini ölçen kanıt düzeyi yüksek çalışma sayısının yetersiz olduğu görüldü.
- Çalışmamızın yapıldığı tarih aralığında Pandemi ilan edildiğinden yoga seanslarımız gerek süresi gerekse sıklığı açısından sınırlıydı. Gelecekte yapılacak olan çalışmalar için yoganın süresi ve sıklığının artırılması daha iyi sonuçlar verebilir ancak pratiklik ve pediatrik dikkat süreleri dikkate alınarak yoga müdahaleleri planlanmalı, yoganın süresi, sıklığı ve değişik hastalık durumlarında yoganın uygulanabilirliği ile ilgili fizibilite çalışmalarının yapılması önerilir.
- Pediatrik onkoloji hastalarının yaşam kalitelerini artırmaya ve streslerini azaltmaya yardımcı olması açısından, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşirelerinin hastalarına bakım verirken, yoga pratiğini, bakım planlarına entegre etmeleri ve hastanelerin çocuk onkoloji servislerinde yoga pratiklerinin yapılabileceği çocuk yoga alanlarının oluşturulması önerilir.
- Yoganın Çocuk Sağlığı alanında kullanıldığı büyük örneklem grubu ile yapılan, yoga ile diğer tamamlayıcı terapi yöntemlerini karşılaştıran, yoganın uzun dönem etkilerini inceleyen ve seans sayısının daha fazla olduğu farklı randomize kontrollü çalışmaların yapılması önerilir.
- Bu çalışma Türkiye’de, Pediatrik Onkoloji hemşireliği alanında yapılmış ilk yoga çalışması olması nedeniyle gelecekteki çocuk hastalara yapılacak yoga çalışmalarının planlanması açısından faydalı olacaktır.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

- Gelecek çalışmalarda, hemşirelerin, aile merkezli bakımın sürdürülmesi açısından kanser hastası çocuklar ve aileleri ile birlikte, bakım veren ebeveynin yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve stresinin azaltılması için ebeveyn ve çocuk katılımlı yoga müdahalelerinin planlanması önerilir.
- Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda yoganın farklı çocukluk çağı hastalıkları üzerine etkisine odaklanması ve farklı yoga çeşitlerinin karşılaştırılması önemlidir. Bu sayede belirli hastalıklara yönelik spesifik yoga programlarının planlanmasının yolu açılacaktır.
- Çocuklara belirli bir yoga türünü önermek için yeterli kanıt dayalı çalışma yoktur. Bununla birlikte, bu çalışmada fiziksel yoga duruşları, nefes egzersizleri (paranayama), meditasyon uygulamalarını içeren “Hatha yoga” kullanılmıştır, bu nedenle gelecekteki yoga müdahalelerinde farklı yoga türleri ile yapılan müdahalelerin etkinliğini araştıran çalışmaların yapılması önerilir.
- Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda yoganın farklı çocukluk çağı hastalıkları üzerine etkisine odaklanması ve farklı yoga çeşitlerinin karşılaştırılması önemlidir. Bu sayede belirli hastalıklara yönelik spesifik yoga programlarının planlanmasının yolu açılacaktır.

KAYNAKÇA

- Aistars J. Fatigue in the cancer patient: a conceptual approach to a clinical problem. *Oncol Nurs Forum* 1987; 14:25-30.
- American Cancer Society. Can i safely use an alternative or complementary therapy? Available at: <https://www.cancer.org/treatment/treatments-and-side-effects/complementary-and-alternative-medicine/complementary-and-alternative-methods-and-cancer/using-cam-safely.html>. Accessed January 2020; 14.
- Armaiz-Pena GN, Cole SW. Neuroendocrine influences on cancer progression.. *Brain Behav Immun*, 2013; 30:19–25. doi: 10.1016/j.bbi.2012.06.005.
- Aydın D, Özgen Z E. Çocuklarda Yoganın Etkileri: Sistemik Derleme. International Conference on Empirical Economics and Social Sciences (ICEESS'18) / Bandırma - Turkey kongre kitabı. 2018; 27-28,;96-105.
- Butzer B, Day D, Khalsa S. Effects of a Classroom-Based Yoga Intervention on Cortisol and Behavior in Second- and Third-Grade Students: A Pilot Study. *J Evid Based Complementary Altern Med*, Jan 2015; 20(1):41-49.
- Canadian Cancer Society. Complementary Therapies. 2019; Available at: <http://www.cancer.ca/en/cancer-information/diagnosis-and-treatment/complementary-therapies/yoga/?region=on>. Accessed January 14, 2020.
- Flanagan J. Clinically effective cancer care: working with families. *Eur J Oncol Nurs*, 2001;5:174-9.
- Govardhan HB, Nelson N, Khaleel I, Kumar A, Roy M, SJ D, KR H, Hegde A, KR A, Vasana H, Merrin S, Paula S, Kashyapa R, Kalyani B. Effect of yoga on the symptoms response in pediatric brain tumor in-patients undergoing chemo and radiotherapy. *Oncology and Radiotherapy*, 2019; 1 (46): 034-038.
- IBM SPSS Statistics. Version:24.0 (Statistical Package for the Social Sciences).
- Kantar M. Pediatrik Onkoloji Hastalarında Yaşam Kalitesi. 3.Ulusal Sağlıkta Yaşam Kalitesi Kongresi'nde sunulan bildiri. İzmir, Türkiye, 25- 27 Mart, 2010.
- Karadağ A, Kırca N. Prenatal ve Postnatal Yoganın Maternal Etkileri. *Atatürk Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2019; 1(1): 47-56.
- Kiecolt-Glaser JK, Bennett JM. Yoga's impact on inflammation, mood, and fatigue in breast cancer survivors: a randomized controlled trial. *J Clin Oncol*, 2014; 32:1040–1049. doi:10.1200/JCO.2013.51.8860.
- Love C, Sabiston CM. Exploring the links between physical activity and posttraumatic growth in young adult cancer survivors. *Psychooncology*, 2011;20: 278-286.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

- Matziou V, Perdikaris P, Galanis P, Dousis E, Tzoumakas K. Evaluating depression in a sample of children and adolescents with cancer in Greece. *International Nursing Review*, 2008; 55(3):314-319. <https://doi.org/10.1111/j.1466-7657.2008.00606>.
- Ryden MB. Energy: a crucial consideration in the nursing process. *Nurs Forum* 1977; 16:71-82.
- Scruggs B. Fatigue assessment and management. *Home Health Care Management Practice*, 2009; 22:16-25.
- Sharma R. Integrating yoga intervention into childhood cancer care *Indian Journal of Health and Wellbeing*, Jan 2018; 144-146.
- Solak U. Kronik Kan Hastası Çocuklarda Yaşam Kalitesi Ve Psiko-Sosyal Yaklaşım. 3.Ulusal Sağlıkta Yaşam Kalitesi Kongresi'nde sunulan bildiri. İzmir, Türkiye, 25- 27 Mart, 2010.
- Taş F, Yılmaz H. B. Pediatrik Onkoloji Hastalarında Yaşam Kalitesi Kavramı. *Türk Onkoloji Dergisi*, 2008; 23(2), 104-107.
- Üneri Ö, Çakın-Memik N. Çocuklarda yaşam kalitesi kavramı ve yaşam kalitesi ölçeklerinin gözden geçirilmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 2007; 14(1): 48-56.
- Varni JW, Seid M, Kurtin PS. The PedsQLTM 4.0: reliability and validity of the Pediatric Quality of Life Inventory TM version 4.0 generic core scales in healthy and patient populations. *Med Care*, 2001;39:800-12.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

OPINIONS OF FIRST CLASS PARENTS ON HOMEWORKS

Dilek KIRNIK¹, Hacı Orhan AYSÖNDÜ²

¹Harran Univerty, Education Faculty, dikkirnik@harran.edu.tr, Şanlıurfa / Türkiye

²Malatya Directorate of National Education, haoray4402@gmail.com, Malatya / Türkiye

Abstract: In the education system, homework is mostly given in order to ensure that students do not forget what they have learned at school, complete their deficiencies and ensure continuous student development. Homework, which is considered as a learning activity, is used to prepare students for a subject, to reinforce learning, to repeat information, to support students' learning process outside of school, to develop students' sense of responsibility, etc. It is known to have many benefits. In recent years, among educators, “What kind of homework should be given to students?, How often and to what depth should homework be given? How much homework should be given to each student?” questions are discussed. It is frequently stated that homework should be arranged according to the age and level of the students. Homework given in the first grade of primary school can cause reactions from both students and parents. This situation cools students and parents in the education process and complicates the learning process of students. The aim of this study is to examine the views of parents about homework given to first-year students. The case study method was preferred in the research in which the qualitative research approach was adopted. In the 2022-2023 academic year, 17 parents of first grade students participated in this study, which was conducted in three different primary schools in Malatya. The research group determined according to the criterion sampling method was based on the criteria of "being a first-year parent, having experience with homework, being willing to participate in the research". In the study, a semi-structured interview form prepared by the researchers was used. Five questions were asked in the interview form (What kind of homework is given to your student?, How often is your student given homework?, What homework does your student like?, What homework does your student dislike?, How do you help your student with their homework?). Research data were evaluated with descriptive analysis. As a result of the research, it was seen that the classroom teachers mostly gave homework every day of the week and gave homework to the students in the types of writing text, story reading, number recognition activities. It was stated that the students liked the homework on reading and mathematical operations, and the homework on dictation and reading comprehension activities was not liked by the students. The parents stated that they help the students with their homework mostly by checking the homework.

Keywords: Homework, First Grade, Elementary School

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

BİRİNCİ SINIF VELİLERİNİN ÖDEVLERE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Dilek KIRNIK¹, Hacı Orhan AYSÖNDÜ²

¹*Harran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, dilekkirnik@harran.edu.tr, Şanlıurfa / Türkiye*

²*Malatya Milli Eğitim Müdürlüğü, haoray4402@gmail.com, Malatya / Türkiye*

Öz: Eğitim sisteminde ev ödevleri çoğunlukla öğrencilerin okulda öğrendiklerini unutmaması, eksik kalan yönlerini tamamlaması ve öğrenci gelişiminin sürekli olarak sağlaması amaçlarıyla verilmektedir. Öğrenme etkinliği olarak değerlendirilen ev ödevleri, öğrencileri bir konuya hazırlamak, öğrenmeyi pekiştirmek, bilgileri tekrar etmek, öğrencilerin okul dışındaki öğrenme sürecini desteklemek, öğrencilerin sorumluluk bilincini geliştirmek vb. birçok yararı olduğu bilinmektedir. Son yıllarda eğitimciler arasında “Öğrencilere ne tür ödevler verilmeli?, Ödevler ne sıklıkta ve ne derinlikte verilmeli? Hangi öğrenciye ne kadar ödev verilmeli?” soruları tartışılmaktadır. Özellikle öğrencilerin yaş ve seviyelerine göre ev ödevlerinin düzenlemesi gerektiği sıklıkla ifade edilmektedir. İlkokul birinci sınıfta verilen ev ödevleri hem öğrencilerin hem de öğrenci velilerinin tepkilerine neden olabilmektedir. Bu durum, öğrenci ve velileri eğitim sürecinden soğutmakta, öğrencilerin öğrenme sürecini zorlaştırmaktadır. Bu çalışmanın amacı birinci sınıf öğrencilerine verilen ev ödevlerine ilişkin velilerinin görüşlerini incelemektir. Nitel araştırma yaklaşımının benimsendiği çalışmada durum çalışması yöntemi tercih edilmiştir. 2022-2023 eğitim öğretim yılında Malatya ilinde üç farklı ilkokulda yapılan bu araştırmaya 17 birinci sınıf öğrenci velisi katılmıştır. Ölçüt örnekleme yöntemine göre belirlenen araştırma grubunda “birinci sınıf velisi olma, ev ödevleri ile ilgili deneyimi olma, araştırmaya katılmaya gönüllü olma” kriterleri esas alınmıştır. Çalışmada araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda beş soru sorulmuştur (Öğrencinize ne tür ev ödevleri verilmektedir?, Öğrencinize ne sıklıkla ev ödevleri verilmektedir?, Öğrencinizin hoşuna giden ev ödevleri hangileridir?, Öğrencinizin hoşuna gitmeyen ev ödevleri hangileridir?, Ev ödevlerinin yapılması açısından öğrencinize nasıl yardım edersiniz?). Araştırma verileri betimsel analiz ile değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda sınıf öğretmenlerinin çoğunlukla haftanın her günü ödev verdikleri, öğrencilere metin yazma, hikaye okuma, sayıları tanıma etkinlikleri türlerinde ödev verdikleri görülmüştür. Okuma, matematik işlemleri konusundaki ödevlerin öğrencilerin hoşuna gittiği, dikte ve okuduğunu anlama etkinlikleri konusundaki ödevlerin öğrencilerin hoşuna gitmediği belirtilmiştir. Veliler öğrencilerin ödevlerine çoğunlukla ödev kontrolü yaparak yardım ettiklerini ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Ev Ödevi, Birinci Sınıf, İlkokul

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

INTRODUCTION

Homework given to support and improve students' learning experiences can be considered as a preparatory process for introductory learning, as well as improving students' sense of responsibility. According to Aksu (2019), homework based on active learning is school activities done at home. Homework allows students to work independently and to be aware of their own learning.

In order to achieve permanent behavioral change in the individual through education, it is necessary to support school learning outside of school. In this sense, teachers most often use homework. Homework is given to students for certain purposes. Homework based on literature reviews; It is given with the aim of reinforcing the learned subject, completing the missing sages, and preparing the ground for new learning (Aksu, 2019; Aydın, 2012; Gürlevik, 2006; Oğuz, 2010).

Homework benefits students in many ways. According to Yuladır and Doğan (2009), students easily understand the situation they face and increase their problem solving success. According to Gündogan Özben (2006), homework improves students' ability to use time correctly. According to Büyüktokatlı (2009), homework allows students to be more successful academically. Interaction-based homework not only increases students' success but also increases their communication skills and learning performance (Cooper et al., 2000; Glazer and Williams, 2001). In their research, Akçöltekin, and Doğan (2013) suggested that teachers should check the homework so that the students can benefit from the homework sufficiently and that the families should strengthen the physical conditions within the family at the point of making these homeworks.

For homework to be more effective, teachers need to consider a few important questions when assigning homework. “What kind of homework should I give to my students?, What is my purpose in giving this homework?, What is the minimum and maximum amount of time this assignment takes for a student on average?, Can my student do this homework on his own? or Does he/she need someone else during the homework process?, How often should I give homework to my students?, How deep should I assign homework to my students? etc. The questions reveal how well the students are fit for the assignment.

Homework given to students in an inappropriate depth and excessively often distracts students and parents from the education process. Increasing complaints also damage the positive relationship that students have with the school. Especially in the first grade, students and parents who have just adapted to school and education have different difficulties in doing their homework. In this respect, it is considered important to investigate homework from the perspective of first grade parents.

Purpose and Scope

The aim of this study is to examine the views of parents about homework given to first-year students. For this purpose, primary school first grade parents were interviewed. Within the scope of this purpose, answers to the following questions were sought:

- What kind of homework is given to your student?
- How often is your student given homework?
- What homework does your student like?
- What homework assignments does your student dislike?

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR-(INTERNATIONAL)

- How do you help your student with their homework?

METHOD

The case study method was preferred in the research in which the qualitative research approach was adopted. In the 2022-2023 academic year, 17 parents of first grade students participated in this study, which was conducted in three different primary schools in Malatya. The research group determined according to the criterion sampling method was based on the criteria of "being a first-year parent, having experience with homework, being willing to participate in the research". The information of the participants is given in Table 1.

Table 1. Characteristics of the participants

School	Gender	Age	Numbers of children
A primary school			
K1	Female	29	3
K2	Female	35	2
K3	Female	39	3
K4	Female	53	4
K5	Male	27	2
K6	Male	54	4
B primary school			
K7	Male	28	3
K8	Female	31	2
K9	Female	37	4
K10	Female	33	3
K11	Male	26	2
C primary school			
K12	Male	47	4
K13	Female	34	3
K14	Female	44	3
K15	Male	38	2
K16	Female	25	1
K17	Female	29	2

According to Table 1, there are 6 men and 11 women in the sample group of the study, in which 17 parents from three different schools participated. The age range of the participants ranged from 25 to 54. The total number of children of the participants ranged from one to four.

In the study, a semi-structured interview form prepared by the researchers was used. Five questions were asked in the interview form (What kind of homework is given to your student? How often is your student given homework?, What homework does your student like?, What homework does your student dislike?, How do you help your student with their homework?). Research data were evaluated with descriptive analysis.

RESULTS

Table 2. Parents' views on the types of homework given by the teacher

Homework Types	Homework topics
Repeat assignments	Writing assignments
	Story reading
	Number recognition and operations
	Recognizing mathematical shapes

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

preparation assignments	Listening to audio (songs related to the new letter)
	Drawing and painting
	Get to know different cultures
	Getting to know the seasons and their features
Creative Assignments	Developing environmental and nature awareness
	Taking precautions to protect our health
	Designing tools that make life easier

According to Table 2 data, teachers are in the type of homework again; writing assignments, reading stories, recognizing numbers and operations, and recognizing mathematical shapes. In the type of preparatory homework; listening to sounds (songs about the new letter), drawing and painting pictures, recognizing different cultures, recognizing the seasons and their characteristics. In the type of creative assignments; To develop environmental and nature awareness, to take precautions to protect our health, to design tools that make life easier.

Table 3. Parents' views on the frequency of teachers giving homework

Frequency of homework	f
Every day	11
Three days a week	4
Weekends	2

Table 3 shows the views of parents about the frequency of teachers giving homework. Looking at the frequency of homework given by the teachers, according to the opinions of the parents, 11 teachers give homework every day of the school, 4 teachers give homework three days a week, and 2 teachers give homework on the weekends.

Table 4. Parents' views on homework that students like and dislike

Homework you like	f	Homework you don't like	f
Read	13	writing exercises	15
Maths	11	Turkish activity pages	14
Life science	10	Read	3
Picture	7	Maths	1

According to Table 4, when the subject areas of the homework that students like are examined; While 13 parents stated that their children liked the homework in the field of reading, 11 parents stated that their students liked the homework given in mathematics, 10 parents in Life Sciences and 7 parents in Painting. Considering the subject areas of the assignments that students do not like; While 15 parents stated that the students did not like the homework in the field of writing studies, 14 parents stated that their students did not like the Turkish activity sheets, 3 parents stated that the homework in the Reading and 1 parent Mathematics subject area.

Table 5. Parent views on the way parents help students while doing homework

Ways of helping	f
Just checking homework	7
Doing some of the homework for example purposes	6
Giving the support she wants only when she's struggling	2
Doing the entire homework as a parent	2
Just explaining the homework content	1
Providing homework materials	1

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Preparing the environment for doing homework only	1
Don't care at all	1

Table 5 includes parents' views on the way parents help students while doing homework. In this case, 7 parents check only the homework, 6 parents do some of the homework for example purposes, 2 parents give the child the support they want when it is difficult, 2 parents do all the homework as parents, 1 parent only explains the homework content, 1 parent provides the homework materials that the child needs. 1 parent only helps by preparing an environment for homework. One parent stated that they could not deal with their child's homework.

CONCLUSION

In the research conducted with 17 parents who were students in the first grade of primary school, their views on the homework given by the teachers were examined. In this context, according to research data, teachers give homework such as repetition, preparation and creative.

Teachers often assign homework every day of the week. Students are satisfied with the homework given by their teachers in the subject areas of Reading, Mathematics, Life Studies and Painting, but they are not satisfied with the assignments in the subject area of Turkish and Reading.

Parents mostly; They help their children with their homework by doing a certain part of the homework for exemplary purposes, checking only the homework, giving the child the support they want only when it is difficult, and doing the whole homework as a parent.

REFERENCES

- Akçöltekin, A. ve Doğan, S . (2013). 9. sınıf öğrencilerinin biyoloji dersinde verilen ev ödevlerine yönelik tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (1) , 147-158.
- Aksu, D . (2019). Öğrenme-öğretme sürecinde ev ödevi: Hong Kong örneği. *Journal of Multidisciplinary Studies in Education*, 2 (4):66-79.
- Aydın, T. (2012). *Eğitimde Yansımalar*. Arel Eğitim kurumları. 23(31).
- Büyüktokatlı, N. (2009). *İlköğretimde ev ödevi uygulamalarına ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Cooper, H., Lindsaly, J.J, Nye, B. (2000). Home work in the home: how student, family and parenting-style differences relateto the home work process. *Contemporary Education Psychology*, 25: 464-487.
- Glazer, T.N., Williams, S. (2001). Averting the home work crisis. *Educational Leadership*, 58(7): 43-45.
- Gündoğan Özben, B. (2006). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin fen bilgisi dersindeki başarılarına ev ödevi çalışmalarının etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gürlevik, G. (2006). *Ortaöğretim matematik derslerinde ev ödevlerine yönelik öğretmen ve öğrenci görüşleri (Ankara İli Çankaya İlçesi Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara
- Oğuz, M. A. (2010). *Ortaöğretim coğrafya derslerinde ev ödevlerine yönelik öğretmen görüşleri:Yozgat ili örneği*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Yuladır, C. & Doğan, S. (2009). Fen ve Teknoloji dersinde öğrencilerin ev ödevi performansını arttırmaya yönelik bir eylem araştırması. *Cankaya University Journal of Law*, 12 (2):211-238.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

PARENT OPINIONS REGARDING THE SCHOOL ADAPTATION OF FIRST YEAR STUDENTS

Dilek KIRNIK¹, Orhan AYSÖNDÜ²

¹Harran Univerty, Education Faculty, dikkirnik@harran.edu.tr, Şanlıurfa / Türkiye

²Malatya Directorate of National Education, haoray4402@gmail.com, Malatya / Türkiye

Abstract: Schools are important places where many students meet with education, socialize, and find opportunities and opportunities for development. Primary school is an important period for students both to experience the first education process and to shape their future education life. The first grade of primary school, on the other hand, has a critical importance in terms of connecting students to the school, experiencing the education process in a harmonious way and feeling safe. The concept of adaptation to school includes students' positive feelings towards school, making friends, continuing their academic development, and being active in learning environments. It is predicted that students who adapt to school in basic education institutions will also be successful in their educational life. The aim of this study is to examine parents' views on school adjustment of first-year primary school students. The case study method was preferred in the research in which the qualitative research approach was adopted. In the 2022-2023 academic year, 13 parents of first grade students participated in this study, which was conducted in two different primary schools in Malatya. In the research group, which was determined according to the criterion sampling method, the criteria of "being a first-year parent, volunteering to participate in the research" were taken as basis. In the study, a semi-structured interview form prepared by the researchers was used. Seven questions were asked in the interview form (What is the gender of your student?, Did your student like being at school?, Did he receive pre-school education?, What are the factors that increase your student's commitment to school?, What are the factors that decrease your student's commitment to school?, When you think about the first grade process, what do you see in your student as positive or negative? What would you say about the changes?). Research data were evaluated with descriptive analysis. As a result of the research, students mostly like to be at school; loving your teacher, playing games with friends, studying in out-of-school learning environments, training in design skill workshops, etc. situations bind the student to the school; longing to play games with his siblings, not meeting his special education needs, experiencing peer bullying, busy homework, having different diseases etc. It was stated that these situations drove the student away from school. The parents stated that they saw positive developments in their students in terms of independent behavior in their own life, learning to read and writing, developing social communication skills, performing simple mathematical operations, being self-confident, and developing a sense of responsibility.

Keywords: primary school, school adjustment, first grade

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

BİRİNCİ SINIF ÖĞRENCİLERİN OKULA UYUMLARINA İLİŞKİN VELİ GÖRÜŞLERİ

Dilek KIRNIK¹, Orhan AYSÖNDÜ²

¹Harran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, dilekkirnik@harran.edu.tr, Şanlıurfa / Türkiye

²Malatya Milli Eğitim Müdürlüğü, haoray4402@gmail.com, Malatya / Türkiye

Öz: Okul, birçok öğrencinin eğitimle tanıştığı, sosyalleştikleri, çok sayıda gelişime ortam ve imkân buldukları önemli mekânlardır. İlkokul, öğrencilerin hem ilk eğitim sürecini deneyimlemeleri hem de gelecek eğitim yaşantılarını şekillendirmeleri açısından önemli bir dönemdir. İlkokulun birinci sınıfı ise öğrencilerin okula bağlanmaları, uyumlu bir şekilde eğitim sürecini yaşamaları ve kendilerini güvende hissetmeleri açısından kritik bir öneme sahiptir. Okula uyum kavramı, öğrencilerin okula karşı olumlu duygu beslemeleri, arkadaş edinmeleri, akademik gelişimlerine devam etmeleri, öğrenme ortamlarında aktif olmalarını kapsamaktadır. Temel eğitim kurumlarında okula uyum sağlayan öğrencilerin eğitim yaşantılarında da başarılı olacağı öngörülmektedir. Bu çalışmanın amacı ilkokul birinci sınıf öğrencilerin okula uyumlarına ilişkin veli görüşlerini incelemektir. Nitel araştırma yaklaşımının benimsendiği çalışmada durum çalışması yöntemi tercih edilmiştir. 2022-2023 eğitim öğretim yılında Malatya ilinde iki farklı ilkokulda yapılan bu araştırmaya 13 birinci sınıf öğrenci velisi katılmıştır. Ölçüt örnekleme yöntemine göre belirlenen araştırma grubunda “birinci sınıf velisi olma, araştırmaya katılmaya gönüllü olma” kriterleri esas alınmıştır. Çalışmada araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda yedi soru sorulmuştur (Öğrencinizin cinsiyeti nedir?, Öğrenciniz okulda olmayı sevdi mi?, Okulöncesi eğitim aldı mı?, Öğrencinizin okula bağlılığını artıran unsurlar nelerdir?, Öğrencinizin okula bağlılığını azaltan unsurlar nelerdir?, Birinci sınıf sürecini düşündüğünüzde öğrencinizde olumlu ya da olumsuz gördüğünüz değişimlere ilişkin neler söylersiniz?). Araştırma verileri betimsel analiz ile değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin çoğunlukla okulda olmayı sevdikleri; öğretmenini sevmek, arkadaşları ile oyun oynamak, okul dışı öğrenme ortamlarında eğitim görmek, tasarım beceri atölyelerinde eğitim almak vb. durumların öğrenciyi okula bağladığı; kardeşleri ile oyun oynamayı özlemesi, özel eğitim ihtiyacının karşılanmaması, akran zorbalığını yaşanması, ödevlerin yoğun olması, farklı hastalıklar geçirmesi vb. durumların öğrenciyi okuldan uzaklaştırdığı ifade edilmiştir. Veliler öğrencilerinde, kendi yaşamında bağımsız davranışlarda bulunması, okuma yazma öğrenmesi, sosyal iletişim becerisinin gelişmesi, basit matematik işlemleri yapması, özgüvenli olması, sorumluluk bilincinin gelişmesi açılarından olumlu gelişme gördüklerini belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: İlkokul, Okula Uyum, Birinci Sınıf

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

INTRODUCTION

The compulsory age for a child to start education in our country has been determined by the Ministry of National Education Pre-School Education and Primary Education Institutions Regulation (2023). According to the Official Gazette numbered 29072 in 2014, children who have completed 69 months as of the end of September of the year in which the registration is made are registered in the first grade of primary schools. In addition, 66, 67 and 68 months old children who have a written request from their parents are also enrolled in the first grade of primary school. Considering the developmental characteristics of this age group, which is only 6 years old, it will not be easy for every student to move from the family environment where they feel safe to the school environment where they will encounter different strangers. According to Oktay and Unutkan (2005), children may find it difficult to adapt to working collaboratively with their friends in schools where the activities change according to the ring tone, from their home, which they construct according to themselves and carry out the activities they want at any time. However, this process will develop students in terms of common tasks, rules to be followed, and a timetable to be followed.

The first week students start school has a critical importance (Durak, 2011). This period of time is important in terms of students' recognizing the rules, being aware of the school and the teacher, and establishing new social relationships. It can be said that it is important whether students have pre-school experience in this process. According to Bilgili (2007), the state of children passing through this process in a healthy way varies according to their pre-school experiences.

Students' academic and social development situations affect their school adjustment (Gresham & Elliott, 1987; Mangione & Speth 1998). Students who have not been in crowded environments before may experience different social problems in the first week of school. Students' previous learning experiences can help them find different solutions when faced with existing problems. For this reason, preschool experience is important for starting primary school.

The developmental status of children is an important variable in their adaptation to school. According to Yavuzer (2000), when students start school, they should be appropriate in terms of cognitive, psychomotor and emotional aspects. Being ready for school (with sufficient readiness levels) will make it easier for students to adapt to school. In this case, it can be said that it is important to look at different demographic characteristics besides looking at the biological age of the students. According to Campbell (2006), as children get older, their adaptation to school changes positively. In this respect, it is considered important to investigate the factors that decrease and increase the school adjustment of the students and to determine this situation from the eyes of the parents who know the students best.

Purpose and Scope

The aim of this study is to examine parents' views on school adjustment of first-year primary school students. Within the scope of this purpose, answers to the following questions were sought:

- Did your student like being at school?,
- What are the factors that increase your student's commitment to school?
- What are the factors that reduce your student's commitment to school?

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

- When you think about the first grade process, what would you say about the positive or negative changes you see in your student?

METHOD

The case study method was preferred in the research in which the qualitative research approach was adopted. In the 2022-2023 academic year, 13 parents of first grade students participated in this study, which was conducted in two different primary schools in Malatya. In the research group, which was determined according to the criterion sampling method, the criteria of "being a first-year parent, volunteering to participate in the research" were taken as basis. The characteristics of the participants are given in Table 1.

Table 1. Characteristics of the participants

Participant	Gender	Educational Status
K1	Male	High school graduate
K2	Male	Secondary School Graduate
K3	Male	Undergraduate Degree
K4	Male	Primary school graduate
K5	Male	High school graduate
K6	Male	High school graduate
K7	Male	Associate Degree Graduate
K8	Male	High school graduate
K9	Male	Secondary School Graduate
K10	Male	Associate Degree Graduate
K11	Female	High school graduate
K12	Female	High school graduate
K13	Female	Associate Degree Graduate

According to Table 1 data, ten men and three women participated in the study. Considering the educational status of the participants, there are one primary school graduate, two secondary school graduates, six high school graduates, three associate degree graduates and one undergraduate graduate.

In the study, a semi-structured interview form prepared by the researchers was used. Seven questions were asked in the interview form (What is your student's gender?, Did your student like being at school?, Did he/she receive preschool education?, How many siblings does your student have? What are the factors that increase your student's commitment to school?, What are the factors that decrease your student's commitment to school? or what would you say about the changes that you see as negative?). Research data were evaluated with descriptive analysis.

RESULTS

Table 2. Demographic characteristics of students

Demographic features		f
Students' gender	Female	4
	Male	9
Pre-school education status	Yes	5
	No	8
Number of siblings of students (including themselves)	Only child	2
	2 siblings	2
	3 siblings	6
	4 siblings	3

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Table 2 shows the demographic characteristics of the students. Looking at the characteristics of the students examined at the point of adaptation to school, the parents of 4 girls and 9 boys were interviewed. While 5 of the students received pre-school education, 8 of them did not receive pre-school education. 2 of the students are only children, 2 of them are 2 siblings, 6 of them are 3 siblings and 3 of them are 4 siblings.

Table 3. Parents' views on the students' liking to be at school

The state of liking being at school	f
Yes	9
No	4

Table 3 shows the views of parents about the students' liking to be at school. According to the data of Table 3, the parents stated that 9 students liked to be at school and 4 students did not like to be at school.

Table 4. Parents' views on the factors that increase students' school dependency

Parent comments
Loving his teacher
Playing with friends at school
Making trips to out-of-school learning areas
The school has a playground
Existence of design skill workshops
Applications of Physical Education and Game lessons
Making artistic works
Finding a canteen

Table 4 shows the views of parents on the factors that increase students' school dependency. According to the parents, the factors that increase students' school dependency; students' love for their teacher, playing games with their friends at school, making trips to learning areas outside the school, having a playground at the school, having design skill workshops, applying Physical Education and Game lessons, making artistic works and having a canteen.

Table 5. Parents' views on the factors that reduce students' school dependency

Parent comments
Doesn't want to play with his brother
Having special educational needs
Experiencing peer bullying
Intense homework
having an illness
Computer, Tablet etc. interest in technology
Inconsistency of eating and sleeping patterns with school hours
TV addiction
Having a rigid understanding of school/class discipline
Inability to afford school supplies
Insufficient recess times
Too late school leaving hours with dual education applications

Table 5 includes parents' views on the factors that reduce students' school dependency. According to the parents, the factors that reduce students' dependence on school are; students want to play games with their siblings, need special education, experience peer bullying, heavy homework, illness, computers, tablets, etc. It is expressed as being interested in technological tools, inconsistency of nutrition and sleep order with school hours, TV

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

addiction, strict school/class discipline understanding, not being able to afford school supplies, insufficient break times and dual education practices and school leaving hours being too late.

Table 6. Parents' views on the positive changes they see in their children after starting school

parent comments
Having a sleep pattern
More scheduled feeding times
Increased ability to act independently
learning to read and write
The development of the four processing skills
Development of social communication skills
Developing a sense of responsibility
Increasing self-confidence
Being enthusiastic and enterprising
Development of speaking skill
More regular attire

Table 6 shows the views of parents on the changes they see in their children after they start school. Parents in their children starting the first grade; Positive changes in terms of having a sleeping pattern, a more scheduled feeding time, an increase in independent behavior, learning to read and write, developing social communication skills, developing a sense of responsibility, increasing self-confidence, being enthusiastic and enterprising, improving speaking skills and more regular dressing habits. they have seen.

CONCLUSION

Parents of 4 girls and 9 boys were interviewed regarding the adjustment of primary school first-year students to school. Most of the students like to be in school.

According to the parents, the students' attachment to the school has increased in terms of students' love for their teachers, playing games with their friends at school, trips to out-of-school learning areas, the school's playground, the existence of design skill workshops, the implementation of Physical Education and Game lessons, artistic works and the presence of a canteen at school. .

According to the parents, students want to play games with their siblings, need special education, experience peer bullying, heavy homework, illness, computers, tablets, etc. It affects their children's commitment to school in terms of being interested in technological tools, inconsistency of nutrition and sleep patterns with school hours, TV addiction, strict school/class discipline understanding, inability to afford school supplies, insufficient break times, dual education practices and very late school leaving hours. has decreased.

Parents; Having a sleep pattern, having a more scheduled feeding time, increasing the ability to act independently, learning to read and writing, developing social communication skills, developing a sense of responsibility, increasing self-confidence, being enthusiastic and entrepreneurial, improving speaking skills and having a more regular dress code. They have seen positive changes in their children who have started.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

REFERENCES

- Bilgili, F. (2007). *İlköğretim 1. sınıfa yeni başlayan öğrencilere uygulanan eğitim-öğretime hazırlık çalışmalarının öğrenci, öğretmen ve veli görüşlerine göre değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Campbell, S.B. (2006). Maladjustment in preschool children: A developmental psychopathology perspective. In McCartney, K.,& Philips, D. (Eds.), *Blackwell handbook of early childhood development*, (pp. 358- 377). Malden, MA: Blackwell.
- Durak, T. (2011). Okul öncesi çocuk ve ilk öğretmeni. M.O. Uluğ ve G. Karadeniz (Ed.), *Okulöncesi Çocuk* içinde (s. 23-45). Ankara: Nobel.
- Gresham, F.M. ve Elliott, S.N. (1987). The relationship between adaptive behaviour and social skills: Issues in definition and assessment. *Journal of Special Education*, 21(9), 167-181.
- Mangione, P.L. ve Speth, T. (1998). The transition to elementary school: a framework for creating early childhood continuity through home, school and community partnerships. Northwest Regional Educational Laboratory. *Elementary School Journal*, 98(4), 381-394.
- Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği. [https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=19942&MevzuatTur=7&MevzuatTeRtip=5#:~:text=6\)%20%C4%B0lkokula%20kay%C4%B1t%3A-,a\)%20\(De%C4%9Fi%C5%9Fik%3ARG%2D10%2F7%2F2019,da%20ilkokul%20biri nci%20s%C4%B1n%C4%B1fa%20kaydedilir.\(E.T.05.07.2023](https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=19942&MevzuatTur=7&MevzuatTeRtip=5#:~:text=6)%20%C4%B0lkokula%20kay%C4%B1t%3A-,a)%20(De%C4%9Fi%C5%9Fik%3ARG%2D10%2F7%2F2019,da%20ilkokul%20biri nci%20s%C4%B1n%C4%B1fa%20kaydedilir.(E.T.05.07.2023)
- Oktay A., ve Unutkan Ö.P. (2005). İlköğretime hazır oluş ve okul öncesi eğitimle ilköğretimin karşılaştırılması. *Erken çocuklukta gelişim ve eğitimde yeni yaklaşımlar içinde*. Müzeyyen Sevinç (Ed.), , (s. 145-155). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Yavuzer, H. (2000). *Eğitim ve gelişim özellikleriyle okul çağı çocuğu*. (5. bs.). İstanbul: Remzi Kitapevi.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

CUMHURBAŞKANLIĞI OFİSLERİ DİJİTAL DÖNÜŞÜM OFİSİ YAPISI VE FAALİYETLERİ

Mehmet YILDIZ¹,

*¹Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi
ve Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Öğrencisi, yldzml@gmail.com, Çanakkale / Türkiye*

Öz: Türkiye, 24 Haziran 2018’de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemini kabul etmiş yeni sistemle birlikte devletin yapısı ve rolü de değişmiş, yeni politika aktörleri ortaya çıkmıştır. Yeni siyasi aktörlerin bir parçası olan ofisler, başkana bağlı olarak faaliyet gösteren, ilgili alanlarda kamu politikaları geliştirmek için gerekli veri ve bilgileri toplayan ve bunlara uygun siyasi teklifler hazırlayan veya planlayan yapılar"olarak tanımlanmaktadır. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile Dijital Dönüşüm Ofisi, Finans Ofisi, İnsan Kaynakları Ofisi ve Yatırım Ofisi kurulmuş bu daireler Cumhurbaşkanlığına bağlı olup, ayrı bir bütçeye, kamu tüzel kişiliğine, idari ve mali özerkliğe sahip kuruluşlardır. Yeni devlet sistemindeki ofislerden biri olan DDO dijital dönüşüm, siber güvenlik, milli teknolojiler, büyük veri ve yapay zekâ konularına odaklanmakta gelişen teknolojiler, toplumsal talepler ve kamu sektöründeki reform eğilimleri doğrultusunda çeşitli kurumlar bünyesinde bağımsız olarak yürütülmekte olan bu çalışmaları tek çatı altında birleştirmek için kurulmuştur. Kurulmasındaki amaç Kamu kurumlarının faaliyet ve hizmetlerinin etkinliğini ve kalitesini politika ve stratejiler doğrultusunda iyileştirerek dijital dönüşümün gerçekleşmesine öncülük etmektir. Ofisin bu görevi yerine getirmek için gerçekleştirdiği faaliyetler çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Araştırmada yöntem olarak gözlem ve doküman incelemesi gibi nitel veri toplama teknikleri uygulanmıştır. DDO'nun tüm bakanlıkları etkileyen konularda çalışması ve bu konuları doğrudan Cumhurbaşkanı'na bildirimde bulunmakla yükümlüdür. Sorumlulukları düşünüldüğünde, kamunun dijital dönüşümünde önemli bir konuma sahip olan DDO, dijital dönüşümde genel koordinasyonu üstlenerek kamu ve özel sektörü birleştiren bir rol üstlenmektedir. Kamu kurumlarını dijital ortamda tanımlayarak dijitalleşme yoluyla kitleleri ön plana çıkarmak; uygun maliyetle doğru tedarik sağlayarak teknoloji kullanımını kolaylaştırmak, Türk kamu yönetiminin sorunları olarak kabul edilen kırtasiye ve bürokrasi gibi sorunları çözmeyi, denetim, teftiş ve işleyiş kontrol mekanizmalarının uyumlu çalışmasını sağlamayı kendine görev edinmiştir. DDO, farklı kurumlardaki farklı birimlerin dijital uygulamalarını tek bir platformda konsolide ederek, Türk kamu yönetiminin dijital dönüşümü alanında yeni bir adım atmıştır. Hem devletten devlete hem de devletten vatandaşa dijital uygulamaları koordine edecek kilit bir kuruluş olarak ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cumhurbaşkanlığı, Dijital Dönüşüm Ofisi, Kamu yönetimi

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

PRESIDENTIAL OFFICES DIGITALTRANSFORMATIONOFFICES TRUCTURE AND ACTIVITIES

Mehmet YILDIZ¹

*¹Çanakkale Onsekiz Mart University, Graduate School of Political Science and
Public Administration Graduate Student, yldzml@gmail.com, Çanakkale / Turkey*

Abstract: Turkey adopted the Presidential Government System on June 24, 2018, and with the new system, the structure and role of the state has changed, and new policy actors have emerged. Offices, which are part of new political actors, are defined as structures that operate under the president, collect the necessary data and information to develop public policies in related fields, and prepare or plan political proposals in accordance with them. By presidential decree, Digital Transformation Office, Finance Office, Human Resources Office and Investment Office established, these offices are affiliated to the Presidency and have a separate budget, public legal entity, administrative and financial autonomy. DDO, one of the offices in the new state system, focuses on digital transformation, cyber security, national technologies, big data and artificial intelligence. It was established to combine these works, which are carried out independently within various institutions in line with technologies, social demands and reform trends in the public sector, under one roof. The purpose of its establishment is to lead the realization of digital transformation by improving the efficiency and quality of the activities and services of public institutions in line with policies and strategies. The activities carried out by the office to fulfill this task are the subject of the study. Qualitative data collection techniques such as observation and document analysis were used as a method in the research. The DDO is obliged to work on issues affecting all ministries and to report these issues directly to the President. Considering its responsibilities, DDO, which has an important position in the digital transformation of the public, undertakes a role that unites the public and private sectors by undertaking the general coordination in the digital transformation. Identifying public institutions in the digital environment and bringing the masses to the forefront through digitalization; It has taken it upon itself to facilitate the use of technology by providing the right supply at affordable costs, to solve problems such as stationery and bureaucracy, which are considered to be the problems of the Turkish public administration, and to ensure the harmonious operation of audit, inspection and functioning control mechanisms. DDO has taken a new step in the digital transformation of Turkish public administration by consolidating the digital applications of different units in different institutions on a single platform. It has emerged as a key organization to coordinate digital applications both from state to state and from state to citizen.

Keywords: Presidency, Digital Transformation Office, Public Administration

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

GİRİŞ

Türkiye'de özellikle 2000'li yıllardan itibaren internet kullanımının artmasıyla birlikte devletin ürettiği hizmetler internet üzerindeki platformlardan gerçekleştirilmeye başlanmıştır. "Dijital çağ" denilen çağın ortaya çıkmasıyla birlikte, tüm analog kayıtlar dijital teknolojiler kullanılarak dijital dosyalara dönüştürülmüştür. Elektronik devlet veya e-devlet hakkındaki söylemler, devlet daha fazla hizmeti çevrimiçi olarak sunmaya başladıkça, dijital devlet hakkında bir söylem oluştu. 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesi ile Türkiye'de kamu yönetimi alanında ofis tipi örgütlenme modeli benimsenmiş ve ülke teşkilat yapılanmasında önemli değişiklikler yapılmıştır. Türkiye'nin dijitalleşme süreci de bu değişen yönetim modelinden etkilenmiş ve bu alandaki politikaların oluşturulması, uygulanması ve koordinasyonun sağlanması görevlerini yerine getirmek üzere CBDDO oluşturulmuştur. CBDDO'nun oluşturulma amacı, "Kamu sektöründe teknolojinin gelişmesi, toplumsal ihtiyaçlar ve reform eğilimleri doğrultusunda, birbirinden farklı kurumların tek çatı altında toplanarak Dijital devlet, güvenlik, Sibergüvenlik hizmetleri, yerliteknoloji, büyük veri ve yapay zekâ konularında bağımsız olarak yapılan çalışmalardır.

Amaç

DDO, dijital dönüşüm, siber güvenlik, milli teknolojiler odaklı, kamuda gelişmeye başlayan teknolojiler, toplumsal istekler ve yenilik trendlerine uygun olarak farklı kurumların bünyesinde birbirinden bağımsız yürütülen bu çalışmaları tek çatı altında toplamak amacıyla oluşturulmuştur. Ofisin bu görevi yerine getirmek için gerçekleştirdiği faaliyetler, ofisin kurumsal yapısı, dijitalleşme sürecinde uygulamaya koyduğu projeler çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Kapsam

Çalışmaya internet tabanlı araştırma sitelerini kullanarak Scholar Web, ve Yök Tez veri tabanından ulaşılabilen makaleler ve tezler kullanarak konuya katkısı olabileceği düşünülen yayınlar incelenmiştir.

YÖNTEM

Dijital Dönüşüm Ofisi ile ilgili çalışmalar içeren bilimsel araştırmaların yayınlandığı Scholar Web ve Yök Tez veri tabanlarında "Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi", "Dijitalleşme", "Dijital ofis" "Cumhurbaşkanlığı ofisleri" anahtar kelimeler kullanılarak literatür taraması yapılmıştır.

BULGULAR

Ofisler

CHS ile geliştirilen yeni yönetim modelinde, başkanlık hükümet sistemine sahip ülkelerdeki ofislere benzer ofisler yaratılmış özellikle kamu politikalarının ilk araştırma ve hazırlık aşamasında karşımıza çıkan önemli aktörlerden biri olan ofisler faaliyetlerle ilgili doğrudan Cumhurbaşkanı'na raporlama yapmaktadır. (Sobacı vd., 2018: 3).

Cumhurbaşkanlığına bağlı ofislerin kuruluşu, 1No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 525. Maddesinde düzenlenmiştir: Cumhurbaşkanlığı kararnamesinin bu bölümünde; Cumhurbaşkanlığı'na bağlı ofislerin özel bütçeye tabi olup, kamuda tüzelkişiliğe,

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

idari ve mali olarak özerkliğe sahip Dijital Dönüşüm Ofisi, FinansOfisi, İnsan Kaynakları Ofisi ve Yatırım Ofisi'nden oluştuğu belirtilmiştir.(1 Nolu CBK, 525. Madde)

Ofisler, yetkialanına giren hususlar da kamuda bulunan kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyon ve iş birliğini sağlamakla da yükümlüdürler. Ayrıca uygun gördükleri şekilde toplantı yapma ve diğer organizasyonları kurma yetkisine de sahiptirler. (R.G. 10.07.2018-30474). Görüldüğü gibi ofisler “koordinatör devlet” yöntemi kullanılarak yapılmış görünmektedir. (Tamer ve Övgün, 2020: 776).

Ofislerin Cumhurbaşkanlığı'nın yeni hükümet biçiminde kamu politikalarının oluşturulmasında parlamenter sistemdeki bakanlıkların işlevini yerine getiren kuruluşlardan biri olduğu açıktır. Bu kapsamda 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nde, dairelerin bakanlıklar ve diğer menfaat sahipleri ile gerekli koordinasyonu sağlamak suretiyle kamu politikalarının geliştirilmesinde Cumhurbaşkanına karşı sorumlu ve onu desteklemeye yetkili oldukları açıkça ifade edilmiştir. Bu durumda yeni hükümet sisteminin ofisleri, daireleri, bakanlıkları ve diğer paydaşları kamu politikalarının oluşturulması için gerekli koordinasyonu sağlar (Üstün, 2019:33).

Hem bundan sonraki kamu politikalarına temel teşkil edecek projelerin oluşturulması, hem de bu politikaların uygulanmasının takibi ve raporlanması açısından elzem olduğunu söylemek mümkündür. (Örselli vd., 2018: 315-316)

Ofislerde proje yöneten ve araştırma yapan ofislerin bürokrasiye takılmadan cumhurbaşkanının öncelikleriyle uyumlu hale getirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca bakanlık faaliyetlerinin takibi ofisler aracılığıyla yapıp ofisler, Cumhurbaşkanının talep edeceği her türlü bilgi, tahlil ve raporların hazırlanmasında da kullanılacaktır. En önemlisi, ofislerde yapılan seçimler ve stratejiler, hükümet politikalarının yönü üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Akman,2019:47).

Kurumsal Yapı

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi öncesi E-Devlet politikalarının teşkilat yapılarının güncellenmesi ve kamu kurum ve kuruluşlarının kurumsal süreçlerinin elektronik ortama taşınması gündemde olmasına rağmen, mevcut koşullar planlama, karar verme ve uygulama süreçlerine katılmanın ve Devlet ile tüm menfaat sahipleri arasındaki ilişkilerin yeni bir tanımını gerektirmektedir. Yenisi sistem'e geçişle birlikte hızlı, açık ve verimli bir yönetim anlayışı yakalanmış, Dijital Türkiye (e-Devlet) ve siber güvenlik koordinasyonunun konsolide edilmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2023)

Halihazırda farklı olan kurumlar bünyesinde ayrı ayrı olarak yürütülen dijital dönüşüm (e-Devlet), siber güvenlik, milli teknoloji, büyük veri ve yapay zekâ üzerine araştırmaları, tüm dünyada gelişen teknolojileri, toplumsal talepler ve dünyadaki reform trendleri doğrultusunda bir araya getirme amacıyla 10 Temmuz 2018 tarih ve 30474 sayılı 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi hükümleri uyarınca Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi oluşturulmuştur. (Okçu ve Akman, 2020).

Ofisin amacı, geleceğin rekabetçi ekonomisinde bir güç olarak, akıllı bir yönetim tarzı ve zamanın getirdiklerini anlamlandıran yenilikçi teknolojik çözümler üretebilme ve hızlı kararlarla hayata geçirebilme becerisiyle var olmak; Kamu kurumlarının faaliyet ve hizmetlerinin etkinliğini ve kalitesini belirlenen hedef, politika ve stratejiler doğrultusunda

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

iyileştirerek dijital dönüşüm ekosisteminin gerçekleşmesine öncülük etmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi , 2023).

DDO bir kamu tüzel kişiliğidir. Kurum, bakanlıkların arasındaki koordinasyonu sağlayan, kamu sektörü ve özel sektörü birleştiren bir yapı görevi üstlenmiştir (Avaner ve Fedai, 2019: 156).

Dijital Dönüşüm Ofis Birimleri

Dijital Dönüşüm Ofisi birimlerinin hedefleri; Başkan tarafından belirlenen politika ve stratejiler doğrultusunda dijital dönüşümü hayata geçirmek ve kurumlar arasındaki koordinasyon düzeyini artırmaktır. Yönetişim bileşenleri, dijital politikalar geliştirilirken yurttaşlar, özel sektör kuruluşları, üniversiteler ve STK'lar başta olmak üzere çeşitli toplumsal aktörlerle çalışarak ve onların görüşleri dikkate alınarak demokrasinin sağlanması ve katılımın gerçekleştirilmesi noktasında uygulanmaktadır. Strateji ve Bütçe Başkanlığına yatırım projelerine ilişkin görüşlerin sunulması Yapay zeka uygulamalarının Dijital Dönüşüm Ofisi ve kamu kurumları ile entegre edilmesi, büyük veri ve birçok ileri düzey stratejinin uygulanarak kurumlararası koordinasyonun sağlanması, Türk kamu yönetiminin dijital çerçevesinin çizilmesi; Yerli, yabancı ve taşra teşkilatlarının elektronik ortamda kimlik tespiti ve merkez teşkilatı ile bilgi paylaşımına ilişkin çalışmaları koordine etmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2023).

12 Eylül 2018 tarih ve 30533 sayılı RG'de yayımlanan 2018/164 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararına göre Dijital Dönüşüm Ofisi'nin birimleri; (RG-24/10/2019-30928)

- Dijital Dönüşüm Koordinasyon Dairesi Başkanlığı,
- Dijital Teknolojiler, Tedarik ve Kaynak Yönetimi Dairesi Başkanlığı,
- Dijital Uzmanlık, İzleme ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı
- Siber Güvenlik Dairesi Başkanlığı,
- Büyük Veri ve Yapay Zeka Uygulamaları Dairesi Başkanlığı,
- Uluslararası İlişkiler Dairesi Başkanlığı,
- Bilgi Teknolojileri Dairesi Başkanlığı,
- Yönetim Hizmetleri Dairesi Başkanlığı,
- Hukuk Müşavirliği olarak belirlenmiştir

Dijital Dönüşüm Ofisi'nin hizmet birimleri olarak kurulan Dairelerin unvan ve sorumluluklarına bakıldığında çok önemli idari faaliyetlerin tek bir büroda toplanarak kamuda bulunan kurumlar ve kuruluşlaracevap verecek biçimde organize edilmesifırsatlarınönemini artırmaktadır. Çok önemli idari görevlerin tüm kamu kurum ve kuruluşları tarafından kabul edilebilir bir şekilde tek bir büroda konsolide edilebilmesi, dairelerin unvan ve görevleri dikkate alındığında çok önemli avantajlar sunmaktadır. Ortaya çıkan yeni teşkilatlanma modelinin, tek bakanlık üzerindeyer alan faaliyetlerin farklıbakanlıklara ait teşkilatların, kamuda faaliyet gösteren diğer kurumlar ve kuruluşlar için yeterince etkin olmaması sorununa çözüm getireceği düşünülmektedir.

Dijital Dönüşüm Ofisi'nin merkezi organizasyon yapısında yer alan departmanların büyük çoğunluğu, farklı bir teknolojiye odaklanan isimlere sahiptir. Kamuda ve özel sektörde bulunan, akademik kurumlar ve Sivil Toplum Örgütleri ile birlik içinde ülkemizin dijital dönüşümünü gerçekleştirmesi hedeflenmektedir. Bu ortamda e-Devlet'in yerini a-Devlet'e (akıllı devlet) bırakmasıyla Dijital Dönüşüm Ofisi'nin dijitalleşmeyi koordine ettiği ve kurumsallaştırdığı açıktır. (Avaner ve Fedai, 2021: 151).

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Dijital Dönüşüm Ofisinin Görevleri

- Kamusal dijital dönüşüm yol haritasını geliştirmek.
- Dijital dönüşüm ekosistemi yaratmak için kamuya ve özel sektöre ait, üniversite ve sivil toplum örgütleri arasında ortaklığı sağlamak ve dijitalleşen kamuya ait olan hizmetlerin geliştirilmesine ve sunumuna katılımlarını teşvik etmek.
- Görev alanına giren alanlarda kamu kurum ve kuruluşları tarafından oluşturulan yatırım proje tekliflerine ilişkin olarak Strateji ve Bütçe Başkanlığı'na öneride bulunmak. Ayrıca, tamamlanan projelerin ilerlemesini izlemek ve gerektiğinde rehberlik sağlamak.
- Bilgi güvenliğini ve siber güvenliği iyileştirmeye yönelik girişimler oluşturmak.
- Kamu sektörünün en önemli proje alanlarında yapay zeka uygulamalarını yönlendirmek ve organize etmek.
- Dijital teknolojilerin kamusal kullanımını teşvik edecek ve bu alandaki farkındalığı artıracak girişimlerin oluşturulması, yerli ve milli kalkınmanın ilerlemesine yardımcı olmak.
- Kamu kurum ve kuruluşlarının dijital teknoloji mal ve hizmetleri sunabilmeleri için uygun maliyetli bir plan belirlemek (RG-24/10/2019-30928).

Kamu Dijital Dönüşüm Lideri

2018 yılında yayınlanan 164 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı uyarınca Dr. Ali Taha Koç'un atandığı ve DDO başkanının 48 sayılı CBK ile "*Kamu Dijital Dönüşüm Lideri*" olduğu belirtildi. DDO Başkanı, diğer bir deyişle Kamu Dijital Dönüşüm lideridir. Yenilikçi dijital teknolojiler, siber güvenlik, büyük veri ve yapay zekâ uygulamalarının yanı sıra kamu sektörünün dönüşümünden sorumludur. Ülkemizi başta BM'ye-devlet gelişmişlik endeksi olmak üzere uluslararası sıralamalarda üst sıralara taşıma yetkisi de kendisine verilmektedir. Dijital dönüşümde en başarılı ülkeler incelendiğinde, "Bilişim üst yöneticisi" veya "Dijital Dönüşüm Lideri" gibi rollerin kamu yönetimine uyarlandığını görmekteyiz bu konum, dijital dönüşüme ilişkin uluslararası endeks çalışmalarının başarılı bulduğu tüm ülkelerde mevcuttur. (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi,2023)

Ancak burada ele alınan liderlik, geleneksel kamu yönetimi anlayışında karşımıza çıkan liderlik kavramı ile aynı değildir. Burada "liderlik" terimi, güçleri örgütleme ve yönetme görevlerini koordine etmeyi amaçlayan bir liderlik anlayışını ifade etmektedir. (Tamer ve Övgün, 2020: 786)

Türkiye'nin Dijital Dönüşümüne Yönelik Yürütülen Stratejiler

Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2021-2025

Yapay Zekâ teknolojilerinin hedefi Dijital Türkiye vizyonu ve Milli Teknoloji Hamlesi, yapay zekâyı sosyo-ekonomik hayatın her alanına uygulayarak ve yapay zekâ teknolojilerinin geliştirilmesinde yerel katılımı artırarak, ortak hedeflerinin ülkemizde inovasyona ve verilerden değer çıkarmaya dayalı bir ekonomik sistemin kurulmasına katkıda bulunmak olduğu kabul edilmiştir. On Birinci Kalkınma Planı ve 2023 Sanayi ve Teknoloji Stratejisi, bu ortak hedef doğrultusunda yapay zekâyı ülkemiz için en önemli teknolojik alanlardan biri olarak belirlemiştir. CBDDO ve STB"Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi"ni oluşturmakla görevlendirilmiş ve bu görev On Birinci Kalkınma Planı çerçevesinde oluşturulan 2021 Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programına 473.1 sayılı tedbirin dahil edilmesiyle verilmiştir. (T.C Sanayi ve Teknoloji BakanlığıUlusalYapay Zekâ Stratejisi2021-2025,2023)

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

UYZS'nin stratejik öncelik alanları belirlenirken sektörel ve tematik stratejilerin yanı sıra ülkemizin ulusal politika belgelerinde vurgulanan öncelikler dikkate alınmıştır; ayrıca, çeşitli ulusların bu alanda oluşturduğu ulusal strateji belgeleri, uluslararası kuruluşların yapay zekâ alanında benimsediği trendler ve stratejiler, küresel kıyaslama çalışmalarında kullanılan ölçüm teknikleri değerlendirilmiştir.

UYZS, bu tedbirleri hayata geçirmek için kurulacak yönetim mekanizmasını ve yapay zekâ alanında 2021-2025 yılları arasında ülkemizde yapılan çalışmaları ortak bir zemine oturtmak için atılacak adımları ortaya koymaktadır. Stratejinin uygulama sürecini Başkan Yardımcısı başkanlığında toplanacak olan “Yönlendirme Komitesi” koordine edecek ek olarak, ilgili tüm paydaşları içerecek teknik çalışma grupları ve Yapay Zekâ Ekosistemi Danışma Grubu oluşturulacaktır. İlgili Bakanlıklar Yönlendirme Komitesi koordinasyonunda stratejinin uygulama detaylarının açıklanacağı eylem planlarını hazırlayacaklardır.

Bu strateji belgesi aşağıdaki altı stratejik öncelik etrafında tasarlanmıştır:

- Yapay zekâ uzmanlarını eğitmek ve sektördeki mevcut iş sayısını artırmak.
- İnovasyonu, girişimciliği ve araştırmayı teşvik etmek.
- Teknik altyapıya ve yüksek kaliteli verilere erişimin artırılması
- Sosyoekonomik uyumu hızlandırmak için planlar yapmak.
- Uluslararası iş birliğinin artırılması.
- Yapısal ve iş gücü değişimini hızlandırmak

Amaç, kilit unsurlar olarak 'kurumsaliyetenekler', 'yönetişim' ve 'stratejik uyum' ile çevik yönetim mekanizmalarına sahip bir UYZS' uygulamaktır (Uslu ve Aydın,2023:18).

Dijital Devlet Stratejisi

Dijital Devlet Stratejisi veri odaklı devlet kuruluşları ve kamu hizmeti sunumu için kullanıcı deneyimi merkezli bir vizyon için hazırlanmaktadır. Dijital Devlet Strateji belgesi, dijital uluslar alanında ülkemizin mevcut durumu, küresel gelişmeleri, uluslararası kuruluşların politikalarını, ulusal stratejik belgeler incelenerek, ulusal düzeyde ilgili paydaşların görüş ve katkıları dikkate alınarak katılımcı bir yaklaşımla hazırlanmıştır. Yeni bir ulusal dijital stratejinin hazırlanmasında, stratejik odak alanları çerçevesinde ülkemizin öncelikli ihtiyaçları ve uluslararası trendler dikkate alınmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi 2023).

Kamu Bulut Bilişim Stratejisi

Genel olarak bulut bilişim, bilgi kaynaklarının internet veya benzeri başka bir ağ üzerinden dağıtılması ve kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Kamu sektöründe bulut bilişim teknolojilerinin önemi özellikle COVID-19 pandemisinin dijital dönüşümü zerinde yapmış olduğu hızlandırma neticesinde artmıştır. Bu süreçte, yalnızca mevcut hizmetlerin sürekliliğini, performansını ve yanıt verebilirliğini iyileştirmek değil, aynı zamanda internet üzerinden halka sunulan hizmetlerin kalitesini ve çeşitliliğini artırmak da giderek önem kazanmaktadır. Kamu sektöründe bulut bilişim kullanımı ölçeklenebilirlik, veri güvenliği, kaynakların esnek kullanımı, işçilik ve enerji maliyetlerinde tasarruf, makul ödeme yapıları ve rekabet avantajları gibi özelliklerin kamu kurumlarına fayda sağlaması beklenmektedir. Genel, özel, hibrit ve çoklu bulut alt yapı seçenekleriyle, her kamu kuruluşunun kendi bünyesinde yönetmeye çalıştığı veri merkezleriyle ilgili yüksek sermaye ve işletme maliyetlerinden tasarruf edinilebilir ayrıca, hizmetlerin ani iş yüklerine yanıt vermemesinden

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

kaynaklanan veri merkezi verimsizliklerini ve son kullanıcı memnuniyetsizliğini de önlemektedir. Çevik, esnek ve dinamik bulut hizmeti satın alma süreci sayesinde talepler çok hızlı bir şekilde hayata geçirilebilmektedir (Kamu Bulut Bilişim Stratejisi Mevcut Durum Raporu, 2023).

Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı (2020-2023)

Ülkemizin siber güvenlik alanındaki vizyon ve misyonu doğrultusunda, ulusal siber güvenliğimizi tanıtmak ve bu amaçla faaliyetlerde bulunmak amacıyla 29 Aralık 2020 tarihinde yayımlanmıştır. Bu belge kapsamında teknolojik gelişmelerin etkileri, siber tehdit eğilimleri, ulusal ihtiyaçlar, uluslararası uygulamalar dikkatle ele alınmış ve hedefler belirlenmiştir. Ülkenin ekonomik kalkınmasına destek olmak, sosyal hayatı ve ulusal güvenliği korumak; ülkemizde işlevsel, güvenli bir ağ ortamına sahip olmak ve siber güvenlikte uluslararası bir marka olmak vizyon olarak belirlenmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi,2023).

Ülkenin ekonomik kalkınmasına destek olmak, sosyal hayatı korumak ve ulusal güvenliği sağlamak, ülkemizde güvenli bir siber ortama sahip olmak ve uluslararası siber güvenlik sahnesinde marka olmak. Siber güvenliğin ulusal güvenliğimizin ayrılmaz bir parçası olduğunun bilinciyle, tüm paydaşların koordinasyonu ile başta kritik alt yapı olmak üzere siber alandaki varlıklarımızı korumak, tehditlere karşı koymak ve ağ olaylarının olası etkisini azaltmak misyonunu benimsemiştir. (T.C Ulaştırma ve Alt Yapı Bakanlığı Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı,2023)

Dijital Dönüşüm Ofisi Tarafından Yürütülen Projeler

DDO web sitesi incelendiğinde, uzmanlık alanındaki görev ve sorumlulukları kapsamında üstlendiği projeler ve bu projelerin hedeflerine erişilmektedir. Bu projelerin, genel anlamda koordinatör devlet anlayışının ve yeni kalkınmacı devlet anlayışının birer yansıması olarak geliştirildiği görülmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi,2023).

Açık Veri

Kamu kurumları tarafından iş faaliyetleri ve hizmet sunumu için üretilen verilerin, kişisel verilerin gizliliği, ticari sırlar ve bu alandaki kurumsal ve organizasyonel şeffaflık ilkeleri dikkate alınarak paylaşılmasıdır. Bu anlamda şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin kurum ve kuruluşlarda uygulanması ve katma değerli yeni hizmetlerin oluşturulmasına olanak sağlanması amacıyla başlatılan. Açık Veri projesi DDO koordinasyonunda yürütülmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi,2023).

Dijital Türkiye

Dijital Dönüşüm Ofisinin kurmanın başlıca hedeflerinden birisi dijital dönüşüm yol haritasını oluşturmak ve kamuda dijitalleşmeye dayalı bir ekosistem oluşturmaktır. Bu kapsamda Dijital Türkiye üzerinde kaliteli ve entegre hizmetler sunmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda hizmetlerin sayısının artırılması ve tarafların iş birliği ile erişilebilir hale getirilmesi amaçlanmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi ,2023).

Dijital çağın talepleri doğrultusunda bu hedeflerle eş zamanlı olarak geliştirilen “Dijital Türkiye Projesi”, çok sayıda kamu hizmetinin dijital platformlardan sunulması için atılan çeşitli adımlardan biridir. Bu bakış açısı, “Dijital Türkiye Projesi”ni, Türkiye'nin e-

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Devlet'i aşan bir Dijital Türkiye'ye dönüşmesinin ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir. (Akman ve Çetin, 2019: 225)

E- Yazışma

Kamu kurum ve kuruluşları arasındaki resmi yazışmaların elektronik ortamda güvenli bir şekilde yürütülmesi amacıyla başlatılan e-Yazışma Projesi'ni Dijital Dönüşüm Ofisi yönetmektedirler. E-Yazışma Proje kapsamında, kamuya ait kurumların kendi aralarında iletilecek resmi olan yazışmalar, metadata ve elektronik imzaları ile birlikte paket yapısı oluşturulmuş ve kurumlar arasında belgelerin güvenli bir şekilde aktarımını sağlayacak şifreleme mekanizması hayata geçirilmiştir. Tüm kamu kurum ve kuruluşlarının kendi elektronik belge yönetim sistemlerine entegre edebilecekleri bir yazılım programlama arayüzü (API) geliştirilmiş ve ilk versiyonu Aralık 2011'de yayınlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2023).

Fikir Maratonu

Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi'nin yürüttüğü “Dijital Türkiye Fikirler Maratonu”na üniversite öğrencilerinin katılımı teşvik edilmektedir. Fikir Maratonu ile Dijital Türkiye ve e-Dönüşüm konularında uygulanabilir, uzun soluklu, teknoloji odaklı fikirlerin yanı sıra yeni hizmetlerin oluşturulmasını sağlayacak proje önerilerinin oluşturulması hedeflenmektedir. Lisans ve lisansüstü programlara kayıtlı üniversite öğrencilerine açık olan bu yarışmaya katılım sayesinde gençler Dijital Türkiye'nin (e-Devlet) hizmet tasarım süreçlerini ve teknik altyapısını kavrayacak ve genç yetenekler keşfedilecektir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi,2023).

Kamu Net

Kamu kurum ve kuruluşları arasında internete kapalı, daha güvenli bir sanal ağ üzerinden veri aktarımı yapılarak siber güvenlikle ilgili risklerin azaltılmasına yönelik Kamu Net geliştirilmiştir. Kamu Net ağı üzerinde paylaşılan verilerin gizlilikle uyumlu bir güvenlik seviyesinde iletilmesini sağlamak amacıyla Dijital Dönüşüm Ofisi tarafından uçtan uca şifreli hale getirilmesi çalışmalarına başlanmıştır. Yerli ve milli IP Crypto cihazlarında milli şifreleme algoritmaları kullanılarak güvenlik seviyelerinin mümkün olan en üst seviyeye çıkarılması projenin hedefidir. Kamu Net ağının güvenliğinin artırılması, merkezi yönetim altyapısı ile acil durumlara hızlı müdahale kabiliyetinin artırılması, hizmet sürekliliğinin izlenmesi, istatistik toplanması ve kullanım durumlarının raporlanması projenin dolaylı faydaları arasında yer almaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2023).

KAYSİS

Hizmetlerde kullanılan belgelerden, kurumların iletişim ve yönetici bilgilerine kadar kamu yönetimindeki unsurların yer aldığı, tek merkezden geliştirilen Dijital Türkiye (e-Devlet) uygulamalarının entegrasyonunu sağlayacak bilgi yönetim sistemidir. Yasal dayanaklar ile birlikte belirlenir ve kamu kurum ve kuruluşlarının sunulan hizmetlere yönelik teşkilat yapısını tanımlar. Bu projenin uygulanması ile tüm idari işlemler, devlet teşkilatının tarihsel gelişimi, kamu faaliyetleri, iletişim bilgileri, resmi yazışma bilgileri, e-Yazışma bilgileri, sunduğu hizmetler ve çıkardığı mevzuat ile bunların tespiti yürürlükten kaldırılan mevzuat elektronik ortamda standardize edilmiştir. Amaç tek çatı altında toplanmaktır. DDO web sitesi incelendiğinde KAYS-S altyapısının dört ana bölümü vardır. Bunlardan ilki, Türkiye Cumhuriyeti devlet teşkilatını oluşturan tüm kurum ve birimleri tek bir merkezde

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

toplayan ve hiyerarşik yapısına göre kayıt altına alan "Devlet Teşkilatı Merkezi Kayıt Sistemi (DETSİS)". DETSİS'in e-Devlet çalışmaları kapsamında her T.C. DETSİS Numarası, kimliğini belirleme işlevi görür. DETSİS'teki verilerin güncel tutulması gerekmektedir çünkü kurumlar e-yazışma ve veri paylaşımı için buna güveneceklerdir. İkincisi ise "Hizmet Envanter Yönetim Sistemi (HEYS)". HEYS ile kamu kurum ve kuruluşlarının tüm paydaşlarına sunduğu kamu hizmetleri ve bu kurumların yürüttüğü tüm faaliyetlerin süreç haritası çizilir ve tüm süreçler birbirine bağlanır. Bu süreçler ana başlıklar altında sınıflandırılır ve sistemde tanımlanır. Üçüncü ana bileşen olan "İmzalayan Kuruluş Modülü (İYEM)", DETSİS'te belirlenen kurum ve kamu kuruluşlarının tüm kurum/ birimlerinde görev yapan kurum/kuruluş/birimlerin ve yetkililerin iletişim bilgilerini kayıt altına almaktadır. Buradaki temel amaç bilgilerin güncel tutulmasıdır. Dördüncü ana unsur, yürürlükteki kanunların tescil edilerek halkın kullanımına sunulduğu sistem olan "Kamu Hukuk Sistemi (KMS)" dir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi,2023).

Tek Durak Projesi

Tek Noktadan Hizmet Noktası Projesi", dijital dönüşümün son aşamalarındaki gelişmeler nedeniyle hizmet sunum kanallarının artması nedeniyle geliştirilen bir projedir. Projenin amacı, e-Devlet/ Dijital Türkiye portalına erişimi olmayan vatandaşların erişimini sağlamaktır. Hizmet dağıtım kanallarında kullanıcı dostu iyileştirmeler yaparak ve çeşitliliği artırılmasına çalışılmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi,2023).

Ulusal Veri Sözlüğü

Kamu kurum ve kuruluşlarının bilgi sistemleri ile uyumlu hale getirilmesindeki zorluk ve ikilik, verilerin birbiriyle çelişmesi, bilgi sistemlerinde ortak bir dil oluşturulamaması ve veri sahipliğinin belirsizliği sorunlarını ele almak üzere başlatılan bir çalışmadır. Bu çalışmanın amacı, verileri ortak bir standarda getirmektir. Yani bu sözlük sayesinde amaç ortak bir dilsel birim ve terminoloji sağlamaktır. Tüm kuruluşların ulusal bir veri sözlüğünden veri üretmesi bürokrasinin azaltılması, kuruluşlararası entegrasyonun sağlanması açısından önemli ve ilke olarak kabul edilmektedir. Oluşturulan dil ve terminoloji kombinasyonları ile tekrar eden ve gereksiz verilerden kaçınılarak veri sahipliğinin sağlanabileceğine inanılmaktadır. Bu hedef doğrultusunda DDO tarafından "Ulusal Veri Sözlüğü Ağ Geçidi" oluşturulmuştur. Ayrıca, yukarıda bahsedilenler doğrultusunda, kurumlarda farkındalık ve eğitim oluşturmak için eğitim kursları başlatılmıştır. "Ulusal Veri Sözlüğü "nü oluşturan sistemde oluşabilecek sorunların çözümüne yardımcı olmak üzere DDO tarafından "Yardım Masası"da kurulmuştur. Kısaca DDO destekli araştırmalar sayesinde kuruluşların kendi veri sözlüklerini oluşturacakları öngörülmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi,2023).

81 ilde 81 Siber Kahraman

Türkiye Stratejik Teknoloji Dönüşüm Araştırma Merkezi (TÜSİDAM) tarafından 81 ilde 81 Siber Kahraman projesi Dijital Dönüşüm Ofisi himayesinde yürütülmektedir. Hedef "Siber güvenlikte manevi milli ruh" sloganıyla çıkılan yolda, Türkiye genelinde siber güvenlik alanında düzenlenecek etkinliklerle genç yetenekleri ülkemizin geleceğine hazırlamak amaçlanmıştır

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

20 ilimizde düzenlenen bilinçlendirme seminerleri ve uygulama eğitimleri sayesinde binlerce öğrenci siber güvenlik konusunda bilinçlendirildi (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi,2023).

Programın Hedefleri. (81 İlde 81 Siber Kahraman – Siber Güvenlikte Milli Ruh 2023)

- Kendi kültürü ve değerleri ışığında; dünyada yaratılan bilgi ve kültürün taklitçisi ve takipçisi olmamak; bilgi ve teknoloji yaratmak, Ülkesine karşı sorumluluğun liderliğinde, öğrendiklerini hayata geçirecek nesiller yetiştirmek.
- Gençlerin kişisel ve sosyal gelişimlerini desteklemek ve potansiyellerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmak.
- Gençlerin duyarlılıklarını artırarak topluma karşı sosyal sorumluluklarını yerine getirmelerine yardımcı olmak.
- Gençler, hedefler belirlerken, kararlar alırken ve teknolojiyi kullanırken sorumlu davranmaya teşvik edilir.

Siber Kümelenme

İlgili tüm kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör ve akademik camianın katılımıyla 2017 yılında Türkiye Siber Güvenlik Kümelenmesi kurulmuştur. 2018 yılında Savunma Sanayii Başkanlığı (SSB) ve Dijital Dönüşüm Ofisi (DDO) Başkanlığının destekleriyle kurulan SSTEK A.Ş. liderliğindeki bir projedir. Amaç, ihtiyaçları belirlemek, yaratıcı çözümler bulmak ve siber güvenlik ekosisteminin sürekliliğini sağlayacak mekanizmaları geliştirmek için iş birliği, koordinasyon ve sağlıklı rekabet için mümkün olan en iyi koşulları yaratmaktır Siber Güvenlik Küme Platformu faaliyetlerinin beş ana ayağı, pazara erişim, yenilikçilik, yeteneğe erişim, etkileşim ve teknolojik üstünlüktür. (Türkiye Siber Güvenlik Kümelenmesi,2023)

DETSİS

DETSİS Türkiye Cumhuriyeti Devlet Teşkilatı bünyesindeki kurum ve kuruluşlar ile bunların merkezde her kademedeki birimleri, taşra ve yabancı kuruluşlarını Hiyerarşik yapıya uygun olarak kayıt altına alan Devlet Teşkilat Numarasının tanım olarak hizmet ettiği sistemdir (Detsis Uygulama Kullanım Kılavuzu, 2023).

DETSİS, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi tarafından “devlet teşkilatı bünyesindeki kurum ve kuruluşların merkez, taşra ve yurt dışı teşkilat birimlerinin elektronik ortamda tespit ve paylaşımına ilişkin çalışmaların koordinasyonu” kapsamında yürütülmektedir (Detsis, 2023).

DETSİS, kurum ve kuruluşların künye bilgilerinin yanı sıra, kurum ve kuruluşların sundukları hizmetleri ve ilgili mevzuata ilişkin detayları içermektedir. İletişim alanında yer alan form aracılığıyla sisteme yönelik istek veya önerileriniz doğrudan Başkanlığımıza iletebilmekte, katılımcı sistem yönetimine kapı aralanmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2023).

Siber Güvenlik Meslek Yüksekokulları

Yükseköğretim Kurulu Başkanlıkları ile Dijital Dönüşüm Dairesi Başkanlığı arasında 5 Ekim 2022 tarihinde imzalanan iş birliği protokolü uyarınca kurulacak olan mesleki eğitim amaçlı yükseköğretim kurumlarıdır. Siber güvenlik alanında ön lisans düzeyinde eğitim ve öğretim vereceklerdir. Öğrenciler okullarda verilen ders ve programlarla

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

siber güvenlik konularında teorik bilgi ve pratik beceri kazanabileceklerdir. Siber güvenlik meslek yüksekokulları, alanında yetenekli ve nitelikli iş gücü yetiştirmek, siber güvenlik alanını gençler için cazip bir kariyer alanı haline getirmek, siber güvenlik uzmanlığı fikrini geliştirmek ve mesleki yeterlilikler kazandırmak temel amaçlarıyla kurulacaktır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2023).

SONUÇ

Türkiye'de 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişle birlikte bürokrasinin eksikliklerini gidermek veya azaltmak amacıyla büro tipi yönetimler kurulmuştur. Ofis yönetiminin yetki ve sorumlulukları belirlenerek orta düzey birimler ortadan kaldırılmış, geleneğin aksine dikey hiyerarşi yerine yatay hiyerarşi benimsenmiştir. Bunun sonucunda organizasyon yapıları değişmiş. DDO bu durumda yeni bir ofis olarak oluşturulmuştur. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve yapay zekanın etkisiyle kurulan Dijital Dönüşüm Ofisi, Türkiye'nin dijital dönüşümünün odak noktası konumunda olup sadece müşteri veya kurum odaklı değil, vatandaş odaklı bir yaklaşım ele alınmaya çalışılmaktadır. DDO, e-devlet uygulamaları için yazılım, siber güvenlik ve veri güvenliği alanlarında milli teknolojinin geliştirilmesi için bir ortam olarak görülmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojileri yatırımları, yer ve zamandan bağımsız, güvenilirlik ve hız odaklı olarak ele alınmaktadır. DDO başkanının kamusal dijital dönüşümün lideri olduğu ifadesi, kamunun dijital dönüşüm yol haritasının bir lider aracılığıyla ve bir koordinatör anlayışıyla çizilmesinden doğan ihtiyacın bir sonucudur Kurumları tek çatı altında toplayan proje ve stratejilerle DDO , aynı anda üretilen bilgiyi tek merkezden yönetmeyi ve aynı zamanda tüm kamu kurum ve kuruluşlarının veri ağlarına erişim sağlamayı Türkiye'nin dijitalleşme sürecini ortaya koymuş olduğu proje ve stratejilerle daha ileriye taşınması hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

- Akman, E. "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kamu Politikası Aktörleri", Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, Cilt 15, Sayı 1, 2019.
- Akman, E. ve Çetin, M. (2019). "Yeni Kamu Yönetimi Anlayışının Bir Yansıması Olarak Dijital Dönüşüm Ofisi". IV. Uluslararası Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Sempozyumu Tam Metin Kitabı. 05-06 Aralık 2019, Burdur, 223-231
- Avaner T., & Fedai R. (2019). Türk Kamu Yönetiminde Ofis Sistemi E-Devlet Uygulamalarından Dijital Dönüşüm Ofisine. Amme İdaresi Dergisi, 52(2), 149-172.
- Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. Kararname No: 1. R.G. Tarihi: 10/07/2018. R.G. Sayısı: 30474.
- Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. Kararname No: 48. R.G. Tarihi: 24/10/2019. R.G. Sayısı: 30928.
- <https://cbddo.gov.tr/hizmet-birimlerimiz/> (E.T 07.08.2023)
- <https://cbddo.gov.tr/dijital-katalog/#p=9> (E.T 07.08.2023)
- <https://cbddo.gov.tr/projeler/#3173> (E.T 07.08.2023)
- <https://cbddo.gov.tr/siber-guvenlik-stratejisi/> (E.T 07.08.2023)
- <https://cbddo.gov.tr/projeler/dijital-turkiye-v1.0/> (E.T 07.08.2023)
- <https://cbddo.gov.tr/projeler/ulusalverisozlugu/> (E.T 07.08.2023)
- <https://cbddo.gov.tr/dijital-devlet-stratejisi/> (E.T 07.08.2023)
- <https://cbddo.gov.tr/bulut-bilisim-stratejisi/> (E.T 07.08.2023)
- <https://cbddo.gov.tr/projeler/acik-veri/> (E.T 07.08.2023)
- <https://cbddo.gov.tr/projeler/e-yazisma/> (E.T 07.08.2023)

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

- <https://cbddo.gov.tr/projeler/fikir-maratonu/>(E.T 05.08.2023)
<https://cbddo.gov.tr/projeler/kamu-net/> (E.T 05.08.2023)
<https://cbddo.gov.tr/projeler/kaysis/> (E.T 05.08.2023)
<https://cbddo.gov.tr/projeler/tek-durak/> (E.T 05.08.2023)
<https://cbddo.gov.tr/projeler/81ilde81siberkahraman> (E.T 05.08.2023)
<https://81ilde81siberkahraman.org/>(E.T 05.08.2023)
<https://cbddo.gov.tr/projeler/hack-istanbul/>(E.T 05.08.2023)
<https://www.siberkume.org.tr/hakkimizda> (E.T 09.08.2023)
<https://cbddo.gov.tr/SharedFolderServer/CMSFiles/detsis.pdf>(E.T 09.08.2023)
<https://detsis.gov.tr/hakkimizda>(E.T 09.08.2023)
<https://cbddo.gov.tr/sss/siber-my/>(E.T 09.08.2023)
Kamu	Bulut	Bilişim	Stratejisi	Mevcut	Durum	Raporu,(2021).
https://cbddo.gov.tr/SharedFolderServer/Genel/File/Mevcut_Durum_Analizi_Raporu.pdf (E.T 03.08.2023)						
- Okçu M. ve Akman E. (2020). “Yapay Zekâ ve Kamu Politikası”, iç. Teknoloji ve Kamu Politikaları, (Ed. M. Yıldız ve C. Babaoğlu), Ankara: Gazi, s. 67-110
Avaner, T. ve Fedai, R. (2019). “Türk Kamu Yönetiminde Ofis Sistemi: E-Devlet Uygulamalarından Dijital Dönüşüm Ofisine”. *Amme İdaresi Dergisi*, 52(2): 149-172.
Örselli, E., Babahanoğlu, V. ve Bilici, Z. (2018). *Kamu politikalarında yeni aktörler: Cumhurbaşkanlığı politika kurulları ve ofisleri. Turkish Studies*, 13 (30), 303-318.
Sobacı, M. Z., Miş, N. ve Köseoğlu, Ö. (2018). “Türkiye’nin Yeni Yönetim Modeli ve Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı”. *SETA Perspektif*, 206: 1-6.
<https://setav.org/assets/uploads/2018/06/206-t%C3%BCrkiyenin-YeniY%C3%B6netim-Modeli.pdf> (E.T 05.08.2023)
- Tamer, H. Y. ve Övgün, B. (2020). “Yapay Zeka Bağlamında Dijital Dönüşüm Ofisi”. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 75(2): 775-803 (E.T 03.08.2023)
- T.C Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2021-2025
<https://cbddo.gov.tr/SharedFolderServer/Genel/File/TR-UlusalYZStratejisi2021-2025.pdf>(E.T 05.08.2023)
- T.C. Ulaştırma ve Alt Yapı Bakanlığı Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı (2020-2023)
<http://www.sp.gov.tr/upload/xSPTemelBelge/files/HwolM+ulusal-siber-guvenlik-stratejisi-ep-2020-2023.pdf> (E.T 05.08.2023)
- Uslu, S. ve Aydın, A. (2023) Dijital Türkiye için Milli Teknoloji Hamlesi Seta Yayınları
<https://setav.org/assets/uploads/2023/04/R218.pdf> (E.T 05.08.2023)
- Üstün, G. (2019). Cumhurbaşkanlığı ofislerinin idari teşkilattaki yeri. Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Yürütme Sempozyum Bildiri Kitabı içinde (29-34). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınevi

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

TÜRKİYE'DE BANKA KREDİ KANALININ ETKİNLİĞİNİN İNCELENMESİ: TİCARİ BANKALAR İÇİN VAR ANALİZİ

Ömer Fazıl EMEK¹

*¹ Mardin Artuklu Üniversitesi, Neriman ve Celal Özel Nusaybin MYO, ofemek@gmail.com,
Mardin / Türkiye*

Öz: Ekonominin genel performansı üzerinde etkili olmak amacıyla merkez bankaları tarafından yürütülen para politikaları; sürdürülebilir ekonomik büyüme, tam istihdam seviyesi, fiyat ve döviz kuru istikrarı gibi bir dizi hedefler içermektedir. Merkez bankaları, bu hedeflere ulaşmak için ekonomik faaliyetlerle doğrudan bağlantılı olan parasal büyüklükler ve faiz oranları gibi ara hedefler belirlemektedir. Başka bir deyişle, reel ekonomiyi büyüme ve fiyat istikrarı hedefine ulaştırmakta para arzını yönetmek üzere tasarlanan para politikaları, çoğunlukla para otoritelerinin banka kredilerinin arzını etkilemek için parasal kararlarında faiz oranını bir araç olarak kullanmakta ve bu da sırasıyla tüketim ve yatırım kararlarını etkilemektedir. Ekonomik faaliyetleri etkilemede parasal aktarım kanalı da önemlidir ve para politikalarının etkinliği ile ilişkilidir. Parasal aktarım mekanizması, "nominal faiz oranında politika kaynaklı değişikliklerin toplam çıktı ve istihdam gibi reel değişkenler üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir". Para politikaları ile reel ekonomi arasındaki bu ilişki, parasal aktarım kanallarının başta ekonomik büyüme, enflasyon ve yatırım olmak üzere pek çok makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisiyle açıklanmaktadır. Bu açıklamalar doğrultusunda yapılacak bu çalışmanın amacı, Türkiye'de faaliyet yürüten kamu ve özel sermayeli ticari bankaların kredi kanallarının etkin olup olmadıklarını incelemektir. VAR modeline dayalı etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırması analizleri yapılacak ve elde edilen bulgular analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Para Politikası, Parasal Aktarım Mekanizması, Banka Kredi Kanalı

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

EXAMINATION OF THE EFFICIENCY OF BANK LOAN CHANNEL IN TURKEY: EXIST ANALYSIS FOR COMMERCIAL BANKS

Ömer Fazıl EMEK¹

*¹Mardin Artuklu Univerty, Neriman and Celal Özel Nusaybin Vocational School,
ofemek@gmail.com, Mardin / Türkiye*

Abstract: Monetary policies carried out by central banks in order to have an effect on the overall performance of the economy; It includes a series of targets such as sustainable economic growth, full employment level, price and exchange rate stability. Central banks set intermediate targets such as monetary aggregates and interest rates, which are directly related to economic activities, in order to achieve these targets. In other words, monetary policies designed to manage the money supply in achieving the real economy's growth and price stability target mostly use the interest rate as a tool in monetary decisions of monetary authorities to affect the supply of bank loans, which in turn affects consumption and investment decisions. Monetary transmission channel is also important in influencing economic activities and is related to the effectiveness of monetary policies. The monetary transmission mechanism describes how policy-induced changes in the nominal interest rate have an effect on real variables such as aggregate output and employment. This relationship between monetary policies and the real economy is explained by the effect of monetary transmission channels on many macroeconomic variables, especially economic growth, inflation and investment. The aim of this study, which will be conducted in line with these explanations, is to examine whether the credit channels of public and private commercial banks operating in Turkey are effective. Action-response functions and variance decomposition analyzes based on the VAR model will be made and the findings will be analyzed.

Keywords: Monetary Policy, Monetary Transfer Mechanism, Bank Credit Channel

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

GİRİŞ

Klasik iktisadi yaklaşımda parasal değişkenlerin uzun vadede reel çıktı üzerinde etkili olamayacağı görüşüne karşın 1929 ekonomik buhranı ile başlayıp 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizine kadar hemen hemen tüm dünyada kabul gören ve uygulanan Keynesyen iktisadi doktrin, reel çıktının mali politikalarla etkileşim içerisinde olduğunu iddia etmiş; krizin akabinde Keynesyen mantığın geçerliliğini büyük ölçüde sorgulayan parasalcı görüş ise toplam talep üzerinde para politikalarının güçlü bir etkiye sahip olacağını beyan etmiştir. Milton Friedman'ın öncülüğünü yaptığı parasalcı akım, bu dönemden sonra ülke ekonomilerinin politikalarında daha fazla karşılık gören ekol olmuştur. Bu anlamda giderek daha bağımsız bir hüviyet kazanan merkez bankalarının piyasalara çeşitli araçlarla müdahalede bulunması benimsenen bir anlayış haline gelmiştir. Merkez bankaları başta fiyat istikrarını ve sürdürülebilir büyümeyi temel amaç haline getiren, bu amaçların gerçekleşmesinde bir dizi para politikası araçlarını kullanan önemli bir politika otoritesi konumuna erişmiştir. Parasal aktarım mekanizması da para politikası araçlarının kullanımının bir yansımasıdır.

Bu minvalde para politikalarının ekonomik aktivite üzerinde nasıl bir rol oynadığı merak uyandırmış, para politikalarının etkin olduğu varsayımı doğrultusunda parasal değişkenler ile reel çıktı bağının çeşitli kanallar vasıtasıyla gerçekleşebileceğini esas alan parasal aktarım mekanizması konusu literatürde araştırılan temel konular arasına girmiştir. İktisatçılar arasında ilk başta para politikalarının faiz kanalı üzerinden işlediğine yönelik görüşler ileri sürülmüştür. Nitekim, Morris ve Sellon (1995), "parasal aktarım mekanizmasının esas olarak faiz kanalıyla çalıştığına dair iktisatçı ve politika yapımcılar arasında genel bir fikir birliği olduğunu" ifade etmektedirler. Para görüşüne göre aktarım mekanizması, merkez bankasının resmi faiz oranlarındaki artış yoluyla çalışmaktadır. Para politikasının sıkılaştırılması, ticari banka rezervlerini azaltarak bankaların kredi verme kabiliyetlerini kısımlıdır. Bu aynı zamanda bankaların net tahvil varlıklarının da düşmesi anlamına gelmektedir (Levy ve Halikias, 1997). Faiz oranlarındaki artışın banka mevduatlarının azalışını neden olması, faiz kanalında bankaların rolüne dikkati çekmektedir. Parasal aktarım mekanizmasının faiz kanalına ilişkin bu değerlendirmenin yanında bazı iktisatçılar tarafından da banka kredileri aracılığıyla ilave bir politika kanalının çalıştığını belirtmektedirler (Morris ve Sellon, 1995). Bernanke ve Gertler (1995) ise banka kredi kanalının geleneksel aktarım mekanizmasında işleyen bağımsız bir alternatif değil faiz kanalının varlığını güçlendirici bir faktör olabileceğine dikkat çekmektedir.

Parasal aktarım mekanizması banka kredi kanalı, dar anlamda "para politikası uygulamalarının bankaların kredi arzı üzerindeki olası etkisine odaklanmaktadır." Bankalar, para politikasındaki değişikliklere mevduatların yanında borç verme eğilimi yani krediler üzerinden de tepki vermektedir. Banka kredi kanalının faaliyete geçebilmesi iki koşulun yerine getirilmesine bağlıdır. Birincisi, banka kredisi özeldir; gerek borç veren gerekse borç alan açısından bakıldığında banka kredisinin mükemmel bir alternatifi yoktur. Bu bağımlılığa vurgu yapan bir koşuldur. Bankaların kredileri durdurması, kredilerle finanse edilen kesimlerin faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir. İkincisi ise para politikalarının banka rezervlerini ayarlayarak banka kredilerini kısımlayabilmesidir. Banka kredi kanalının işlerliği de esas olarak ikinci koşulun varlığında ortaya çıkmaktadır. Bankalardan beklenen ise gücü nisbetinde bu kısıtlamaları minimize edebilmesidir (De Bondt, 1999). Banka kredi kanalı bir ölçüde, bankaların para politikalarındaki değişikliklere karşı gösterdiği direncin göstergesidir.

Türkiye'de de merkez bankasının rolü parasal daralma ve genişmelere piyasaların gösterdiği hassasiyet, özellikle ticari bankaların fonksiyonu odaklanılması gereken

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

meselelerdir. Bu noktadan hareketle, Türkiye'de parasal değişikliklerin ticari bankalar aracılığıyla toplam talep ve fiyatlar genel seviyesini etkilemesi olası bir varsayım olup üzerinde analiz edilmeye değer bir araştırma problemidir. Bu doğrultuda yapılan bu çalışmanın amacı, Türkiye'de 2011-2023 yılları arası parasal aktarım mekanizması kanallarından biri olan banka kredi kanalının etkinliğini incelemektir. Bunun için para arzı, faiz oranı, reel döviz kuru, tüketici fiyat endeksi, sanayi üretim endeksi, toplam krediler ve toplam mevduatlardan oluşan değişkenlerden aylık veriler derlenmiş; Vektör otoregrasyon (VAR) modeline dayalı etki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırması analizleri yapılmıştır. Çalışmanın teorik temelleri, önemi, amacı ve kapsamı hakkında bilgi verilen giriş bölümün ardından literatür değerlendirmesi yapılmış, uygulanan yöntemlerle elde edilen bulgular analiz edilmiş, sonuç bölümünde ise bu bulguların literatüre uygunluğu irdelenmiştir.

Literatür

Para politikalarında meydana gelen değişikliklerin kredi kanalı ile reel çıktı düzeyini etkileyebileceğine yönelik literatür, Bernanke ve Blinder (1988) ve Bernanke ve Blinder(1992)'in çalışmaları üzerine inşa edilerek yoğun bir tartışma konusunu oluşturmuştur. Bu çalışmalarda Amerika'da sıkılaştırılmış para politikalarının banka kredilerini etkileyerek çıktı düzeyini düşüreceğine yönelik bulgu, parasal aktarım sürecinde banka kredisi kanalının işlediğini savunan görüşlere temel teşkil etmiştir. Bu görüşü savunan araştırmacılar, para arzı ve politika faiz oranlarındaki değişikliklere bankaların -mevduat ve kredi hesapları reel çıktı düzeyini değiştirmek üzere- kayıtsız kalmadığını iddia etmektedirler. Ancak bunun aksi yönde elde edilen bulguların da literatürde azımsanmayacak yeri bulunmaktadır. Aynı zamanda kredi kanalının etkin olmasına rağmen bu kanalın kısmen işlediğine yönelik bulgulara da rastlanılmaktadır.

Literatür incelendiğinde genellikle para politikalarını temsilen kullanılan değişkenler, toplam para arzı ve faiz oranları; banka kredi kanalının etkinliğini ölçmek için toplam kredi hacmi ve toplam mevduatlar; çıktı düzeyini belirlemek için ise GSYH ve sanayi üretim endeksi olmuştur. Yöntem olarak çeşitli eşbütünleşme testleri uygulanmış olsa da Akdeniz ve Çatık (2018), sıklıkla doğrusal VAR analizi yönteminin benimsendiğini ifade etmişlerdir. Elde edilen bulgular (i) banka kredi kanalının etkin, (ii) banka kredi kanalının etkin olmadığı ve (iii) banka kredi kanalının kısmen geçerli olduğu şeklindedir. Bu çalışmalar Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1: Parasal Aktarım Mekanizması/Kredi Kanalı İçin Ülke/Ülkeler Üzerine Yapılan Çalışmalar

Yazar ve Çalışma Yılı	Ülke(ler)	Dönem Periyodu	Kullanılan Yöntem(ler)	Değişkenler	Bulgu(lar)
Kakes (2000)	Hollanda	1979-1993	Johansen Eşbütünleşme Testi ve Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM)	Banka kredileri, faiz oranı ve GSYH	Banka kredi kanalı etkin değildir.
Iacoviello ve Minetti (2008)	Finlandiya, Almanya, Norveç ve İngiltere	1978-1999	VAR Analizi	GSYH, tüketici fiyat endeksi, konut fiyatları, konut faiz oranları ve toplam krediler	Finlandiya ve İngiltere'de banka kredi kanalı etkin; Almanya ve Norveç için herhangi bir

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

					kanıt bulunamamıştır.
Ferreire (2009)	26 AB ülkesi	1999-2006	Panel Sabit Etkiler	GSYH, faiz oranı ve özel sektöre kullandırılan toplam banka kredileri	Banka kredi kanalı etkindir.
Ogun ve Akinlo (2010)	Nijerya	1986-2006	Yapısal VAR Analizi (SVAR)	Tüketici fiyat endeksi, GSYH, sanayi üretim endeksi, faiz oranı, bankaların menkul kıymetleri, toplam krediler, toplam mevduatlar ve nominal döviz kuru	Banka kredi kanalı etkin değildir.
Khundrakpam (2011)	Hindistan	2001-2011	Regresyon Analizi	Banka kredileri, banka mevduatları, fiyat seviyesi, döviz kuru ve faiz oranı	Banka kredi kanalı etkindir.
Montes ve Machado (2013)	Brezilya	2003-2011	VAR Analizi	Toplam kredi hacmi, faiz oranı, enflasyon ve işsizlik oranı	Banka kredi kanalı etkindir.
Ciccarelli, Maddaloni ve Peydró (2015)	ABD ve EURO bölgesi	1992;2013; 2002-2013	VAR Analizi	GSYH, fiyat seviyesi, ticari krediler ve konut kredisi	Banka kredi kanalı etkindir.
Ibarra (2016)	Meksika	2004-2013	VAR Analizi ve Eşik VAR Modeli	Tüketici fiyat endeksi, faiz oranı, nominal döviz kuru ve özel sektöre verilen toplam banka kredisi	Sıkı para politikası şokları için banka kredi kanalı genişletici para politikası şoklarına göre daha etkilidir.
Endut, Morley ve Tien (2018)	ABD	1959-2012	Yapısal VAR Analizi (SVAR)	GSYH, fiyat seviyesi, emtia fiyatları, nominal döviz kuru, banka kredileri ve faiz oranı	Banka kredileri 1980'li yıllara kadar kısmen etkin; 1980'li yıllardan sonra ise bu etki daha da azalmıştır.
Egea ve Hierro (2019)	ABD ve EURO bölgesi	1997-2007; 2007-2014	Yapısal VAR Analizi (SVAR)	GSYH, tüketici fiyat endeksi, faiz oranı, özel sektöre kullandırılan	Kriz öncesi banka kredi kanalı etkin; kriz sonrası etkin

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

				krediler, parasal taban ve endüstriyel üretim	değildir.
Hamid ve Yunus (2019)	Güneydoğu Asya ülkeleri	2009-2015	Panel Veri Analizi-Sabit Etkiler Modeli	Tüketici, ticari, konut ve kurumsal krediler, GSYH ve tüketici fiyat endeksi	Banka kredisi kanalı tüketici ve ticari krediler için etkin; konut ve kurumsal krediler için etkin değildir.
Holguín ve Uribe (2020)	ABD	2001-2016	Faktör Arttırımlı Vektör Otoregresyon (FAVAR) Yöntemi	Ticari krediler, ticari senetler, faiz oranları, kredi, sanayi üretim endeksi ve TÜFE	Banka kredi kanalı etkin ancak supprime krizi sonrası etkin değildir.
Mishchenko, Naumenkova ve Mishchenko (2021)	Ukrayna	2005-2020	Regresyon Analizi	Para arzı, kredi oranı, faiz oranı ve döviz kuru	Faiz oranı ve döviz kuru kanalları banka kredi kanalına göre daha etkindir.

Kaynak: Çalışma ile ilgili kaynaklardan derlenerek hazırlanmıştır.

Parasal aktarım sürecinde banka kredi kanalının etkin olup olmadığı konusu Türkiye örnekleminde de test edilmiştir. Bu konuyu esas alan çalışmalarda kullanılan yöntem, değişkenler ve elde edilen bulgular sınıflandırıldığında literatürün geneline benzerlik göstermektedir. Bu çalışmalar Tablo 2’de özetlenmiştir.

Tablo 2: Parasal Aktarım Mekanizması/Kredi Kanalı İçin Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalar

Yazar ve Çalışma Yılı	Dönem Periyodu	Kullanılan Yöntem(ler)	Değişkenler	Bulgu(lar)
Erdoğan ve Beşballı (2009)	1996-2006	VAR Analizi ve Etki-Tepki Fonksiyonu	Toplam mevduatlar, toplam krediler, bankaların toplam menkul kıymet portföyleri, sanayi üretim endeksi, TÜFE ve faiz oranı	Banka kredi kanalı kısmen etkindir.
Örnek (2009)	1990-2016	VAR Analizi, Etki-Tepki Fonksiyonu ve Varyans Ayırıştırma	Reel GSYH, bankalar arası faiz oranı, reel efektif döviz kuru, IMKB endeksi, TÜFE ve mevduat bankaları toplam krediler	Faiz oranı ve döviz kuru kanalları etkin; banka kredi ve hisse senedi fiyatları kanalları ise istatistiki olarak anlamlı değildir.
Taş, Örnek ve Utlu (2012)	1990-2010	Johansen-Jeselius Eşbütünleşme Testi, VAR	TEFE, sanayi üretim endeksi, döviz kuru, bankaların menkul kıymet stokları, toplam krediler ve	Banka kredi kanalı kısmen etkindir.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

		Analizi ve Etki-Tepki Fonksiyonu	toplam mevduatlar	
Yiğitbaş (2013)	1990-2012	VAR Analizi, Etki-Tepki Fonksiyonu ve Granger Nedensellik	Toplam kredi hacmi, bankalar arası gecelik faiz oranı, sanayi üretim endeksi, TÜFE ve para arzı	Banka kredi kanalı etkindir. Para arzından banka kredilerine tek yönlü; banka kredileri ile sanayi üretim endeksi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Ümit (2016)	2003-2015	VAR Analizi Etki-Tepki Fonksiyonu ve Granger Nedensellik	TÜFE, sanayi üretim endeksi, toplam mevduatlar, toplam krediler, bankaların toplam menkul kıymet stokları ve faiz oranı	Banka kredi kanalı kısmen etkindir.
Belke ve Kaya (2017)	2003-2016	VAR Analizi, Etki-Tepki Fonksiyonu, Varyans Ayırıştırma ve Granger Nedensellik	TÜFE, sanayi üretim endeksi, faiz oranı, para arzı ve toplam krediler	Banka kredi kanalı kısmen etkindir.
Kılınç ve Kılınç (2020)	2003-2018	VAR Analizi, Etki-Tepki Fonksiyonu ve Varyans Ayırıştırma	TÜFE, faiz oranları, para arzı, özel sektör kredileri, döviz kuru ve sanayi üretim endeksi	Banka kredi kanalı kısmen etkindir.
Mercan ve Canbay (2020)	2005-2019	Johansen Eşbütünleşme Testi, VECM Granger Nedensellik Analizi ve Etki-Tepki Fonksiyonu	Sanayi üretim endeksi, kredi hacmi, para arzı ve faiz oranı	Banka kredi kanalı etkindir. Para arzı ve faiz oranından kredi hacmi ve sanayi üretim endeksine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Yalçın ve Gürel (2020)	2011-2018	Yapısal VAR Analizi (SVAR) ve Varyans Ayırıştırma	Faiz oranı, döviz kuru, yurt içi kredi hacmi, sanayi üretim endeksi ve TÜFE	Döviz kuru ve banka kredi kanalları etkindir.
Yurtkur ve Yalçın (2020)	2011-2018	Yapısal VAR Analizi (SVAR), Etki-Tepki Fonksiyonu ve Varyans Ayırıştırma	Faiz oranı, döviz kuru, para arzı, sanayi üretim endeksi, toplam krediler ve TÜFE	Banka kredi ve faiz oranı kanalları etkindir.
Günbegi ve Karahan (2021)	2005-2019	VAR Analizi ve Varyans Ayırıştırma	Para arzı, yurt içi kredi hacmi ve gayri safi hasıla sabit sermaye oluşumu	Banka kredi kanalı etkindir.
Öcal ve Kar	2005-	Markov rejim	Toplam mevduatlar, toplam	Banka kredi kanalı etkindir.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

(2021)	2019	Değişim Vektör Otoregresif (MS-VAR) Modeli	krediler, bankaların toplam menkul kıymetleri, döviz kuru, sanayi üretim endeksi, TÜFE ve faiz oranı	
Türkmen ve Arıcan (2021)	2004-2020	Johansen Eşbütünleşme Testi, Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) ve Granger Nedensellik Testi	Nominal GSYH, toplam krediler, toplam mevduatlar, para arzı, BIST endeksi, faiz oranları ve TÜFE	Banka kredi kanalı etkindir. GSYH ile diğer tüm değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Doğanalp (2022)	2004-2021	VAR Analizi, Etki-Tepki Fonksiyonu, Varyans Ayırıştırma ve Granger Nedensellik	Para arzı, reel GSYH, TÜFE, yurt içi krediler, döviz kuru ve faiz oranı	Banka kredi kanalı etkindir. Yurt içi kredilerden para arzı haricinde diğer tüm değişkenlere doğru çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır.

Kaynak: Çalışma ile ilgili kaynaklardan derlenerek hazırlanmıştır.

BULGULAR

Türkiye’de parasal aktarım mekanizması sürecinde banka kredi kanalının etkinliğini tespit etmek için 2011:02 ve 2023:08 yılları arası aylık veriler kullanılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS) veri tabanından temin edilen bu veriler Tablo 3’te gösterildiği gibidir. Sanayi üretim endeksi değişkeni (IPI) reel çıktıyı; reeskont ve avans faiz oranı (INT) ve toplam para arzı (M1) para politikalarını; ticari bankalar tarafından kullanılan krediler (KRD) ve toplanan mevduatlar (FON) banka kredi kanalını; tüketici fiyat endeksi (CPI) ise fiyat seviyesini temsilen kullanılmıştır.

Tablo 3. Verilere İlişkin Açıklamalar

Değişken	Sembol	Birim	Kaynak
Toplam Para Arzı	M1	Dolaşımdaki Para ve Vadesiz Mevduatlar	EVDS
Faiz Oranı	INT	Reeskont ve Avans Faiz Oranı	EVDS
Reel Efektif Döviz Kuru	REER	TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru	EVDS
Tüketici Fiyat Endeksi	CPI	Özel Kapsamlı TÜFE Göstergeleri	EVDS
Sanayi Üretim Endeksi	IPI	Toplam Sanayi	EVDS
Toplam Mevduatlar	FON	Ticari Bankalar Tarafından Toplanan Mevduatlar	EVDS
Toplam Krediler	KRD	Ticari Bankalar Tarafından Kullanılan Krediler	EVDS

Çalışmanın amacında belirtilen banka kredi kanalının etkinliği için VAR metodu tercih edilmiştir. Bu analizde eşbütünleşme testlerinde olduğu gibi parametre tahmini yapılmamaktadır. Değişkenlerin birbirleri üzerindeki etkileri hakkında yorum yapılmasına imkan tanıyan VAR modeline dayalı etki-tepki fonksiyonları ve toplam değişimin değişkenler arasında nasıl paylaştırıldığını gösteren varyans ayırıştırma yöntemleri kullanılmaktadır (Mert

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

ve Çağlar, 2019:215). Bu analizlerin yapılabilmesi değişkenlerin durağanlık seviyelerinin tespitini gerektirmektedir. Bu doğrultuda literatürde yaygın olarak kullanılan arttırılmış Dickey, Fuller (1981)/ADF ve Phillips, Perron (1988)/PP testlerinin sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Birim Kök Test Sonuçları

		ADF	PP	Δ ADF	Δ PP
Sabitli	M1	3.3696	3.2183	-11.2207*	-11.7551*
	INT	-2.3168	-2.4047	-11.3595*	-11.3595*
	REER	-0.5252	-0.3355	-9.0657*	-8.6317*
	CPI	5.0652	6.9353	-1.9786	-3.7897*
	IPI	-1.1430	-2.1190	-23.7217*	-45.4605*
	FON	5.2704	5.4906	-5.8416*	-10.6634*
	KRD	2.2373	1.8292	-8.3218*	-8.8818*
		ADF	PP	Δ ADF	Δ PP
Sabit & Trend	M1	0.0796	-0.0213	-12.1214*	-12.2294*
	INT	-2.3868	-2.5163	-11.3200*	-11.3200*
	REER	-3.3904***	-2.7389	-	-8.6195*
	CPI	3.3157	3.6495	-3.1533***	-5.9231*
	IPI	-4.3617	-9.7031*	-23.6378*	-
	FON	2.2545	2.7588	-11.4819*	-8.9798*
	KRD	1.1940	0.8359	-8.6602*	-11.4836*

Gecikme uzunlukları Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir. Δ sembolü birinci fark anlamında kullanılmıştır. ***, **, * sırasıyla %10, %5, %1 düzeylerine karşılık gelmektedir.

ADF ve PP birim kök testlerinden elde edilen bulgular, ADF/sabit ve trendli modele göre reel efektif döviz kuru/REER, PP/sabit ve trendli modellere göre sanayi üretim endeksi/IPI dışında gerek sabitli gerekse sabitli/trendli modellerdeki tüm değişkenlerin birim köklü olduklarını göstermektedir. Bu durumda, toplam para arzı/M1, faiz oranı/INT, reel efektif döviz kuru/REER, tüketici fiyat endeksi/CPI, sanayi üretim endeksi/IPI, toplam mevduatlar/FON ve toplam krediler/KRD ilk seviyede farkları alınarak durağanlaştırılmıştır. Birik kök testlerinin ardından gecikme uzunluklarına duyarlı olan VAR modeli için uygun gecikme uzunluğu tespit edilmiştir. Akaike (AIC) ve Hannan-Quinn (HQ) bilgi kriterlerine göre uygun gecikme uzunluğu 1 olarak belirlenmiş ve Tablo 5'te gösterilmiştir.

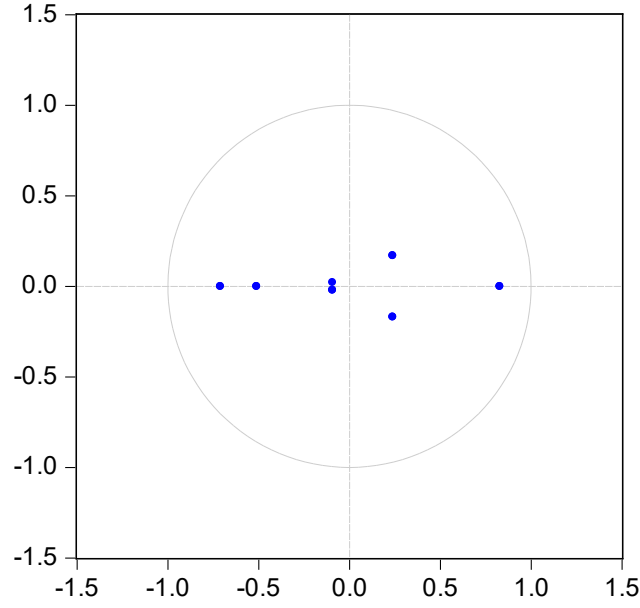
Tablo 5: Gecikme Uzunluklarının Belirlenmesi

Gecikme U.	Log(L)	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-3489.38	NA	1.16e+13	49.94826	50.09534	50.00803
1	-3274.17	405.8135	1.08e+12	47.57392	48.75057*	48.05208*
2	-3215.02	105.6338	9.40e+11	47.42885	49.63508	48.32539
3	-3161.33	90.50195	8.91e+11	47.36188	50.59769	48.67682
4	-3107.81	84.86534	8.55e+11	47.29733	51.56271	49.03065
5	-3033.08	111.0374	6.16e+11	46.92966	52.22462	49.08137
6	-2957.24	105.0840*	4.46e+11*	46.54632*	52.87085	49.11642
7	-2910.37	60.26424	5.02e+11	46.57672	53.93082	49.56521
8	-2861.26	58.22809	5.65e+11	46.57517	54.95886	49.98205

VAR modelinde istikrar koşulunun sağlanması için modelin karakteristik ters polinom köklerinin mutlak değeri 1'in altında kalmalıdır. Böylece Grafik 1'deki kökler birim çember sınırını aşmamakta ve istikrar koşulu sağlanmış olmaktadır.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

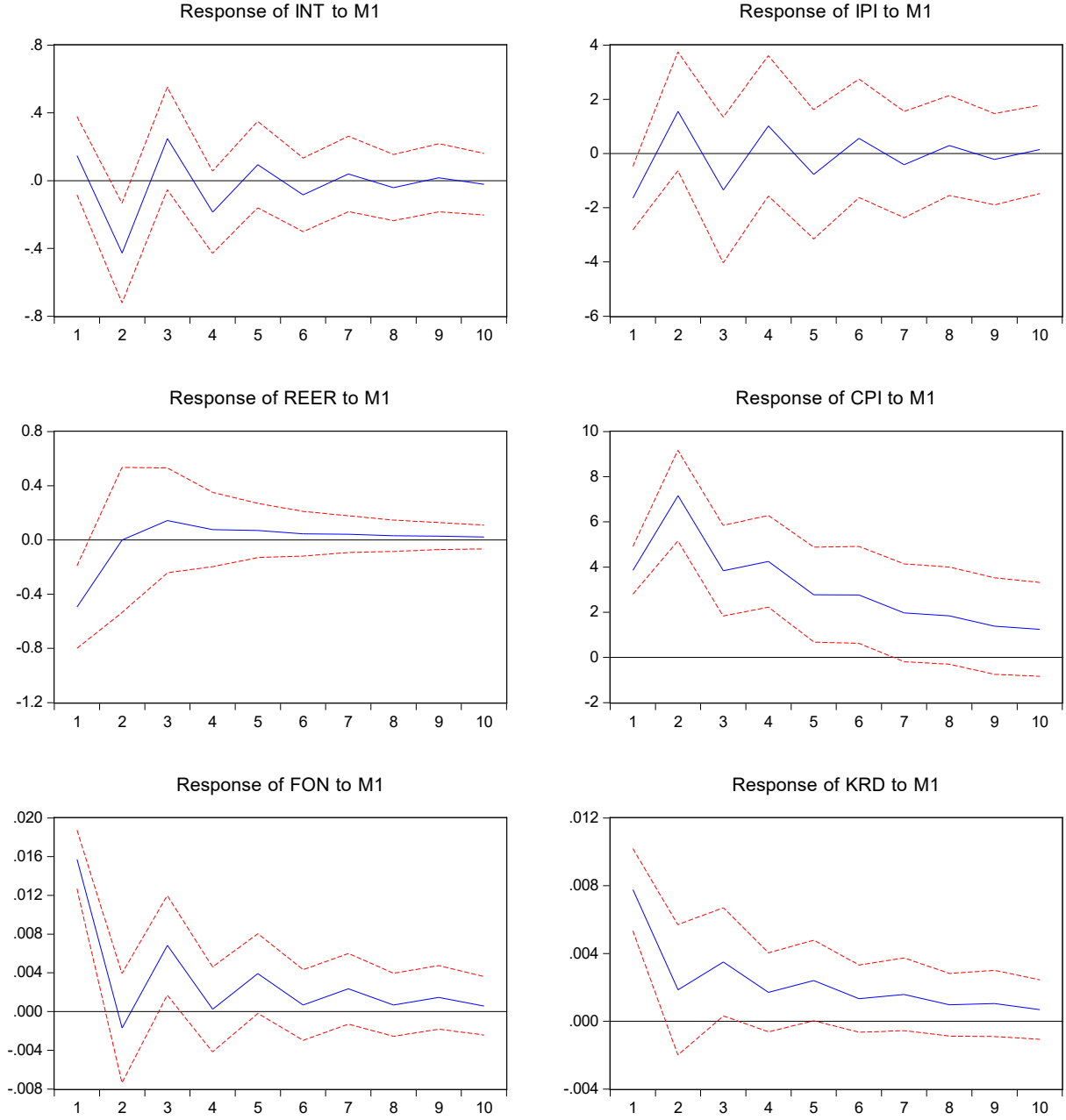
Grafik 1: Modelin Karakteristik Ters Polinom Köklerinin Grafiği

İstikrar koşununun sağlanması ile etki-tepki fonksiyonlarının elde edilmesini mümkün kılmaktadır. Bu fonksiyonlar, değişkenlerin birbirlerine karşı tepkilerini ölçmekte kullanılan yaygın bir yöntemdir. Banka kredi kanalının etkinliğini belirlemek için para politikalarını temsilen kullanılan değişkene diğer değişkenlerin ne ölçüde tepki verdiğinin analiz edilmesine imkan tanımaktadır. Yani para arzında (M1) artış şoklarına karşı modele alınan diğer değişkenlerin tepkisini gösteren Grafik 2'deki etki-tepki fonksiyonları sunulmuştur.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Grafik 2: Para Arzı Şokuna Karşı Diğer Değişkenlerin Tepkisi

Grafik 2’de para arzına (M1) verilen bir birimlik şok, faiz oranları ilk dönemin ardından kısa süreliğine önce azalan sonra artan tepki vermekte, diğer dönemlerde anlamsızlaşmaktadır. Döviz kuru ilk dönemde artarak, tüketici fiyat endeksi ise sırasıyla artan ve azalan şekilde tepki göstermektedir. Sanayi üretim endeksi ilk dönem ve kısa süreliğine artarak tepki verip sonrasında anlamsızlaşmaktadır. Toplam mevduat ve krediler ilk 2 dönem azalan tepki vermektedir. Ayrıca toplam krediler 3. Dönemin ardından kısa süreliğine artan bir tepki gösterip sonrasında tekrar anlamsızlaşmaktadır. Değişkenlerin para arzına vermiş oldukları tepkilerinin analizinin sonrasında varyans ayrıştırmaları Tablo 6’da gösterilmiştir.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Tablo 6: Para Arzı Varyans Ayırıştırması

Dönem	S.E.	M1	INT	REER	CPI	IPI	FON	KRD
1	612155	100.00	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
2	703672	78.800	0.9931	1.8660	3.5200	5.5131	8.6095	0.6973
3	764978	79.493	0.9192	2.2449	3.1771	5.6485	7.6954	0.8210
4	786558	75.241	1.0862	2.3914	3.9420	7.7004	8.6675	0.9711
5	803088	75.566	1.0464	2.3852	3.9320	7.7106	8.3146	1.0443
6	809875	74.328	1.0850	2.3876	4.2070	8.3990	8.4857	1.1066
7	815376	74.429	1.0704	2.3705	4.2399	8.3599	8.3846	1.1449
8	817891	74.024	1.0813	2.3642	4.3514	8.5770	8.4276	1.1736
9	819943	74.052	1.0762	2.3553	4.3779	8.5464	8.3993	1.1925
10	820970	73.911	1.0796	2.3512	4.4253	8.6129	8.4128	1.2061

Tablo 6'dan elde edilen bulgulara göre 1. dönemde gerçekleşen toplam değişimin tamamı para arzı (INT) yani kendisi tarafından açıklanmaktadır. 10. Dönemde para arzının (INT) toplam değişimindeki payı %73,9 olup sırasıyla en fazla sanayi üretim endeksi (IPI) %8,6, toplam mevduatlar (FON) %8,4, tüketici fiyat endeksi (CPI) %4,4, reel döviz kuru (REER) %2,3, toplam krediler (KRD) %1,2 ve faiz oranı (INT) 1,07'dir.

SONUÇ

Finansal sistemin reel ekonomik aktivite üzerinde ne denli etkin olduğu iktisadi yazında araştırma sorunsalı olarak tartışılmaya devam etmektedir. Bu doğrultuda bankacılık sisteminin para politikalarından etkilenmesi ve bunu reel piyasalara yansıtması beklenmekte, banka kredi kanalının işlerliği sorgulanmaktadır. Banka kredi kanalı, parasal bir genişleme veya daralma karşısında banka kredilerinin nasıl bir pozisyon aldığıyla ilgilidir. Para politikalarının banka kredileri aracılığıyla reel çıktı ve fiyatlar genel seviyesine sirayet etmesi koşuluyla banka kredi kanalının çalıştığı kabul edilmektedir. Türkiye'de de bu kanalın geçerli olup olmadığı merak edilen konular arasındadır. Bu bağlamda, 2011 ile 2023 yılları arası Türkiye'de parasal aktarım mekanizması sürecinde ticari banka kanallarının etkinliğini tespit etmek amacıyla bu araştırma yapılmış ve analiz bulguları elde edilmiştir.

Vektör otoregrasyon (VAR) modeline dayalı etki-tepki fonksiyonlarından elde edilen bulgulara göre para arzında meydana gelen bir birimlik şoka sırasıyla faiz oranları, reel döviz kuru, tüketici fiyat endeksi, sanayi üretim endeksi, toplam krediler ve toplam mevduatlar farklı eğilimlerde tepki vermişlerdir. Parasal genişleme karşısında faiz oranlarının düşüş göstermesi beklenen bir durum olsa da ilk dönemin ardından kısa süreliğine azaldığı akabinde yine kısa bir süreliğine artış gösterip anlamsızlaştığı görülmüştür. Döviz kuru ilk dönemde artan, tüketici fiyat endeksi ise sırasıyla artan ve azalan şeklinde tepki göstermektedir. Kurların ve enflasyon oranlarının beklenen tepkiyi verdiği söylenebilir. Toplam krediler ve toplam mevduatlar ilk iki dönemde güçlü ve azalan tepki vermişlerdir. Parasal genişleme durumunda bu iki değişkenin artması beklenirken tersi olarak azalan tepki gösterdikleri tespit edilmiştir. Ancak toplam krediler 3. Dönemin ardından beklenildiği gibi kısa süreliğine artan tepki vermektedir.

Teorik varsayımlarda parasal genişleme ile toplam mevduatların artması beklenirken, Türkiye'de faiz oranlarının düşmesi durumunda bankalara mevduat yatırmaktan kaçınılmakta, getirisi daha yüksek olabilecek diğer varlıklara yönelilmekte dolayısıyla toplam mevduatlar azalmaktadır. Sanayi üretim endeksi ise beklenildiği üzere ilk dönemde artan bir tepki vermektedir. Ancak bu tepkinin süresi çok kısadır. Bu bulgulardan Türkiye'de parasal aktarım

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

mekanizması sürecinde ticari banka kredi kanalının etkin olduğu ancak bu etkinin önemli bir boyutta olmadığı söylenebilir. Bu bulgular banka kredi kanalının etkin olduğuna yönelik çalışmaların geneline paralellik gösterse de Türkiye'de bu etkinin kısmen geçerli olduğuna dair sonuç veren Erdoğan ve Beşballı (2009), Taş, Örnek ve Utlu (2012), Ümit (2016), Belke ve Kaya (2017), Kılınç ve Kılınç (2020)'in çalışmalarına daha fazla benzerlik göstermektedir. Aynı zamanda bu bulgulardan Türkiye'de para politikalarının ticari bankalar aracılığıyla reel çıktı ve fiyat seviyesi üzerinde etkili olduğunu iddia etmenin güçlü bir argüman olmadığı anlaşılmaktadır. Enflasyonla mücadele ve sürdürülebilir büyüme için para politikalarının yanında daha derinlikli reform ve politikalara gereksinim vardır.

KAYNAKÇA

- Akdeniz, C., & Çatık, A. N. (2019). The Importance of Financial Conditions on the Functioning of Monetary Transmission Mechanisms: Evidences from TVP-VAR Models. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*(34), 73-96.
- Belke, M., & Kaya, H. (2017). Transmission of Credit Channel of Monetary Policy in Turkey: The VAR Approach. *Research of Financial Economic and Social Studies*, 2(3), 185-208.
- Bernanke, B. S., & Blinder, A. (1992). The Federal Funds Rate and the Channels of Monetary Transmission. *The American Economic Review*, 82(4), 901-921.
- Bernanke, B. S., & Blinder, A. S. (1988). Credit, Money, and Aggregate Demand. *The American Economic Review*, 78(2), 435-439.
- Bernanke, B. S., & Gertler, M. (1995). Inside the Black Box: The Credit Channel of Monetary Policy Transmission. *Journal of Economic Perspectives*, 9(4), s. 27-48.
- Ciccarelli, M., Maddaloni, A., & Peydró, J.-L. (2015). Trusting the Bankers: A New Look at the Credit Channel of Monetary Policy. *Review of Economic Dynamics*, 18(4), 979-1002.
- De Bondt, G. (1999). Credit Channels in Europe: A Cross-Country Investigation. *ResearchMemorandumWO&E no.569*. De Nederlandsche Bank.
- Dickey, D. A., & Wayne, A. F. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Econometrica*, 49(4), 1057-1072.
- Doğanalp, N. (2022). Investigation of Interest and Credit Channels from Monetary Transfer Mechanism Channels by VAR Method: The Case of Turkey. *European Journal of Science and Technology*(33), 138-144.
- Egea, F. B., & Hierro, L. Á. (2019). Transmission of Monetary Policy in the US and EU Intimes of Expansion and Crisis. *Journal of Policy Modeling*, 41, 763-783.
- Endut, N., Morley, J., & Tien, P.-L. (2018). The Changing Transmission Mechanism of US Monetary Policy. *Empirical Economics*, 54, 959-987.
- Erdoğan, S., & Beşballı, S. G. (2009). Empirical Analysis of the Bank Lending Channel in Turkey. *Dogus University Journal*, 11(1), 28-41.
- Ferreira, C. (2009). *The Credit Channel Transmission of Monetary Policy in the European Union*. WP 08/2009/DE/UECE.
- Günbegi, F., & Karahan, Ö. (2021). Effectiveness of Bank Credit Channel in Turkey. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 6(2), 170-178.
- Hamid, F. S., & Yunus, N. M. (2019). Bank-Lending Channel of Monetary Policy Transmission: Evidence from ASEAN. *Global Business Review*, 21(4), 1-14.
- Holguín, J. S., & Uribe, J. M. (2020). The Credit Supply Channel of Monetary Policy: Evidence from a FAVAR Model with Sign Restrictions. *Empirical Economics*, 59, 2443-2472.
- Iacoviello, M., & Minetti, R. (2008). The Credit Channel of Monetary Policy: Evidence from the Housing Market. *Journal of Macroeconomics*, 30(1), 69-96.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

- Ibarra, R. (2016). How Important is the Credit Channel in the Transmission of Monetary Policy in Mexico? *Applied Economics*, 48(36), 3462-3484.
- Kakes, J. (2000). Identifying the Mechanism: Is there a Bank Lending Channel of Monetary Transmission in the Netherlands? *Applied Economics Letters*, 7(2), 63-67.
- Khundrakpam, J. K. (2011). *Credit Channel of Monetary Transmission in India - How Effective and Long is the Lag?* MPRA Paper No. 50899.
- Kılınç, N. Ş., & Kılınç, E. C. (2020). The Effectiveness of Bank Credit Channel in Turkey. *Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences*, 22(2), 418-431.
- Levy, J., & Halikias, I. (1997). *Aspects of the Monetary Transmission Mechanism under Exchange Rate Targeting: The Case of France*. International Monetary Fund WP/97/44.
- Mercan, D., & Canbay, Ş. (2020). Does the Credit Channel of the Monetary Transmission Mechanism Operate in Turkey? *Bitlis Eren University Social Science Journal*, 9(1), 137-146.
- Mert, M., & Çağlar, A. E. (2019). *Eviews ve Gauss Uygulamalı Zaman Serileri Analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Mishchenko, V., Naumenkova, S., & Mishchenko, S. (2021). Assessing the Efficiency of the Monetary Transmission Mechanism Channels in Ukraine. *Banks and Bank Systems*, 16(3), 48-62.
- Montes, G. C., & Machado, C. C. (2013). Credibility and the Credit Channel Transmission of Monetary Policy Theoretical Model and Econometric Analysis for Brazil. *Journal of Economic Studies*, 40(4), 469-492.
- Morris, C. S., & Sellon, G. (1995). Bank Lending and Monetary Policy: Evidence on a Credit Channel. *Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Review*, 80, s. 59-75.
- Ogun, T. P., & Akinlo, A. E. (2010). The Effectiveness of Bank Credit Channel of Monetary Policy Transmission: The Nigerian Experience. *African Economic and Business Review*, 8(2), 15-29.
- Öcal, F. M., & Kar, A. (2021). Processing of Bank Lending Channel in Turkey: MS-VAR Approach. *International Journal of Economic Studies*, 7(3), 83-107.
- Örnek, İ. (2009). Processing of Monetary Transmission Mechanism Channels in Turkey. *Maliye Dergisi*(156), 104-125.
- Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Taş, S., Örnek, İ., & Utlu, S. (2012). Banka Kredi Kanalı ve Türkiye Uygulaması. *Journal of the Cukurova University Institute of Social Sciences*, 21(1), 53-74.
- Türkmen, E., & Arıcan, E. (2021). Effect of Credit Channel as a Monetary Transmission Mechanism to the Economic Growth in Turkey. *The Journal of Financial Researches and Studies*, 13(24), 245-271.
- Ümit, A. Ö. (2016). Re-Assessment of Bank Lending Channel's Functioning after 2001 Crisis in Turkey: Empirical Analysis. *AIBU Journal of Social Sciences*, 16(1), 97-123.
- Yalçın, E., & Gürel, S. P. (2020). The Effectiveness of Monetary Transmission Mechanism in Turkey After The Global Financial Crisis. *Journal of Yasar University*, 15(59), 444-460.
- Yiğitbaş, Ş. B. (2013). Monetary Transmission Mechanism: The Bank Lending Channel in Turkey. *Bankacılar Dergisi*(85), 71-80.
- Yurtkur, A. K., & Yalçın, E. E. (2020). SVAR Anaylsis of Monetary Transmission Mechanism Channels in Turkey. *International Journal of Management Economics and Business*, 16(4), 745-761.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

HASTANE ÖNCESİ ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNDEKİ TAŞERON SİSTEMİNİN AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI

Ferda Büşra BÜYÜKKARAKURT¹

¹*Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü,
fbabuyukkarakurt@gmail.com, Karaman/ Türkiye*

Öz: Toplumun en temel haklarından biri yaşama hakkıdır. Bu yaşama hakkını sağlıklı bir şekilde sürdürmek bireyin ihtiyacıdır. Bu amaçla oluşturulan hastane öncesi acil sağlık hizmetleri; hastalara kaza, afet, yaralanma ya da hastalık sonucu ilk müdahalelerinin yapılması için oluşturulmuştur. Bu hizmetin sağlanmasında olay yerinde ve sağlık kuruluşlarına nakil sırasında eğitilmiş sağlık profesyonellerinin bulunması gereklidir. Hizmet sektörlerinde birçok alanda faydalanılan taşeron sisteminin gün geçtikçe acil sağlık hizmetlerinde de faydalanılıyor olmasının getirdiği bazı zorluklar mevcuttur. Hastane öncesi acil sağlık hizmetlerinde taşeron sürücülerin olmasının avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Kurumlarda esnek yönetim sistemi, maliyet artışlarını öngörebilme, sağlık hizmet kalitesi ve hasta memnuniyeti gibi taşeronlaşmanın avantajları bulunmaktadır. Yararlanılan taşeron sürücülerin nitelikli sağlık profesyonelleri olmamaları sebebiyle sağlık hizmet sunumlarında birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Taşeronlaşma, donanımlı sağlık personellerinin iş yükündeki artışlara, iş güvencesinde azalmaya ve sendikal faaliyetlerde zayıflamayı beraberinde getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Hizmeti, Taşeron Sistemi, Acil Sağlık Hizmetleri, 112

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF SUBCONTRACTOR SYSTEM IN PRE-HOSPITAL EMERGENCY HEALTH SERVICES

Ferda Büşra BÜYÜKKARAKURT¹

¹*Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü,
fbabuyukkarakurt@gmail.com, Karaman/ Türkiye*

Abstract: One of the most fundamental rights of society is the right to life. It is an individual's need to maintain this right to life in a healthy way. Pre-hospital emergency health services created for this purpose; It has been created to provide first aid to patients as a result of an accident, disaster, injury or illness. In the provision of this service, it is necessary to have trained health professionals at the scene and during transport to health institutions. There are difficulties caused by the fact that the subcontractor system, which is used in many areas in the service sectors, is also being used in emergency health services day by day. There are advantages and disadvantages to subcontracted drivers in pre-hospital emergency health services. There are advantages of subcontracting in institutions such as flexible management system, predicting cost increases, health service quality and patient satisfaction. Due to the fact that the subcontracted drivers are not qualified health professionals, it has brought along some problems in the provision of health services. Subcontracting has brought about an increase in the workload of well-equipped health personnel, a decrease in job security and a weakening in union activities.

Keywords: Healthcare, Subcontracting System, Emergency Health Services, 112

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

GİRİŞ

Hastane öncesi acil sağlık hizmetleri; afet, kaza, yaralanma, ya da hastalık sonucunda fizyolojik ve psikolojik acil yardıma ihtiyaç duyan bireylerin, hastane öncesinde sağlık hizmetlerinin verilmesinin ve sağlık hizmetlerinden etkin yararlanabileceği en yakın sağlık kuruluşuna güvenli şekilde naklinin sağlandığı hizmetler bütünüdür (Sağlık Bakanlığı, Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği). Bu hizmetlerin sağlanabilmesi için acil tıbbi tedavi ve müdahalelerde profesyonel ve alanında yetenekli personellerin çalışması oldukça önem arz etmektedir. Zaman ve mekân açısından oldukça zor şartlarda çalışan acil sağlık hizmeti kapsamında istihdam edilen personelin az kişiden oluşması mesleki zorluklara sebebiyet vermektedir.

Sağlıkta Dönüşüm Programı ile hizmetinden yararlanan taşeron kelimesi Türkçeye Fransızca dan girmiştir. 'Tache' olarak telaffuz edilen kelime birine yükletilen veya birinin yüklendiği iş, görev anlamlarına gelmektedir (Göker, 2012: 8). TDK'ye göre ise taşeron "büyük bir işin bir bölümünü yaptırmayı, asıl müteahhitten kendi üzerine alan ikinci müteahhittir" (1998: 2147). Müteahhit sözcüğünün eş anlamlısı olarak yüklenici kelimesi kullanılmaktadır. Yüklenici ise yapım veya ticaretle ilgili bir işi başkası adına yapmayı üstlenen anlamına gelmektedir (Püsküllüoğlu, 1997: 1192).

Sağlık Bakanlığı 'Sağlıkta Dönüşüm Programı'nı (SDP) 2003 yılında uygulamaya koymuştur (58. Hükümet Acil Eylem Planı, 2003). Temel hedefleri arasında; 'Sağlık Bakanlığı'nın fonksiyonel ve idari açıdan yeniden yapılandırılması, sağlık kurumlarının tek çatı altında toplanması, anne ve çocuk sağlığına önem verilmesi, hastanelerin mali ve idari açıdan özerkliğe kavuşturulması, aile hekimliği uygulamasına geçilmesi, tüm vatandaşların genel sağlık sigortası kapsamına geçirilmesi, koruyucu hekimliğin yaygınlaştırılması, kalkınmada öncelikli bölgelerde yaşayan sağlık personellerinin eksikliğinin giderilmesi, sağlık alanındaki yatırımlara özel sektörün özendirilmesi, tüm kamu kuruluşlarının alt kademelere yetki devri, sağlıkta e-dönüşüm projesinin hayata geçirilmesi gibi başlıkları sıralayabiliriz (Çavmak, 2017).

Türkiye de oldukça yaygınlaşan taşeron sisteminden sağlık sektörü de nasibini alarak acil sağlık hizmetlerinde de etkin bir şekilde faaliyet göstermektedir. Bu alanda faydalanılan ambulans sürücü personellerinin sağlık deneyimi ve tecrübesinin mevcut sistemde eğitim almış sağlık personeline oranla yetersizdir. Bu sebeple sağlık ekibinin sayısını azaltarak sağlık hizmetlerinin sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda çalışmada acil sağlık hizmetlerinde yararlanan taşeron sisteminin avantaj ve dezavantajlarına ilişkin sonuçların değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla çalışma bir literatür derleme çalışmasıdır.

Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinde Taşeron Sistemi

Türkiye de cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren taşeronlaşma günümüze kadar gelmektedir. 1926 tarihinde Borçlar Kanunu'nda bahsi geçen müteahhitlerin sorumluluğunu düzenleyen hükümler dolaylı da olsa taşeronlaşmaya işaret etmektedir.1936 yılında İş Kanunu'nda taşeron kelimesi karşımıza 'üçüncü bir şahıs' ile çıkarken 1950'de yapılan değişiklikler ile adını 'aracı' olarak almıştır. Yürürlükte olan 2003 tarihli İş Yasası ile taşeron 'alt işveren' olarak yerini almıştır (Evrensel, 28.04.2023).

Taşeron (alt işveren) uygulaması bir nevi sermayenin iş gücü üzerindeki denetimini sınırlandıran kurallara, örgütlülüğe karşı gelmesidir. İşletmelerin gelişen teknolojiye bağlı gereksinimlerinin ürünü olmasından ziyade iş gücünde ucuzluğa giden, denetimi sermayede

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

lehine olacak şekilde en üst noktalara çıkartmasını hedefleri haline getirmiştir (Özveri, 2014: 30).

Türkiye de sağlık hizmetlerinde kullanılan taşeron sistemi ilk kez 4857 sayılı İş Kanunu ile birlikte adını duyurmuş ve çalışma hayatında yaşanan sorunların önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Bu düzenleme ile birlikte çalışanların çalışma koşulları, sosyal haklar, çalışma saatleri, fazla mesai ödemeleri, izin yönetimi, sosyal yardımlar gibi konularda yaşadıkları sorunlarla mücadelede yol gösterici gözüke de yasal haklardan mahrum bırakıldığı ve sendikasılaştırılması için kurumların yoğun çaba içinde olduğu tespit edilmiştir (İslamoğlu ve Yıldırım, 2016:176).

Bazı kaynaklara göre de Dış Kaynak Kullanımı (DKK) olarak adlandırılan taşeron sistemi, sağlık sektöründe yaygınlaşmaya başlamış olup, hastalara daha kaliteli ve etkili sağlık hizmeti sunmayı hedeflemiştir. Bununla birlikte asıl işlerinin haricinde odaklanmasına engel durumları ortadan kaldırmayı da amaçlamıştır. Bahsi geçen yan hizmetleri de dış kaynak kullanımı yoluyla kurum dışından sağlamaya çalışmaktadır (Eriş ve Kabalcıoğlu, 2018: 721).

İşveren tarafından istihdam edilen taşeron işçiler; diğer sendikalı ya da kadrolu işçilerden farklı olarak kısa süreli sözleşmeli, asgari ücretli ve sosyal güvencesiz olmakla birlikte daha ağır işlerde çalışmaya mecbur bırakılmışlardır (Suğur, 2012: 218-219).

Sağlıkta taşeron işçiliğin artmasının sebepleri arasında kurumlara kazandırdığı esnekliklerden bahsetmemiz mümkündür. Ücret ve fazla mesai ödemelerinde, sosyal yardımlarda, izin yönetiminde, işçi sayısının artırılması ya da azaltılması gibi konular işletmelere sağladığı imkânlar çerçevesindedir (Göker, 2012: 8).

Sağlık Hizmetlerinde Taşeron Sisteminin Güncel Durumu

Sağlık hizmetlerinde dönüşüm ilk 1984 yılında hazırlanan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında yer almasının ardından devlet tarafından özel sağlık kuruluşlarının teşvik edilmesini, serbest çalışmakta olan doktorların anlaşmalar yaparak kamunun hizmet satın alması (taşeronlaştırma) gibi alanlarda planlamalar yapması öngörülmüştür (DPT, 1984; akt. Öngel,2014).

Sağlıkta Dönüşüm Programı ile örgütlenme, finansman ve sağlık hizmetlerindeki alanlara müdahale edildiği için insan gücü istihdamında köklü değişiklikler yaşanmasına sebebiyet vermiş. Bunun sonucunda da taşeron işçi sayılarında 2002-2011 yılları arasında artış olmuştur. 2002 yılında 11 bin olan taşeron işçi sayısı, 2011 yılında 120 bin kişiye çıkarılmıştır (Arık ve Öztaş, 2020). Sağlık hizmetlerinin sunulmasında özel sektörün etkinliğinin giderek artmasıyla beraber sağlık çalışanlarında taşeronlaşma da giderek artmıştır. Daha düşük maliyet, daha büyük verimlilikle ve daha az riskle çalışma prensibi olan taşeronlaşmanın artmasında belirleyici olmuştur. Bu özelleştirme sonucunda işverenlerin maliyeti azaltmak amacıyla işçiler arasında keyfi işten çıkarma, düşük ücret, kötü çalışma koşulları ve verimsiz iş güvenliği konularındaki verimsizlikler yapılan araştırmalar sonucunda ortaya konmuştur (Aysan, 2015).

Taşeron şirketlerin yapmış olduğu ihalelerle üniversite ve hastanelerde çalıştırılmak üzere hemşire, radyoloji teknisyeni, tıbbi sekreter, hasta bakıcı gibi taşeron sağlık işçilerinin sayısı 150 bine yaklaştığı belirtilmiştir (Taşkiran, G., 2011:32). Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın yaptığı açıklamaya göre bakanlığa bağlı tesislerde görev yapan taşeron işçi sayısının ise 12 bin 521 olduğunu belirtmiştir (Evrensel, 2021).

Türkiye'de oldukça yaygınlaşan taşeronlaşma sistemi, özel kuruluşların yanı sıra kamu kurum ve kuruluşlarında da mal ve hizmetlerin yapımının yerini taşeronlara bırakmıştır. Öyle ki taşeron işçi sayısı birçok iş yerinde sendikalı ve kadrolu işçilerin sayısını geçmiştir (Suğur, 2012: 218). Bunun sonucunda kamu kurum ve kuruluşlarına bağlı hastanelerde kaliteli ve

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

etkin sağlık hizmetleri sunumunda artışın gerçekleşmesi beklenmekte olup diğler yandan bütçe dengesinin sağlanıp asıl işleri olan sağlık hizmetlerinin sunumuna odaklanmalarına neden olmuştur.

Taşeron Sisteminin Avantajları

İşletmelerin başarıya ulaşmasındaki önemli bir unsur olan üretim faaliyetlerinin yanı sıra yardımcı işlerin de kusursuz işlenmesi gereklidir. Taşeron sistemi yardımcı işlerin yönetim ve denetimlerini devralarak işletmelerin asıl işlerine odaklanmasını böylece üretim faaliyetlerinin artışını sağlamaktadır.

Personel alım süreçlerinin uzamasına sebep olan, acil iş gücü ihtiyaçlarına çözüm üreten alanlarda taşeron sistemi oldukça etkin bir rol almaktadır. Eğitim, yönetim, denetim, iş kıyafetlerinin sağlanması, eksik personellerin tamamlanması gibi taşeron firmaya teslim edilen iş faaliyetleri işletmenin iş gücü ve zaman harcamasının önüne geçmiştir. Maaş politikalarının bozulmamasını sağlayıp düşük ücretle personel temin edip çalıştırma prensibi de firmaları iş yükünden kurtarmaktadır. İşletmeler ani üretim değişikliklerine bağılı olarak acil personele ihtiyaç duyduğunda işe alımlarda ya da yıl içinde planlanan personel istihdam sayısı fazlalığında işten çıkarma konusunda hızlı çözüm üretirler. Bu gibi taşeron şirketler ile personel istihdamının sağlandığı işletmeleri de avantajlar olarak sıralayabiliriz (Aslan, 2021).

İşletme sahiplerine büyük kolaylıklar sağlayan taşeronlaşma, iş ve görevlerin yerine getirilmesinde personel fazlalığı olduğu durumlarda işçi sayısını azaltmadaki kolaylıkları ön plana çıkmaktadır. Etik iş aklını yerini getirmeyen personelle iş protokolünün feshi ile yeni personel alınımına gidebilmektedir. İzin yönetiminde inisiyatifler kullanarak ve örtülü mevcut sözleşmeleri ile iş üretiminde artış sağlayabilmektedir.

Hastanelerde ve acil sağlık hizmetinde kullanılan taşeronlaşma ile sağlık hizmet kalitesi ve hasta memnuniyetine artış sağladığı görülmüştür. Rekabet avantajı elde edilmesine katkı sağladığı, hastanelerin ve acil sağlık hizmetlerinin ise temel yeteneklere odaklanmasına fırsat sunmuştur. Kurumlarda esnek bir yönetim sisteminin oluşmasına sebebiyet vermektedir. Taşeronlaşma kurumlardaki maliyet artışını öngörebilip düşürülmesinde imkân sağlamaktadır (Eriş ve Bucak, 2018).

Taşeron Sisteminin Dezavantajları

Kamuda ve özel sektörde gittikçe yaygınlaşan taşeronlaşma iş güvencesini azaltma, ücretleri baskı altına alma ve sendikal faaliyetlerde zayıflamayı da beraberinde getirmiştir. Taşeronlaşma çok yönlü çalıştırma prensibi ile işletmelerde kısa süreli faaliyetlerde bulunup ortadan yok olmaya da mahkûm kalmaktadırlar. Bu tarz işletmelerde de çalışan örgütlenmesi de sendikalaşma faaliyetlerini uygulamak da pek mümkün olmamaktadır (Atılgan, 2013: 112).

Taşeron sistemi ile temin edilen işçilerin ücretlerindeki azlık, çalışma ve yaşama koşullarının kötüye gideceğı durumlarda sendikal işçilerde işini yitirmekle karşı karşıya kalmaktadır. Taşeronlaşma sistemi yaygınlaşırsa sendikal işçilerinde ücret, hak ve özgürlükler gibi konularda büyük oranda zarar göreceğı algısı da gündemdedir (Koç, 2001: 2).

Taşeron sisteminden yararlanan çalışanlar kadroya geçme haklarında sıkıntılar yaşamaktadır. Kadroya geçirilme imkânı ile maaşlarda iyileşme, iş haklarında genişleme ve söz hakkı doğması gibi durumlar olabileceğı gibi çalışan beklentileri arasındadır.

Farklı bir bakış açısı olarak mülakat sistemi ile işe alınan eğitimsiz çalışanlardan maaş konusunda memnuniyetleri olduğu tespit edilmiştir. Yaptıkları işin karşılığı olarak aldıkları

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

ücretten memnun olduğunu belirtenler, üniversite mezunu olanlardan daha yüksek maaş aldıklarını belirtmişlerdir (İslamoğlu ve Yıldırım, 2016). Bu durum her ne kadar avantaj olarak gözüke de çalışanların eğitilmiş olup olmadıklarının yapılan işin başarı oranlarına yansımaları tartışmaya açık bir konudur.

Kadroya geçme şansının yüksek olduğunu düşünüp taşeron şirketler aracılığı ile kamuda çalışan işçiler, iş güvencesine sahip olmadıklarını belirtmekte kadroya geçtiğinde iş güvencesine sahip olacağı beklentisindedir.

Taşeron işçiler kadrolu memurlar ile kurumlarda sıkıntı yaşamaktadır. İş garantisi olan kadrolu memurların kendilerine göre daha güvenceli olduğunu düşünüp, çalışanlar arası sürtüşmelere sebebiyet verdiğini belirtmiştir. Taşeron işçilerin kadrolu memurlara oranla daha çok iş yaptıklarını ve kurumda hizmet veren kadrolu çalışanların kendilerini amir konumunda gösterip taşeron işçilere baskı yaptığı da gündemdedir (İslamoğlu ve Yıldırım, 2016).

Kurumlarda çalışan taşeronların sözleşmelerinin açık ve net olmayışı, idari açıdan kendilerine muhatap bulamamalarından kaynaklanan sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle taşeron işçiler sorunların çözümünü de yargı mercilerine taşımak zorunda kalmaktadırlar. Bunun sonucunda taşeron işçiler verimli ve aktif çalışma motivasyonundan daha çok gelecek kaygısı taşıyan, iş tatmini ve iş yaşam kalitesi düşük çalışanlar olarak kamu kurumunda yerlerini almaktadırlar.

SONUÇ

Acil Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğünün misyonu “Ulusal düzeyde acil sağlık hizmetlerinin ulaşılabilirliği, etkinliği, verimliliği, hizmet sunan ve sunulanların memnuniyet ve eğitim düzeylerinin sürekli artırılması, teknolojik yeniliklerden faydalanarak hizmetin toplumun her kesimine aynı standartta ulaştırılmasını sağlamak.” oluşturmaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2020, Işık, 2016). Bu tanıma dayanarak taşeron sistem aracılığıyla görev yapmakta olan sürücülerin Acil Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğünün görev tanımlarına aykırı olduğu ortadadır (Arık ve Öztaş, 2020).

Acil sağlık hizmetlerinde sürücülük görevini yapan taşeron işçilerin çalışma saatlerindeki değişiklik ve farklı özlük haklarına sahip olmaları sistemin işleyişine ket vurmaktadır. Bunun yanında ambulans bakım ve onarım faaliyetleri, sigorta ile kasko işlemleri gibi sürücü personelin sürekliliği yönünden olumlu katkılarıyla kamunun görev yükünü hafifletmektedir (Arık ve Öztaş, 2020).

Primum non nocere, "Önce, zarar verme!" prensibine uygun olarak çalışan acil sağlık hizmetlerinin; acil tedavi tekniklerini kullanarak hasta ve yaralıların yaşamsal faaliyetlerini en üst düzeye çıkarmak donanımlı sağlık personellerinden oluşmasıyla mümkün olmaktadır. Çalışan personelin sağlık personeli olmaması diğer çalışan sağlık personellerinin de iş yükünü artırarak hizmetin aksamasına neden olmaktadır. Birden fazla yaralıların olduğu afet, yangın, iş kazası, trafik kazası gibi durumlarda ya da kardiyopulmoner resüsitasyon (kalp masajı) uygulamaları gibi senkronize çalışma gerektiren durumlarda sayıca yetersiz olan sağlık personellerini taşeron sürücülerin çalışması ile birlikte daha da zorlaştırmakta iş yükünün artmasına sebebiyet vermektedir. Hasta hayatının her saniyesinin önem arz ettiği bu gibi acil durumlarda donanımlı sağlık personellerinden oluşması, toplumun hizmet aldığı sağlık kesiminden de üst nokta da yarar sağlaması gözetilmelidir.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

KAYNAKÇA

- Arık, M. ve Öztaş D. (2020). 112 Acil Sağlık Hizmetlerinin Sunumunda Faydalanılan Taşeron Sisteminin Verimliliğe Etkisinin Değerlendirilmesi. *Ekonomi Türkiye Ekonomisi*. 1, 28–31
- Atılğan, A. (2013). Neo-Liberal Köle Pazarları, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 85-117.
- Aysan M. ve E. (2015). Kamu Sektöründe Çalışan Taşeron Sağlık İşçilerinin İşçi Sağlığı Ve İş Güvenliği: Ordu İli Örneği, *İş Yazıları Dergisi*, Aralık 2015 sayı:3
- Çavmak, Ş. ve Çavmak, D. (2017). Türkiye’de Sağlık Hizmetlerinin Tarihsel Gelişimi ve Sağlıkta Dönüşüm Programı, *Sağlık Yönetimi e-dergi*, Temmuz-Aralık 2017, Cilt: 1 Sayı: 1, 48 - 57, 48.
- Eriş, H. ve Kabalcıoğlu B., F. (2018). Taşeron İşçilerin Kadroya Geçirilmeleri Hakkında Kamu Hastane Yöneticilerinin Görüşleri, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 21(4): 719-744.
- Evrensel, 2017: <https://www.evrensel.net/haber/339041/turkiyede-taseronun-kisa-tarihi-ismi-degisti-cismi-buyudu> , Erişim Tarihi: 28.04.2023.
- Evrensel, 2021. Sağlık bakanlığında 12 bin 521 taşeron işçi kadro bekliyor. <https://www.evrensel.net/haber/437734/saglik-bakanliginda-12-bin-521-taseron-isci-kadro-bekliyor#:~:text=CHP%20Milletvekili%20%C3%96mer%20Fethi%20G%C3%BCner'in%20soru%20%C3%B6nergesini%20yan%C4%B1tlayan%20Sa%C4%9Fl%C4%B1k,12%20bin%20521%20oldu%C4%9Funu%20belirtti>, Erişim Tarihi: 28.04.2023.
- Göker, A. (2012). Taşeron ve Taşeronluk. *Cumhuriyet Bilim Teknoloji Dergisi*, Sayı: 1332, 28.09.2012.
- İslamoğlu E ve Yıldırım S.(2016). Kamu Sektöründe Çalışan Taşeron Kadın İşçilerin Sorunları. *Girişimcilik Ve Kalkınma Dergisi*. 11:176-196
- Koç, Yıldırım. (2001).Taşeronluk ve Fason Üretim: Sorunlar, Çözümler, *Türk-İş Eğitim Yayınları*, Ankara.
- Oğuzhan ASLAN, (2021). (http://www.oguzhanaslan.com/blog/makaleler/neden-taseron?option=com_content&catid=16&id=51&view=article&Itemid=247 , Erişim Tarihi: 24.04.2023)
- Öngel, F.S. (2014). Türkiye’de Taşeronlaşmanın Boyutları. *DİSK-AR Dergisi*, 6,39-51.
- Özveri, M. (2014). Alt İşveren (Taşeron) Sermayenin Örgütlü İşgücüne Başkaldırısıdır. *DİSK-AR Dergisi* 2:Taşerondan Kiralık İşçiliğe Yeni İstihdam Biçimleri, Kış Sayısı, ss.28-37.
- Püsküllüoğlu, A. (1997).Arkadaş Türkçe Sözlük, *Arkadaş Yayınları*, Ankara.
- Sağlık Bakanlığı, 2020, Işık, 2016 <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4798&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 29.04.2023.
- Suğur, N. (2012). Türkiye’de Çalışma Yaşamı ve Sorunları. Sungur, Z. (Der.) Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, *Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları*, Eskişehir, ss. 208-226.
- Taşkıran, G.(2011). Taşeron Sağlık İşçilerinin Örgütlenme Sorunları.*TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi* , 11 (42) , 29-38 .
- TC 58. Hükümet Acil Eylem Planı. (2003) (<https://www.linux.org.tr/wpcontent/uploads/2010/04/AcilEylemPlani.pdf>)
- TDK (1998).Türkçe Sözlük, 2. Cilt, TTK Basımevi, Ankara.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

SAĞLIK PROFESYONELLERİ ARASINDA YAŞANAN İLETİŞİM SORUNLARI VE HASTALARA YANSIMASI

Mine KARANUH

*Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü,
mine_altintas88@hotmail.com, Karaman/ Türkiye*

Öz: İletişim kişiler arasında, duygu, düşünce, bilgi ve haberlerin, akla gelebilecek her türlü biçim ve yolla kişiden kişiye karşılıklı olarak aktarılması olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal yaşamın temel gereksinimlerinden birisi olan iletişim, her örgütte olduğu gibi sağlık hizmeti sunumunda da büyük önem taşımaktadır. Özellikle insan ile bire bir etkileşim içerisinde olunan sağlık sektörü için stratejik bir öneme sahiptir. Duygu ve düşünceleri doğru ve anlaşılır şekilde ifade etmede, kişiler arası ilişkilerin gelişmesi ve güçlenmesinde, çatışmaların önlenmesi ve problemlerin çözüme kavuşturulmasında etkili iletişim kurmak büyük önem taşır. Sağlık sisteminin pek çok çıktısı sağlık profesyonelleri arasındaki iletişiminin niteliğinden yakından etkilenmektedir. Sağlık çalışanlarının iş tatmini, hasta memnuniyeti, kalite ve sağlık sektörünün gelişmesi açısından önemlidir. Sağlık profesyonelinin yapacağı küçük bir hata telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğurabilir. Hastalığın yanlış anlaşılması, hasta şikâyetlerinin eksik anlatılması, hasta ile ilgili edinilen gözlemleri etkin dinlememe hastaya uygulanacak tedavinin başarısını olumsuz yönde etkileyecektir. Bu çalışmada, sağlık profesyonelleri arasındaki iletişim ele alınmaktadır. Ayrıca bu çalışmanın amacı, sağlık çalışanları arasında yaşanan iletişim kaynaklı sorunların hastalarda oluşan kaygı, anksiyete, tedaviye karşı olumsuz yaklaşım, güvensizlik duygusu, iyileşme sürecinde hastanın inançsız ve isteksiz olması durumlarına çözüm önerilerinde bulunmaktır. Hizmet kalitesinin artması uygulanan tedavilerin başarılı olması, hastaların sağlık hizmetine olan güveninin sağlanması açısından iletişimin önemini vurgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Hizmeti, İletişim, Çatışma, Hasta, Sağlık Profesyonelleri.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

COMMUNICATION PROBLEMS BETWEEN HEALTH PROFESSIONALS AND ITS REFLECTION TO PATIENTS

Mine KARANUH

*Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü,
mine_altintas88@hotmail.com, Karaman/ Türkiye*

Abstract: Communication; It is defined as the mutual transfer of feelings, thoughts, information and news from person to person in every conceivable form and way. Communication, which is one of the basic needs of social life, is of great importance in the provision of health services, as it is in every organization. It has a strategic importance especially for the health sector, which is in one-to-one interaction with people. Effective communication is of great importance in expressing feelings and thoughts in a correct and understandable way, in the development and strengthening of interpersonal relations, in preventing conflicts and solving problems. Many outputs of the health system are closely affected by the quality of communication between health professionals. Job satisfaction of healthcare workers is important in terms of patient satisfaction, quality and the development of the health sector. A small mistake made by the healthcare professional may result in irreparable results. Misunderstanding of the disease, incomplete explanation of the patient's complaints, and failure to actively listen to the patient's observations will adversely affect the success of the treatment to be applied to the patient. In this study, communication between health professionals is discussed. In addition, the aim of this study is to suggest solutions to the problems experienced among healthcare professionals due to anxiety, anxiety, negative approach to treatment, feeling of insecurity, and the patient's disbelief and reluctance during the healing process. It is to emphasize the importance of communication in terms of increasing the quality of service, the success of the treatments applied, and ensuring the trust of the patients in the health service.

Keywords: Health Care, Communication, Conflict, Patient, Healthcare Professionals

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

GİRİŞ

Sağlık Sektörü” sağlık hizmeti sunmak amacıyla sağlığa dolaylı, doğrudan etkisi olan hizmet niteliği olan her türlü ürün, arz, talep, tüketim olmak üzere çok farklı üretim alanlarında kurulmuş kişi, kurum, kuruluş, statü, ürün ve benzerlerinin tümünü belirtmek için kullanılan, genel ve kapsayıcı bir kavramdır. Sağlık sektörü bireysel anlamda insanın en değerli varlığı olan sağlığını, koruma ve iyileştirmeyi amaçlarken, toplumsal anlamda mevcut sağlık durumunu, sosyal iyilik halini ve refahını yükseltmeyi amaçlamaktadır (BAU,14.05.2023).

Türkiye’de sağlık sektörü birçok sağlık profesyonelinin bir arada hizmet sunduğu yapılardır. Doktorlar, hemşireler, acil tıp uzmanları, eczacılar, sağlık teknisyenleri, laborantlar, destek personelleri sağlık hizmet sunumunda çalışan sağlık profesyonelleridir. Sağlık sektörü, farklı disiplinlerin ortak bir amaç için bir arada çalışmak zorunda olduğu, insanlar için hayati önem taşıyan hizmetler veren, zamanla yarışan, farklı teknolojilerin kullanıldığı, birçok insanla etkileşim içinde bulunulması gereken, bu yüzden de çatışmanın en çok yaşandığı kurumlardır. Sağlık sektöründe çalışanlar arasında yaşanan iletişim kaynaklı çatışmalar özellikle hizmet sunumunda önemli sorunlara yol açmaktadır. Çatışmalar profesyoneller arasında yanlış anlaşılmalara, performans düşüklüğüne, meslekten uzaklaşmaya, hasta tükenmişliğine, yanlış tedavi uygulanmasına, işte doyumsuzluk ve isteksizliğe ve hatta şiddete varan sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır. Sağlıkta hizmeti sunanlar ile hizmeti talep edenler arasında sağlıklı iletişim, hasta ve hasta yakınlarının memnuniyeti ve tedavinin başarısı için oldukça önemlidir (Çetin ve ark. 2016).

Sağlık profesyonelleri arasında yaşanan iletişim kaynaklı sorunlar hizmet sunumuna, hizmet kalitesine olumsuz etkileri bulunmaktadır bu da hastalarda olumsuz duygu ve düşüncelere neden olmakta ve tedavi başarısını olumsuz etkilemektedir. İletişim kaynaklı sorunların çözülmesi ve etkili ve sağlıklı bir iletişim, sağlık profesyonellerinin işlerinin daha hızlı yürütülmesini, stresin az olmasını, mutlu ve güvenli bir çalışma ortamı oluşmasını, hizmet kalitesinin artmasını sağlar. Bu bağlamda sağlık hizmeti sunulan hastaların sağlık hizmetlerine, sağlık profesyonellerine olan güveni ve memnuniyetleri artacaktır. Bu çalışmada, sağlık profesyonelleri arasındaki iletişim sorunları ele alınarak hastalara nasıl yansdığı ifade edilmeye çalışılacaktır.

Literatür

Sağlık Hizmetlerinde İletişim ve Çatışma

Sağlık hizmeti, insanlarda hastalık, rahatsızlık, yaralanma gibi durumlarda, fiziksel ve zihinsel bozuklukların önlenmesi, teşhisi, tedavisi yoluyla sağlığın korunması veya iyileştirilmesi amacıyla sağlık profesyonelleri ve ilgili sağlık kuruluşları tarafından sunulan hizmetlerdir. Sağlığın korunmasında ve idame edilmesinde, hastalık durumunda kişinin tekrar sağlığına dönebilmesi için gereken hizmet sunumunu yapan kişiler sağlık profesyonelleridir. Hastalar ile birebir etkileşim halinde olan sağlık çalışanları arasında iletişim ve iletişim kaynaklı sorunlar hayati önem taşır.

İletişim; Sözlü, yazılı ve sözsüz şekilde gerçekleştirilebilen kaynaktan hedefe bilgi transferi şeklinde de ifade edilebilir. Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğüne göre İletişim: Duygu ve düşüncelerin, akla uygun şekilde başkalarına aktarılması, bildirim ve haberleşme olarak tanımlanmaktadır. Kişiler arasında sağlıklı ve etkili iletişimin gerçekleşebilmesi için kişilerin etkin dinleme yapabilme ve etkili cevaplama gibi becerilere sahip olması gerekmektedir (Çelik, 2021). İletişim, iletilmek istenen bilginin bir kaynaktan bir alıcıya aktarıldığı, iletinin

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

hem kaynağın hem de alıcının iletilmek istenen bilgiyi anladığı süreçtir. İletişim örgütlerin çeşitli yöntemlerle bilgi alışverişi yapmalarına olanak tanır. Sağlık hizmeti sunumunda iletişim doğru anlama ve yorumlama gerektirir belirsizliğe yer yoktur. Hizmet kalitesinin yüksek olmasında, hasta tedavilerinde başarılı olunmasında en önemli etken net, anlaşılır ve etkili iletişimidir.

Etkili iletişim; doğru zamanlı, kesin, tam, belirsizlik taşımayan ve alıcı tarafından anlaşılan, hataları azaltan ve hasta bakımında iyileşmeyle sonuçlanan iletişimidir. İletişim, sağlık hizmetlerinin sunumunda sıklıkla ortaya çıkan tıbbi hatalara doğrudan neden olması bakımından önemlidir (yeditepehastanesi.com, 11.03.2019).

Çatışma; Sağlık hizmeti sunumunda görev alan sağlık profesyonellerinin eğitimi, yaşı, cinsiyeti gibi sosyolojik özellikleri ne olursa olsun, ahlâk, karakter, yaşadıkları ve yetiştikleri aile, toplum kesimi, dünya görüşü, hayata bakışı gibi daha birçok özelliğin sebep olduğu uyumsuzlukları ifade etmektedir (Kılınç E. ve ark. 2018). Hastane ortamında iletişim ve iş birliği içinde çalışması gereken sağlık profesyonelleri arasında farklı yönetim anlayışları olaylara tutum ve davranış göstermeleri, birbirleriyle rekabet etmeleri, uzun çalışma saatleri nedeniyle algıda azalma, stres düzeyinin yüksek olması gibi nedenler iletişimi olumsuz yönde etkilemekte ve çatışmalara sebebiyet vermektedir.

Sağlık Hizmetlerinde İletişimin Önemi

Sağlık sektörü, farklı disiplinlerin ortak bir amaç için bir arada çalışmak zorunda olduğu, insanlar için hayati önem taşıyan hizmetler veren, zamanla yarışan, farklı teknolojilerin kullanıldığı, birçok insanla etkileşim içinde bulunulması gereken, bu yüzden de çatışmanın en çok yaşandığı kurumlardır. Sağlık sektöründe güvenli, etkili ve yeterli hasta bakımı vermek için bir arada çalışmak zorunda olan farklı uzmanlık, deneyim ve statüye sahip çalışanlar bulunmaktadır (Cevizci, 2019). Etkili iletişim özellikle insan ile bire bir etkileşim içerisinde olunan sağlık sektörü için stratejik bir öneme sahiptir (Çelik, 2021). Duygu ve düşünceleri doğru ve anlaşılır şekilde ifade etmede, kişiler arası ilişkilerin gelişmesi ve güçlenmesinde, çatışmaların önlenmesi ve problemlerin çözüme kavuşturulmasında etkili iletişim kurmak büyük önem taşımaktadır.

İletişim sürecinin açıklanmasında pek çok model geliştirilmiştir. Skills Model (yetenekler modeli) bunlardan biri olup, iletişimin çift yönlü olduğunu ortaya koymaktadır. Hedef, kaynak, ortam ve dolaylı faktörler iletişim sürecini etkileyen unsurlardır. Bu unsurlardan herhangi birinin hatalı olması başarısız iletişim kurulmasına neden olmaktadır (Küçükali ve ark. 2019). İletişim uzmanları zayıf iletişimin birçok sorunun temelinde yer aldığını ve etkili iletişimin de bunun tek çözümü olduğunu düşünmektedirler (Çetin C. ve ark. 2016). Etkili iletişim insanların çalışma hayatlarında sorunları çözmelerine yardımcı olurken kişisel yaşamlarında da ilişkilerini iyileştirmelerine ve sürdürmelerine yardımcı olur.

İletişim dinamik bir süreçtir kaynaktan alıcıya bilgi doğru ve anlaşılır şekilde iletilmelidir. Günlük hayatın bir parçası olan iletişim sağlık sektöründe büyük öneme sahiptir. Farklı alanlarda uzmanlaşmış profesyonellerin çalıştığı sağlık sektöründe insan sağlığını korumak ve sürdürmek söz konusu olduğundan profesyoneller arası iletişim daha da önem kazanmaktadır. Sağlık söz konusu olduğunda bütün farklılıklar bir kenara bırakılıp mesleki profesyonellik ön plana çıkmalıdır. Hastaya sunulan hizmet kalitesinin yükseltilmesi ve tedavi başarısının sağlanması için çatışmaların en aza indirgenmesi gerekmektedir. Çatışmaların yoğun olduğu bir ortamda hem meslek hem de hizmet kalitesi düşmektedir. Sağlık çalışanları arasındaki çatışmalar mesleki anlamda doyumsuzluğa, işten kaçmaya, meslekten soğumaya neden olmaktadır.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Sağlık sektöründe özellikle iletişimden kaynaklanan sorunlar, sağlık çalışanları arasındaki çatışmalar en değerli varlığımız olan sağlığımızı direkt olarak etkilemektedir. Sağlık iletişimi dersinin müfredata eklenmesi, hizmet içi eğitimler ile profesyoneller arası etkili iletişim kurulmasına ve çatışmaların önüne geçilmeye çalışılmaktadır. İletişim bir yetenek işidir. İletişim için gerekli yetenek ve beceriden yoksun olmak iletişim sorunlarına ve çatışmalara yol açmaktadır (Karaboğa ve Kardeş, 2022). Çatışma ortamı iş tatmini ve çalışan motivasyonunu olumsuz etkileyerek verimliliği düşürebilir. Maddi ve manevi kayıplara neden olur. Sağlıklı iletişim kurulamaması özellikle hastalara yanlış tedavi uygulanmasına sebebiyet verebilir.

Yaşanan iletişim kaynaklı çatışmaların önlenmesi amacıyla kurum içi eğitimler düzenlenmektedir (sağlık.gov.tr, 05.05.2023). 90'lı yıllarda ders müfredatına eklenen sağlık iletişimi dersleri ile iletişiminin önemi vurgulanmış iletişim kaynaklı çatışmaların önlenmesi amaçlanmıştır (Yılmaz, D. ve Günay, M. A.2022). Günümüzde sağlık çalışanları arasında yaşanan her türlü çatışmanın hastalara yansıtılmamasına, hizmet kalitesinin düşmemesine büyük özen gösterilmektedir. Sağlık personelinin eğitim kalitesinin artırılması, mesleğinde tecrübe kazanması ve belli yılı aşkın süredir çalışan sağlık profesyonellerinin kriz yönetimindeki tecrübeleri sayesinde sağlık alanındaki çatışmaların hastalara yansımalarının önüne geçilmektedir. Ayrıca sağlık profesyonellerinin iletişim sorunlarına profesyonel yaklaşması, hizmet içi eğitimler alması çatışmaların asgari düzeye indirgenmesini sağlayacaktır.

Sağlık Hizmetlerinde İletişim Sorunları ve Hastalara Yansıması

Etkili iletişim bir beceri işidir. Yeterli donanıma sahip olmayan kişiler arasında çatışmalar yaşanması kaçınılmazdır. İletişim yetersizliğinden kaynaklı çatışmaların sonucu şiddete kadar varmaktadır (Solmaz ve Duğan, 2018). Sağlık hizmeti sunulurken sağlık profesyonellerinin kendi aralarında kurdukları iletişimin yanı sıra hastalarla kurdukları iletişimde sağlık ekibi ve sağlık kurumu için önemlidir. Çünkü hasta olan kişi duygu ve düşüncelerini karşısındaki sağlık çalışanına rahatlıkla ifade edebilmek ister (Küçükali R. ve ark. 2019). Hasta ile ilk karşılaşıldığı andan itibaren sağlık çalışanlarının güvenli ve sağlıklı bir iletişim ortamı oluşturması gerekmektedir. Tedavi edici sağlık hizmeti sunan kurum ve kuruluşlara başvuran hastalar için iletişim kurma, etkili ve sağlıklı iletişimin olduğu bir ortamda hizmet almak büyük önem taşımaktadır. Sağlık çalışanlarının birbirini dinlediği ve anladığı ortamlarda hastalar kendilerini daha güvende hissedecektir.

Sağlık profesyonelleri arasındaki iletişim sorunları iş yoğunluğu, personel yetersizliği, kişisel özellikler, geri bildirimlerin geç ve eksik yapılması, iletişime kapalı olma, yöneten ve yönetilen ilişkilerinin kötü olması, eğitim seviyesi gibi nedenlerden kaynaklandığı söylenebilir. Ashbury ve ark.'nın (2001) aile hekimlerinin iletişim becerilerini inceledikleri çalışmada hekimlerin yaklaşık %80'inin iletişim becerisinin orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. McDonald ve ark. (2013) tarafından yapılan çalışmada hemşirelerin iş yoğunluğu nedeniyle hastalarla yeterli düzeyde iletişim kuramadığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde araştırmada hekim ve hemşireler iş akışındaki yoğunluk ve zaman kısıtlılığı gibi faktörlerin iletişim sorunlarına yol açtığını bildirmiştir (Küçükali R. ve ark. 2019). İletişim sorunları çatışma ortamına sebebiyet verebilmektedir ve bu ortamlar hem çalışan hem de hastalar açısından olumsuz düşünceler oluşturabilmektedir. Çatışma ortamları iş verimini olumsuz etkiler ve güvensizliğe sebep olur. Sağlık çalışanlarına itibar ve zaman kaybettirir.

Sağlık çalışanları arasında yaşanan çatışmalar doğrudan hastalara yansımaktadır. Hasta olan kişi duygu ve düşüncelerini karşısındaki sağlık çalışanına rahatlıkla ifade edebilmek ister. Kendini ifade edemeyen hasta korku ve kaygı yaşayabilir (Küçükali R. ve ark. 2019). Eksik iletişim, çatışma ortamı hastaları güvensizliğe itmekte tedavi süreçlerine etkin

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

katılmalarını engellemektedir. Çatışma ortamında soru soramayan, kendini yeteri kadar ifade edemeyen, şikâyetlerini tam olarak söyleyemeyen hastalar tedavinin başarısını olumsuz etkilemekte bu da hizmet kalitesini düşürmektedir. Sağlıklı iletişim kurulamaması hasta tedavisi ve bakımını da olumsuz etkilemektedir. Sağlığın korunması ve sürdürülmesi için sağlık profesyonelleri arasındaki iletişimin önemi büyüktür. Herhangi bir iletişim kopukluğu ya da iletişim sorunları hasta tedavini etkileyebilir ve geri dönüşü olmayan sonuçlara neden olabilir. Birbiri ile iletişim kuramayan, aralarındaki çatışmaları çözemeyen sağlık çalışanları hizmet sunucuları olarak eksik ve yetersiz kalmaktadır. Hastalara tanı konulması, uygun ve doğru tedavinin uygulanması, hastaların hastalıkları hakkında bilgilendirilmesi, uygulanacak tedavinin etkinlik ve sürekliliğinin takip edilmesi, hastane içinde uyulması gereken kuralların anlatılması, ilaç ve malzeme temininin zamanında sağlanması, hasta ve hasta yakınlarına yeterli ve gerekli bilgilerin anlaşılır şekilde verilmesi de etkili iletişim sayesinde olmaktadır.

Hastane gibi iletişim kanallarının çok olduğu birimlerde mesajın alıcıya gidene kadar değişikliğe uğrayabilmektedir. Örneğin hemşirelik hizmetleri müdürlüğü tarafından sorumlu hemşireler aracılığıyla gönderilen mesajlar klinik hemşirelerine eksik veya yorum katılarak aktarıldığında yanlış anlamalar olabilmektedir (Temel, 2017). Sağlık çalışanları arasında kullanılan sözlü sözsüz iletişim şekilleri sağlık profesyonellerinin algılama biçimleri çıkan çatışmalar ve çatışmaların çözüme kavuşturulmaması, kriz yönetiminde yetersiz kalınması iş performansını olumsuz etkilemektedir. İletişimin iş tatmininin stres, kaygı, devamsızlık, gecikme, örgüte ve işe bağlılık, iş başarımı gibi tutum ve davranışlarla ilişkili olduğu ifade edilmiştir. İletişim kaynaklı yaşanan sorunların sağlık çalışanlarını olumsuz etkilediği, mesleki doyumsuzluğa neden olduğu ve meslekten uzaklaştırdığı görülmektedir (Yüksel, 2005). Sağlık profesyonellerinin bu davranışı hastaların ve hasta yakınlarının sağlık hizmetine olan inancını zedelemektedir. Hastalar bu yönüyle tedavi ve bakımlarının yeterli olmayacağı, iyileşemeyecekleri düşüncesine kapılabilirler. Sağlık profesyonelleri arasındaki iletişimin kuvvetli olması çatışma ortamını ortadan kaldırarak kaliteli ve etkili bir hizmet sunumunun önünü açacaktır. Böylece hasta takip ve tedavileri daha başarılı olacak, zaman ve maddi kayıpların önüne geçilmiş olacaktır.

SONUÇ

Sonuç olarak geçmişten bugüne sözlü sözsüz pek çok iletişim şekli bulunmaktadır. Kaynaktan hedefe bilgi aktarımı olarak da tanımlanabilen iletişim her sektörde olduğu gibi sağlık hizmetlerinin sunumunda da büyük öneme sahiptir. Etkili iletişim, sağlık çalışanları arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi, birbirlerini doğru anlamasına, bilgilerin doğru paylaşılmasına, problemlerin çözüme kavuşmasına olanak sağlar. Ayrıca, insanlar arasındaki anlayışı ve uyumu arttırarak, toplumsal ve kişisel sorunların önüne geçer. Sağlık profesyonelleri arasındaki iletişim çeşitli sebeplerle çatışmalara dönüşebilmektedir. Kişisel farklılıklar, ruhsal durum, ahlak, yetiştikleri toplum, dünya görüşlerinin farklı olması, yaşadıkları çevre gibi etkenler çatışma ortamının ortaya çıkmasına sebebiyet verebilir. Sağlık çalışanları aralarında doğru iletişim kurulmazsa bu durumdan en fazla etkilenen hastalar olur. Etkili iletişim kurma, kişisel farklılıkları göz önünde bulundurarak, empati kurarak, meslek gruplarına saygı duyarak, anlam karmaşasına yer vermeyerek, karşılıklı görev bağımlılığı, hizmet içi eğitimler ile sağlanabilir. Sağlık çalışanları her ne kadar farklı alanlarda uzmanlaşmış olsalar da tek bir amaca hizmet etmektedirler. Sağlığın korunması ve sürdürülmesi. Bu sebeple birbirleri ile etkili ve anlaşılır iletişim kurmalı, çatışmalara fırsat vermemeli, oluşan çatışmalar etkili yönetilip sorunların büyümeden hızlıca çözülmesi gerekmektedir.

Sağlık profesyonelleri arasındaki iletişim yetersiz ve çatışma yaşanmasına sebebiyet verebilecek durumdaysa bu hizmet sunumunu dolayısıyla hizmet kalitesini doğrudan

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

etkilemektedir. Sağlık profesyonelleri arasında yaşanan iletişim kaynaklı çatışmalar, mesleki doyumsuzluğa, işten kaçmaya, meslekten uzaklaşmaya neden olduğu gibi hastaların takip ve tedavilerinde aksamalara, yanlış tedavi uygulanmasına, hastaların yanlış bilgilendirilmesine sebebiyet verebilmektedir. Bu durum hastaların sağlık hizmetine olan güvenini sarsmakta ve hasta memnuniyetini azaltmaktadır.

Eğer ki sağlık çalışanları arasındaki iletişim yetersiz ve çatışma yaşanmasına sebebiyet verebilecek durumdaysa bu hem hizmet sunucuları hem de hizmet alan talep eden kesimi (hastaları) doğrudan etkilemektedir. Sağlık çalışanları arasında yaşanan iletişim kaynaklı çatışmalar hastaların takip ve tedavilerinde aksamalara, yanlış tedavi uygulanmasına, hastaların yanlış bilgilendirilmesine sebebiyet verebilmektedir. Bu da hastalarda olumsuz duygu ve düşüncelere neden olmaktadır. İletişimin başarılı olması sağlık profesyonellerinin hasta tarafından olumlu algılanmasını sağlayacaktır. Etkili ve sağlıklı bir iletişim sayesinde hastanın takip ve tedaviye daha istekli olduğu sağlık çalışanından da memnuniyeti arttığı ayrıca sağlık çalışanı açısından da çalışanların işlerinin daha hızlı, stresi az, mutlu ve güvenli bir çalışma ortamı sağlar (Başol, 2018)

Sağlık hizmeti sunmak bir ekip işidir. Sağlık profesyonellerinin her biri bu ekibin bir parçasıdır, birbirinden bağımsız düşünülemez. Sağlık personelinin yapacağı küçük bir hata telafisi mümkün olmayan sonuçlara neden olabilir. Bu bağlamda sağlık profesyonelleri arasındaki iletişim çok kuvvetli olmalıdır. Bir çarkın dişlileri gibi bir parçanın eksikliği veya bozulmuş olması sistemi tamamen etkiler ve bu durumdan en çok etkilenen de hizmet alanlar (hastalar) olur.

KAYNAKÇA

- Başak Solmaz, Özlem Duğan (2018) Sağlık Çalışanı ve Hasta Yakınları Arasında Yaşanan Şiddetin Nedenlerinden “İletişim” Üzerine Bir İnceleme, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:18, Yıl:18, Sayı:2, 18:185-206
- Başol E. (2018) Hasta İle Sağlık Çalışanları arasındaki İletişim Sorunları ve Çözüm Önerileri *İnternational Anatolia Academic Online Journal*
- Bayar, Z., & Mete, M. (2022).Sağlıkta Örgütsel Çatışma Ve Çözüm Yolları, *Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 73-84.
- Cemile Cevizci ve ark, (2019) Hemşirelerin Örgütsel Çatışma Nedenleri ve Çözüm Yaklaşımları *Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*
- Çelik G. (2021). Sağlık Sektörü Çalışanlarının İletişim Becerilerinin İncelenmesi *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 13(24), 266-275.
- Çetin, C. Kurban, P. Bilici M.G. (2016). Sağlık Kurumlarında Sağlıklı İletişim: Bilgisayar Operatörleri, Güvenlik Görevlileri ve Yönlendirme Çalışanları Örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 19(4): 423-442.
- F. Karaboğa, İ. Kardeş (2022) Sağlık İletişimi ve Hastanelerde İletişim Sorunları *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi* ISSN:2149-178X Volume: 8 Issue: 16
<https://bau.edu.tr/icerik/10931-saglik-yonetimi-tr-tezli-program>
tanımı#:~:text=Sa%C4%9Fl%C4%B1k%20sekt%C3%B6r%C3%BC%20bireysel%20boyutta%20insan%C4%B1n,da%20beklenen%20seviyeye%20y%C3%BCkseltmeyi%20ama%C3%A7lamaktad%C4%B1r. (E.T. 14.05.2023)
<https://diyarbakirchh.saglik.gov.tr/TR-350532/hastanemizde-iletisim-egitimi.html>(E.T. 14.05.2023)
- Kılınç, E., Hasdemir, S. ve Ulusoy, H. (2018). Sağlık Kurumlarında Çatışma ve Çatışma Yönetimi. *Journal of Healthcare Management and Leadership*, (1), 34-47.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

- Mahmut Yaşar Dinçel (2019). Çalışma Ortamlarında Hekim-Hemşire Arasındaki Çatışma Nedenleri ve Çatışmaların Yönetimi *Sağlık ve Hemşirelik Yönetim Dergisi* Sayı / Number: 3 Cilt / Volume: 6
- Münire TEMEL (2017) SAĞLIK ÖRGÜTLERİNDE ÇATIŞMA: NEDENLERİ, YÖNETİMİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ *İ.Ü. Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi*, ISSN:2147-7892, Cilt 5, Sayı 2
- Özlem Güloğlu Işık (2015) Duygusal Tükenmişlik ve Kurumsal Adalet İlişkisi: Özel Bir Hastanede Görev Yapan Hemşireler Üzerine Bir Araştırma *E-Journal of Intermedia*, (372 - 391) Cilt: 2 Sayı: 2
- Rıdvan Küçükali, Rahman Çakır, Hamide Nur Çevik Özdemir (2019) Sağlık Profesyonellerinin İletişimsel Sorunlarının Belirlenmesi *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* Cilt:14 Sayı:20
- www.Yeditepe hastanesi.com.tr Sağlık Çalışanları Arasında Etkin İletişim (Y.T. 11.03.2019)
- Yılmaz, D. ve Günay, M. A. (2022). Türkiye’de Sağlık İletişimi: Sağlık Çalışanları ÜzerineYapılmış Bir Araştırma. *İNİF E- Dergi*, 7(1), 75-91.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

112 ACİL YARDIM AMBULANS HİZMETLERİNİN SOSYAL FONKSİYONEL DURUMU

Şevket EMEKLİ¹, Ahmet DAĞCI²

*¹Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sağlık Yönetimi,
sevketemekli@hotmail.com, Karaman/Türkiye*

*²Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Afet Tıbbi, Hastane Öncesi Acil Sağlık
Hizmetleri ve Afet Yönetimi, dagci_112@hotmail.com, İzmir/Türkiye*

Öz: Temel insani haklardan olan sağlıklı yaşama hakkı herkes tarafından kabul görmüş evrensel haktır. Ülkemizde sağlık hizmetlerinin sunumundan ve sağlık sisteminin yürütülmesinden sorumlu olan Sağlık Bakanlığı ilk olarak 1920 yılında Sağlık ve Sosyal Bakanlığı adıyla kurulmuştur. Bu bakanlığın kurulmasından sonra ülkemizin sosyal ve ekonomik gelişmişlik evrelerine göre sağlık hizmetleri kendini geliştirmiş ve günümüzde sağlık bakanlığı olarak işlevlerini yerine getirmeye devam etmektedir. Türkiye’de sağlık hizmetinin geliştirilmesi için yeni programlar ve çalışmalar süreklilik arz ederek Bakanlıkça uygulanmaya çalışılmaktadır. Bu anlamda 2003 yılında yürürlüğe giren Sağlıkta Dönüşüm Programı (SDP) ile sağlık sistemi baştan sona güncellenmeye çalışılmış ve böylece Türkiye’de yeni bir sağlık dönemi başlamıştır. Acil yardım ambulans hizmeti; hayati tehdit oluşturan vakalarda hasta veya yaralıya en kısa sürede ulaşarak gerekli tıbbi acil yardım müdahalesini yapıp ve aynı şekilde müdahaleye devam ederek hastane acil servisine naklini kapsamaktadır. Hayata geçirilen sağlıkta dönüşüm programının halka yönelik olan en önemli birimi acil sağlık hizmetleridir. Bireylerin hastalık durumları aciliyeti yönüyle ölümle sonuçlanabildiği için acil sağlık hizmetleri toplumun ve sağlık kurumlarının genel sağlığında önem arz etmektedir. Hastane öncesi acil sağlık hizmetleri alanında sunulan ambulans hizmetlerinde reformla birlikte ambulans sayısında, ambulans çalışan acil tıp teknisyeni acil tıp teknikeri ve hekim sayısında, ambulans hizmeti sunulan istasyon sayılarında da ciddi artışlar olmuştur. 2003 yılında 618 olan acil yardım ambulans sayısı 2021 yılında 5801’e yükselmiştir. Sonuç olarak ülkemizde Acil yardım ambulans hizmetinin fonksiyonelliği artmış ve sunulan hizmet kalitesi de yükselmiştir.

Anahtar Kelimeler: Acil Yardım Ambulansı, Acil Sağlık Hizmetleri, Paramedik

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

112 SOCIAL FUNCTIONAL STATUS OF EMERGENCY AID AMBULANCE SERVICES

Şevket EMEKLİ¹, Ahmet DAĞCI²

*¹Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sağlık Yönetimi,
sevketemekli@hotmail.com, Karaman/Türkiye*

*²Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Afet Tıbbi, Hastane Öncesi Acil Sağlık
Hizmetleri ve Afet Yönetimi, dagci_112@hotmail.com, İzmir/Türkiye*

Abstract: The right to a healthy life, which is one of the basic human rights, is a universal right accepted by everyone. The Ministry of Health, which is responsible for the delivery of health services and the execution of the health system in our country, was first established in 1920 under the name of the Ministry of Health and Social. After the establishment of this ministry, health services developed according to the social and economic development stages of our country and today it continues to fulfill its functions as the ministry of health. The Ministry is trying to implement new programs and studies for the improvement of health services in Turkey by providing continuity. In this sense, with the Health Transformation Program (SDP), which came into effect in 2003, the health system was tried to be updated from beginning to end and thus a new health period began in Turkey. Emergency ambulance service; In life-threatening cases, it covers the transportation of the sick or injured person to the hospital emergency service by reaching the patient or injured as soon as possible, performing the necessary medical emergency aid and continuing the intervention in the same way. The most important unit of the health transformation program that has been implemented for the public is emergency health services. Emergency health services are important in the general health of the society and health institutions, since the disease states of individuals can result in death in terms of urgency. With the reform in the ambulance services provided in the field of pre-hospital emergency health services, there have been serious increases in the number of ambulances, the number of emergency medical technicians, emergency medicine technicians and physicians working in the ambulance, and the number of stations providing ambulance service. The number of emergency aid ambulances, which was 618 in 2003, increased to 5801 in 2021. As a result, the functionality of the Emergency aid ambulance service has increased in our country and the service quality has also increased.

Keywords: Emergency Ambulance, Emergency Health Services, Paramedic

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

GİRİŞ

Sağlıklı yaşama hakkı herkes tarafından kabul görmüş temel insani haktır. Çağımızda insanlar hayatlarını sağlıklı bir şekilde idame ettirebilmek için geçmişe nazaran sıkça sağlık hizmetine başvurma ihtiyacı hissetmektedir (Bilgin, 2021: 3). Bu nedenle günümüzde modern devlet mekanizmalarının en önemli kurumlarından birisi sağlık kurumları olmaktadır.

Ülkemizde sağlık hizmetlerinin sunumundan ve sağlık sisteminin yürütülmesinden sorumlu olan Sağlık Bakanlığı ilk olarak 1920 yılında Sağlık ve Sosyal Bakanlığı adıyla kurulmuştur (Ağırbaş vd., 2011: 734). Bu bakanlığın kurulmasından sonra ülkemizin sosyal ve ekonomik gelişmişlik evrelerine göre sağlık hizmetleri kendini geliştirmiş ve günümüzde sağlık bakanlığı olarak işlevlerini yerine getirmeye devam etmektedir

Amaç

Ülkemiz de sağlık hizmeti '*Sağlık hizmetleri, insan sağlığına zararlı olan çeşitli faktörlerin bertaraf edilmesi ve toplumun bu faktörlerden korunması, hastaların tedavi edilmesi, bedeni ve ruhi yetileri azalmış olanların ise rehabilitasyonu için yapılan tıbbi faaliyetlerdir.*' olarak tanımlanmaktadır (224 Sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi hakkında Kanun). Bu tanımda ülkemizdeki tüm vatandaşların hem ruhsal yönden hem de fiziksel yönden korunması ve tedavi edilmesi dikkat çekmektedir. Bu tanım gereği devlet mekanizması sağlık hizmetlerinin modernizasyonunda şartlara göre kendini geliştirdiği belirtilebilir. Modernleşen sağlık hizmeti içerisinde acil yardım ambulansının uygun kullanılmasının sosyal fonksiyondaki durumunu saptamaktır.

Kapsam

Türkiye' de sağlık hizmetinin geliştirilmesi için yeni programlar ve çalışmalar süreklilik arz ederek Bakanlıkça uygulanmaya çalışılmaktadır. Bu anlamda 2003 yılında yürürlüğe giren Sağlıkta Dönüşüm Programı (SDP) ile sağlık sistemi baştan sona güncellenmeye çalışılmış ve böylece Türkiye'de yeni bir sağlık dönemi başlamıştır. 2003 yılında sağlık bakanlığı tarafından kamuoyuna duyurulan SDP uygulaması sekiz bileşenden oluşmaktadır;

- Planlayıcı ve Denetleyici Sağlık Bakanlığı,
- Herkesi tek çatı altında toplayan genel sağlık sigortası,
 - Yaygın, erişimi kolay ve güler yüzlü sağlık hizmet sunumu,
 - a) Güçlendirilmiş temel sağlık hizmetleri ve aile hekimliği,
 - b) Etkili, kademeli sevk zinciri,
 - c) İdari ve mali özerkliğe sahip sağlık işletmeleri,
- Bilgi ve beceri ile donanmış, yüksek motivasyonla çalışan sağlık insan gücü,
- Sistemi destekleyecek eğitim ve bilim kurumları,
- Nitelikli ve etkili sağlık hizmetleri için kalite ve akreditasyon,
 - Akılcı ilaç ve malzeme yönetiminde kurumsal yapılanma,
- Karar sürecinde etkili bilgiye erişim: Sağlık Bilgi Sistemi (Seçtim, 2019: 2).

Bu temel sağlık bileşenleri kamuoyunun da desteğiyle modernleşen bir sağlık sistemini oluşturmuştur.

Hayata geçirilen sağlıkta dönüşüm programının halka yönelik olan en önemli birimi acil sağlık hizmetleri olduğu söylenebilir. Bireylerin hastalık durumları aciliyeti yönüyle ölümle sonuçlanabildiği için acil sağlık hizmetleri toplumun ve sağlık kurumlarının genel sağlığında önem arz etmektedir.

Bakanlığın Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliğinde acil sağlık hizmetleri; "*sağlık alanında eğitim almış sağlık profesyonelleri tarafından, acil hastalık, kaza, yaralanma ve*

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

benzeri durumlarda tıbbî araç ve gereç desteğinin sağlanması ile olay yerinde, nakil sırasında veya sağlık kurum ve kuruluşlarında sunulan bütün sağlık hizmetleri" olarak ifade edilmiştir (Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği).

Hastane öncesi acil sağlık hizmetleri alanında sunulan ambulans hizmetlerinde reformla birlikte ambulans sayısında, ambulans çalışan acil tıp teknisyeni acil tıp teknikeri ve hekim sayısında, ambulans hizmeti sunulan istasyon sayılarında da ciddi artışa gidilmiştir. 2003 yılında acil yardım ambulans sayısı 618 iken, 2021 yılında bu sayı 5801'e yükselmiştir (www.saglik.gov.tr/saglik istatistiği yılları, 16.05.2023).

Ambulanslar ve Acil Sağlık Araçları ile Ambulans Hizmetleri Yönetmeliği'ne göre Sağlık sisteminde acil yardım ambulansları birinci basamak sağlık hizmetleri içerisinde yer almaktadır. Her türlü acil durumda, hasta ya da yaralıya olay yerinde ve ambulans içerisinde gereken acil tıbbi müdahaleyi yapabilecek teknik tıbbi cihaz ve donanıma sahip olan acil yardım ambulanslarının artırılması ile kent merkezlerindeki gibi kırsal kesimdeki insanlarında bu hizmete ulaşımı kolaylaşmış ve böylelikle yaygın olarak kullanılan hizmet halini almıştır.

YÖNTEM

Çalışma yöntemi olarak literatür taraması yapılarak birleştirme ve karşılaştırmalar sonucu çalışma hazırlanmıştır. Türkiye'de ambulans hizmetinin ücretsiz kullanımı, bireylerin uygunsuz ambulans kullanımında artışa sebep olduğu söylenebilir. Ambulans hizmeti kullanan bireylerin çoğunluğunun acil durumu olmadan da sosyo-demografik özelliklerinin etkisiyle acil yardım ambulansını kullanarak hastaneye ulaşım sağladığı söylenebilir.

Acil Yardım Ambulans Hizmetlerinin Tarihi ve Gelişimi

Acil sağlık hizmetleri ambulans hizmetinin ilk kullanılmaya başlanması çok eski yıllara dayanmaktadır. 5000 yıl önce Mısır, Yunan ve Roma medeniyetlerinde savaş zamanlarında yaralı askerlerin cepheden taşınmasıyla başlamıştır. Benzer şekilde 11. yüzyılda haçlı şövalyelerinin savaşlarda yaralanan askerleri cephe gerisine çekerek tedavi uyguladıkları görülmüştür. Bu çalışmalar sistemli olmadığı için belirli bir düzen dahilinde sürdürülememiştir. Günümüzdeki ambulans hizmetine benzeyen sağlık sunumu 1487 yılında İspanyol ordularının yaralı askerleri içinde yatak olan atlı arabalarla taşınmasıyla başlamıştır (Demirbilek ve Hattık, 2020: 43-44).

1878 yılında ise ilk sivil ambulans hizmeti İngiltere'nin Londra kentinde kurulmuştur. 20. yüzyılda dünya genelinde hızla artışa geçen nüfus, sanayileşme ile birlikte hastalık ve yaralanma sayıları yükselişe geçmiştir. 1960 yılının sonlarında Fransa ve ABD'de sistemleşen ambulans ekiplerinde paramedik ve doktorlar görevlendirildi. Bununla beraber daha kaliteli ve düzenli bir acil sağlık hizmeti verilmeye başlandı. 1980'li yıllarda ise dünya ülkeleri daha sistemli ve kaliteli acil sağlık hizmeti sunmak için kendilerine uygun modeller oluşturmaya başlamışlar ve bu durum giderek yaygınlaşmıştır (Demirbilek ve Hattık, 2020: 44).

Osmanlı Devleti'nde yaralı askerlere yönelik acil yardım müdahalesinin yapılması ve yaralı askerlerin taşınması için Hilal-i Ahmer (Kızılay) tarafından atlı ambulanslar kullanılmıştır. Türkiye'de hastane öncesi acil sağlık hizmetleri düzenleme 1930 tarih ve 1593 Sayılı Kanun ile yerel yönetim olan belediyelere *Tıbbi İmdat ve Yardım Teşkilatının* kurulması yetkisi verilmiştir. Belediyelerin beşerî ve finansal kaynak sıkıntısı çekmelerinden dolayı gerektiği şekilde acil sağlık hizmetlerinde gelişme sağlanamamıştır (Şimşek, vd., 2019: 121)

1955 yılında İstanbul'da Sarıyer, Beşiktaş, Beyoğlu, Eminönü, Fatih, Eyüp, Üsküdar ve Kadıköy olarak 8 ilçede 15 cankurtaran aracı ile ilk acil sağlık hizmeti kurulmuştur. (Demirbilek ve Hattık, 2020: 49).

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

1980’lerde dünyada olduğu gibi Türkiye’de de hızlı nüfus artışı sanayileşme ve ulaşım yollarındaki artışlarla trafik kaza sayıları artmıştır. Trafikin ve nüfusun yoğun olduğu illerde İstanbul, Ankara ve İzmir’de ambulans hizmetleri 1986 yılında “077 Hızır Acil Servis” ismiyle 24 saat hizmet verme sistemi oluşturulmuştur. 1991-1992 yıllarında ise Türk Telekom’un alt yapısını geliştirmesiyle günümüzde halen kullandığımız “112” hastane öncesi acil sağlık hizmetlerinin erişim numarası olarak belirlenmiştir (Demirbilek ve Hattık, 2020: 50).

1993 yılında Acil Sağlık Hizmetlerinin gelişiminde beşerî kaynak sıkıntısını çözmek adına sisteme personel yetiştirebilmek için İzmir’de Dokuz Eylül Üniversitesinde acil tıp ana bilim dalı kuruldu. Ambulans hizmetinin asli kadrosu olan paramedik yetiştirmek için “Ambulans ve Acil Bakım Teknikerliği” programı başlatılmıştır (Çelikli, 216: 44)

1996’da ise Sağlık meslek liselerinde, sağlık bakanlığına bağlı şekilde İlk Yardım ve Acil Bakım Teknisyenliği Bölümleri açılarak ATT personeli yetiştirilmeye başlanmıştır (Demirbilek ve Hattık, 2020: 50)

1994 yılında Acil sağlık hizmetlerinin bütün ülkeye yayılacak şekilde gelişmesi için “112 Acil Yardım ve Kurtarma Merkezleri” kurulmuştur (Şimşek, 2019: 121).

1998 yılında 49 ilde hizmet vermeye başlamış olan ambulans hizmetleri yaygınlaşmaya devam etmiştir (Demirbilek ve Hattık, 2020: 51).

2004 yılında uygulamaya konulan sağlıkta dönüşüm programındaki yaygın, erişimi kolay ve güler yüzlü sağlık hizmet sistemi bileşenin uygulaması ile kent ve kırsal alanlara acil sağlık ambulans hizmetleri tüm il, ilçe ve köylere ulaşarak günümüzde hastane öncesi acil sağlık hizmeti sunulmaktadır (Seçtim, 2019: 2). Acil yardım ambulans hizmeti veren acil sağlık hizmetleri istasyon sayısı 2022 yılında 81 il toplamında 5724’e yükselmiştir (www.cumhuriyet.gov.tr, 15.05.2023).

Acil Yardım Ambulans Hizmetlerinin Çalışma Sistemi

Hastane öncesi acil sağlık hizmetleri, hastane acil servisi öncesinde yaralanan ya da hastalanana yönelik acil yardım ambulansı ekibi tarafından olay yerinde ve ambulansla yapılan acil yardım ve müdahaleleri kapsamaktadır.

Sağlık Bakanlığı’nın son yaptığı değişiklik ile İl Sağlık Müdürlüklerinde başkanlıklar oluşturmuştur. Olağan ve olağandışı durumlarda acil ve afetlerde sağlık hizmetinin koordinasyonunu sağlamak ve yönetmek için Acil Sağlık Hizmetleri Başkanlığı oluşturulmuştur. Başkana, başkan yardımcısı ve uzman (şube müdürü) yardım etmektedir. Başkanlığa bağlı İl Ambulans Servisi Başhekimliği biriminde başhekim bulunur. İl ambulans servisi başhekimi ilde bulunan tüm ambulans hizmetlerini yönetiminden sorumludur. Bakanlığa ve kendisine bağlı ambulanslar ile acil sağlık hizmeti sunar. İl Ambulans servisi Başhekimliği Komuta Kontrol Merkezi (KKM) ve Acil Sağlık Hizmetleri İstasyonlarından (ASHİ) oluşur. (Sağlık Bakanlığı Taşra Teşkilatı Kadro Standartları İle Çalışma Usul Ve Esaslarına Dair Yönerge).

Hasta veya yaralı, kendisi, yakını veya 3. bir kişi tarafından acil çağrı hattı olan 112 numarasını ücretsiz şekilde arayarak acil sağlık yardım talebinde bulunabilir. İllerdeki acil çağrı merkezi bu yardım talebini komuta kontrol merkezine aktarır. KKM personeli arayan kişiden hasta yaralının durumu hakkında gerekli bilgileri ve adresi alarak vakayı değerlendirir ve değerlendirme sonrası acil bir vaka olarak danışman hekime de danışarak vaka adresine en yakın ASHİ Acil yardım ambulans ekibine anons vererek adrese ekibin çıkışını sağlar. En kısa sürede olay yerine varan acil yardım ambulans ekibi (hekim, acil tıp teknisyeni ve paramedik) hasta veya yaralıya gerekli acil yardım müdahalesini yapar ve ileri tetkik tedavisi gerekiyor

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

ise değerlendirmesini yaparak KKM onayıyla uygun hastane acil servisine naklini sağlar. Yapılan tüm mşdahale ve işlemleri ekip, ambulans vaka kayıt formuna kaydeder. (Kılınçlı ve Kaptanoğlu 2022: 13-16).

112 Acil Çağrı Merkezleri ve İstasyonların Durumu

Tşrkiye’de bştşn acil durum çağrıları, 158 sahil gşvenlik, 177 orman yangın, 122 afad, 110 itfaiye 112 acil yardım ambulansı, 155 polis ve 156 jandarma tek numara olarak 112’de toplanmıştır (www.içişleri.gov.tr, 01.05.2023).

Her ilde kurulan ve valiliğe bağlı olarak hizmet veren Acil Çağrı Merkezindeki (AÇM) çağrı karşılama personeli gelen bştşn çağrıları değerlendirerek AÇM’de bulunan acil yardım hizmeti veren kurumların çağrı yşnlendirici personellerine aktarır (www.112.gov.tr, 15.05.2023).

AÇM içerisinde acil sağlık hizmeti veren ve il ambulans servisi başhekimliğine bağlı kurum birimi olarak Komuta Kontrol Merkezi (KKM) bulunur. KKM’de çalışan personeller 24 saat nşbet sistemine gşre çalışırlar. Bu alışanlar arasında çağrıyı alan, değerlendiren ve adrese en yakın acil yardım ambulans ekibine vaka çıkış anonsu veren Acil Tıp Teknisyeni, Paramedik ve KKM sorumluları ve danışman hekim bulunur. Sayıları ilin nşfus ve vaka yoğunluğuna gşre Sağlık bakanlığınca belirlenen personel kadro sayısı kadar ATT, Paramedik ve Hekim çalışır (www.manisaiasb.saglik.gov.tr, 01.05.2023).

Acil tıbbi mşdahale gerektiren hasta ya da yaralıya acil yardım ambulansı ambulans istasyonundan hareket etmektedir. Sağlıkta Dşnşşşm Programının uygulanmasıyla Tşrkiye’de son yıllarda ASHİ kırsal bşlgelerde dahil olmak şzere tşm şlkede yaygınlaştırılmıştır (şimşek, 2019: 123).

Acil sağlık hizmetleri istasyonları, acil sağlık hizmeti sunmak ve acil tıbbi mşdahalede bulunmak amacıyla yapılan incelemeler sonucunda mřdřrlřęřn teklifi ve valiliğin onayı ile kurulan birimlerdir. Buna gşre Acil Sağlık Hizmetleri İstasyonları aşağıda belirtilen kriterlere gşre kurulmaktadır.

- Hizmet sunulması planlanan hedef nşfusun azami elli bin kişi olması,
- Ulaşım imkanlarının gřlřęř,
- Acil yardım gerektiren olayların sıklığı,
- Trafik ve iş kazaları sayısı ve benzeri olayların sıklığı.

Bunların dışında gerekli gřrřldřęř takdirde il sınırları dışında da valiliklerin teklifi ve Bakanlığın onayı ile istasyon açılabilir (Acil Sağlık Hizmetleri Yşnetmeliği, 11.05.2000).

Şlkemizde yşrşrlşkte olan Acil yardım ambulans istasyonları 3 farklı tipte oluşturulmaktadır. Bunlar;

- **A tip istasyon:** İl ambulans servisi başhekimliğine bağlı olup 24 saat acil yardım ambulans hizmeti veren istasyonlardır. Bu istasyonlarda Hekim bulunuyorsa A1, Hekim bulunmuyorsa A2 tip istasyon olarak adlandırılır.
- **B tip istasyon:** Bir resmi kuruluş içerisinde 24 saat boyunca acil sağlık hizmeti ve acil yardım ambulans hizmeti verir. Hizmeti hastane acil servis bşnyesinde yşrşten istasyonlar B1, birinci basamak sağlık kuruluşu bşnyesinde yşrştenler ise B2 tip istasyon olarak adlandırılır.
- **C tip istasyon:** İhtiyaçlar dahilinde sadece gşnşn belirlenen saatlerinde acil yardım ambulansı veren istasyonlardır (şimşek, 2019: 123).

Acil yardım ambulansları gerekli tıbbi cihaz ve ekipmanlarla donatılmıştır. Acil mşdahalesini ve naklini yapan ekip içerisinde ekip sorumlusu olarak hekim, hekim yok ise yerine profesyonel sağlık teknikeri (paramedik) gşrev almaktadır (Yaman, 2015:59).

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Acil yardım ambulans hizmeti veren acil sağlık hizmetleri istasyon sayısı 2022 yılında 81 il toplamında 5792 ye yükselmiştir (www.saglikpersonelihaber, 2023).

Kara Ambulans hizmetleri, hasta nakil Ambulansı, 4 sedyeli yoğun bakım ambulansı, yenidoğan ambulansı, obez Ambulansı, motorize ambulans ve özel donanımlı paletli kar ambulansı olarak hizmet verilmektedir (www.acilafet.saglik.gov.tr, 01.05.2023).

Hava Ambulans hizmetleri; Şu anda Ankara, İstanbul, İzmir, Antalya, Trabzon, Diyarbakır ve Van illerinde de birer adet olmak üzere toplamda 7 adet Helikopter Ambulans hizmet vermektedir (www.acilafet.saglik.gov.tr,01.05.2023).

Deniz Ambulans Hizmetleri; Çanakkale (Gökçeada), Balıkesir (Marmara adası) ve İstanbul'da (Büyükkada, Büyükdere) mevcut altı adet deniz ambulans botu hizmet vermektedir (www.acilafet.saglik.gov.tr, 01.05.2023).

Acil Yardım Ambulans Hizmetlerinin Kullanımı

Türkiye’de acil yardım ambulans hizmeti kullanan yaş gruplarından 65 yaş ve üstü kullanımının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Acil sağlık çağrılarının en sık travma ve kardiyovasküler hastalıklar nedeniyle olduğu bildirilmektedir. Türkiye’de sunulan ambulans hizmetinin yaklaşık %40’ının acil bir sağlık sorunun olmadığı tespit edilmiştir (Şimşek, vd., 2019: 126).

Brown arkadaşlarının Connecticut’ta yaptığı çalışmada gereksiz yere ambulans kullanımının sağlık sigortası tipinden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Hastalar önceden primlerini ödemiş oldukları sağlık veya sosyal güvenlik sigortaları bünyesinde sistemi daha kolay kullanma talebine yönelebilirler (Yaylacı, vd. 2013: 66-67).

Türkiye’de Sağlık Bakanlığı 112 acil yardım ambulans hizmetini vatandaşının sosyal güvencesinin olup olmamasına bakmaksızın tamamen ücretsiz olarak sunmaktadır (www.usakiasb.saglik.gov.tr). Bakanlığın acil yardım ambulans hizmetini sosyal devlet anlayışı ile ücretsiz bir toplumsal hizmet olarak görmesi gereksiz ambulans kullanımını artırdığını söyleyebiliriz (Yaylacı, vd. 2013: 67).

Serpil Yaylacı ve arkadaşları 190 yataklı bir özel hastanede yaptığı çalışmada hastanenin acil servisine ambulansla gelen 114 başvurunun sadece %62,3’ünün acil olarak değerlendirildiğı saptamıştır (Yaylacı, S., vd. 2013: 64).

Bireylerin sosyo-demografik özellikleri ambulans kullanımını etkilediğini söyleyebiliriz. Sinan Yenal 2016 da yaptığı çalışmada cinsiyet, medeni durum, aylık gelir, eğitim durumunun ambulans talebini etkilediğini belirtmiştir. Bireylerin aylık geliri düştükçe ambulans kullanım oranı artmakta olduğunu ve bireylerin eğitim seviyeleri arttıkça kullanım oranının düştüğünü saptamıştır (Yenal, 2016: 26).

Melike Menendi ve Abdullah Sadık Girişgin 2022 yılında yaptığı çalışmasında acil yardım 112 ambulansı ile gelen hastaların %40,6’sı hastaneye yatışı yapılmış, %58 hasta ise acil servisten taburcu edildiğı saptanmıştır (Menendi, Girişgin, 2022: 133).

SONUÇ

Acil yardım ambulans hizmeti; hayati tehdit oluşturan vakalarda hasta veya yaralıya en kısa sürede ulaşarak gerekli tıbbi acil yardım müdahalesini yapıp ve aynı şekilde müdahaleye devam ederek hastane acil servisine naklini kapsamaktadır.

Türkiye’ de ambulans hizmetinin ücretsiz kullanımı, bireylerin uygunsuz ambulans kullanımında artışa sebep olduğu söylenebilir. Ambulans hizmeti kullanan bireylerin çoğunluğunun acil durumu olmadan da sosyo-demografik özelliklerinin etkisiyle acil yardım

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

ambulansını kullanarak hastaneye ulaşım sağladığı söylenebilir. Uygunsuz Ambulans kullanımı durumunda bölgenin diğer vakasına başka bölgeden acil ambulans geleceğinden dolayı vakalara ulaşımında gecikmelere ve aksaklıklara sebebiyet olacağı düşünülebilir. Ayrıca bu durum Acil sağlık hizmetleri ambulans sunumunda finansal ve beşeri kaynağın gereksiz kullanımına neden olduğu söylenebilir.

Uygunsuz ambulans hizmeti kullanımlarını düşürmek için bireylerin bu hizmeti hangi durumlarda kullanmaları gerektiği yönde özverili şekilde vatandaşlara yönelik eğitimler verilebilir. KKM çağrı personellerine acil vakayı saptamak için gerekli bir algoritma oluşturulup, algoritmada çıkan sonuca göre ambulans yönlendirmesi yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği, 11.05.2000, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4798&MevzuatTur=7&MevzuatTerTip=5> (E.T.01.05.2023)
- Ağırbaş., Akbulut, Y., Önder, Ö.R.,(2011)Atatürk Dönemi Sağlık Politikası. *Atatürk Yolu Dergisi*, 12(48):733-748.
- Bilgin, M., (2021). *Acil Sağlık Hizmetleri Ambulans Organizasyonu: Türkiye Trabzon İli Helikopter Ambulans Örneği. Yüksek Lisans Tezi*, Avrasya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Trabzon.
- Çelikli, S., (2016). Kuruluştan Bugüne Paramedik Eğitiminde Standardizasyon Çabaları ve Kırılma Noktaları. *Hastane öncesi dergisi*, 1(2):39-54.
- Demirbilek, E., Hatık, S.H., (2020). Dünyada ve Türkiyede Acil Sağlık Hizmetleri ve Tarihçesi. *Sağlığın Korunması ve Geliştirilmesi – I. İçinde* (s. 41-58). <https://acilafet.saglik.gov.tr/TR,4482/deniz-ambulansi.html> (E.T. 01.05.2023)
- <https://acilafet.saglik.gov.tr/TR,4492/kara-ambulansi.html> (E.T. 01.05.2023)
- <https://acilafet.saglik.gov.tr/TR,4492/kara-ambulansi.html> (E.T. 15.05.2023)
- <https://acilafet.saglik.gov.tr/TR-78200/ucak-ambulans.html> (E.T. 01.05.2023)
- <https://acilafet.saglik.gov.tr/TR-78201/helikopter-ambulans.html> (E.T. 01.05.2023)
- <https://khgmstokyonetimdb.saglik.gov.tr/TR,43732/acil-saglik-hizmetleri-yonetmeli-11052000-tarihli-24046-sayili-resmi-gazete.html> (E.T. 16.05.2023)
- <https://manisaiasb.saglik.gov.tr/TR,169234/komuta-kontrol-merkezi.html> (E.T.01.05.2023)
- <https://usakiasb.saglik.gov.tr/TR,2104/112-acil-ambulans-servisi-ucretli-mi.html> (E.T. 01.05.2023)
- <https://www.112.gov.tr/trabzon/gorev-yetki-ve-calisma-esaslari>
- <https://www.cumhuriyet.com.tr/saglik/fahrettin-koca-acil-cagrilara-yanit-veren-ambulans-sayisini-acikladi-2018537> (E.T. 15.05.2023)
- <https://www.icisleri.gov.tr/tum-acil-numaralar-112de-toplandi#:~:text=Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1m%C4%B1z%2C%20acil%20durumlarda%20110%20Yang%C4%B1n,%C3%A7at%C4%B1%20alt%C4%B1nda%20112'de%20birle%C5%9Ftirmi%C5%9Fti> (E.T. 1.05.2023)
- [https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=7&MevzuatNo=10834&MevzuatTertip=5#:~:text=1\)%20Acil%20yard%C4%B1m%20ambulans%C4%B1%3A%20Her,t%C4%B1bbi%20donan%C4%B1ma%20sahip%20kara%20arac%C4%B1d%C4%B1r](https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=7&MevzuatNo=10834&MevzuatTertip=5#:~:text=1)%20Acil%20yard%C4%B1m%20ambulans%C4%B1%3A%20Her,t%C4%B1bbi%20donan%C4%B1ma%20sahip%20kara%20arac%C4%B1d%C4%B1r) (E.T. 16.05.2023)
- <https://www.saglik.gov.tr/TR,95109/saglikistatistikleriyilligi2022yilındayayinlanmistir.html> (E.T. 16.05.2023)
- <https://www.saglikpersonelihaber.com/turkiyedeki-ambulans-sayisi/9259/> (E.T. 28.04.2023)

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

- Kılınçlı, P. Ö. G. T., ve Kaptanoğlu, A. Y. (2022). Hastane öncesi sağlık hizmetleri yönetimi. <https://www.aysegulyildirimkaptanoglu.com/rsmlr/dosya/K%C4%B0TAP2019.pdf>
- Menendi, M., Girişgin, A., S., (2022). Üniversite Acil Servisine 112 Ambulans ile Başvuran Hastaların Uygunluk Düzeyinin Değerlendirilmesi. *Phnx Med Journal*, (4(3):133.
- Seçtim, H. (2019). Sağlıkta Dönüşüm Programı Üzerine Bir Değerlendirme. *Management and Political Sciences Review*, 1(1): 117-133.
- Şimşek, P., Günaydın, M., Gündüz A., (2019) Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetleri: Türkiye Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 8(1): 120- 127.
- Yaman, B., (2015). Hastanelerde Sunulan Acil Sağlık Hizmetlerinin Yönetim Ve Organizasyonu *Yüksek lisans tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Yaylacı, S., Öztürk, T., C., Yılmaz, S., Ç., (2013). Acil Servise Ambulansla Başvuran Hastaların Aciliyetinin Retrospektif Değerlendirilmesi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(2):66-67.
- Yenal S., (2016). Yaşlı Hastaların Acil Servis Kullanım Durumu Ve Ambulans Kullanım Belirleyicilerinin Saptanması. *Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Doktora tezi*, İzmir.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

BİLİM, TEKNOLOJİ VE TOPLUM ÇALIŞMALARI ÇERÇEVESİNDEN DİJİTAL SANAT

Mehmet KURTCEBE¹

¹ *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, mehmetkurtcebe@kmu.edu.tr,
Karaman / Türkiye*

Öz: Bilim, Teknoloji ve Toplum (Science, Technology and Society-STS) çalışmaları, çeşitli bilim dallarından bilimsel katkılarının yakın dönemde yoğunlaştığı bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Bilim, Teknoloji ve Toplum alanında son yıllarda kayda değer bir alan yazının oluştuğunu görmek mümkündür. Söz konusu alan yazının, bilim ve teknoloji ile alakalı gelişmelerin yoğun kullanımda olduğu çeşitli alanlardaki araştırmalarda yenilikçi bir yaklaşım geliştirmeyi mümkün kılmaktadır. Bilim ve teknolojiye yaklaşımda toplumsal boyutun vurgulanması, teknolojinin egemenliğini hissettirdiği günümüz toplumunda, bilimsel çalışmalarda daha etraflı bakış açılarına ulaşma potansiyeli taşımaktadır. Sanat teknolojideki gelişmelerden payına düşeni almaktadır. Dijital sanat, bilişim teknolojilerini sanatın üretiminde veya sunumunda kullanan bir sanat dalı olarak teknoloji ve sanat ilişkisini ön plana çıkarmaktadır. Bilim, teknoloji ve toplum alanındaki birikimden yararlanılması dijital sanata özgün bir bakış açısı geliştirilmesinin önünü açmaktadır. Bu çalışmada Bilim, Teknoloji ve Toplum alanındaki birikimden faydalanarak dijital sanata dair özgün bir bakış açısı geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bunu yaparken sanat tarihi, sanat sosyolojisi ve sanat felsefesine değinilerek disiplinler arası bir yaklaşım benimsenmektedir. Dijital sanatın teknolojik gelişmelerle olan bağı açıklanmaktadır. Dahası, teknolojinin egemenliğindeki alanlara dair geleneksel sanatsal bakış açılarının eleştirilerine değinilmektedir. Sanatın yeniliklere açık yapısı ve akademik sanat yaklaşımları arasındaki gerilimde dijital sanatın edindiği konum araştırılmaktadır. İnsan üretimine dayalı bir alan olan sanatın dijital teknolojilerle buluştuğunda ortaya çıkan çeşitli sanatsal problemler kadar sanatın ait olduğu kültürel üretim ortamında insan ve dijitalleşme ilişkisine odaklanılmaktadır. Dijital sanat görselleştirme biçimlerimizi, bakışı ve estetik yargılarımızla ilgili çeşitli kabullerimizi sorguya açmakta ve yenilikler getirmektedir. Söz konusu yenilikleri ortaya çıkaran kuramsal yaklaşımı Bilim, Teknoloji ve Toplum literatüründe bulmak mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Dijital Sanat, Bilim, Teknoloji ve Toplum, Sanat Sosyolojisi

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

DIGITAL ART WITHIN THE FRAMEWORK OF SCIENCE, TECHNOLOGY AND SOCIETY STUDIES

Mehmet KURTCEBE

*Karamanoğlu Mehmetbey University, Faculty of Letters, mehmetkurtcebe@kmu.edu.tr,
Karaman / TURKEY*

Abstract: Science, Technology and Society (STS) studies have emerged as a field where scientific contributions from various disciplines have recently intensified. It is possible to see that significant literature has emerged in the field of Science, Technology and Society in recent years. This literature makes it possible to develop an innovative approach to research in various fields where science and technology-related developments are in intensive use. Emphasizing the social dimension in the approach to science and technology has the potential to reach more comprehensive perspectives in scientific studies today where technology makes its dominance felt. Art takes its share from the developments in technology. Digital art, as a branch of art that uses information technologies in the production or presentation of art, brings the relationship between technology and art to the forefront. Utilizing the accumulated knowledge in the fields of science, technology and society paves the way for the development of a unique perspective on digital art. This study aims to develop an original perspective on digital art by utilizing knowledge in the field of Science, Technology and Society. In doing so, an interdisciplinary approach is adopted by referring to art history, art sociology and art philosophy. The link between digital art and technological developments is explained. Moreover, criticisms of traditional artistic perspectives on areas dominated by technology are addressed. The position of digital art in the tension between the openness of art to innovation and academic art approaches is explored. It focuses on the relationship between human and digitalization in the cultural production environment to which art belongs, as well as the various artistic problems that arise when art, a field based on human production, meets digital technologies. Digital art questions and innovates our visualization styles, gaze and various assumptions about our aesthetic judgments. The theoretical approach that reveals these innovations can be found in the literature on Science, Technology and Society.

Keywords: Digital Art, Science, Technology and Society, Sociology of Art

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

GİRİŞ

Sanat dönemlere özgü gelişmeleri yansıtmaları ile öne çıkan bir alandır. Sanatın çeşitli dinamikleri yansıtan özelliği, onun söz konusu dinamiklerden etkilendiği gerçeğini arka planda bırakabilmektedir. Oysa sanat ve dönemsel gelişmeler arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Sanatın insanlığın çok eski dönemlerine kadar uzanan kökleri bulunmaktadır. Dahası, sanat bir topluma ve kültüre özgü değildir. Dünya çapında eski ve yeni pek çok toplum tarafından üretilmiştir. Böylelikle toplumu ele alan pek çok kuramcının uğrağında yer alan bir alan olagelmıştır (Foster, 1989). İlk sanat eserleri bile benzer özellikleri taşımaktadır. Mağara resimlerinde toplumun uğraşlarını, doğayı, insanların etkilendiklerini resmederken, olanı aktarma arzusu ve estetik özellikler bir aradadır (Bahn, 1998). Bu yönüyle sanatın sabit ve değişmez ilkeler barındırmadığı aksine sanat tarihinin, sanatı çeşitli dönemsel dinamikleri ortaya koyan akımlar halinde ele aldığı dikkat çekmektedir. Ne var ki bu durum dahi değişmiş ve sanat daha küçük birimlerden oluşan uğraklar etrafında ele alınmaya başlamıştır (Alpers, 1977). Sanatın vuku bulduğu kültürel üretim ortamı değişirken, sanat ve sanata yaklaşım da değişmektedir. Aynı zamanda, sanat değişime katkıda bulunmaktadır. Değişimin özünde yer alan temel saiklerden biri teknolojidir. Teknolojinin etki alanında yer alan bir sanat anlayışı oluşmuştur. Sanat, kültürel üretimin başlıca alanlarından biri olarak teknoloji ile etkileşim içinde değişimde rol oynamaktadır. Teknolojiye dair etraflı bir yaklaşım Bilim, Teknoloji ve Toplum çalışmaları alanında geliştirilmiştir. Bahsi geçen yaklaşım içerisinde sanatın teknoloji ile etkileşimini sorgulamaya dair imkanlar mevcuttur.

Bilim, Teknoloji ve Toplum (Science, Technology and Society-STS) çalışmaları, sosyal boyuta vurgu ile bilim ve teknolojiye yaklaşmaktadır. Son yıllarda bilim ve teknoloji alanında etkisini hissettirmektedir. Nispeten yeni bir bilim ve teknoloji yaklaşımı geliştiren Bilim, Teknoloji ve Toplum çalışmaları, sosyokültürel gelişmeleri de konu edinmektedir. Bilim, Teknoloji ve Toplum çalışmaları bilim ve teknolojiye yeni bir bakış açısı getirirken bilimsel yaklaşımın kendisini sorgulamaktadır. Bilimi eleştirel bir tavırla yeniden ele almakta, sosyal boyutun etkisini öne çıkaran bir yaklaşım geliştirmektedir (Bijker, 1995). Sanat sosyal boyutla yakın ilişkisi sayesinde bilimsel yaklaşımdaki eleştirel tavrın parçası olmaya adaydır. Bilim, Teknoloji ve Toplum çalışmalarında eleştiri, bilimin kendiliğinden var olan ve diğer alanlara tahakküm kuran bir alan olmasındansa toplumsal alandaki değerlendirmelere ve yaklaşımlara tabi olan bir alan olmasıdır (Latour ve Weibel, 2005). Toplumsal durumu ortaya koyan kültürel iklimin yansımalarını sanatta takip etmek mümkündür.

Dijital sanatta, sanat, toplum ve teknoloji bir araya gelmektedir. Dijital sanat nispeten yeni bir kavramdır. Sanat dünyasında varlığı ve içeriği tartışmalara tabidir. Buna rağmen, pek çok sanatseverin ısrarla tercih ettiği bir sanat biçimidir. Pek çok yenilikçi alan gibi yerleşik kurumlarla bazı zıtlıklar içerecek ve çeşitli özgürlükleri öne çıkararak şekillenmektedir. Dijital sanat bir kavram olarak belirli aktivitelerin sonucunda ortaya çıkan sanatı tanımlaması neticesinde tekil bir alana işaret etmektedir. Dijital sanatlar gibi bir tabir kullanılsa da dijital sanat bilgisayar destekli dijitalleşmeyi kullanan sanattır. Bahsi geçen kullanımın pek çok değişik biçimi bulunmaktadır. Günümüzde dijitalleşmenin geldiği boyut düşünüldüğünde çeşitlilik artmaktadır. Dijital sanatın yaratılmasında ve dağıtılmasında basitçe dijital olmanın ötesine geçen çeşitli süreçler rol oynamaktadır. Dijitalleştirilen malzeme ve onun bilgisayar destekli süreçleri kadar sanatın seyircisine ulaşmasında dijitallik yer edinmektedir (Thomson-Jones ve Shelby, 2015). Dijital sanatın başlangıcı geçen yüzyılın ortasına tarihlenmektedir. Bilgisayara ulaşmanın zor olduğu günlerden günümüze, karmaşık süreçlerin arttığı ve uygulamaların çeşitlendiği dijital sanata dönüştüğü görülmektedir (Colson, 2007). Dijital

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

sanatın pek çok sanat dalında uygulaması olmasına rağmen görsel boyutu öncelikli olarak akla gelmektedir. Bu çalışmada da öncelikli olarak görsel yönüyle değerlendirilmektedir.

Sanat ve Teknoloji

Sanatın yeniliklere duyarlılığı yaratıcılığa dayanmasıyla bağlantılıdır. Bilim ve teknolojiye, benzer şekilde yaratıcılık öne çıkmaktadır. Nitekim söz konusu benzerlik uzun süredir bilimsel olarak incelenmiştir (Jaumotte, 1972; Kagan, 1994). Sanat ve bilimde yaratım, on dokuzuncu yüzyıl öncesinde birbirine daha yakın görülürken sonraki dönemde bilim ve sanatın somut nesnelerle ilişkisindeki farklılık vurgulanmıştır. Günümüzde benzerlikler tekrar öne çıkarılmaktadır. Bilim ve sanat ağırlıklı olarak somut malzemelerle çalışmasına rağmen sanatta tinselliğin yoğunluğu dikkat çekmektedir. Teknoloji, tinselliğin bilim ve sanat alanında ortak özellikler olduğunu açığa çıkarmaktadır (Kagan, 1994). Sanat, bilim ve teknoloji arasındaki bağlantılara dair bu öncü yaklaşımlar günümüzde daha karmaşık bir görünüm kazanmaktadır.

Bilim, Teknoloji ve Toplum çalışmaları, toplumsal dinamiklerle etkileşim halindeki sanat ortamına doğrudan veya dolaylı olarak temas etmektedir. Söz konusu temasın dijital sanatta yoğunlaştığını görmek mümkündür. Dijital sanat bilgisayar teknolojisinin egemenliğinde şekillenen bilgi toplumunda gelişmiştir. Dijitalleşmenin etkinliğini vurgulayan dijital sanat, bilgi teknolojilerinin yaratıcılık üzerinde de etkilerini ortaya çıkarmaktadır. Bello (2019) sanatın ve bilimin ortak hareket ettiği platformların artışta olduğunu belirtmektedir. Bilim ve teknolojiyi ele alırken sosyal boyuta odaklanan Bilim, Teknoloji ve Toplum çalışmaları kültür, toplum, ekonomi gibi çeşitli faktörleri ele alan disiplinler arası yaklaşımı sanata uygulayabilmektedir. Nitekim dijital sanat eseri bir teknoloji ürünü olsa da kültürle, toplumsal iklimle veya diğer faktörlerle beraber ele alındığında bütünlüğü içerisinde anlaşılabilir. Bilim, Teknoloji ve Toplum çalışmalarının teknoloji ürünlerini ve süreçlerini incelerken başvurduğu disiplinler arası bakış açısını dijital sanata yöneltmek isten bile değildir.

Sanatta önceden hakim olan, sanatçıyı önceleyen ve eserin ortaya konmasında ilhamı ve biricikliği vurgulayan bakış açısının yerini geçen yüzyılın ortasından beri etkinliğini artıran yeni yaklaşımlar almıştır. Postmodernizmin özelliklerine bağlı kalan yeni sanat yaklaşımı sanatçı kadar seyirci ve eserin kendisini anlamaya yönelmektedir ve eserin yaratım sürecini pek çok faktöre odaklanarak ele almaktadır. Dijital sanatta yaratım süreci ikinci yaklaşımın izlerini taşımaktadır. Dijital sanatın yaratım sürecinde sanatçı seyirci ile temas halinde üretim yapmakta, karşılıklı anlayışa imkan veren teknolojiye başvurmaktadır (Marcos ve d., 2009). Nitekim dijital sanat eserlerinin seyirciyi içine alacak şekilde düzenlenmiş olması ve teknolojik özellikleri sayesinde seyirci ile bir bağ kurması yaygın özellikleridir. Günümüzde sanattansa bilimin ve teknolojinin toplum nezdinde anlaşılır olmakta başarılı olduğu dikkat çekmektedir fakat bilimin tek bir düşünce biçimi çerçevesinde düşünmeye yatkın olduğunu ve sanatın biçimsiz, içten gelen ama yaratıcı ve hayata dokunan yönünü unutmamak gerekmektedir (Ede, 2012). İşte dijital sanat bu çerçevede düşünüldüğünde sanatın ve teknolojinin buluştuğu bir alana dönüşmektedir. Buna rağmen, dijital sanatla ilgili tespitler ve eleştiriler, söz konusu birliktelikle ilgili değişkenlikler gösteren görüşler içermektedir.

Dijital Sanat, Bilim ve Teknoloji

Bilim, Teknoloji ve Toplum çalışmaları toplumun ve kültürün rolünü bilim ve teknolojiyi incelerken öne çıkarması, bireylerin kültürle ve toplumla iletişimini yeniden değerlendirmeyi sağlamıştır. Söz konusu değerlendirme, dijital sanatın incelenmesi için de önem arz etmektedir. Pacey (2000) bilim ve teknolojiyi incelerken nesnelere ve yönelmek yerine bireysel deneyimlere ve hislere odaklanmanın önemine değinmektedir. İnsanların sıradan yaşamlarında bilim ve teknolojiyi içeren unsurlarla nasıl etkileşime girdiğine dair

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

kültürel öğeler egemen bilim ve teknoloji söyleminde yeterince yer bulmasa da göz ardı edilmemesi gereken bir yöndür. Dijital sanata dair incelemelerde sanatın vazgeçilmez unsurlarından biri olarak görülen bireysel deneyimin ve özgün yaratının dijital sanatta ne derece yer bulduğu tartışılmaktadır.

Sanata dair bakış açıları arasında sanat eserinin biricik, kendine has bir havası olması gerektiğini savunan görüş güçlü bir yere sahiptir fakat dijital sanata bunu uygulamak bilgi teknolojilerinin yaratım sürecindeki kullanımı nedeniyle güçtür. Dahası, sanat eserinin kopyaları olsa bile orijinalliğin bahsi geçen biriciklik ile belirlendiği sanat camiasında, dijitalleşmenin çoğaltmaya olan yatkınlığı bir başka soru işareti doğurmaktadır (Badry ve Lubis, 2017). Üretimin günümüzde anlık teknolojilerle yapılması bir başka kayda değer boyuttur. Sanat eserinin orijinalliği üretilmesi ve ardından kitlelere müzeye kabulü gibi ardıl süreçlere tabidir. Sanat neredeyse zamanın hızlı akışına bir karşı duruş taşıyarak günümüze gelmiştir (Gere, 2006). Oysa günümüzde sanat müzeden çıkmış, anlık teknolojilere başvurarak üretilir hale gelmiştir. Dijital sanatın ürünleri seyircisi ile dokunmaya anlık tepki vermek gibi yollarla anlık ilişki kurabilmektedir ve bu sanat eserinin seyirciye dair bir bakış geliştirmesini mümkün kılıp kılmadığı gibi tartışmaların önünü açmaktadır (Kelomees, 2019). Sanatın yaratımındaki biricikliğin dönüşümü ve sanatla etkileşimin bu derece farklı hale gelmesi sanatın anlamla ilişkisini gündeme getirmektedir. Sanatın nasıl anlam kazanacağı yeni unsurlara bağlıdır. Sanat eserinin bir nesne olarak incelenerek yorumlanmasındansa deneyimin öne çıktığı anlaşılmaktadır. Eserle eş zamanlı etkileşimin mümkün olması, yorumu da etkileşimle bağlantılı kılmaktadır (Simanowski, 2011). Etkileşim, Bilim, Teknoloji ve Toplum çalışmalarının odaklandığı başlıca konulardan biridir. Özellikle insan ve makine etkileşimi konusunda insani yönümüzü yüksek oranda makinelere yansıttığımız ve etkileşimimizde insani değerlere bağlı kaldığımız dikkat çekmektedir (Vertesi, 2015). Sanatın anlamlandırılmasında etkileşimimizin makine üzerinden insani yönlerimizle kurduğumuz yeni bir iletişim olduğunu düşünmek mümkündür ve bu durumda sanatla olan bağımız yeniden yorumlanmaktadır.

Sanatın ortaya çıkarılmasında her şeye rağmen insan ve teknolojinin varlığının bir arada yer alması, insan ve makinenin ortak yaratı süreçlerini konu edinen Bilim, Teknoloji ve Toplum çalışmaları çerçevesinden ele alınabilmektedir. İnsan ve makinelerin ortak yaratı süreçlerinde nasıl yer aldığı Bilim, Teknoloji ve Toplum çalışmalarının uzun süre gündeminde yer almıştır. Bu konuda insan, makine, süreçler gibi aktörlerin üretim aşamasında beraber hareketlerini konu edinen aktör ağ kuramı (actor-network theory) gibi kuramsal yaklaşımlar geliştirilmiştir. Latour (2005) geleneksel sanat anlayışındaki insanı öne çıkaran role ters düşecek biçimde, var olan her şeyin sosyal ve doğal etkileşimlerle ortaya çıktığını savunmaktadır. Bu durumda insan öncelikli bir konumda değildir. İnsan veya insan olmayan aktörler varlıkların biçimlenmesinde rol oynamaktadır. Bazı kuramcılar (Halsall, 2016) Latour'un kuramı ve dijital sanat pratiği arasında belirgin ilişkiler kurmaktadır. Latour'un kavramlarını dijital sanat üretimi sürecine uygulamaktadır. Dahası, Latour'un felsefi yaklaşımını benimseyerek sanat üretiminde aktör ağ kuramında olduğu gibi kültür ve doğa arasındaki ayrımın aşıldığını ve insan merkezli bakış açılarının terk edildiğini belirtmektedir.

SONUÇ

Bilim, Teknoloji ve Toplum çalışmaları alanındaki katkılar dijital sanatı anlamada ve dijital sanatı dair çeşitli görüşlerin tartışılmasında kayda değer katkılar sunmaktadır. Bu alandaki kavramlar dijital sanatı anlamada araçlara dönüşmektedir. Ayrıca sanatın üretim süreci, kitlelere ulaşması ve yorumlanması gibi konularda bilim ve teknolojiye dair bakış açısı mevcut sanat anlayışını geliştirme potansiyeli taşımaktadır. Dijital sanata getirilen eleştirileri

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

daha iyi anlamak ve söz konusu eleştirel tartışmaları genişletmek adına bilim ve teknoloji alanından katkılar öne çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alpers, S. (1977). Is Art History?. *Daedalus*, 106(3), 1-13.
- Badry, A.I., Lubis, A., Y. (2017). Digital art and its uniqueness without aura. Budianta, M., Budiman, M., Kusno, A., & Moriyama, M. (Eds.). *Cultural Dynamics in a Globalized World: Proceedings of the Asia-Pacific Research in Social Sciences and Humanities*, Depok, Indonesia, November 7-9, 2016: Topics in Arts and Humanities (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.1201/9781315225340>
- Bahn, P. G. (1998). Foreword. *The Cambridge Illustrated History of Prehistoric Art*. Cambridge: Cambridge University Press
- Bello, M. (2019). Field Experiences: Fundamental Science and Research in the Arts. In: Wuppuluri, S., Wu, D. (eds). *Art and Science. The Frontiers Collection*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-27577-8_13
- Bijker, W.,E. (1995). *Of Bicycles, Bakelites, and Bulbs: Toward a Theory of Sociotechnical Change*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Colson, R. (2007). *The Fundamentals of Digital Art*. Lausanne: AVA Publishing
- Ede, S. (2012). *Art and Science*. London : I.B. Tauris
- Foster, A. W. (1989). Introduction. *Art and Society: Readings in the Sociology of the Arts*. (ed. Foster, A. W., Blau, J. R.). Albany: State University of New York Press
- Gere, C. (2006). *Art, Time and Technology*. New York: Berg
- Halsall, F. (2016). Actor-Network Aesthetics: The Conceptual Rhymes of Bruno Latour and Contemporary Art. *New Literary History*, 47(2/3), 439–461. <http://www.jstor.org/stable/24772788>
- Jaumotte, A. (1972). Art, Science and Technology. *Leonardo*, 5(2), 165–168. <https://doi.org/10.2307/1572555>
- Kagan, M. (1994). Art, Science and Technology in the Past, Present and Future. *Leonardo*, 27(5), 409–411. <https://doi.org/10.2307/1576098>
- Kelomees, R. (2019): Reversing the spectator paradigm: symbiotic interaction and the ‘gaze’ of the artwork. *Digital Creativity*.
- Latour, B.(2005). *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford UP.
- Latour B, Weibel P (eds) (2005) *Making Things Public: Atmospheres of Democracy*. Cambridge, MA: MIT Press
- Marcos, A.F., Branco, P.S., Zagalo, N.T. (2009). The Creation Process in Digital Art. In: Furht, B. (eds) *Handbook of Multimedia for Digital Entertainment and Arts*. Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-0-387-89024-1_27
- Pacey, A. (2000). *The Culture of Technology*. Cambridge: MIT Press
- Simanowski, R. (2011). Digital Art and Meaning: Reading Kinetic Poetry, Text Machines, Mapping Art and Interactive Installations. Minnesota: University of Minnesota Press
- Thomson-Jones, K., Shelby M. (2015). The Philosophy of Digital Art. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/win2022/entries/digital-art/>>.
- Vertesi, J. (2015). *Seeing Like a Rover: How Robots, Teams, and Images Craft Knowledge of Mars*. Chicago, IL: University of Chicago Press

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMİNDE MODERNLEŞMENİN KADINLARIN YAŞAMINA ETKİLERİ: ALİ SAMİ AKÖZER FOTOĞRAFLARINDA KADINLAR

Mehmet KURTCEBE¹

¹ *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, mehmetkurtcebe@kmu.edu.tr,
Karaman / Türkiye*

Öz: Ali Sami Aközer (1866-1936) fotoğraf sanatında ustalaştığı dönemde, Türk modernleşmesinin öncü safhasına tanıklık etmiştir. Osmanlı Devleti'nin son döneminde, toplumsal değişimde ön saflarda yer alan seçkinlere yakınlığı ve kendi döneminde yeni bir teknolojinin icracısı olması yönleriyle dikkat çekmektedir. Modernleşmenin önde gelen boyutlarından birini kadınların yaşamında meydana gelen değişimler oluşturmuştur. Bunun nedeni, Osmanlı toplumunda kamusal alanda kısıtlı sayıda mekânda görünürlüğü olan kadınların daha çok görünürlük kazanmasıdır. Görünürlüğü artıran bir diğer faktör ise sanatta üretici ve içerik olarak kadınların daha çok temsil edilmesidir. Söz konusu temsillerin kayda değer bir bölümü ise yabancı sanatçılar tarafından, Batı'dan Doğu'ya bir bakışla ortaya konmuştur. Kadınların kamusal alanda yaşadığı değişim ön planda yer alırken özel alandaki değişim daha az yer bulmuştur. Özel alan gerçekçi imgelerden çok Batılı, erkek egemen bir bakışla sunulmuştur. Aközer'in fotoğraflarında, kadınların özel alanda yansıtılması ve Müslüman kadınların da yer bulması dikkat çekmektedir. Kadınların yaşamında meydana gelen değişimler, modernleşme ile aynı doğrultuda ilerlemiştir. Değişimin mahiyetini, Türk modernleşmesinin Batı'yı örnek alması nedeniyle Batılılaşma yönündeki pratikler ve değerler belirlemiştir. Bunların Aközer'in fotoğraflarında nasıl temsil edildiğini incelemek, modernleşme ile kadınların yaşamında meydana gelen değişimlerin bulunduğu boyutları gözler önüne sermektedir. Bu çalışmada, Aközer'in fotoğraflarındaki bahsi geçen boyutlar, görsel analiz yöntemiyle ortaya konmaktadır. Aközer'in dört adet eseri analize tabi tutulmaktadır. Dört eser seçilirken kadınların yaşamlarında, özel alanda meydana gelen değişimleri temsil eden imgelere odaklanılmıştır. Sonuçlar, Batılılaşmanın etkisini, eski ve yeni yönleri vurgulayan bir düzlemde yaşanan dönüşüm doğrultusunda açığa çıkarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Osmanlı Devleti, Toplumsal Değişme

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

THE EFFECTS OF MODERNIZATION ON WOMEN'S LIVES IN THE LAST PERIOD OF THE OTTOMAN STATE: WOMEN IN ALİ SAMİ AKÖZER PHOTOGRAPHS

Mehmet KURTCEBE

*Karamanoğlu Mehmetbey University, Faculty of Letters, mehmetkurtcebe@kmu.edu.tr,
Karaman / TURKEY*

Abstract: Ali Sami Aközer (1866-1936) witnessed the pioneering phase of Turkish modernization when he mastered the art of photography. In the last period of the Ottoman Empire, he is noteworthy for his proximity to the elites who were at the forefront of social change and for being a practitioner of new technology in his time. One of the leading dimensions of modernization was the changes in the lives of women. This is because women, who had limited visibility in the public sphere in Ottoman society, gained more visibility. Another factor that increased visibility was the increased representation of women as producers and objects of art. A significant portion of these representations were created by foreign artists, with a perspective from the West to the East. While the change women experienced in the public sphere was at the forefront, the change in the private sphere was less prominent. The private sphere is presented with a Western, male-dominated view rather than realistic images. In Aközer's photographs, it is noteworthy that women are reflected in the private sphere and Muslim women are also included. The changes in women's lives progressed in line with modernization. The nature of the change was determined by the practices and values in the direction of Westernization, as Turkish modernization took the West as an example. Examining how these are represented in Aközer's photographs reveals the dimensions where modernization and the changes in women's lives meet. In this study, the aforementioned dimensions in Aközer's photographs are revealed through visual analysis. Four of Aközer's works are subjected to analysis. The selection of the four works focuses on images that represent the changes in women's lives in the private sphere. The results reveal the impact of Westernization in line with the transformation experienced in a dimension that emphasizes old and new aspects.

Keywords: Modernization, Ottoman Empire, Social Change

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde modernleşme hareketlerinin Avrupa'dan daha geç cereyan ettiği kabul görmektedir. Modernleşmenin yeni değerlerin benimsenmesi ile bağlantısı olsa da Batı'ya karşı geliştirilen tepkilerle ilerlemiştir. Bunda Osmanlı Devleti'nin ilerlemesinin durması ve Batı'ya karşı geride kalma kaygısı rol oynamıştır. Mardin (1991) modernleşme ve batıcılığı aynı çizgide değerlendirmektedir. Batıcılık, güçlü döneminde Batı'dan önde sayılan Osmanlı Devleti'nin zayıflığına neden olarak Batı'nın üstünlüğünün kabul edilmesi ile gelişmiştir. On sekizinci yüzyıl başında, Batı'nın askeri üstünlüğünde cisimleşen üstün olan yönleri alma girişimlerine, siyasi çabalar eşlik etmiştir. Modernleşme yalnızca Batı yönlü değildir. Çeşitli fikir akımları ışığında gelişmiştir. 1839'daki Tanzimat'ı modernleşmenin başında görmek isten bile değildir. Yeni Osmanlılar hareketiyle başlayan aydınların öncülüğündeki toplumsal değişme, on dokuzuncu yüzyılda Jön Türkler hareketi ile devam etmiştir. Modernleşme iletişim ve ulaşımındaki gelişim ile değişimi sağlamıştır. Modernleşmenin Batıcı unsurlar içermesine tepkiler baş gösterse de Batıcılık Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar uzanacak şekilde dallanmıştır ve egemen bir görüş olmaya devam etmiştir.

Fotoğraf teknolojisinin gelişimi, modernleşme ile beraber artan iletişim ve ulaşım ile bağlantılıdır. Fotoğraf imgeleri olduğu gibi hızlı bir şekilde aktarması nedeniyle devrim yaratan bir teknolojidir. Fotoğraf bulunduğu dönemde yeni coğrafyaların hammaddeye ulaşma gibi nedenlerle keşfi nedeniyle artan merakı karşılamanın ve gazetecilik gibi etkileşimin artması sonucu modern dünyada yükselişe geçen iletişim araçlarının vazgeçilmez parçası olmuştur. Örneğin, fotoğrafın bulunuşundan hemen sonra Mısır'ı işgal eden Napolyon, yanında bilim adamları gibi uzmanlar ve fotoğrafçılar da götürmüştür. Fotoğrafın bilimsel bir icat olarak ortaya çıkışı 1839'a tarihlenmektedir. O dönemden beri fotoğrafın olanı aktardığı genel kabul görse de fotoğraf yalnızca olanı aktarmakla kalmayıp dünyamızı pek çok açıdan değiştirmiştir (Davenport, 1999). Fotoğraf Osmanlı Devleti'nde icadından hemen sonra tanıtılmıştır. İlk fotoğraflar Fransızlar tarafından getirilmiş ve uygulanmıştır. Daha sonra Türk fotoğrafçılar da fotoğrafı öğrenmiş ve uygulamıştır (Gözeller, 2021). Fotoğrafın gelişimi padişahların da gözünden kaçmamış ve fotoğrafın dünyayı değiştirme potansiyeli benimsenmiştir.

Ciddi bir fotoğraf arşivi oluşturan II. Abdülhamit (1842-1918) fotoğrafa önem vermiştir. Fotoğrafın yaygınlaşmasını sağlayan ilgi, modernleşmeyle benzer doğrultuda ilerleyerek seçkinlerden halka yayılmıştır. II. Abdülhamit döneminde Osmanlı Devleti topraklarında çekilen fotoğraflar Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık gibi ülkelere gönderilmiş, padişahın faaliyetleri, modernleşmenin çeşitli unsurlarını gözler önüne seren imgeler gibi yollarla gelişim sergilenmiştir. II. Abdülhamit fotoğrafı modernleşmeyi öne çıkaran ve Osmanlı devleti topraklarında modernleşmenin vazgeçilmez değeri olan ilerlemeyi sağlayan bir padişah olarak sunmada kullanmıştır (Gözeller, 2021). Fotoğrafın gelişimi gözler önüne sermesi sayesinde YII. Abdülhamit döneminde büyük bir koleksiyon halini alan Yıldız albümlerinde de görüldüğü gibi devletin çeşitli topraklarında ve toplumun çeşitli kademelerinde yer alan insanların yaşamları gözler önüne serilmiştir. Kadınlar bu albümlerde azımsanmayacak derecede yer bulmuştur ve modernleşme söyleminin odağında yer almıştır.

Ali Sami Aközer

Osmanlı Devleti'nde askeri okullar Batılılaşma anlamında Batı'dan alınan bilimsel ve teknolojik yeniliklerin öğrenilmesinde öncülük etmiştir. Fotoğraf da ders olarak askeri okullarda yer almaya başlamıştır. Sonrasında fotoğraf sanatını öğrenen asker fotoğrafçılar,

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

sanatın yaygınlaşmasında rol oynamıştır (Gözeller, 2021). Osmanlı Devleti'nde modernleşmede ordunun azımsanmayacak rolü olduğu bilinmektedir. Ordunun öncülüğünde gelişen alanlarda askeri okullarda eğitim almış ve Batı'dan gelen yenilikleri benimsemiş olanlar öne çıkmaktadır. İlerleme yolunda ideolojik donanımı da edinmiş olan asker mensuplarının seçkinlere yakınlığı da dikkat çekmektedir.

Ali Sami Aközer (1866-1936) orduda eğitim almış ve fotoğrafçılığı öğrenmiştir. Ali Sami Bey Rucçuk'ta dünyaya gelmiştir ve ailesi Üsküdar nüfusuna kaydolmuştur. Mühandishane-i Berri Hümayun'u bitirmiştir. Burada resim ve fotoğraf dallarında uzman olarak görev almıştır ve sarayda fotoğraf eğitimliği yapmıştır. Sarayda görev yaparken çeşitli resmi görevlerde yer almıştır. Saraydaki görevleri sırasında çektiği fotoğraflar devletin çeşitli coğrafyalarında gerçekleşmiştir. Ayrıca konu olarak ordunun resmedilmesinden resmi ziyaretlere kadar belirli bir çerçevede fotoğraflar çekmiştir (Çizgen, 1994). Ali Sami Aközer'in fotoğrafçılığında bir diğer dikkat çeken nokta ise saray çevresinden kişilerin, kendi ailesinin ve fotoğraf çekirtmek isteyen bazı kişilerin fotoğraflarını çekmiş olmasıdır. Aközer'in fotoğrafları arasında dönemin seçkinlerinin fotoğrafları dikkat çekmektedir. Söz konusu fotoğraflar arasında kamusal alanda çekilen fotoğraflar kadar özel alanı gösteren fotoğraflar bulunmaktadır.

Fotoğraf modernleşmenin dinamiklerinden etkilenmiştir. Fotoğrafın ortaya çıkması sıradan vatandaşların modernleşme neticesinde aristokrasinin konumunun sarsılması sonucu toplumda egemen sınıfları oluşturması sürecine denk gelmektedir. Orta sınıfın yükselmesi ile fotoğraf gibi mecralar sayesinde görünürlüğünün artması paralel gelişmelerdir. Önceleri aristokrasiye has olan imgesini yayma ve geleceğe taşıma fırsatı fotoğraf gibi hızlı görüntü üretme teknolojileri ile yaygınlaşmıştır. Örneğin İngiltere'de Viktorya dönemi fotoğraflarında seçkinler kadar sıradan insanların da fotoğraflarda yer bulduğu araştırmalara konu olmuştur (Hudgins, 2010). Böylelikle fotoğrafın modernleşme ile ilişkisinde portrenin özel bir konum edindiği görülmektedir. Nitekim bu araştırmada analiz edilen fotoğraflar portre türündedir.

Aile portresi fotoğrafçılığı yaygınlık kazanmış bir tür olsa da yirminci yüzyılın başında bile fotoğraf çekirtmek özel bir aktivite olarak kabul edilmiştir. Aile fotoğrafları evde veya stüdyoda çekilmiştir. Ardından gelen yıllarda belgesel fotoğrafçılığın bir türü olarak sokak fotoğrafçılığı da ilgi görmüştür (Boerdam ve Martinius, 1980). Ali Sami Aközer'in sanatını icra ettiği dönem stüdyo fotoğrafçılığının ve portrenin egemen olduğu bir dönemdir. Aközer kendi çağının diğer asker kökenli fotoğrafçılarıyla beraber orduyu veya sosyal yaşamı yansıtan belgesel nitelikli fotoğraflar çekmiş olsa da kayda değer sayıda portre türünde fotoğrafa imza atmıştır.

Portre türünün Avrupa'dan çıktıktan sonra yaygınlaşması ve Osmanlı Devleti'nde portre türünde fotoğraflar çekilmesi stüdyo fotoğrafçılığının gelişimine bağlı olmuştur. Stüdyo fotoğrafçılığı ise Avrupa kültürünün benimsenmesinde bir adımdır. Böylece fotoğraflarda yer alan kişilerin Batı'dan gelen kültürel unsurları benimsediğine dair işaretler vermektedir. Fotoğraflar da aslında kimlikle ilgili unsurları açığa çıkaran ve kişilerin benliğini ortaya koyan temsillerdir. Osmanlı Devleti son dönemi fotoğrafları bu yönüyle çeşitli araştırmalara konu olmuştur (Hartmann, 2018). Ali Sami Aközer fotoğraflarında imgelerde yer alan kişilerin kimlikleri ile ilgili fikir elde etmek mümkündür. Söz konusu fotoğraflarda Batı'dan gelen fotoğraf kültürünü benimsemek kadar yaşamlarında Batılılaşmanın izlerini ortaya koymaktadırlar. Fotoğraflarda Batılılaşmaya daha açık olan, Osmanlı toplumunu oluşturan azınlıklardan temsilciler bulmak mümkündür.

Kadınların fotoğrafla ilişkisine bakıldığında fotoğraf üretiminin erken dönemde daha çok erkek fotoğrafçıları tarafından gerçekleştirilmiştir. Günümüzde fotoğraf alanında erkeklerin daha çok üretim yaptığı anlaşılmaktadır. Oysa kadın fotoğrafçıların fotoğraf

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

retiminde katkıları göz ardı edilmektedir. Dahası, fotoğrafın yalnızca üretimi değil sunumu boyutunda kadınların oynadığı rol gözden kaçırılmamalıdır. On dokuzuncu yüzyıl aile portrelerinin, aile albümü şeklinde düzenlendiği ve saklandığı bilinmektedir. Bahsi geçen albümlerin düzenlenmesi ve sunumu, sosyal bir aktivite olarak albümlerin incelenmesi ve aile hatıralarının yaşıatılması gibi alanlarda kadınların öncülük ettiği dikkat çekmektedir. Dahası, albümler fiziksel nesneler olarak yalnızca görsel değil dokunsal duyulara hitap ettiğinden aile yeleri ve diğer kişılerle paylaşımda adeta sanat eseri gibi kadınların yorumlarını ve zevklerini içerecek şekilde düzenlenmiştir (Di Bello, 2007). Böylelikle erken dönem fotoğrafın kadınların üretiminde kısıtlı yer aldığı veya kadınları kısıtlı oranda konu edinen bir tür olduğu iddiası, kadınların yaşıamlarıyla temasının az olduğu yönünde anlaşılmamalıdır.

Osmanlı Devleti'ni içeren coğrafyalardaki erken dönem fotoğraf ele alındığında objektifin ardındaki kişinin kadın veya erkek olmasının öneminin azaldığı dikkat çekmektedir. Bunun nedeni, oryantalist bakış açısının ne çıkmasıdır. Garaham-Brown (1988) söz konusu bakış açısının Doğu tanımı içinde kalan coğrafyalardaki kadınların betimlenmesinde gerçeği yansıtmayan, ötekileştirmeye dayalı bir sunumun var olduğunu açıklamaktadır. Fotoğrafıların oryantalist düşünce tarzları fotoğrafları biçimlendirmiştir. Kalıp yargılar ve klişelere dayalı olan bu biçimlendirmede kadınlar cinsel arzuların nesnesi, Hıristiyanlıkla bağlantılı efsanelerin kahramanları veya Batılı olmayan değerlerin taşıyıcıları olarak sunulmuştur. Garaham-Brown'un kendisinin de gösterdiği gibi bu yaklaşımda söz konusu coğrafyalardaki milletlere mensup fotoğrafçılar tarafından kısmen kabul görmüş olsa dahi egemen bakış açısına karşı çıkan ve daha gerçekçi ifadeler de yerini almıştır. Aközer'in fotoğraflarında, harem gibi ortamlarda, Batılı erkeklik söyleminde gizliliği nedeniyle cinsel arzuların nesnesi olacak biçimde sunulan özel alandaki kadınlar, daha gerçekçi sunulmaktadır. Özel alanda temsil edilen kadınlar, yaşıamlarına bir ereve açacak semboller ve sosyal ilişkileri ile yer almaktadır.

BULGULAR

Bu kısımda, Ali Sami Aközer'in fotoğraflarından dört tanesinin görsel analiz yöntemiyle analiz edilmesi sonucu ortaya çıkan bulgular sunulmaktadır. Fotoğrafların seçiminde SALT Sanat Merkezi'nin Engin zendes'in hediye ettiği fotoğraflar koleksiyonundan oluşıan arşiv incelenmiştir. Araştırmmanın amacı doğrultusunda, kadınları özel alanda betimleyen, Ali Sami Aközer'e ait dört adet fotoğraf belirlenmiştir. Fotoğrafların görsel analizinde ilk etapta ne çıkan özellikler ve daha derin bir incelemeyle kadınların yaşıamları ile ilgili fikir veren detaylara odaklanılmıştır.

Ali Sami Aközer'in incelenen ilk fotoğrafı Ermeni veya Rum bir aileye aittir (SALT Araştırma). Osmanlı Devleti'nde Rum ve Ermeni ailelerin genellikle varlıklı oldukları bilinirdi. Onların Batılılaşma ile ilişkisi ise bazen toplumun aşırı Batılılaşma korkularını tetiklemiştir (Gökçek, 2010). Tanzimat'ın Batılılık kadar Osmanlı Devleti'ndeki azınlıklara çeşitli haklar tanınması söz konusu korkuyu tetiklemiştir.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Kaynak: SALT Araştırma

Fotoğrafta iki kadın poz vermektedir. Poz vermek, portre fotoğrafçılığının yaygınlaşması ile yerleşik bir hal almıştır. Bu dönemde Doğu’da kadın imgelerine fotoğrafta yer veren çeşitli fotoğrafçıların poz verme halinde değil adeta doğal yaşamın akışı içinde çekilmiş gibi izlenim uyandıran fotoğraflar çekmişlerdir. Sokak fotoğrafları gibi fotoğraflarda ise toplumda poz vermeye dair alışkanlığın oluşmadığı dikkat çekmektedir. Hareketler incelendiğinde kadınların zarafeti vurguladığı anlaşılmaktadır. Aralarındaki bağı vurgulayacak biçimde birbirlerine yakın durmakta ve temas etmektedirler.

Fotoğraftaki detaylar dönemin Batılı tarzını yansıtmaktadır. Fotoğrafta arkada bir fon oluşturulmuştur. Fonda neoklasik ve barok izlenimler barındıran detaylar mevcuttur. Mobilyalar benzer tarza sahiptir. Neoklasizm, barok ve rokoko gibi tasarım unsurları Batılılaşmanın sonucu olarak Osmanlı Devleti’nde yaygınlaşmıştır. Kadınların kıyafetlerinde Batı’da on dokuzuncu yüzyıl sonunda etkili olan Edward dönemi tarzı hakimdir. Bu dönemde şapkalar abartılı ve süslü detaylarla dolu olmaya devam etmiştir (Morton, 2020). Dönemin karakterini yansıtacak şekilde elbise giyilmektedir. Etekler bir önceki dönemin aksine yere değecek kadar uzun veya tarlatanlı değildir. Elbise üst kısmında boldur ve pileli kollara sahiptir. Saçlar yapılıdır.

İkinci fotoğraf aynı seri içerisinde çekilmiş bir başka fotoğraftır. Bu fotoğrafta ailenin daha genç bireyleri görülmektedir.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Kaynak: SALT Araştırma

Bu fotoğrafta da neoklasik ve barok detaylar içeren mobilyalar ve süslemeler bulunmaktadır. Saçların yine yapılı olduğu dikkat çekmektedir. Bu dönemde çocuklar genelde tek parça kıyafetler giymiştir (Morton, 2020). Tunik veya tek parça kumaştan dikilmiş elbiseler gibi olan bu kıyafetler, çocuklar büyüdükçe yetişkinlerin kıyafetlerini taklit etmektedir. Verilen pozda masumiyetin ve bağlılığın öne çıkarıldığı görülmektedir.

Üçüncü fotoğraf Ali Sami Aközer'in kendi ailesinden bir karedir. Eşinin fotoğrafında Aközer, arkada sade bir fon kullanmıştır. Ali Sami Aközer'in eşi Refia Hanım (SALT Araştırma) fotoğrafta kameraya bakmakta ve poz vermektedir. Fotoğraflarda yetişkinlerin daha ciddi duruşlar sergilerken çocukların gülümsediği görülmektedir.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Kaynak: SALT Araştırma

Bu fotoğrafta Refia Hanım dönemin özelliklerini sergileyen Batılı kıyafetler içerisinde. Fotoğrafta kilimin varlığı daha geleneksel bir görünüm katmaktadır. Sade bir sandalyeye yaslanan Refia Hanım, sandalyeyi poz vermekte bir araç olarak kullanmaktadır. Refia Hanım'ın küpeleri ve başındaki hafif süslü başlık da dönemin Batılı modasına uymaktadır. Refia Hanım'ın kıyafetlerinde geleneksel öğeler bulunmamaktadır.

Dördüncü fotoğraf ise yine Ali Sami Aközer'in aile üyeleri bulunmaktadır. Fotoğrafta Ali Sami Aközer'in kızları Fatine ve Muhlise, dedeleri Ali Şefik Mevlevi ile birlikte yer almaktadır.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Kaynak: SALT Araştırma

Fotoğrafta arkada düz bir fon bulunmaktadır. Fotoğraftakilerin hareketleri aile bağlarını vurgulamaktadır. Diğer fotoğrafların aksine tek parça çocuk kıyafetleri ile yanlarındaki dedeleri ile zıtlık oluşturmaktadır çünkü dedeleri geleneksel ve kısmen modern kıyafetler içerisinde. Dedenin fesi dikkat çekmektedir. Fes, Türkleri kalıp yargılarla anlatan resimlerde sıklıkla yer alsa da aslında Batı'dan gelen başlık olarak on dokuzuncu yüzyılda kullanılmaya başlamıştır. Aközer'in kızlarının fotoğrafta belirgin bir poz vermedikleri izlenimi olsa da fotoğraf için hazırlandıkları anlaşılmaktadır. Kızların ayakkabıları çarık ve yemeni gibi o dönem Anadolu'da yaygın olan çocuk ayakkabılarından değildir. Ali Sami Aközer'in kızlarının büyüdükçe çeşitli dönemlerde fotoğrafları bulunmaktadır. Söz konusu fotoğraflarda kızlarının dönemin Batılı giyim tarzına uygun biçimde giyindikleri dikkat çekmektedir. Bu fotoğrafta Batılılaşma ile beraber geleneksel unsurların Osmanlı toplumunun son döneminde iç içe yer aldığı dikkat çekmektedir.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

SONUÇ

Ali Sami Aközer Osmanlı Devleti'nin son döneminde modernleşmenin etkilerinin hissedildiği dönemde çektiği fotoğraflarla belge niteliğinde eserler ortaya koymuştur. Söz konusu eserlerde kadınların özel alanda çekilmiş fotoğraflarının yer alması, Osmanlı Devleti'nde kısıtlı belgenin yer aldığı özel alanda kadın yaşamıyla ilgili inceleme şansı sunmaktadır. Fotoğraflarda modernleşmenin Batılılaşma eksenindeki boyutu öne çıkmaktadır ve modernleşmenin kadınların yaşamındaki etkisini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Çizgen, E. (1994). Türkiye'de Fotoğraf. İstanbul: İletişim
- Davenport, A. (1999). TheHistory of Photography. Alberque: University of New Mexico Press
- Di Bello, P. (2007). Women's Albums and Photography in Victorian England: Ladies, Mothers and Flirts. New York: Routledge
- Graham-Brown, S. (1988). Images of Women: The Portrayal of Women in Photography of the Middle East, 1860-1950. Quartet
- Gökçek, F. (2010). Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Yerli Gayrimüslimlerin Alafrangalığı Meselesi. Yeni Türk Edebiyatı Dergisi, 1, 59-68.
- Gözeller, A. (2021). Osmanlı'da Fotoğrafçılığın Gelişimi ve Yıldız Sarayı Fotoğraf Albümleri Koleksiyonu. Millî Saraylar, 21, 100-117
- Hartmann, E. (2018). FamilyPortraits: Visual Sourcesfor a SocialHistory of theLateOttomanEmpire. Ways of Knowing Muslim Cultures and Societies. Brill
- Hudgins, N. (2010). A HistoricalApproach to FamilyPhotography: Class andIndividualityin Manchester andLille, 1850-1914. *Journal of SocialHistory*, 43(3), 559–586. <http://www.jstor.org/stable/20685425>
- Mardin, Ş. Türk Modernleşmesi. İstanbul: Ayrıntı
- Morton, S. J. (2020, Temmuz 17). 1900s Fashion: Clothing Styles in the Edwardian Era. FamilySearch. <https://www.familysearch.org/en/blog/1900s-fashion-edwardian-era>

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

A RESEARCH ON THE ORGANIZATIONAL STRUCTURE AND HIERARCHY OF HOTEL BUSINESSES

Elvira ABDRAZAKOVA¹, Ümit SORMAZ², Dinara İSAKOVA³

*¹Кыргызско-Турецкий Университет Манас, Факультет туризма,
1807.01038@manas.edu.kg, Бишкек / Кыргызстан*

*² Университет Некметтина Эрбакана, Факультет туризма,
usormaz@erbakan.edu.tr, Конья / Турция*

*Кыргызско-Турецкий Университет Манас, Факультет туризма,
umit.sormaz@manas.edu.kg, Бишкек / Кыргызстан*

*³Кыргызско-Турецкий Университет Манас, Факультет туризма,
dinara.isakova@manas.edu.kg, Бишкек / Кыргызстан*

Abstract: This study was conducted to explore the organizational structure and hierarchy of hotel businesses and to gain a comprehensive understanding of how these businesses are structured and operated. A good organizational structure and well-chosen personnel make a great contribution to the success of the business, and this is also true for the tourism sector. After all, the structure of the hotel greatly influences many of the indicators of the business. The purpose of this research is to investigate and analyze the organizational structure and hierarchy of hotel businesses, including the roles and responsibilities of employees at various levels. The research was carried out using qualitative and quantitative data collection methods. Within the scope of the study, a questionnaire was applied among the HR-managers of 3, 4 and 5 star hotels in Bishkek. The demographic information of the survey, the information of the businesses they represent, the information about the organization of the businesses, the information about the hierarchical structure were questioned. The findings show that the most common organizational structure in hotel businesses in Bishkek is the classical (hierarchy) organizational structure. One of the main problems in the organizational structure of hotel businesses is the lack of interaction between departments. Also important problems relate to insufficient staffing in key positions and insufficient clarity in the distribution of responsibilities among employees. As a result of this work, before choosing a particular organizational structure model, one should analyze the needs and characteristics of a particular enterprise, pay attention to the development of all departments and positions, and try to maximize the efficiency of the team, in which each employee performs his duties and functions at a high level, and personnel qualifications and improve service quality.

Keywords: Tourism, Hotel Management, Organizational Structure, Hierarchy, Bishkek.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

ИССЛЕДОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ СТРУКТУРЫ И ИЕРАРХИИ ГОСТИНИЧНОГО БИЗНЕСА

ВВЕДЕНИЕ

В настоящее время наше общество претерпевает неизбежные изменения во многих областях, и сфера туризма также подвержена этим изменениям. Сегодня, когда мы должны соответствовать всем нормам и правилам нашего времени, заинтересованным сторонам туристического сектора приходится более тщательно изучать организационные структуры проектов, осваивать новые направления науки, менеджмента и организации труда.

Сочетание грамотно подобранного руководства и сотрудников вносит большой вклад в успех проекта, и это также относится к сфере туризма. Ведь структура гостиничного бизнеса в значительной степени влияет на большинство показателей деятельности предприятия. Для того чтобы быстро и бесперебойно обслуживать клиентов, предприятие должно иметь слаженный механизм работы. Крупные, средние и малые предприятия также должны иметь хорошую организацию, стройную структуру и правильную иерархию, но для успешной работы каждая структура должна быть разной.

При организации структуры гостиничного бизнеса необходим творческий и рациональный подход к обслуживанию гостей. Основной задачей любого бизнеса является удовлетворение запросов потребителя. Поэтому абсолютно любой гостиничный бизнес представляет собой систему или совокупность взаимосвязанных элементов, которые действуют как единое целое при реализации своей главной цели.

Для эффективного управления гостиничным бизнесом необходимо, чтобы все решения, направленные на удовлетворение потребностей клиентов, основывались на строго зафиксированной иерархии управления. Организационная структура учреждения индустрии гостиничных услуг характеризуется набором рабочих мест, должностей, органов управления и производственных подразделений, а также формами взаимоотношений между ними, обеспечивающими достижение стратегических целей гостиницы.

Цель данного исследования - изучить организационную структуру и иерархию гостиничных предприятий, работающих в городе Бишкек, и получить полное представление о том, как эти предприятия структурированы и управляются. В рамках данного исследования предполагается внести вклад в область управления гостеприимством путем выявления лучших практик и потенциальных областей для улучшения организационной структуры гостиничных предприятий.

Обзор литературы

Организация и понятие организации

Под организацией понимается группа людей, объединившихся для достижения общих целей, которых они не могут достичь самостоятельно. Организации существуют уже давно как ценный инструмент, позволяющий индивидуумам более эффективно и результативно достигать своих целей (Baransel, 1979).

Термин "организация", который буквально означает "расположение" или "учреждение, институт, организация" (TDK, 2023), можно определить как

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

"организация, группа людей, которые работают совместно и синхронно для достижения конкретной цели и объединяются общими идеями и ресурсами". По сути, организация - это группа людей, которые объединяют свои таланты и ресурсы для достижения общей цели (Üçok, 2000). Слово "организация" означает "объединение учреждений или отдельных лиц, объединившихся для достижения общей цели или работы; формирование, организация" или "совокупность подразделений организации" (TDK, 2023).

Слово "организация" происходит от латинского слова "organum" или "organon", что означает инструмент или орудие. В переводе с турецкого слово "орган" означает часть целого, которая работает вместе для достижения общей цели в гармонии с другими частями (Ülgen, 1993; Morgan, 1998). Таким образом, организации образуются, когда люди, обладающие различными знаниями и навыками, объединяются для удовлетворения потребностей людей и достижения общих целей (Jones, 2004). Таким образом, можно сказать, что организации - это инструменты, созданные для достижения определенных целей. Хорошо продуманная организационная структура очень важна для того, чтобы организация успешно достигала своих целей (Ülgen, 1993; Morgan, 1998).

В узком смысле термин "организация" означает определение основных задач, необходимых для достижения конкретной цели, и последующее разделение этих задач на группы, которые могут быть распределены между отдельными лицами. Этот процесс включает в себя формирование групп, распределение ролей и обязанностей каждого члена группы, направленных на достижение конкретной цели. По сути, основное внимание уделяется разбиению сложных задач на управляемые блоки и их структурированному распределению между людьми (Alpugan и другие, 1997). С этой точки зрения организация может быть определена как структура, включающая как структурированную систему, так и четко определенный процесс, способствующий распределению задач между членами группы. Система определяет взаимоотношения между членами группы и распределяет обязанности, а процесс координирует деятельность членов группы по достижению общих целей. По сути, организация выступает в качестве плана, определяющего структуру, взаимоотношения и процессы, необходимые для достижения общей цели (Morgan, 1998).

Организация и организационная структура

Структура, в самом простом виде, означает характер связей и взаимодействий между различными компонентами или элементами организации. Иными словами, она означает, как структурированы и взаимосвязаны различные части организации. Деконструкция предполагает расчленение организации на составные части и анализ отношений и связей между ними. Таким образом, становится возможным выявить базовые предположения и динамику власти, определяющие структуру и функционирование организации. В конечном итоге деконструкция позволяет глубже понять организацию и может служить инструментом для выявления областей, требующих улучшения и изменения (Kast & Rosenzweig, 1970).

В общем случае под структурой понимается способ, с помощью которого различные компоненты системы взаимосвязаны и организованы для выполнения определенных функций. В контексте организации под структурой понимается расположение различных органов или частей предприятия и существующие между ними отношения. По сути, структура организации призвана создать целостную систему, которая регулирует отношения между различными элементами. Благодаря

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

этому организация может эффективно координировать свою деятельность для достижения поставленных целей (Ülgen, 1993).

Понятие организационной структуры включает в себя три основных элемента (Daft, 2007);

а) Во-первых, это формальные отношения и иерархические уровни внутри организации, а также сферы контроля менеджеров.

б) Во-вторых, она включает в себя группировку всех организационных подразделений и отдельных сотрудников в этих подразделениях.

в) В-третьих, она предполагает создание системы, способствующей объединению усилий, эффективной координации и коммуникации между различными подразделениями. По сути, организационная структура представляет собой основу для организации различных компонентов организации и облегчения их взаимодействия для достижения ее целей.

Организационные структуры обеспечивают основу для достижения целей: По мнению Роббинса и Джаджа (Robbins & Judge, 2019), организационные структуры помогают ставить четкие цели и разрабатывать планы по их достижению. Эффективные организационные структуры способствуют подотчетности и ответственности. Хорошо продуманные организационные структуры проясняют роли и обязанности и создают основу для привлечения людей к ответственности за свои действия (Daft, 2018).

2.3. Организационная структура в гостиничном бизнесе

Понятие "организация гостиничного бизнеса" включает в себя процесс организации, планирования и контроля деятельности гостиницы для достижения поставленных целей. Эффективная организация гостиничного бизнеса требует комплексного подхода, охватывающего все аспекты деятельности гостиницы, включая персонал, управление финансами, маркетинг и продажи, а также удовлетворение потребностей гостей. Она также требует эффективной коммуникации и координации между подразделениями, а также четкой иерархии ролей и обязанностей. Успешная организация гостиничного бизнеса включает в себя множество ключевых факторов, в том числе эффективные коммуникации, лидерство и обучение персонала. Для достижения долгосрочного успеха важно поддерживать позитивную корпоративную культуру и развивать у сотрудников чувство коллективизма (Bardi, 1998). В целом эффективная организация работы гостиницы требует комплексного подхода, охватывающего все аспекты ее деятельности. Приоритеты эффективного руководства, финансового менеджмента, маркетинга и продаж, а также удовлетворенности гостей позволяют отелю достигать поставленных целей и сохранять конкурентные преимущества в отрасли. Организационная структура гостиницы также требует четкой и хорошо проработанной иерархии ролей и обязанностей, а также эффективной коммуникации и координации между подразделениями (Walker, 2021).

Наиболее распространенной организационной структурой в гостиницах является иерархическая структура, при которой каждый отдел возглавляет менеджер или директор, подчиняющийся старшему менеджеру. В этой структуре старшим менеджером обычно является генеральный менеджер, который отвечает за общее функционирование гостиницы.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

К другим отделам, входящим в организационную структуру гостиниц, относятся

- Отдел номерного фонда (ресепшн, хаускипинг)
- Отдел питания и напитков
- Отдел продаж и маркетинга
- Бухгалтерия и финансы
- Отдел кадров (HR)

Эффективная организация и планирование имеют решающее значение для достижения целей бизнеса и зависят от четкого определения ролей и обязанностей руководителей и сотрудников. Для обеспечения бесперебойной работы и соответствия политике предприятия необходимы функции координации и контроля. Это предполагает создание логической цепочки коммуникаций, соответствующей внутреннему функционированию отеля (Eraslan, 2009).

МАТЕРИАЛ И МЕТОД

Цель и модель исследования

Целью исследования является определение организационной структуры и иерархии гостиничных предприятий, функционирующих в г. Бишкеке (Кыргызстан), а также определение метода структурирования и функционирования гостиничных предприятий.

Исследование планируется провести по шести основным разделам. К ним относятся;

- * Первая часть; введение, предмет, понимание важности.
- * Вторая часть; обзор литературы
- * Третья часть; проведение анкетного исследования организационной структуры гостиничных предприятий г. Бишкека (Кыргызстан)
- * Четвертая часть; оценка данных, полученных в результате исследования
- * Пятая часть; сравнение данных, полученных в рамках исследования, с данными предыдущих аналогичных исследований
- * Шестая часть включает рекомендации, разработанные для гостиничных предприятий после сопоставления данных, полученных в результате исследования.

Контингент и выборка исследования

Популяция исследования состоит из гостиничных предприятий, работающих в центре города Бишкек (Кыргызстан). Поскольку город Бишкек имеет обширную географию и охватить все предприятия достаточно сложно, выборка исследования была определена как гостиничные предприятия категории 3, 4 и 5 звезд, отобранные методом случайной выборки среди гостиничных предприятий, расположенных в центре города Бишкек (Кыргызстан).

В рамках исследования были охвачены все гостиничные предприятия категории 3, 4 и 5 звезд (n: 65), расположенные в центре города Бишкек (Кыргызстан), но 27 из них добровольно согласились принять участие в исследовании.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Метод, инструмент и продолжительность сбора данных

В исследовании использовался метод анкетирования - один из количественных методов сбора данных. Вопросы, составляющие анкету, были подготовлены на основе вопросов, использовавшихся в предыдущих исследованиях (Madenci, 2020).

Анкета состоит из трех разделов:

* Первая часть; информация об организационной структуре предприятий, вопросы об иерархической структуре (6 вопросов) (Cronbach Alpha: 0,714)

* Вторая часть; вопросы об информации о представляемых ими гостиничных предприятиях (11 вопросов) (Cronbach Alpha: 0.862)

* Третья часть; вопросы о демографической, образовательной и профессиональной информации (7 вопросов) (Cronbach Alpha: 0.625)

включена.

Анкеты заполнялись исследователями лично в ходе интервью в период с февраля 2023 г. по апрель 2023 г. с сотрудниками отделов кадров (HR) гостиничных предприятий, добровольно согласившихся принять участие в исследовании.

Оценка данных

Данные, полученные в рамках исследования, были оценены и интерпретированы в программе статистического пакета.

ВЫВОДЫ

Всего в исследовании приняли участие 27 HR-менеджеров. 66.7% участников были женщинами и 33.3% - мужчинами. При анализе демографических данных участников было установлено, что 74.1% из них находились в возрасте 24-40 лет, а 66.7% имели высшее образование (табл. 1).

Таблица 1. Демографическая информация об участниках исследования

		N	%
Пол	Женщины	18	66.7
	Мужчина	9	33.3
Возраст	23 года и моложе	7	25.9
	24-40	20	74.1
Образование	Среднее	1	3.7
	Колледж/Бакалавр	8	29.6
	Высшее	18	66.7

При анализе профессиональной информации участников 15 из них получили профессиональное образование в области туризма (55.6%), а 2 участника - профессиональные курсы (7.4%). Остальные 10 участников не имели никакого образования в области туризма (37.0%). Что касается продолжительности работы в сфере туризма, то 13 участников имеют стаж работы от 1 до 4 лет (48.1%) и 12 участников - от 5 до 12 лет (44.4%). Кроме того, 1 участник имеет стаж работы 13-15 лет (3.7%) и 1 участник работает в туризме более 15 лет (3.7%) (табл. 2).

Из таблицы видно, что большинство участников работают в своих нынешних организациях от 1 до 4 лет (85.2%) и только 4 участника - от 5 до 12 лет (14.8%).

При этом 25 участников работают на занимаемой должности от 1 до 4 лет (92.6%) и 2 участника - от 5 до 12 лет (7.4%) (табл. 2).

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Таблица 2. Профессиональная информация об участниках

		n	%
Образование, полученное в области туризма	Отсутствие образования	10	37.0
	Профессиональные курсы	2	7.4
	Профессиональное обучение	15	55.6
Продолжительность работы в отрасли	1-4 лет	13	48.1
	5-12 лет	12	44.4
	13-15 лет	1	3.7
	Более 15	1	3.7
Продолжительность работы на предприятии	1-4 лет	23	85.2
	5-12 лет	4	14.8
Продолжительность работы на текущей должности	1-4 лет	25	92.6
	5-12 лет	2	7.4

При анализе информации о гостиничных предприятиях было установлено, что 15 участников относятся к четырехзвездочным гостиницам (55.6%), 8 участников - к трехзвездочным (29.6%) и 4 участника - к пятизвездочным (14.8%) (табл. 3).

Было установлено, что 4 предприятия относятся к международным цепочкам (14.8%), 2 - к национальным (7.4%) и 21 - к независимым гостиничным предприятиям (77.8%) (табл. 3).

Видно, что 15 гостиничных предприятий-участников не имеют филиалов (55.6%), 7 гостиничных предприятий имеют 1-3 филиала (25.9%), 1 гостиничное предприятие имеет 4-9 филиалов (3.7%) и 4 гостиничных предприятия имеют более 20 филиалов (14.8%). Выяснилось, что большинство гостиниц (n: 16) открыты 1-9 лет (59.3%), 5 - 10-14 лет (18.5%), 2 - 15-19 лет (7.4%) и 4 - 20 лет и более (14.8%) (табл. 3).

Среди гостиниц-участниц было 2 малых гостиницы (7.4%), в которых количество сотрудников не превышало 10 человек. Большинство гостиниц (n:15) имели численность персонала 10-49 человек (55.6%), 4 гостиницы - 50-99 человек (14.8%) и 6 крупных гостиниц - 100-149 человек (22.2%) (табл. 3).

Таблица 3. Информация о гостиничных организациях, участвовавших в исследовании

		n	%
Класс гостиничных учреждений	3-звездочная гостиница	8	29.6
	4-звездочная гостиница	15	55.6
	5-звездочная гостиница	4	14.8
Структура собственности заведений	Принадлежность к международной сети	4	14.8
	Аффилированные национальной сетью	2	7.4
	Независимые	21	77.8
Количество филиалов, входящих в состав предприятий	Нет филиалов	15	55.6
	1-3 филиала	7	25.9
	4-9 филиалов	1	3.7
	Более 20 филиалов	4	14.8

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Стаж работы на предприятиях	1-9	16	59.3
	10-14	5	18.5
	15-19	2	7.4
	Более 20 лет	4	14.8
Количество сотрудников, работающих на предприятиях	Менее 10 человек	2	7.4
	10-49	15	55.6
	50-99	4	14.8
	100-149	6	22.2

Согласно этой информации (табл. 4), большинство респондентов предпочитают "Иерархическую (классическую) структуру" (81.5%). Согласно полученным результатам, видно, что сетевая и матричная организационные структуры не пользуются популярностью в гостиничном бизнесе Бишкека. Однако 21 предприятие (77.8%) готово участвовать в процессе внесения изменений в организационную структуру и иерархию гостиничных предприятий, 3 (11.1%) готовы поддерживать изменения, но не готовы активно участвовать, и 3 (11.1%) сомневаются. Важно отметить, что гостиниц, категорически отказавшихся участвовать в процессе внедрения изменений, не оказалось (табл. 4).

Таблица 4. Информация об организационных структурах гостиничных предприятий, участвовавших в исследовании

		n	%
Предпочтение организационных структур в гостиничном бизнесе	Иерархическая структура (классическая)	22	81.5
	Сетевая структура	4	14.8
	Матричная структура	1	3.7
Готовность участвовать в процессе внесения изменений в организационную структуру и иерархию гостиничного бизнеса	Да, я готов активно участвовать и вносить вклад в улучшение функционирования бизнеса	21	77.8
	Да, я готов поддерживать изменения, но не готов активно участвовать.	3	11.1
	Не знаю/затрудняюсь ответить	3	11.1

Как следует из рис. 4, при выборе наиболее важных должностей в иерархии гостеприимства 8 респондентов отметили все должности. Также был добавлен комментарий "В этой сфере важны все должности, так как каждый выполняет ту функцию, за которую отвечает, поэтому легче координировать весь рабочий процесс". Другие отметили различные варианты ответов.

В результате наиболее важной должностью в иерархии гостиничного бизнеса является генеральный менеджер (59.3%). За ним с отрывом в один голос следует руководитель службы сервиса (55.6%). В список также вошли директор по развитию бизнеса (51.9%), начальник отдела кадров (48.1%), менеджер по продажам (44.4%), менеджер по маркетингу (40.7%) и начальник бухгалтерии (25.9%).

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

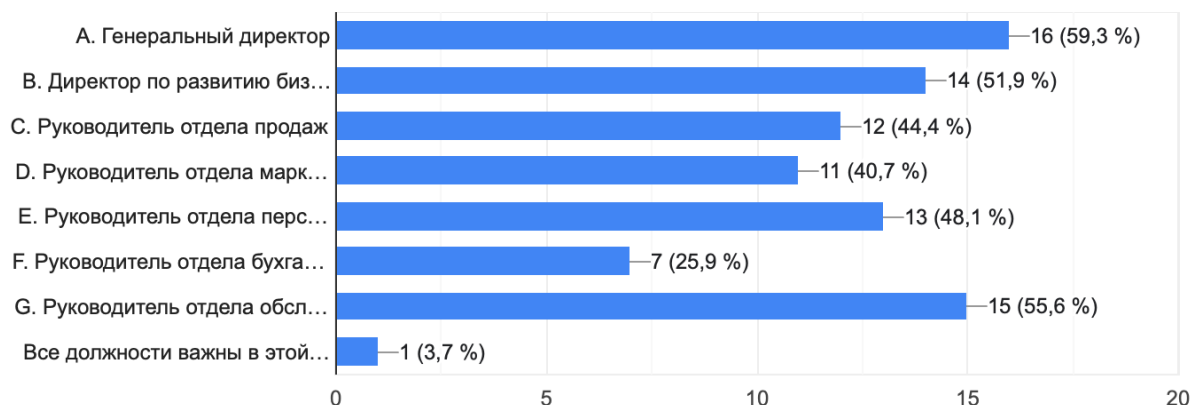

Рисунок 4. Наиболее важные позиции в иерархии гостеприимства по мнению участников

Как следует из рисунка 5, при выявлении проблем в организационной структуре гостиничного бизнеса большинство респондентов указали на недостаточное количество сотрудников на ключевых должностях (48.1%) и недостаточное взаимодействие между подразделениями (40.7%). Также, согласно полученным результатам, были выбраны "недостаточная четкость" в распределении обязанностей между сотрудниками (26.9%), "нечеткость" в принятии решений (14.8%), и, наконец, один предправления гостиницы заявил, что не видит никаких проблем (3.7%).

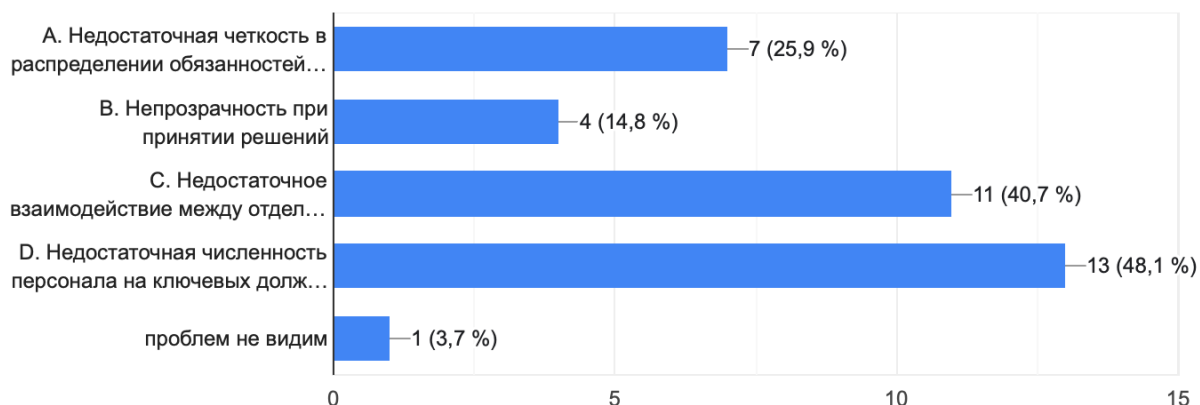

Рисунок 5. Проблемы в организационной структуре гостиничного бизнеса по мнению участников

На рисунке 6 представлены предложения по изменению организационной структуры и иерархии гостиничных предприятий с целью повышения качества гостеприимства и эффективности работы. По его мнению, одним из лучших решений является повышение уровня подготовки персонала (77.8%), однако не стоит пренебрегать и другими изменениями.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

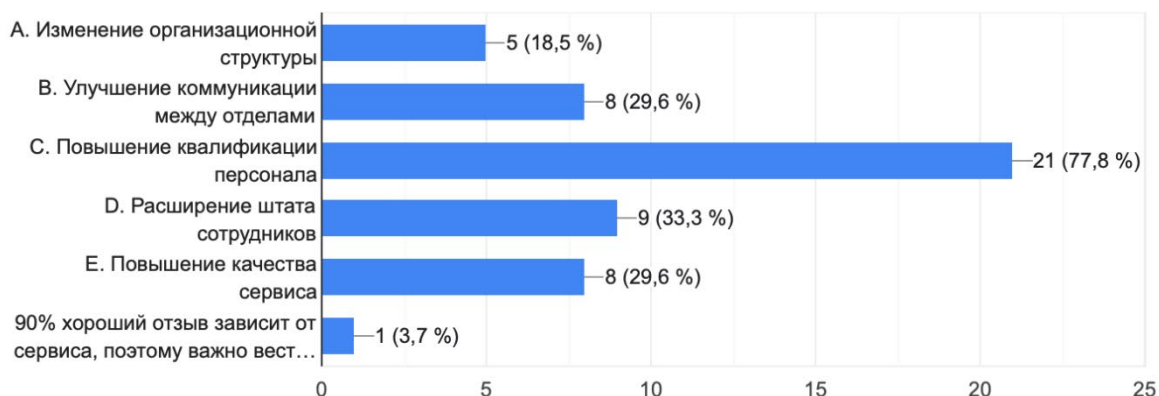

Рисунок 6. Советы респондентов по изменению структуры организации гостиничного бизнеса для повышения качества и эффективности гостеприимства.

На рисунке 7 представлены факторы, которые, по мнению респондентов, могут повлиять на успех внедрения изменений в организационную структуру и иерархию гостиничного бизнеса. Согласно результатам опроса, 74.1% успеха зависит от грамотного планирования и реализации изменений, 55.6% - от учета мнений и предложений сотрудников, 40.7% - от поддержки корпоративного руководства и 37.0% - от адекватной оценки потенциальных выгод и рисков. В разделе "Прочее" в качестве факторов, влияющих на успех, были названы также отзыв гостей и рассмотрение жалоб.

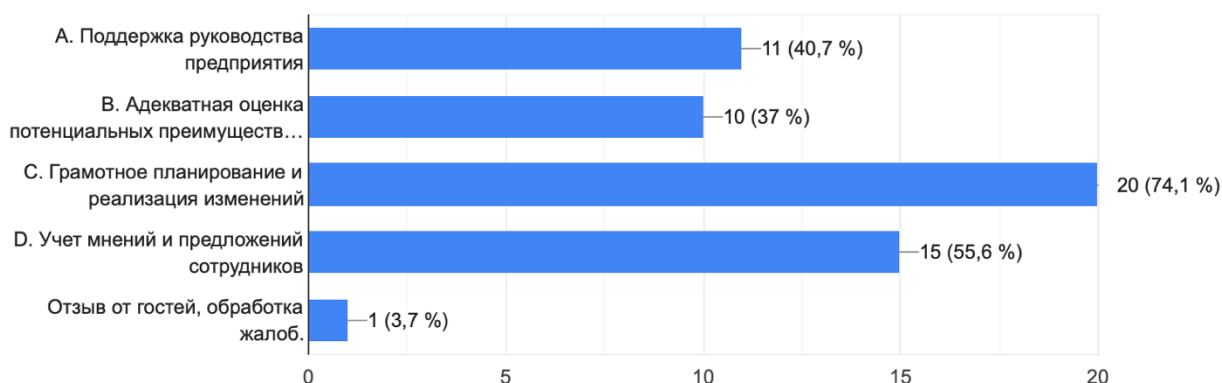

Рисунок 7. Факторы, влияющие на успешность внедрения изменений в организационной структуре и иерархии гостиничного бизнеса по мнению респондентов.

Обсуждение, заключение и рекомендации

Сегодня предприятиям стало сложнее выживать по сравнению с прошлым, а трудовой потенциал предприятий стал более значимым по сравнению с прошлыми годами. Предприятиям необходимо наилучшим образом управлять своим кадровым потенциалом и не допускать возникновения у сотрудников проблем, связанных с организацией. В данном случае ключевой переменной является культура, сложившаяся в организации. Факт, что культура предприятия влияет на поведение сотрудников. В этом отношении организационная культура влияет как на организационную структуру, так и на поведение менеджеров и сотрудников (Acaray & Akturan, 2015).

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Результаты исследования показывают, что наиболее распространенной организационной структурой в гостиничных предприятиях г. Бишкека является классическая (иерархическая) организационная структура (81.5%). Это может быть связано с тем, что данная структура обеспечивает четкую иерархию, конкретные роли и обязанности для каждого уровня управления, упрощает процесс принятия решений и повышает эффективность работы. В предыдущих работах некоторые исследователи отмечали, что использование горизонтальных (матричных) структур может повысить гибкость и адаптивность гостиничных организаций и способствовать снижению затрат на управление (Kusluvan и другие, 2010). Однако большинство гостиничных предприятий, участвовавших в исследовании, положительно относятся к изменениям в организационной структуре.

В целом выбор организационной структуры зависит от многих факторов, таких как размер предприятия, его специфика, стратегия развития и т.д. Успех реализации изменений в организационной структуре и иерархии гостиничных предприятий зависит от различных факторов. Наиболее важными из них являются поддержка руководства предприятия, адекватная оценка потенциальных выгод и рисков, грамотное планирование и реализация изменений, учет мнений и предложений сотрудников. На предприятиях, уделяющих внимание этому вопросу, будет повышаться и уровень удовлетворенности сотрудников. Согласно модели, разработанной Денисоном, одним из критериев оценки эффективности деятельности организации является удовлетворенность сотрудников и такие показатели, как общая эффективность организации (Kokina & Ostrovska, 2013). Важнейшим фактором, обеспечивающим это, является организационное доверие и удовлетворенность сотрудников.

Согласно полученным результатам, одной из основных проблем в организационной структуре гостиничного бизнеса является отсутствие взаимодействия между подразделениями (40.7%). Также важными являются проблемы, связанные с недостаточным количеством персонала на ключевых должностях (48.1%) и недостаточно четким распределением обязанностей между сотрудниками. Для повышения качества гостеприимства и эффективности работы в первую очередь рекомендуется повысить квалификацию персонала, улучшить коммуникацию между отделами и повысить качество обслуживания.

Что касается иерархии, то, согласно результатам исследования, наиболее важными позициями в иерархии управления гостиницей являются генеральный менеджер и руководитель отдела обслуживания гостей. Это вполне логично, поскольку генеральный менеджер отвечает за общее управление бизнесом, а менеджер по обслуживанию гостей непосредственно взаимодействует с клиентами и влияет на их удовлетворенность. Однако следует отметить, что все отделы и должности в индустрии гостеприимства важны и необходимы для успешного функционирования бизнеса. Например, без квалифицированного менеджера по маркетингу и продажам гостиница может не иметь достаточного количества клиентов и, соответственно, доходов.

В связи с этим можно предложить следующие рекомендации для гостиничных предприятий, работающих в городе Бишкек:

- Прежде чем выбрать ту или иную модель организационной структуры, необходимо проанализировать потребности и особенности конкретного предприятия, учесть мнения и пожелания сотрудников:

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

- Прежде чем выбрать ту или иную модель организационной структуры, необходимо проанализировать потребности и особенности конкретного бизнеса, учесть мнения и пожелания сотрудников.
- Необходимо уделять внимание развитию всех отделов и должностей, стремиться к максимальной эффективности работы коллектива, где каждый сотрудник выполняет свои обязанности и функции на высоком уровне.
- Уделять больше внимания общению и взаимодействию между отделами, в том числе проводить совместные мероприятия и тренинги для сотрудников разных отделов.
- При распределении обязанностей между сотрудниками учитывать их компетенции и опыт работы, чтобы повысить эффективность работы и избежать конфликтов.
- Регулярно проводить обучающие тренинги для сотрудников с целью повышения их квалификации и улучшения качества обслуживания.
- Рассмотреть возможность изменения организационной структуры, включая пересмотр должностей и обязанностей сотрудников, для улучшения взаимодействия между подразделениями и повышения эффективности работы.
- Рассмотреть возможность расширения штата сотрудников, занимающих ключевые позиции, чтобы справиться с возросшим объемом работы и повысить качество обслуживания.

ИСПОЛЬЗУЕМАЯ ЛИТЕРАТУРА

- Acaray, A. Akturan, A. (2015). The Relationship Between Organizational Citizenship Behaviour and Organizational Silence. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 207, 472 – 482.
- Alpugan, O. Demir, M.H. Oktav, M. Üner, N. (1997). *İşletme Ekonomisi ve Yönetimi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ.
- Baransel, A. (1979). *Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi: Birinci Cilt: Klasik Ve Neo-Klasik Yönetim Ve Örgüt Teorileri*. İstanbul Üniversitesi.
- Bardi, J.A. (1998). *Hotel, Restaurant and Institutional Management faculty perceptions on distance learning*. Widener University.
- Daft, R.L. (2007). *Understanding The Theory and Design of Organizations*. China: Thomson South-Western.
- Daft, R.L. (2018). *The Leadership Experience* (7th ed.). Cengage Learning.
- Eraslan, N. (2009). *Konaklama İşletmelerinde Ön Büro İşlemleri ve Yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Jones, G.R. (2004). *Organizational Theory, Design, and Change; Text and Cases*. New Jersey: Pearson/Prentice Hall.
- Kast, F.E. Rosenzweig, J.E. (1974). *Organization and Management: A Systems Approach. (No Title)*.
- Kokina, I. Ostrovska, I. (2013). The Analysis of Organizational Culture With The Denison Model (The Case Study of Latvian Municipality). *European Scientific Journal*, 1, 362-368.
- Kusluvan, S. Kusluvan, Z. Ilhan, I. Buyruk, L. (2010). The Human Dimension: A Review of Human Resources Management Issues In The Tourism and Hospitality Industry. *Cornell Hospitality Quarterly*, 51(2): 171-214.
- Madenci, A.B. (2020). Yiyecek İçecek İşletmelerinin Örgütsel Yapısı Ve Hiyerarşisi Üzerine Bir Araştırma: Konya İli Örneği. *Gastroia: Journal of Gastronomy And Travel Research*, 4(2): 174-184.
- Morgan, G. (1998). *Yönetim ve Örgüt Teorilerinde Metafor*. Çev. Gündüz Bulut. İstanbul: Mess Yayınları.
- Robbins, S.P. Judge, T.A. (2019). *Essentials of Organizational Behavior* (14th ed.). Pearson.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

- TDK (2023). Türk Dil Kurumu, Genel Türkçe Sözlük, Erişim Tarihi: 10.02.2023, Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/>
- Üçok, Ö.T. (2000). 20. Yüzyılın Örgüt Yapılarındaki Gelişmeleri Bir İrdeleme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1): 155-162.
- Ülgen, H. (1993). *İşletmelerde Organizasyon İlkeleri ve Uygulaması*. İstanbul: İşletme ve İktisadi Enstitüsü Yayını.
- Walker, J.R. (2021). *Introduction to hospitality*. United Kingdom: Pearson.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

THE STATUS OF INCLUDING LOCAL DISHES IN THE MENUS OF TOURISM ENTERPRISES: BISHKEK EXAMPLE

Aysan MELISOVA¹, Ümit SORMAZ², Sapargül TURDUBEKOVA³

*¹Кыргызско-Турецкий Университет Манас, Факультет туризма,
1807.01008@manas.edu.kg, Бишкек / Кыргызстан*

*² Университет Некметтина Эрбакана, Факультет туризма,
usormaz@erbakan.edu.tr, Конья / Турция*

*Кыргызско-Турецкий Университет Манас, Факультет туризма,
umit.sormaz@manas.edu.kg, Бишкек / Кыргызстан*

*³Кыргызско-Турецкий Университет Манас, Факультет туризма,
sapargul.turdubekova@manas.edu.kg, Бишкек / Кыргызстан*

Abstract: It is seen that tourists visiting a destination want to taste the local dishes in the region they visit, as well as activities such as traveling and having fun. Especially in recent years, with the increasing interest in gastronomy and gastronomic tourism, it is observed that foreign tourists visiting Kyrgyzstan as well as domestic tourists want to try traditional and local cuisine rather than international cuisine. Accommodation businesses and food and beverage businesses have tended to meet this increasing demand in order to raise customer satisfaction to higher levels. For this reason, it is seen that businesses tend to give more place to local tastes in their menus recently. The main purpose of this study; the aim of this study is to determine to what extent the local dishes of the Kyrgyz cuisine are included in the menus of the food and beverage businesses operating in Bishkek and to determine the reasons why they are not included in the menus of the businesses. For this purpose, it is aimed to promote traditional Kyrgyz dishes to local and foreign tourists by developing suggestions that will enable them to be included in the menus of tourism establishments. While the population of the research was composed of tourism enterprises located in Bishkek, the research sample consisted of fifteen tourism enterprises located in the city center of Bishkek and volunteered to participate in the research. Interview technique, one of the qualitative research methods, was used in the research. The semi-structured interview form, which was prepared by using the interview questions used in previous similar studies, was carried out by the researchers face-to-face with business representatives. The data obtained from the interviews were analyzed by content analysis and evaluated by giving “frequency” and “percentage” values. As a result of the research, it has been determined that 59.0% of the restaurant businesses and 94.0% of the hotel businesses do not include traditional Kyrgyz dishes in the menus they offer to their guests, 81.2% of the restaurant businesses and 100.0% of the hotel businesses do not include traditional Kyrgyz drinks. It has been found that the reasons why businesses do not include traditional Kyrgyz food and beverages in their menus are that they are not preferred by guests (100.0%), businesses are uneasy about receiving complaints from their guests (73.3%), and businesses do not want to go beyond their standards (66.7%).

Keywords: Tourism, Gastronomy, Local Cuisine, Menu, Bishkek.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

О ВКЛЮЧЕНИИ БЛЮД МЕСТНОЙ КУХНИ В МЕНЮ ТУРИСТСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ: ПРИМЕР г.БИШКЕК

ВВЕДЕНИЕ

Одним из важных факторов, влияющих на развитие культурного туризма, является любопытство туристов к культуре разных стран мира и их желание увидеть и познакомиться с ней в месте назначения. Туристы уезжают далеко от дома, чтобы побыть наедине с природой, посетить культурные артефакты, несущие прошлое в настоящее, познакомиться на месте с иным образом жизни, кухней, традициями и обычаями. Пища и пищевые привычки людей, проживающих в данном регионе, являются важным фактором при выборе направления в туризме. По этим причинам кулинарная культура играет положительную роль в маркетинге дестинации. С другой стороны, кухня - это важный ресурс, который можно использовать для демонстрации цивилизации и культуры страны другим странам и привлечения туристов в дестинации.

В последнее время туристы отдают предпочтение культурным и аутентичным ценностям, а также природе, историческим памятникам, морю, климату и достопримечательностям места назначения в своем туристическом путешествии. Важным элементом здесь является кулинарная культура дестинации, которая является частью аутентичных и культурных ценностей посещаемого места.

Кухни являются важной ценностью, отражающей культуру, созданную пищей и напитками, климатическими условиями, образом жизни и пищевыми привычками общества на тех землях, где продолжают жить люди. Благодаря наличию таких особенностей кухни привлекают путешественников как для культурного туризма, так и для гастрономического. По этой причине местная кухня и напитки являются одним из важных элементов привлечения туристов. Получение впечатлений от дегустации местных блюд и напитков, характерных для данного региона, в естественной среде их производства, наблюдение за процессом их изготовления обеспечивают достаточный интерес туристов к ним. Местная кухня относится к продуктам нематериальной культуры, и туристы могут получить невероятную выгоду, отведав ее. Местные блюда и напитки - один из немногих элементов, сохраняющих свою аутентичность в условиях мобильности общества. По этой причине питание в туристских дестинациях играет важную роль в увеличении доли рынка и создании имиджа дестинации как особого туристского продукта.

Местные блюда и местная кухня являются одной из важнейших туристических достопримечательностей любой страны и дают большое преимущество в процессе выбора туристами места назначения. Гастрономия играет важную и активную роль в развитии и диверсификации туризма и социально-культурном продвижении стран. Туристы, приезжающие в другую страну, имеют возможность попробовать блюда и напитки той культуры, которой они не имеют в своей повседневной жизни и к которой не привыкли. Слова "туризм" и "кухня" всегда находились в тесной взаимосвязи. Путешественники могут питаться либо по необходимости, либо ради удовольствия. Для тех, кто путешествует с целью гастрономического туризма, целью является не только вкушение еды. Они также изучают процесс приготовления и обработки пищи, инструменты и оборудование, используемые при приготовлении и обработке пищи, а также методы приготовления.

Гастрономический туризм позволяет туристам, посещающим страну, лучше узнать традиции и культуру (кухню, общественную жизнь и питание) посещаемой

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

страны благодаря местным кулинарным изделиям. Гастрономический туризм не только продвигает и распространяет кулинарные и пищевые ресурсы страны, но и обеспечивает развитие дестинации, региона или страны с точки зрения изобилия туристских ресурсов, более активного и более развлекательного обслуживания, опыта удовлетворения туристов, населения региона, производства, благосостояния, торговли продуктами и обеспечения устойчивости. Одним из элементов обеспечения устойчивости туризма в стране является увеличение разнообразия турпродукта и обогащение туризма в стране. Для увеличения и поддержания доходов от туризма страны должны задействовать все существующие ресурсы и превратить их в турпродукты. Одним из таких ресурсов является кулинарная продукция, которая имеет большое значение с точки зрения гастрономии и отражает цивилизованность страны. Вовлечение кыргызской кухни в сферу туризма будет способствовать как повышению международного признания кыргызской кухни, так и развитию туризма..

ЛИТЕРАТУРНЫЙ ОБЗОР

Понятие меню и его значение

Меню являются своеобразными печатными рекламными инструментами ресторанов, поскольку из них можно получить большое количество информации. Если меню правильно оформлено, то оно также эффективно влияет на прибыльность ресторана (Kwong, 2005). В гастрономии дизайн меню, именуемый списками блюд и меню-картами, впервые появился в 1540-х годах. В то время на пирах и при приглашениях составлялись довольно большие меню-карты, которые сначала вывешивались у входа в зал, а затем в нескольких местах. Позже их стали размещать по краям стола (Aktaş & Özdemir, 2007). Меню является важным инструментом обслуживания в ресторанах (Reynolds & Taylor, 2009). Меню занимает центральное место в деятельности ресторанов и оказывает существенное влияние практически на все бизнес-решения, особенно на производство, маркетинг, закупки и управление затратами. Поэтому путь к успеху в бизнесе, связанном с продуктами питания и напитками, во многом лежит через точную и всестороннюю оценку меню. Современное меню состоит как минимум из трех и как максимум из шести блюд. В классическом меню порции подавались большими черпаками и беспорядочно, а в современном меню порции стали меньше, но подача стала намного изящней. Если классическое меню было рассчитано только на аристократию, то современное меню может понравиться более широкому кругу людей. Если в классическом меню принципы питания игнорировались, то в современном меню этим правилам уделяется больше внимания (Altinel, 2009).

В настоящее время можно заметить, что блюда, подаваемые в шесть подач во многих мероприятиях (свадьбы, торжества, деловые обеды, обеды приглашенных сотрудников), сформированы путем упрощения списков блюд, состоящих из пятнадцати подач королей и вельмож, живших во Франции в XIX веке (Sökmen, 2011). Несмотря на четкое определение меню, его составление является достаточно сложной задачей. При планировании меню каждый продукт должен быть отдельным, гармонично сочетаться друг с другом и взаимно дополнять друг друга (Akay & Sarışık, 2015).

Хорошее планирование меню должно включать блюда и напитки, приемлемые для клиента (Gordan & Davis, 2004). Согласно другому определению, планирование меню полезно для составления блюд и напитков, которые удовлетворят клиентов при разумной цене (Rızaoğlu & Hançer, 2005). В 1541 году Брунsvик Дуку Генри использовал длинный лист бумаги, на котором были написаны названия блюд.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Подразумевается, что Дуку записывал на этом листе свои любимые блюда и выбирал их, глядя на этот лист. Так родилось первое меню, и эта идея привела к тому, что меню стали использовать на пирах и в качестве пригласительных билетов. На сегодняшний день меню стало намного короче, и его можно вручать каждому гостю (Aktaş & Özdemir, 2007).

Основное назначение меню для предприятий питания и напитков - обеспечение непрерывности коммерческой деятельности путем предоставления гостям приготовленной на кухне продукции и выхода на широкие массы. При осуществлении этой деятельности меню является своеобразной витриной бизнеса. При его составлении большое значение имеют как продукты, предлагаемые в обработке, так и кухни, на которых эти продукты готовятся, концепция бизнеса и клиентская база, на которую предполагается ориентироваться. Меню должно создаваться с учетом этих особенностей (Işkın & Batman, 2014). Меню, от которого зависит не только возникновение множества впечатлений о бизнесе, требует большой тщательности на этапе подготовки. Хорошее исследование по планированию меню позволяет добиться успешных результатов в этом отношении (Rızaoğlu & Hançer, 2005; Gordon & Davis, 2004). Каждое предприятие питания и напитков может составить собственное меню, но это не означает, что каждое составленное меню будет успешным и что его удастся реализовать эффективно и результативно. Составление меню - процесс непростой, даже если со стороны оно кажется простым (Aktaş-Alan and Suna 2019). Планирование меню - это процесс определения продуктов питания и напитков, которые обеспечат прибыль предприятию, удовлетворят потребности гостей, будут иметь сбалансированную пищевую ценность, а также могут быть производимы и реализованы на рынке (Bahçeci, 2015).

Планирование меню

Планирование меню - это искусство и наука, требующая обширных знаний о продуктах питания, способах их приготовления и подачи, а также знаний о пищевой ценности сочетаний продуктов (Çetinkaya, 1996). К сожалению, планирование меню, имеющее огромное значение для бизнеса, не до конца осознается владельцами и менеджерами предприятий. Такие вопросы, как удовлетворенность или неудовлетворенность клиентов или цели бизнеса, игнорируются (Atılan, 2008). Однако правильное составление меню всегда отвечает интересам клиентов. Оно повышает мотивацию персонала и обеспечивает регулярное обслуживание. Контроль затрат становится проще, персонал играет решающую роль в определении потребностей в инструментах, оборудовании и продуктах питания, и это свидетельствует об успешной работе управленческого персонала (Beyhan and Cığırım, 1995; Kutlay and Birer, 1997).

Планирование меню в значительной степени влияет на успех предприятия питания. При хорошо спланированном меню предприятие обеспечивает эффективное обслуживание и в значительной степени повышает рентабельность (Koçak, 2004). В то время как правильно спланированное меню приводит бизнес к успеху, неправильно спланированное меню с большим количеством ошибок и недостатками в контроле затрат приводит бизнес к провалу (Özgen, 2015). Планирование меню - это один из шагов, предпринимаемых предприятием для реализации собственных целей, и в этом процессе оно должно планировать меню не только со своей точки зрения, но и с учетом ожиданий гостей. Правильно составленное меню должно быть сбалансированным и отвечать целям обеих сторон (Aktaş, 2011; Küçükaslan, 2006).

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Среди целей планирования меню можно выделить такие факторы, как обеспечение слаженной и эффективной работы отделов общественного питания, извлечение выгоды из сопутствующих продуктов производства, максимальное сокращение и предотвращение отходов, реализация маркетинговых целей, контроль затрат на продукты питания и напитки, устранение возможных сомнений относительно цены реализации продуктов питания и напитков и обеспечение уровня рентабельности, на который ориентируется предприятие (Küçükaslan, 2006).

Кыргызская кухня

Поскольку Кыргызстан расположен на историческом маршруте Шелкового пути, через него проходили не только товары, но и различные культуры. В сочетании с международным наследием, оставленным караванами, следовавшими по Шелковому пути, и кочевым образом жизни возникла традиционная кыргызская кухня, несущая в себе веяния среднеазиатской кулинарной культуры. Важное место в традиционной кыргызской кухне занимают мясные блюда и мучные изделия. Тысячелетняя культура кочевого образа жизни практически не позволяла выращивать овощи и фрукты. В связи с этим сформировалась кыргызская кухня, состоящая из мясных блюд и мучных изделий (Akgöz, Asanova & Aşkanbeava, 2018).

Основная философия кыргызской кухни базируется на потреблении простых в приготовлении, высококалорийных и высокопитательных продуктов и напитков. Это объясняется кочевым и подвижным образом жизни, а также климатическими условиями (очень холодная зима и жаркое лето). Другая часть кыргызской кулинарной культуры - это культура городской жизни (коммерческая кухня). Она представляет собой кулинарную культуру, которая встречалась с кухнями разных народов. В этой кухне широко распространены такие традиционные кыргызские кулинарные изделия, как пловы (кыргызский плов), боорсок, бешбармак, оромо, манты, самса, лагман, шишкебек и т.д., которые с урбанизацией также включают в себя примеры из русской, европейской, арабской и китайской кухонь. Влияние кочевой культуры жизни в кыргызском обществе сохраняется и по сей день. Поэтому такие животные, как мясо лошадей, овец и коров занимают важное место в кулинарной культуре. По этой причине в кыргызской кухне обязательно присутствует мясо (Akgöz, Asanova & Aşkanbeava, 2018; Toygar & Toygar, 2018).

Еще одной особенностью кыргызской кулинарной культуры является то, что питание формируется в зависимости от сезонности. Например, свежие молочные продукты, такие как кумыс и чалап (айран), больше потребляются летом. Зимой больше употребляется напиток "бозо". (Tilekeeva, 2015; Gülcan, Erdem & Eren, 2018).

Роль и значение кухни в туризме Кыргызстана

Начиная с первых веков истории человек путешествовал, чтобы прокормить себя. Сегодня люди путешествуют, чтобы удовлетворить свои гедонистические чувства. По этой причине возникла взаимосвязь между гастрономией и туризмом, когда люди путешествуют, чтобы познакомиться с традиционными кулинарными изделиями и новшествами гастрономии. В результате гастрономия стала одним из факторов, влияющих на выбор места назначения (Özkaya & Gündeğer, 2014). Жители туристских регионов могут получить свою долю на туристском рынке, предлагая блюда местной кухни. В связи с этим в туристических дестинациях еда играет важную роль в увеличении доли рынка и создании имиджа дестинации как особого туристского продукта (Hall & Sharples, 2003).

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Гастрономический туризм позволяет туристам, посещающим страну, лучше узнать традиции и культуру (кухню, общественную жизнь и питание) посещаемой страны благодаря местным кулинарным изделиям. Гастрономический туризм не только продвигает и передает кулинарные и пищевые ресурсы страны, но и обеспечивает развитие дестинации, региона или страны с точки зрения изобилия туристических ресурсов, предоставления более активных и более развлекательных услуг, опыта удовлетворения туристов, населения региона, производства, благосостояния, торговли продуктами и устойчивости (Göker, 2011).

Одним из элементов обеспечения устойчивости туризма в стране является увеличение разнообразия туристских продуктов и обогащение туризма в стране. Для увеличения и поддержания доходов от туризма страны должны использовать все имеющиеся ресурсы и превращать их в турпродукты. Одним из таких ресурсов является кулинарная продукция, которая имеет большое значение с точки зрения гастрономии и отражает уровень развития культуры страны. Вовлечение кыргызской кухни в сферу туризма позволит как повысить международное признание кыргызской кухни, так и внести вклад в развитие туризма.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования

Данное исследование подготовлено с целью изучения статуса включения традиционных блюд Кыргызстана в меню гостиничных и ресторанных предприятий, представляющих туристические объекты в г. Бишкек, Кыргызстан. В соответствии с этой целью предполагается изучить содержание меню, предлагаемых гостям гостиничных и ресторанных заведений, работающих в г. Бишкеке, определить состояние включенности традиционных блюд Кыргызстана в эти меню, выявить возможности заведений по ознакомлению местных и иностранных туристов, посещающих г. Бишкек, с традиционными блюдами Кыргызстана, определить причины отсутствия традиционных блюд Кыргызстана в их меню и выработать предложения по данной ситуации.

Исследуемая группа и выборка

Объектом исследования являются гостиничные и ресторанные предприятия г. Бишкека. Официальных данных для определения аудитории исследования получить не удалось. Поэтому для определения гостиничных и ресторанных предприятий, работающих в г. Бишкеке, были использованы данные онлайн-агентства (URL-1, 2023) и данные онлайн-сравнения предприятий (URL-2, 2023). В соответствии с этими данными количество гостиничных и ресторанных предприятий, функционирующих в центре Бишкека, было принято в качестве выборки исследования (табл. 1).

Таблица 1. Гостиничные и ресторанные предприятия, работающие в г. Бишкеке

Предприятие	Количество
Предприятие Отель 5 звезды	6
Предприятие Отель 4 звезды	19
Предприятие 3 звезды	24
Предприятие 2 звезды	7
Предприятие 1 звезды	1

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Рестораны	88
Всего	145

В связи с этим в исследовании вызвались принять участие 10 ресторанных заведений традиционной кыргызской кухни, наиболее предпочитаемых отечественными и иностранными туристами и местным населением и имеющих наивысший балл оценки на этих сайтах;

- 10 ресторанных заведений, предлагающих традиционную кыргызскую кухню
- 5 гостиничных предприятий категории "пять звезд"

Всего в качестве выборки исследования было отобрано 15 туристических предприятий

Методика сбора данных и оценка

В рамках исследования применялся метод интервью, являющийся одним из методов качественного исследования. Руководители или операторы предприятий, добровольно согласившихся принять участие в исследовании и составивших выборку исследования, были интервьюированы исследователями при личной встрече. Поскольку размер выборки для качественных исследований рекомендуется не менее 15 человек (Mason, 2010), количество интервью, проведенных в рамках исследования, было признано достаточным.

При проведении интервью использовалась форма полуструктурированного интервью. Сбор данных осуществлялся с помощью бланка полуструктурированного интервью, составленного путем подборки вопросов, которые были проверены и доказали свою надежность и использовались в аналогичных исследованиях (Özkan&Sormaz, 2019; Çelebi&Sormaz, 2021; Akturfan, Çınar & Özata, 2022; Kushniruk&Rutynskyi, 2022; Kafadar&Sormaz, 2022). Интервью длились в среднем 25 минут.

Если для демографической и деловой информации использовались значения "частота представленности" и "процент упоминаний", то для оценки информации о меню применялся метод "контент-анализа".

ВЫВОДЫ

В исследовании приняли участие пять гостиничных предприятий (33.3%) и 10 ресторанных предприятий (66.7%), функционирующих в центре Бишкека. Демографические характеристики руководителей или управляющих предприятий, участвовавших в исследовании, приведены в табл. 2.

Таблица 2. Демографические характеристики участников

	Отели		Рестораны		Всего	
	колво	%	колво	%	колво	%
Пол						
Женский	4	80.0	7	70.0	11	73.3
Мужской	1	20.0	3	30.0	4	26.7
Возраст						
18-30	1	20.0	1	10.0	2	13.3
31-45	3	60.0	8	80.0	11	73.4
46-60	1	20.0	1	10.0	2	13.3
Образование						

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Среднее	0	0.0	2	20.0	2	13.3
Бакалавр	1	20.0	1	10.0	2	13.3
Магистр	4	80.0	7	70.0	11	73.4
Должность в организ						
Управ. кухней	1	20.0	2	20.0	3	20.0
Управл.по обслуж.	2	40.0	4	40.0	6	40.0
Менеджер службы питания	2	40.0	4	40.0	6	40.0
Итого	5	33.3	10	66.7	15	100.0

Из табл. 2 видно, что 73.3% участников были женщинами и 26.7% - мужчинами. Было установлено, что среди участвовавших в исследовании 40.0% были менеджерами службы питания, 73.4% из них находились в возрасте 31-45 лет и 73.4% имели степень магистра.

Таблица 3. Информация о предприятии

	отели		рестораны		всего	
	N	%	n	%	n	%
Структура деятельности						
Национальная	1	20	8	80	9	60.0
Международная	4	80	2	20	6	40.0
Колво филиалов						
Нет филиала	5	100	5	50	10	66.7
1-10	0	0.0	4	40	4	26.7
11 и более	0	0.0	1	10	1	6.6
Численность персонала						
Меньше 50 чел	0	0.0	2	20	2	13.3
51-100 человек	0	0.0	6	60	6	40.0
101 и больше	5	100	2	20	7	46.7
ИТОГО	5	33.3	10	66.7	15	100.0

Таблица 4. Наличие традиционных кыргызских блюд меню ресторанных заведений

	бешбармак	куурдак	боорок	дымдама	кагтама	каймак	ташкордоо	быжы	кайнагмашо рпо	казы	всего	
											n	%
R1	+	+	+	-	-	+	-	-	+	+	6	60.0
R2	+	+	+	+	-	+	-	-	+	+	7	70.0
R3	-	-	-	-	-	+	-	-	+	-	2	20.0
R4	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	10	100.0
R5	+	-	+	-	-	-	-	-	+	-	3	30.0
R6	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	1	10.0
R7	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	1	10.0
R8	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	2	20.0
R9	+	+	+	-	-	-	-	-	+	+	5	50.0
R10	-	-	+	-	-	+	-	-	+	+	4	40.0
ИТОГО											41	100.0

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

При анализе данных предприятий, приведенных в табл. 3, установлено, что из них 60.0% являются отечественными предприятиями и 40.0% являются интернациональными предприятиями. Установлено, что 66,7% предприятий не имеют филиалов, а 46.7% имеют 101 и более сотрудников.

В табл. 4 при анализе наличия в меню ресторанов традиционных кыргызских блюд выявлено, что R1 включает 6 традиционных кыргызских блюд (60.0%), R2 - 7 (70.0%), 2 - в R3 (20.0%), 10 - в R4 (100.0%), 3 - в R5 (30.0%), 1 - в R6 (10.0%), 1 - в R7 (10.0%), 2 - в R8 (20.0%), 5 - в R9 (50.0%), 4 - в R10 (40.0%).

Таблица 5. Наличие традиционных кыргызских напитков в меню ресторанных заведений

	максым	жарма	бозо	кымыз	жуурут	чалап	Куурма чай	Эзме курут	ВСЕГО	
									n	%
R1	-	-	-	-	-	+	-	-	1	12,5
R2	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0.0
R3	+	+	+	+	+	+	-	-	6	75.0
R4	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0.0
R5	+	+	+	+	-	+	+	-	6	75.0
R6	+	-	-	-	-	+	-	-	2	25.0
R7	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0.0
R8	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0.0
R9	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0.0
R10	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0.0
ИТОГО									15	100.0

В табл. 5 при анализе традиционных кыргызских напитков в меню ресторанов было выявлено, что в R1 входит 1 традиционный кыргызский напиток (12.5%), в R3 и R5 - 6 традиционных кыргызских напитков (75.0%), в R6 - 2 традиционных кыргызских напитка (25.0%), а в остальных заведениях кыргызские напитки в меню отсутствуют.

В табл. 6 при анализе включения традиционных кыргызских блюд в меню отелей установлено, что в O3, O4 и O5 включено по 1 (20.0%) кыргызскому блюду, а в остальных заведениях кыргызские блюда отсутствуют.

Таблица 6 Наличие традиционных кыргызских блюд в меню отельных заведений

	бешбармак	куурдак	боорсок	дымлама	каттама	каймак	ташкордо	быжы	Кайнатма шорпо	казы	ВСЕГО	
											n	%
O1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0.0
O2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0.0
O3	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	1	20.0
O4	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	1	20.0
O5	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	1	20.0
											3	100.0

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

В табл. 7 при анализе статуса включения традиционных кыргызских напитков в меню отелей установлено, что отели не включают кыргызские напитки в свои меню.

Таблица 7. Наличие традиционных кыргызских напитков в меню отельных заведений

	максы м	жарма	бозо	кымыз	жуураг	чалап	куурма	Эме курт	ВСЕГО	
									п	%
O1	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0.0
O2	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0.0
O3	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0.0
O4	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0.0
O5	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0.0
ИТОГО									0	100.0

В табл. 8 при анализе причин невключения традиционных блюд кыргызской кухни в меню предприятий установлено, что ими являются: нежелание гостей (100.0%), нежелание получать претензии от гостей (73.3%), нежелание выходить за рамки стандартов предприятия (66.7%), нежелание руководителя предприятия (46.7%) и приготовление кыргызских блюд требует от предприятия дополнительного времени (26.7%).

Таблица 8. Причины отсутствия в меню блюд традиционной кыргызской кухни

	Рестораны		Отели		ВСЕГО	
	п	%	п	%	п	%
Затратно по времени	3	30.0	1	20.0	4	26.7
Гостям не нравится	10	100.0	5	100.0	15	100.0
Не хотят выходить за рамки стандартов организации	5	50.0	5	100.0	10	66.7
Нервозность при получении жалоб от гостей	6	60.0	5	100.0	11	73.3
Отсутствие желания у руководителя предприятия	4	40.0	3	60.0	7	46.7

Заклучения и рекомендации

Сегодня гостротуристы не довольствуются дегустацией продукта, они хотят прочувствовать все этапы его приготовления, производства и представления к употреблению, принимая в этом активное участие. Среди видов туристской деятельности гастрономический туризм выделяется своими положительными преимуществами, которые он предоставляет местному населению. В ходе нашего исследования было установлено, что в Бишкеке ресторанные (59.0%) и гостиничные (94.0%) заведения не включают в меню традиционные кыргызские блюда, а ресторанные (81.2%) и гостиничные (100.0%) заведения не предлагают традиционные кыргызские напитки. Было установлено, что причинами невключения традиционных кыргызских блюд и напитков в меню предприятий являются отсутствие предпочтений у гостей (100.0%), опасения предприятий получить жалобы от гостей (73.3%) и нежелание предприятий выходить за рамки стандартов (66.7%).

В исследовании причина невключения традиционных кыргызских блюд и напитков в меню заведений была определена как беспокойство по поводу получения

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

жалоб от гостей (73.3%). Bekar & Sürücü (2017) установили, что причиной, по которой работники кухни не предпочитают турецкую кухню, является опасение получить жалобы от гостей, а Uvarova (2017) установила, что причиной невключения блюд местной кухни в меню туристических предприятий Казахстана является нежелание предприятия выходить за рамки стандартов. Saçılık (2020) определил, что традиционная турецкая кухня, по мнению гостей ресторанного бизнеса в Турции, приобретет большую ценность, если будет взаимодействовать с другими кухнями.

В нашем исследовании было установлено, что традиционные блюда Кыргызстана не предпочитают гости (100,0%). В своем исследовании Абдыкулова и Мусабалина (2019) определили, что причина отсутствия казахской кухни в Астане (Казахстан) заключается в том, что население не предпочитает блюда казахской кухни и в основном предпочитает фастфуд.

Если туристические предприятия будут включать традиционные блюда в свои меню, то они также будут продвигать свои блюда среди местных и иностранных гостей. В нашем исследовании, по мнению представителей туристического бизнеса, причиной невключения традиционных кыргызских блюд в меню ресторанов и гостиниц Кыргызстана является нежелание бизнеса выходить за рамки стандартов (66.7%), Пулатов & Носирбеков (2020) определили, что причиной невключения узбекских национальных блюд в меню вновь открывающихся ресторанов и гостиниц Узбекистана является отсутствие желания руководителей бизнеса. В нашем исследовании она была определена как нежелание руководителя предприятия (46.7%). Акдемир и Сельчук (2017) отмечают, что туристические заведения района Тараклы включают в меню традиционные блюда и напитки.

В своем исследовании Sormaz (2017) обнаружил, что традиционные блюда турецкой кухни готовятся и представляются в разных ресторанах по-разному, поскольку рецепты в турецкой кухне не стандартизированы, что может привести к ошибкам в продвижении традиционных блюд. Мехдиев (2021) обнаружил, что национальные напитки не входят в азербайджанскую кухню, Süren & Kızıleli (2021) определили, что национальные напитки не входят в турецкую кухню, Sabancı & Sarıışık (2021) определили, что местная кухня провинции Маниса не пользуется предпочтением у гостей. В результате нашего исследования было установлено, что рестораны и гостиничные заведения Кыргызстана вообще не включают в свое меню традиционные кыргызские напитки.

Для того чтобы познакомить местных и иностранных туристов, посещающих Бишкекскую область, с традиционными и местными кыргызскими блюдами, сохранить и не забыть их, а также привлечь внимание к забытым традиционным и местным кыргызским блюдам, туристским предприятиям, местным органам управления и всем заинтересованным сторонам можно предложить следующее:

- Предприятия должны включать в свои меню блюда традиционной и местной кыргызской кухни. Таким образом, можно будет популяризировать кыргызскую традиционную и местную кухню среди местных и иностранных туристов, посещающих город Бишкек.
- В Бишкеке необходимо проводить конкурсы кыргызской традиционной и местной кухни с вручением призов и поощрением кыргызстанцев к приготовлению традиционных и местных кыргызских блюд в домашних условиях.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

- В Бишкеке следует организовать гастрономический фестиваль, посвященный традиционным и местным кыргызским блюдам. Таким образом, увеличится число местных и иностранных гостей, приезжающих в Бишкек.
- Местные администрации и государство должны поддерживать предприятия, производящие традиционные и местные кыргызские блюда, чтобы такие предприятия росли как в количественном, так и в качественном отношении.
- Кулинарная культура Кыргызстана должна освещаться в письменных и визуальных средствах массовой информации, чтобы молодое поколение знакомилось с этими блюдами и передача их от поколения к поколению продолжалась.
- Необходимо повышать уровень теоретических и практических знаний о кыргызской кухне и местных блюдах в местных туристических предприятиях.
- Предприятия должны включать в свои меню традиционные и местные блюда кыргызской кухни. Таким образом, можно будет популяризировать кыргызскую традиционную и местную кухню среди местных и иностранных туристов, посещающих Бишкек.

ПЕРЕЧЕНЬ ЛИТЕРАТУРЫ

- Абдыкулова, Г. Мусабалина, Г.Т. (2019). Культура питания в повседневной жизни большого города (на примере г. Астана).
- Akay, A. Sarıışık, M. (2015). Restoran Yöneticilerinin Menü Planlaması ve Analizi Konusuna Yaklaşımları Üzerine Bir Araştırma. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 6(12): 212-213.
- Akdemir, A.G.N. Selçuk, G.N. (2017). Mutfak Kültürünün Sürdürülebilirliği Bakımından Yöresel Yiyeceklerin Menülerde Yer Alma Düzeyi: Taraklı Ölçeğinde Bir Araştırma. *Proceedings Book*.
- Akgöz, E. Asanova, L. Aşkanbeava, K. (2018). Yöresel Yemeklerin Sürdürülebilir Turizme Etkisi: Kırgızmutfağı Örneği. *Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, (19): 423-436.
- Aktaş, A. Özdemir, B. (2007). *Otel İşletmelerinde Mutfak Yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aktaş, A. (2011). *Ağırlama Hizmet İşletmelerinde Yiyecek ve İçecek Yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aktaş Alan, A. Suna, B. (2019). Gastronomi Şehri Gaziantep'te Menü Planlama Uygulamalarına Güncel Bakış. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(2): 1328-1343
- Altınal, H. (2009). *Gastronomide Menü Yönetimi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akturfan, M. Çınar, Z. Özata, E. (2022). Karaman İlinin Gastronomi Turizmi Potansiyelinin SWOT Analizi İle Değerlendirilmesi. *The Journal of Gastromedia*, 1(1):19-29.
- Atılan, M. (2008). *Adana'da Toplu Beslenme Yapılan Bazı Kurumların Menülerinin Değerlendirilmesi ve Tüketici Görüşlerinin Belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Bahçeci, V. (2015). *Restoranların Menü Planlaması, Fiyatlandırması Ve Analizi Üzerine Yaklaşımları: İzmir İlinde Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Beyhan, Y. Ciğerim, N. (1995). *Toplu Beslenme Sistemlerinde Menü Yönetimi Ve Denetimi*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Bekar, A. Sürücü, Ç. (2015). Yiyecek İçecek İşletmesi Tasarımının Tüketici Tercihleri Üzerindeki Etkisi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(1):349-376.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

- Çetinkaya, O. (1996). *Yiyecek İçecek Endüstrisinde Menü Planlama ve Yiyecek-İçeceğin Geliştirilmesi (Varan Konaklama Söğütözü Tesislerinde Örnek Bir Uygulama)*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gordon, L. Davis, B. (2004). *Hospitality Industry Handbook on Nutrition and Menu Planning*. USA: Juta and Company Ltd.
- Göker, G. (2011). *Destinasyon Çekicilik Unsuru Olarak Gastronomi Turizmi (Balıkesir Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Gülcan, B. Erdem, B. Eren, R. (2018). *Kırgızistan ve Türkiye Mutfak Kültürü: Seçme Tarifler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Hall, M. Sharples, L. (2003). *The Consumption of Experiences or the Experience of Consumption? An Introduction to the Tourism of Taste*. In M. Hall, L. Sharples, R. Mitchell, N. Macionis, & B. Cambourne (Eds.). *Food Tourism Around the World: Development, Management and Markets*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Işkın, M. Batman, O. (2014). *Yiyecek İçecek İşletmelerinde Menü Planlamasının Önemi: Sakarya'da Faaliyet Gösteren Yiyecek İçecek İşletme Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma. XIII. Geleneksel Turizm Paneli*, İstanbul.
- Kafadar, A.M.H. Sormaz, U. (2022). Determining Innovative Applications In Restaurant Businesses: The Case of Istanbul. *GastroMedia Journal*, 1(2): 1-13.
- Kushniruk, H. Rutynskyi, M. (2022). Development of The Infrastructure of Turkish Restaurants In The Tourist Center of Eastern Europe: The Case of Kyiv. *GastroMedia Journal*, 1(1): 1-18.
- Koçak, N. (2004). *Yiyecek İçecek Hizmetleri Yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kutlay, M. Birer, S. (1997). *Kurum Beslenmesi*. Ankara: Milli Eğitim Yayınları.
- Küçükaslan, N. (2006). *Yiyecek – İçecek İşletmelerinde Mutfak Hizmetleri Yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kwong, L.Y.L. (2005). The Application of Menu Engineering and Design in Asian Restaurants. *International Journal of Hospitality Management*, 24(1): 91-106.
- Mason, M. (2010). Sample Size and Saturation in PhD Studies Using Qualitative Interviews. *Forum: Qualitative Social Research*, 11 (3): 1-13.
- Mehdiyev, A. (2021). *Azerbaycan'da Gastronomi Turizmi Arz Potansiyeline Yönelik Bir Değerlendirme: Bakü Üzerine Bir Alan Araştırması*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sakarya.
- Özgen, I. (2015). *Menü Planlama*. Ankara: Beta Basım.
- Özkan, M. Sormaz, Ü.(2019). Restorantların Menülerinde Coğrafi İşaretle Ürnlere Yer Verme Durumlarının Belirlenmesi. *GANUD International Conference on Gastronomy, Nutrition and Dietetics*, Gaziantep.
- Özkaya, E. Gündeğer, M. (2014). Yöresel Ürünlerin Gastronomi Turizminde Kullanımı: Ayvacık Örneği. *I. Ulusal Meslek Yüksek Okulları Sosyal ve Teknik Bilimler Kongresi*, Zonguldak.
- Pulatov, A.A. Nosirbekov, T.M. (2020) Analysis of Modern Formats of Enterprises in The Food Industry. *Inter-science*, 10(2): 33–37.
- Reynolds, T. Taylor, J. (2009). Validating a DEAbased Menu Analysis Model using Structural Equation Modeling. *International CHRIE Conference-Refereed Track*, 1-12.
- Rızaoğlu, B. Hançer, M. (2005). *Menü ve Yönetim*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Sabancı, M. Sarışık, M. (2021). Gastronomi Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesine Yönelik Nitel Bir Çalışma: Manisa Örneği. *Turar Turizm ve Araştırma Dergisi*, 10(2): 22-46.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

- Saçılık, M.Y. (2020). Yenilikçi Mutfak Akımlarının Türk Mutfağı Kapsamında Uygulanabilirliği Ve Yerel Mutfak Menülerde Kullanılması İle İlgili Görüşlerin Belirlenmesi. *Turizm ve İşletmecilik Dergisi*, 1(1): 21-39.
- Sormaz, Ü. (2017). Yöresel Mutfak Tanıtımında Yerel Restoranların Etkisi: Konya Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(2):160-173.
- Sormaz, Ü.Çelebi, E. (2021). Product Information and Location Determined Geographically InThe Menus, Restaurants and Hotel Managers: Edremit Gulf Example, *El Ruhe 8th International Conference on Social Sciences*, Karak/ÜRDÜN.
- Sökmen, A. (2011). *Yiyecek-İçecek Hizmetleri Yönetimi ve İşletmeciliği*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Süren, T. Kızıleli, M. (2021). Geleneksel Türk İçecekleri. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 24(1): 46-71.
- Tilekeeva, J. (2015). *Koçevaya Kuhnya*. Bişkek: Mara.
- Toygaz, K., & Toygaz, N. B. (2018). *Kırgız Mutfak Kültürü Üzerine Notlar*. Erişim Tarihi: 28.08.2018, Erişim Adresi: <http://www.turkish-cuisine.org/print.php?id=52&link=http://www.turkish-cuisine.org/ottoman-heritage-3/kyrgyz-cuisine-52.html>.
- URL-1 (2023). Hotels in Bishkek, Erişim Tarihi: 05.03.2023, Erişim adresi: booking.com
- URL-2 (2023). Restaurants in Bishkek, Erişim Tarihi: 05.03.2023, Erişim adresi: tripadvisor.com

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

MODERN DÖNEM ARAP VE TÜRK EDEBİYATI ŞİİRLERİNDE “İSTANBUL” YAHYA KEMAL BEYATLI, AHMET ŞEVKİ ÖRNEĞİ

Meryem BOZ¹

*¹Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı,
Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, meryemoz05_@gmail.com, Konya / Türkiye*

Öz: Arap edebiyatı, Cahiliye dönemi ile başlayıp Sadru'l-İslam, Emevi, Abbasi, Osmanlı ve Ahmet Şevki'nin de içinde bulunduğu Modern Arap Edebiyatı dönemlerinden oluşmaktadır. Modern Arap edebiyatı, Napolyon'un Mısır'ı işgal ettiği dönemde sosyal, siyasal meselelerin meydana gelmesi, matbaanın kurulması ve yaygınlaşmasıyla başlamıştır. Türk edebiyatı ise Tanzimat, Serveti Fünun, İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi, modern Türk edebiyatı adında ara dönemlerden oluşmaktadır. Modern Türk edebiyatı Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle başlamıştır ve döneminde Modern Türk edebiyatında yer alan Yahya Kemal BEYATLI divan şiir tarzında yazdığı manzumelerinin toplandığı “Eski Şiirin Rüzgarıyla” adlı kitabında ve İstanbul üzerine araştırma, makale, konferans ve sohbet türünde kaleme aldığı yazıların bir araya getirildiği “Aziz İstanbul” adlı eserinde İstanbul’u konu edinmiştir. Modern Arap Edebiyatında “emiru’s şuara” unvanıyla tanınan Ahmet ŞEVKİ ise kaleme aldığı tüm şiirlerinin toplanıp tasnif edildiği eş-Şevkiyyat adlı divanında yer alan bir kısım şiirlerinde İstanbul’u işlemiştir. İstanbul’u ele aldığı şiirlerde Şevki sosyal, milli, dini, kültürel, tarihsel olayları ve çeşitli mekanları, Beyatlı ise aynı başlıklar olan sosyal, milli, dini, kültürel, tarihsel meseleleri kaleme aldığı eserlerinde işlemiştir. Her iki şairin de şiirlerinde başkent olan İstanbul’u ve onun kadim tarihi yerlerini, doğal güzelliklerini ve estetik yapılarını dile getirmiştir. Ayrıca aynı dönemin edebiyatında yer alan Beyatlı ve Şevki edebiyatlarına sundukları eserlerinde dini ve manevi kelimeler kullanmış, tarihi konular ve milli değerlere değinmişlerdir. İstanbul birçok farklı kültürün edebiyatında işlenen bir şehir olmuştur. Şiirler, öyküler ve denemelerde İstanbul, tarihi, mimari ve estetik yönleriyle ele alınmıştır. Ortak tarihin paydaşları olması açısından Arap ve Türk edebiyatında da İstanbul şehriyle ilgili edebi ürünler verilmiştir. Ahmet ŞEVKİ ve Yahya Kemal BEYATLI bu iki kültürün İstanbul ile ilgili eser veren ve verdikleri eserlerle öne çıkan temsilcileri konumundadır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Yahya Kemal BEYATLI Ahmet ŞEVKİ

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

"ISTANBUL" IN MODERN PERIOD ARABIC AND TURKISH LITERATURE YAHYA KEMAL BEYATLI, THE EXAMPLE OF AHMET ŞEVKİ

Meryem BOZ¹

¹Selcuk University, Institute of Social Sciences, Department of Oriental Languages and Literature, Department of Arabic Language and Literature, meryemozkbk05_@gmail.com, Konya / Türkiye

Abstract: Arabic literature consists of Modern Arabic Literature periods which started with the period of pre-Islamic Age of Ignorance and include Sadru'l-Islam, Umayyad, Abbasi, Ottoman and Ahmet Sevki as man of letters. Modern Arabic literature began with the emergence of social and political issues, the establishment of a printing press and the spread of modern Arabic literature during the period when Napoleon invaded Egypt. As to Turkish literature, it consists of sub-periods called Tanzimat Reform Era, Wealth of Sciences, Second Constitutional Period, Republic Period and Modern Turkish Literature. Modern Turkish Literature began with the announcement of The Hatt-ı Sharif of Gulhane and in this period, Yahya Kemal BEYATLI discussed Istanbul in his book "With the Wind of Old Poetry" where his poems written in divan poetry style, and in his work "Aziz Istanbul", which brings together his articles, conferences and conversations on Istanbul. In addition, known as "Emiru's Şuara" in Modern Arabic Literature, Ahmet ŞEVKİ dealt with Istanbul in some of poems in his divan named Eş-Şevkiyyat, where all his poems were collected and classified. In this respect, Şevki dealt with social, national, religious, cultural, historical events and various places in his poems about Istanbul and in the same way Beyatlı handled social, national, religious, cultural and historical issues. Both poets expressed Istanbul, which is the capital city, and its ancient historical places, natural beauties and aesthetic structures in their poems. In addition, Beyatlı and Şevki, who are in the same period of literature, used religious and spiritual words in the works they presented to literature, and they touched on historical subjects and national values. Istanbul has been a city covered in the literature of many different cultures. Moreover, it has become a city that has been discussed in the literature of many different cultures and it has been handled with its historical, architectural and aesthetic aspects in poems, stories and essays. In terms of having common historical feelings, literary works related to the city of Istanbul are given in Arabic and Turkish literature. Ahmet ŞEVKİ and Yahya Kemal BEYATLI, who produce works about Istanbul and stand out with their works. are the representatives of these two cultures.

Keywords: Istanbul, Yahya Kemal BEYATLI, Ahmet ŞEVKİ

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

GİRİŞ

Arap edebiyatı Cahiliye dönemi ile başlayıp Sadru'l-İslam, Emevi, Abbasi, Osmanlı ve Modern Arap Edebiyatı dönemlerinden oluşmaktadır. Şiirin ilk ön plana çıktığı, geliştiği dönem Cahiliye dönemidir. Arapların uzun yolculuklarıyla birlikte ortaya çıkan şiirler, onların hem yoldaşı hem de ruha hoşluk veren bir ses olmuştur. Akabinde Sadru'l-İslam döneminin en kıymetli unsuru Kur'an-ı Kerim'in, Emevi döneminde Mısır'da İskenderiye ve Yunan Edebiyatı etkisini, Abbasiler döneminde Bağdat'ın ilim, kültür ve sanat merkezi haline gelmesi, Fatimiler, Tolunoğulları, İhşidler, Memlûklüler ve Osmanlı dönemi zamanında edebiyata olan ilgi ve ortaya çıkan yeni ekoller şiirin zaman içindeki seyrini çizmektedir. Şevki'nin yaşadığı döneme gelince siyasi değişim ve işgaller edebiyata da yansımıştır. Öyle ki halkta ve ediplerde milliyetçilik duygusu yeniden artmıştır.

Modern Arap edebiyatı dönemini öne çıkan olaylarıyla inceleyecek olursak Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesindeki dönemde matbaa kurulmuş ve edebi anlamda gelişmeler yaşanmıştır. Mehmet Ali Paşa döneminde ise Avrupa'ya gönderilen öğrencilerle birlikte Arap edipler Batı edebiyatından etkilenmiştir. İsmail Paşa döneminde şiirden ziyade gazete, dergi, tercüme hareketleri ve tiyatro ön plana çıkmıştır. Bu dönemde çeşitli yerlerden gelen ilim adamlarının Mısır'a gelmesiyle edebi ve fikri alanlarda modernleşme yoluna girmiştir. Yavaş yavaş tekrar canlanmaya başlayan şiir İngilizlerin Mısır'ı işgaliyle istenilen gelişmeye ulaşamamıştır. Bununla birlikte batı dillerinden kavram ve kelimeler Arap edebiyatına yansımıştır.

Türk edebiyatında en eski edebi metinlerin destanlar olduğu görülmektedir. İlk Türk destan örnekleri nesir halindedir. Sonraki dönemlerde yazılmış destan metninin nesir halinde olmasıyla birlikte bazı kısımları şiirsel bir ifade taşıması sebebiyle ilk Türk şiirleri olarak kabul edilebilir. Şiirin gelişimi nesir türünün yazılmaya başlandığı Tanzimat dönemine kadar devam etmiştir. Türk şiirinin en gelişmiş ve uzun çağı divan şiiri dönemidir. Tanzimatın ilk dönemini temsil eden Namık Kemal, Ziya Paşa ve Şinasi ise şiirlerinde hürriyet, vatan ve millet kavramlarını işleyerek toplum için edebiyat anlayışıyla hareket etmişlerdir. Başta Recaizade Mahmut Ekrem'in şiirlerinde hüznü, duygusal, aşkın olduğu konular Servet-i Fünun akımını başlatmıştır.

İkinci Meşrutiyetin ardından siyasi karışıklıklar ve gruplaşmalar sebebiyle Tevfik Fikret gibi şairlerin sosyal meselelere ağırlık vermesinin sanat anlayışıyla bağdaşmadığını ileri sürerek tepki olarak Fecr-i Ati adında yeni bir grup ortaya çıkmıştır. Bu topluluk ise “sanat, şahsi ve muhteremdir” anlayışıyla kendini göstermiştir. Bu topluluk kısa bir süre sonra dağılmıştır. Aynı dönemde ön plana çıkan yeni bir akım ise Türkçülük olmuştur. Dilde sadeleşmeye gidilmesi, aruzun heceye dönmesi şiire yansıyan etkisidir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ise aruza yönelen, hece vezniyle şiir yazan ve vezine sıkı sıkıya bağlı kalmama düşüncesinde olan Necip Fazıl Kısakürek, Ahmet Kutsi Sencer, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Ahmet Muhip Dıranas gibi şairler vardır. Bu şairler Türk edebiyatında serbest şiirin doğmasında önemli bir rol oynamıştır. Yeni çıkan bu fikir ise şiirin halk dilinden seçilen kelimelerle ve söyleyişlerle ifade edilmesi dönemde ilginç karşılanmıştır. Bu düşüncüyü benimseyen Orhan Veli Kanık, Oktay Rıfat ve Melih Cevdet Anday fikirlerini açıkladıkları ortak kitaplarına “Garip” adını vermişlerdir.

1960 askeri darbesinin neden olduğu siyasi, sosyal çalkantılar sebebiyle günlük hayat ve toplumsal gerçekçi temalar yaygınlaşmıştır. Ayrıca İsmet Özel ve Atıf Behramoğlu gibi şairlerin şiirleri dışa dönük hale gelmiştir. 1970'lerde ise İslami bir bakış açısıyla Sezai Karakoç dini inancın içinde var olan kelimelerle şiirlerini şekillendirmiştir. 1980-2000'lere

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

baktığımızda ise hızla gelişen teknolojiye bağlı olarak medyanın karşısında şiir verimi ve duyarlılığı korunmaya çalışılmıştır.

Karşılaştırmalı Edebiyat

Karşılaştırmalı edebiyat; aralarında bulunan benzeşme, yakınlık ve dizgelerin bağların incelenmesi yönüyle, birbirine yakın edebi metinleri olay, zaman ve mekân olarak yakınlaştırma amacı güden bir sanat dalıdır (Rausseau & Pichois, 1994). Karşılaştırmalı edebiyat biliminin temelinde öteki karşılaştırmalı bilim dallarında olduğu gibi karşılaştırma yöntemi vardır. Ve bu yöntem, bilimde kullanılmadan önce de insanın düşünce tarzında mevcuttur. Atasözleri, insanlığın karşılaştırmaya ne kadar yatkın olduğunu gösteren örneklerle doludur (Aytaç, 1997, s. 11).

Yabancı dillerde yerleşik adıyla “kompratistik” yani karşılaştırmalı edebiyat bilimi, bir bilim dalıdır ve konusu, malzemesi edebiyat ürünüdür. Karşılaştırma, adı üstünde, en az iki ürünü gerektirir. Karşılaştırma, ulusal edebiyatın kendi eserleri üzerinde olabildiği gibi farklı unsurların edebiyatları arasında da yapılabilir. Keza, eş zamanlı ürünlerde karşılaştırılabilir (Aytaç, 1997, s. 15). Edebiyat alanında bilimsel incelemeler, araştırmalar yapılırken bir eseri bir başka eserle karşılaştırma, bazen bir bölüm, bazen bir bütün konu olabilmektedir (Aytaç, 1997, s. 12). Dünya edebiyatında da farklı eserlerin karşılaştırılması kültürler arası benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymaktadır.

Karşılaştırmalı edebiyatın amacı, sanat ve bilgi düzlemlerinde benzerlik ve farklılıkları saptamak ve bu benzerlik ve farklılıklara neden olan etmenleri ortaya koymaktır. Böylesi bir çalışma, farklı edebiyatlar arasındaki olası ilişkileri ortaya çıkmayı dener; teknik ve izleksel karşılaştırmalar yapar. Karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarıyla ön plana çıkarılmış bir ulusa ait imgeyi sunar, bir olguyu veya bir hareketi farklı ülkelerin edebiyatında tanımaya ve izlemeye çalışır. Aynı zamanda etkilenme biçimlerini araştırır ve ister çeviri kitapları ister bireyler, misyonerler, gezginler ya da savaşçı veya sürgünler bu geçişi sağlayan aracı ve sorumlulukları belirlemeye çalışır. Karşılaştırmalı çalışma, yalnızca yabancı bir edebiyatın tanınmasını değil, aynı zamanda yerli edebiyatın daha iyi tanınmasına olanak verir. Böylece, diğer edebiyatın özelliklerini taşıdığı bilgisinden hareketle, yerli edebiyat daha açık ve daha iyi değerlendirilmiş olur (Atalay, 2019, s. 33).

Ahmet Şevki

Ahmet Şevki, 1868 yılında Kahire’de zengin bir aile çocuğu olarak dünyaya geldi. İsmi Osmanlı Devleti’nin Kahire’de yüksek mevkiye sahip memurlardan biri olan dedesi Mehmet Ali Paşa’dan aldı.

Kahire’de 1885 yılında yeni açılan Hukuk Fakültesi’ne kaydoldu. Fakat bu bölüme ilgi duymamasından sebep tercüme bölümüne geçti. Buradan da 1887 yılında mezun oldu. Doğuştan sahip olduğu şiir kabiliyetinin gelişip ortaya çıkmasına Arapça hocası ve aynı zamanda şair olan Şeyh Muhammed el-Besyuni yardımcı oldu. El-Vekaiul Mısıryye gazetesinde Hidiv Tevfik Paşa’yı metheden ilk şiirlerini yayımlamaya başladıktan sonra Ali Mübarek Paşa’nın delaletiyle sarayda bir memuriyete tayin edildi. Akabinde Hidiv Tevfik Paşa’nın ısrarıyla 1885 yılında yarım bıraktığı Hukuk Bölümünü tahsil etmesi için 1888 yılında Fransa’ya gönderildi. Burada kaldığı süreler içerisinde Montepeller ve Paris Üniversitelerinde Hukuk ve Edebiyat öğrenimini tamamladı.

Ardından İngiltere ve Cezayir’i ziyaret edip memleketi Mısır’a geri döndü. Ahmet Şevki, 13 Ekim 1932’de Kahire’de öldü ve resmî törenle defnedildi (Şeşen, 1989).

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Eserleri

Şiirleri

1- eş-Şevkiyyat

Piyesleri

1- Maşra‘u Kleopatra (Kahire 1929)

2- Mecnûnu Leylâ (Kahire 1931)

3- Kambîz (Kahire 1931)

4- ‘Alî Bek el-Kebîr ev Devletü’l-Memalik (Kahire 1932)

5- ‘Antere (Kahire 1932)

6- Düvelü’l-‘Arab ve ‘uzamâ’ü’l-İslâm (Kahire 1933)

7- es-Sittü Hüdâ

Hikayeleri

1- Emîretü’l-Endülüs (Kahire 1933)

2- Esvâku’z-zehab (Kahire 1932)

3-Azrâ’u’l-Hind ev Temeddunu’l-Ferâ’ine

4-Ladyas (Kahire 1899)

Ahmet Şevki’nin Şiirlerinden Bir Kısım Örnekler

مسجد أيا صوفيا (Şevki, Eş-Şevkiyyat, 1970, s. 25)

هدية السيد للسيد كنيسة صارت إلى مسجد
بنصرة الروح إلى أحمد كانت لعيسى حرما، فانتهدت
...

و مسجد مالقصر من أصيد كنيسة مالقصر المعتلى
لويقل الانسان أو يهتدى والله عن هذا و ذا في غنى
...

Camiye dönüşen bir kilise, ki o bir ulunun bir uluya hediyesidir.

Hiz. İsa’ya karşı kutsallık vardı da Cebraîl’in Hiz. Ahmet’e yardımıyla sona erdi.

...

Kilise, yükselen bir sarayken cami ise taşlardan oluşmuş bir saraydır.

Şayet insan hakikati anlamaya yahut doğru yolu bulmaya çalışırsa ne buna ne de ona ihtiyacının olmadığını anlar.

...

Eş-Şevkiyyat adlı divanında Ahmet Şevki’nin kaleme aldığı “Ayasofya Camii” isimli şiirine yer vermiştir. Bu şiirin bir kısım yerlerini kapsayan dizelerinde bir yandan peygamberleri, ibadet mekânının dini konumunu ve yapısını bir yandan da mabedin tarihini

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

ele alır. Ayasofya'ya seslenişle başladığı şiirini, Fatih Sultan Mehmet, fetih, gaza kavramlarını işleyerek, en nihayetinde Allah'a ettiği dua ile sonlandırır.

جسر البسفور (Şevki, Eş-Şevkiyyat, 1970, s. 110)

أمير المؤمنين، رأيت جسرا
أمر على الصراط، ولا عليه
...

Müminlerin emiri, bir köprü gördüm ki, üzerinden sanki Sırat'tan geçer gibi geçiyorum (Ürün, 2002, s. 114).

...

Ahmet Şevki'nin "Galata köprüsü" adındaki bu şiiri İstanbul'a yaptığı seyahati sırasında üzerinden geçtiği Galata Köprüsünü, köprünün oluşturduğu manzarayı, yıllar yılı kullanılageldiği için yıpranmışlığını ve tahribatını konu edinir.

وداع فراق (Şevki, eş-Şevkiyyat, 1988, s. 154)

سكن (الثريا) مستقر جلاله
و مشيت مكارمه إلى الأمصار
تجدد للرحيل ، فما استطاعا
وداعا جنة الدنيا وداعا
...

Ayrılığa sabretmeye çalıştım ama güç yetiremedim. Elveda dünyanın cenneti elveda..

Belki günler beni yine kavuşturur, çünkü ben yaşamı hasret ve vuslat olarak görüyorum.

İstanbul'a yapmış olduğu seyahat dönüşünde içinde yaşadığı vuslat, ayrılık, hüzn gibi hissiyatları bu dizelerle dile getirmiştir. Şevki'nin "İstanbul'a Veda" adlı şiirinde biriktirdiği anılardan ve şehrin güzelliğinden ayrılmanın üzüntüsü, yeniden kavuşmanın umudu ön plana çıkmaktadır. Dünyanın cenneti (جنة الدنيا) benzetmesiyle İstanbul'u tüm dinlerde vaadedilen cennet tasviri ile nitelemesi şehre olan bakışını göstermektedir.

Yahya Kemal Beyatlı

Yahya Kemal, Türk edebiyatımızın Cumhuriyet döneminin en önemli şahsiyetlerindendir. 2 Aralık 1884 tarihinde Osmanlı sınırlarında, günümüzde ise Makedonya'nın başkenti olan Üsküp'te dünyaya gelmiştir. Asıl adı Ahmet Agâh'tır.

İlköğrenimini Üsküp'te sırasıyla Yeni Mektep, Mektebi Edeb ve Üsküp İdadisinde tamamlar. Ortaöğrenimine devam etmek için İstanbul'a gönderilir ve Vefa lisesinden mezun olur. Henüz lise öğrencisiyken Agâh Kemal mahlasıyla şiirler yazmaya başlar. Bu yıllar, şairin şiire olan eğilimine ilk adımı olur. 1904 yılında Sarbonne üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi Bölümüne kaydolar. Ders öğretmenleri tarihçi Albert Sarel'den oldukça etkilenir ve tarihe olan ilgisi daha da artar. Tarih adına yaptığı araştırmalar sebebiyle bölümdeki derslerine ağırlık verememeye başlar. Bu durum sınavlarını da etkiler ve bölüm değiştirerek Edebiyat Fakültesine kaydolar. Fakat burada da aynı sebeplerin devam etmesinden dolayı mezun olamaz. Her ne kadar iki bölümden de mezun olamasa da Paris'te geçirdiği uzun yıllar sonucunda birçok tarihi araştırmalar yaparak tarih bilgisi açısından donanmış, tiyatro gibi sosyal aktivitelere katılmış ve şairlik kimliği gelişmiştir. 1912 yılında ise İstanbul'a geri döner. Yurda döndükten sonraki yıllarında Darüşşafaka İdadisi'nde severek uğraştığı tarih ve edebiyat alanında öğretmenlik yapar. Öğretmenlik yaptığı yıllarda

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

araştırmalarının yanı sıra edebi faaliyetleri de ihmal etmez ve Süleyman Nadi mahlasıyla Peyam gazetesinde Çamlar Altında Muhasebe adıyla yazılar kaleme alır. Lise yıllarından bu yana yazmakta olduğu şiirlerini ilk defa Yeni Mecmua isimli dergide yayımlar.

1923 yılında Ankara'ya taşınır ve bundan sonraki yıllarda ilk Urfa milletvekilliği olmak üzere sırasıyla 1926 Varşova'ya elçilik, Lizbon büyükelçilik, İspanya ortaelçilik, 1929 Madrid orta elçilik, Yozgat milletvekili, Tekirdağ milletvekili, İstanbul milletvekili ve Pakistan'da büyükelçilik görevlerinde bulunur. 1958 Cumartesi günü 72 yaşındayken Cerrahpaşa Tıp Fakültesinde vefat etti. Cenazesi Aşşyan Mezarlığı'na defnedildi (Akay, 1992).

Eserleri

Yahya Kemal Beyatlı'nın kaleme aldığı şiir ve nesir yazıları, dergi ve mecmualarda karışık, düzensiz bir şekilde yer almıştır. Ancak eserlerinin bir kitap haline gelişi ölümünden sonra Yahya Kemal Enstitüsü tarafından gerçekleştirilmiştir.

Şiir

- 1- Kendi Gök Kubbemiz
- 2- Eski Şiirin Rüzgarıyla
- 3- Rubailer ve Hayyam Rubailer
- 4-Türkçe Söyleyiş
- 5- Bitmemiş Şiirler

Nesir

- 1- Eğil Dağlar
- 2- Siyasi Hikayeler
- 3- Edebiyata Dair
- 4- Aziz İstanbul
- 5- Tarih Musahabeleri
- 6- Çocukluğum
- 7- Gençliğim
- 8- Siyasi ve Edebi Hatıralarım
- 9- Makaleler
- 10- Mektuplar

Yahya Kemal Beyatlı'nın Şiirlerinden Bir Kısım Örnekler

Süleymaniye'de Bayram Sabahı (Kabaklı, 2003, s. 248-249)

Artarak gönlümün aydınlığı her saniyede,

Bir mehabetli sabah oldu Süleymaniye'de,

Kendi gök kubbemiz altında bu bayram saati,

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Dokuz asrında bu bütün halkı, bütün memleketi

...

Şairin Süleymaniye Camisinin şekil ve maneviyatını ayrıntılı bir şekilde işlemesi ve bununla birlikte zafer, top, sefer gibi kavramlara yer vermesi, mimari, dini ve tarihi temaların şiirinde ön plana çıktığını göstermektedir.

Bir Tepeden (Kabaklı, 2003, s. 251)

Rü'ya gibi bir akşamı seyretmeye geldin

Çok benzediğin memleketin her tepesinde.

Baktım; Konuşurken daha bir kere güzeldin,

İstanbul'u duydum daha bir kere sesinde.

...

Şairin birçok şiirinde işlediği tarihi tema, *Bir Tepeden* şiirinde de ortaya çıkmaktadır. İstanbul'u büyük bir gayret ve güçlü bir orduyla fetheden komutan Fatih Sultan Mehmet'in ve ayrıca tarih ve fetih kavramlarının geçmesi bunu açıkça göstermektedir.

Bir Başka Tepeden (Kabaklı, 2003, s. 251)

Sana bir tepeden baktım aziz İstanbul!

Görmediğim gezmediğim, sevmediğim hiçbir yer.

Ömrüm oldukça, gönül tahtıma keyfince kurul!

Sade bir semtini sevmek bile bir ömre değer.

...

Şairin İstanbul sevgisinin en net şekilde görüldüğü şiirlerinden biridir. Öyle ki şair her bir mısrasında İstanbul'un güzelliğini, ona olan sevgisini, İstanbul'da yaşayanın ve ölenin yaşamdan ayrı bir tat aldığını dile getirmektedir. Bu sebeple şairin bu şiirinin teması İstanbul sevgisidir.

Eren Köyü'nde Bahar (Kabaklı, 2003, s. 265)

...

İstanbul'un öyledir bahârı;

Bir aşk oluverdi âşinâlık...

Aylarca hayâl içinde kaldık;

Zannımca Erenköyü'nde artık

Görmez felek öyle bir bahârı.

...

İstanbul ile ilgili yazdığı şiirlerinde İstanbul sevgisini en yoğun şekilde işlediği şiirlerinden biri de *Eren Köyü'nde Bahar*'dır. Şiirinde İstanbul'un semasını, güzelliğini, baharını ve ona olan sevgisinin üzerinde durmuştur. Şair, cihanda böyle bir güzellik

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

olmadığını, sanki rü'ya âlemindeymiş gibi hissettiğini dile getirerek İstanbul'a olan hayranlığını gözler önüne sermektedir.

SONUÇ

Şiir hem Türk Edebiyatı hem de Arap Edebiyatı'nın tüm dönemlerinde en önemli edebi tür olarak ortaya çıkmaktadır. Şiir ortaya çıkışından bugüne dek şairler, edipler, saray halkı, padişahlar ve halk tarafından rağbet görmüştür. Ahmet Şevki, modern Arap Edebiyatı'nda yeniliği ilk başlatanlar arasında yer alırken Yahya Kemal Beyatlı Türk Edebiyatında Servet-i Fünun, İkinci Meşrutiyet ve sonlarında ortaya attığı düşünce ve fikir dünyasıyla şiire yön vermiştir.

Yahya Kemal Beyatlı'nın İstanbul konulu şiirleri İstanbul şehrinin boğazından köprüsüne, semtinden caddesine, camilerinden tarihi yerlerine, gecesinden gündüzüne hayran kaldığı, anılar biriktirdiği her bir ayrıntıyı detaylı şekilde içermektedir. Asıl konusu, sevdası İstanbul olmakla birlikte vatanını seven, tarihini bilen bir şair olarak düşünce dünyasını kelimelerle şiirlerine yansıtmıştır. Özellikle fetih ve zafer kavramlarını şiirlerinde görmekteyiz. Tüm bunlara binaen şiirlerinde İstanbul'da yaşayan, çeşitli semtleri gezen, camilerini ziyaret eden hem gündüz hem gece haliyle şehrin o büyülü dünyasından etkilenen, ayrıldığında kendisine özlem duyan, hasret çeken, gezip gördüğü yerleri tekrar aynı hatta daha büyük bir hoşlukla geçiren, her bir köşesinde anılar biriktiren, taşına toprağına şükreden, milletimize verilen bir armağan olarak düşünen İstanbul sevdalısı bir Yahya Kemal Beyatlı görmekteyiz.

Ahmet Şevki'nin İstanbul konulu şiirlerinde ise; Avrupa seyahatleri sırasında kendisinde hayranlık uyandıran yahut Osmanlı döneminde yaşanan savaşları, padişahları, zaferleri yakinen takip eden bir Şevki görmekteyiz. Şevki şiirlerinde daha çok dini motifleri, fetih ve Osmanlı padişahlarıyla ilgili ifadeleri kaleme almıştır. Şiirlerinin okuyucunun kulağına adeta hoş bir sadâ gibi gelmesine ehemmiyet veren Şevki, aynı zamanda şiirlerinin arka planında tarihi bilgiler ve fikir dünyasına dair düşüncelerini sunmaktadır. İstanbul'un çeşitli yerlerinde bulunma ve oraları görme fırsatı bulan Şevki, o anki hissiyatını ve düşüncelerini kaleme almıştır.

KAYNAKÇA

- Akay, M. O. (1992). Yahya Kemal Beyatlı. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Cilt 6, s. 35-36). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Atalay, İ. (2019). *Karşılaştırmalı Edebiyat*. Ankara: Hiper Yayınları.
- Aytaç, G. (1997). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Kabaklı, A. (2003). *İstanbul Güldestesi*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Rausseau, M. A., & Pichois, C. (1994). *Karşılaştırmalı Edebiyat*. (M. Yazgan, Çev.) İstanbul: Meb Yayınları.
- Şeşen, R. (1989). Ahmed Şevki. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (Cilt 2, s. 136). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şevki, A. (1970). *Eş-Şevkiyyat* (Cilt I-II). Kahire: el-Mektebetu't-Ticariyyetu'l-Kubra.
- Şevki, A. (1988). *eş-Şevkiyyat* (Cilt 1). Beyrut: Dar'ul-Avdeti.
- Ürün, A. K. (2002). *1868-1932 Mısır'da Türk Bir Şair Ahmet Şevki*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

TAHAYYÜLÂTÜN Şİ'RİYYETÜN (MUHAYYİLE ŞİİRLER) İDDİASI BAĞLAMINDA TASAVVUFUN KELAM VE FELSEFE İLE EPİSTEMOLOJİK KARŞILAŞTIRMASI

Recep BOZ¹

¹ *Milli Eğitim Bakanlığı, recep1299@yandex.com, İstanbul-Türkiye*

Öz: Bugünkü haliyle İslami ilimler bir anda ortaya çıkmamış temelleri bir anda tahsis edilmemiştir. İslam Dininin kendi öz kaynaklarından çıkmış olan her ilim dalının sistemli hale gelebilmesi için ilk çabaların en erken hicri ikinci asırlı yıllarda olduğu kabul edilmektedir. İlimler ilk ortaya çıktıklarından itibaren zamanla gelişme göstermiştir. Tedrici yolla tekamül etmiş İslami ilimler, yine aynı yolla gelişmesine devam etmektedir. Bu devinim içinde var olan her ilim bazen kollara ayrılacak, bazen zenginleşecek, karışacak ve kendisine yeni hareket alanları çizecektir. Bu çalışmada, meşruiyeti başlangıcından bu yana tartışıl原因en Tasavvufun zaman ekseninde geçirdiği bilgi elde etme mekanizmasını, epistemolojik kıstaslarını inceleyip, kendisine yöneltilen iddialara ne gibi cevaplarla karşılık verdiği irdelenmiştir. Ayrıca Fıkıh, Hadis gibi şeri ilimlerle olan münasebetine, Kelam ve Felsefe gibi aklın ön planda olduğu ilimlerle olan ilişkisinin neliği ve nasıllığı üzerinde durulmuştur. Tasavvufun filizlenmeye başladığı ilk dönem yüzeysel olarak Serrac ekseninde, birinci dönemden büyük farklarla ayrılan ikinci dönem İbn-ül Arabi ile, yine İbn-ül Arabi düşüncesini açıklayıp farklı boyutlar getiren öğrencisi Konavi ekseninde incelenmiş olacaktır. Ayrıca Fususul Hikem şerhiyle önümüzde duran Osmanlı Devleti'nin ilk müderrisi Davud-u Kayseri'ye zaman zaman değinilecektir. Tasavvufun ilk zamanlarındaki bilgi elde etme tariklerinden olan keşf ve müşahadenin, İbnül Arabiyle nasıl metafiziksel ve ileri bir boyut kazandığı incelenmeye çalışılacaktır. Felsefe ve Kelamın bilgi istinbatını hangi yollarla yaptığı ve Tasavvuftan hangi kıstaslarla ayrıldığı ise asıl konumuz olması açısından araştırmanın ana ereği olacaktır. Eski Yunanda başlayıp çeviriler yoluyla İslam dünyasına ulaşan Felsefenin ve İslam Dininin itikad alanında doyurucu cevaplar verme amacıyla ortaya çıkan Kelam İlminin, dinin ahlaki ve gnostik yönünü temsil eden Tasavvuf ile olan bilgi elde etme yönündeki farklılıklarına temas edilecektir

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Felsefe, Epistemoloji, Kelam

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

EPISTEMOLOGICAL COMPARISON OF SUFISM WITH KALAM AND PHILOSOPHY IN THE CONTEXT OF THE CLAIM OF “IMAGINARY POEMS”

Recep BOZ¹

¹Ministry of National Education, recep1299@yandex.com, Istanbul-Türkiye

Abstract: Neither the Islamic sciences in their current form were appeared instantly, nor their foundations were allocated on a sudden. It is accepted that the first efforts to make every branch of science that came out of the Islamic Religion's resources systematic were in the second century of the earliest Hijri. Sciences have developed over time since they first appeared. The Islamic sciences, which have evolved gradually, will continue to flourish in the same way and continue to be recent in a development that has no end. Every science existing in this movement will sometimes be divided into branches, as it will become richer, get mixed up, and draw new areas of movement for itself. In this study, it was examined the mechanism of obtaining information that Sufism, whose legitimacy has been debated since its beginning, has undergone over time, its epistemological criteria, and what kind of responses it responds to the allegations against it with. In addition, the relationship with religious sciences such as Fiqh and Hadith, and the nature and how of its relationship with sciences where reason is at the forefront, such as Kalam and Philosophy, have been emphasized. The first period when Sufism began to sprout was studied superficially on the Serrac axis. The second period, which was separated by great differences from the first period, was studied by Ibn-ul-Arabi and his student and commentator Konevi. In addition, Dawud-u Kayseri, the first teacher of the Ottoman State, who stands before us with the commentary of Fususul Hikem, will be mentioned from time to time. It will be tried to examine how discovery (keşf) and observation (müşahade), one of the ways of obtaining information in the early days of Sufism, gained a metaphysical and advanced dimension with Ibn al-Arabi. How Philosophy and Kalam acquire knowledge and by what criteria it differs from Sufism will be the main aim of the research in terms of being our main subject. Philosophy, which started in ancient Greece and reached the Islamic world through translations, and the Science of Kalam, which emerged to provide satisfactory answers in the field of belief of the Islamic Religion, the differences between Sufism, which represents the moral and gnostic aspect of Islam, and Sufism in the direction of obtaining knowledge will be touched on.

Keywords: Sufism, Philosophy, Epistemological, Kalam

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

GİRİŞ

İslami ilimler oluşmaya başladığında ilk olarak Fıkıh ve Hadis dinin entellektüel alanında temayüz etmiştir. Çıkış sebepleri hayatın islami çerçevede yaşanmasını mümkün kılmak olan bu ilimler, çok geçmeden İslam entellektüel camiasını ve temelini oluşturup kendilerini kabul ettirmişlerdir. Bilakis Zaruriyat bu ilimleri ihdas etmiş ve yine gelişmesindeki süreçte aynı zaruriyyat mühim bir rol oynamıştır. Yine bu ilimler inşa sürecinde zaman zaman birbiriyle çatışma ve uzlaşma gibi münasebetlere girmişlerdir. İşte bu münasebetlerden en dikkat çekenlerden birisidezühd ve takva hareketi olarak temeli atılmaya başlayan Tasavvufun, H. 200. Yy da hakikati ele almaya başlayıp müstakil bir ilim değeri kazanma arayışına girmesiyle oluşan epistemolojik temel tartışmasıdır.

Tasavvuf daha önce söylenmeyen, ele alınmayan şeyler söylüyor ve Fıkıh, Hadis gibi ilimlerin zahir ulemalarının söylediklerinden ve değinmediklerinden bahsediyordu. Lakin burada bir parantez açmak mübremliğinden dolayı şu konuya değinmek önem arz etmektedir. Tasavvufun ilk ortaya çıkışı yukarıdada değindiğimiz üzere zahidlik ve takva idi. Yani dindarlığın sevgi boyutuyla harmanlanmış halini ve ibadetlerdeki devamlılık, güzellik, sürekli Allah ile iştigal olma gibi yoğun dindarlık alametlerini ihtiva ediyordu. Bu durumda Tasavvuf zahir ulemasının tepkisini çekmek bir yana dikkatini bile celbetmemişti. Fakat sufilerin yavaş yavaş Tasavvufi bir söylem oluşturmaya başlamalarıyla Tasavvuf cephesi tebellür etmeye başladı. İşte bu durumda haliyle zahir uleması bu yeni ilmin meşruiyetini sorgulayıp, ilimlerin temelini, değerini ve konumunu belirlemedeki ana ölçütlerden biri olan epistemolojik kaynak ve epistemolojik değer sorusunu Tasavvuf ehline (Sufilere) yöneltti. İçinde bulunduğumuz zamana kıyasla henüz filiz çağında olduğu görünen Fıkıh, kaynağı nasslar olduğundan ve sert bir zahiri yoruma dayandığından ve Tasavvufun batına öncelik vermesinden de müsebbip Tasavvuf ile çatışma içine girmiştir. Nitekim aynı sertlikte olan ve " cerh, tadil " gibi miyarı kullanan Hadis ulemasında peygamber döneminin İslam müessesesinde olmayan Tasavvufa karşı cephe alma cihetine gitmişlerdir. Bilakis ilk dönemlerde bu iki ilim, ardından Kelam ve Felsefe gibi diğer ilimler şu tür mülahazalarla Tasavvufun meşru zeminini sorgulamışlardır. Sufilerin hallerinde gerçeklik payı var mı? Keşf ve Müşahade bilgi üretir mi? Batını bilgi nedir? Nerede başlar, nerede biter? İşte bu sorular her dönemde Sufilere yani Tasavvufa yöneltmiştir. Bu tür sorularla her dönem muhatap olan Sufilerin cevab-ı savunmaları ise her dönem farklılık arz etmiştir.

Sufilerin Savunmalarıyla Zeminini Oluşturan Tasavvuf

Kadim Tasavvuf kitaplarının "zâhir-bâtın, ilim-ma'rifet, avam-havâs- ehassu'l-havâs, kâl-hâl, ilme'l-yakîn-ayne'l-yakîn-hakke'l-yakîn" gibi karşıt kavram çiftleriyle başladığı görülmektedir. Bu durum günümüzde Tasavvufun, kendi lügatını ve teorik çerçevesini oluşturmuş bir ilim olduğunu gösterir. Peki bu kavramlar, günümüzde Tasavvuf ilminin yerini gösterirken, inşa süreci ve gelişme sürecinde hangi zeminden günümüze aksetti.

"İlk zamanlarda sufiler, bu ayrımlarla şunu söylemek istemişlerdi: Din ve dinin yorumu, beyan alanına mensup fakihler, hadisçiler ve kelamcıların temsil ettiği ibaret değildir; zira bunların yanında kendilerinin temsil ettiğini düşündükleri bir hakikat alanı da vardır. Bu alan, zâhirin dışında ve ötesindeki gerçekliği temsil eder. Dolayısıyla dinî düşünce dediğimiz şey, bu hakikat alanını da içermelidir. Böylece sufiler, tasavvufu dinin bir yönü olarak sunmak suretiyle kendilerine meşru bir alan sağlamayı amaçlamışlardı. Tam da bu noktada sufiler, Tasavvufun sadece karşıtlık esası üzerine oturmadığını düşünerek, kendine özgü bir ilim olarak muhtevasının belirlenmesi ve söyleminin oluşması gerektiğinden hareketle Tasavvufu dinî ilimlerden birisi olarak oluşturdular (KARTAL, 2015). Bu durum Sufilerde dinin hakikat alanının temsiline kendilerinde hak olarak gördüklerine işaret etmektedir. İşte bu temsili gerçekleştirmenin neliği, niteliği ise bazı çevreler tarafından

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

sufilerin ilgiyle izlenmesine, zahiri ulemanın ise Tasavvufa cephe almasına sebep olmuştur. Çünkü Tasavvuf farklı bir bilgi sistemi ve kendine özgü terimler ortaya koyuyordu. Burada bir antparantez açmak mübremdir. Tasavvufa alınan cephe ne yazıkki entellektüel bir tartışma ve fikirler savaşıyla kalmamış, mihne hadisesi ve birçok sufinin takibata uğraması gibi acı sonuçlarla cereyan etmiştir. En nihayetinde ise Tasavvuf, Hallac-ı Mansur’u şehit vererek, tarihe mal olmuş bir Tasavvuf şehidi bırakmıştır.

Tasavvuf gelişmesini tamamladıkça tabii olarak yeni düşünceler, farklı boyutlarda mefkureler oluşmaya başladı. Diğer ilimler karşısında zeminini sağlamlaştırmak için cevabi düşünce boyutlarında yeni cevaplar ve sebepler getirerek tekamül etmeye başladı. Bilakis sufiler meşruiyeti sağlamlaştırmak için şeriat alimlerine karşı bu düşünceleri üretirken direkt olarak Tasavvufun çizgilerini, konuşlandığı yeri ve muhtevasını belirledi. Nitekim Serrac, "Tasavvufun alanının ihsan ve fikh- batın" (Serrac & çev: Yılmaz, 2016) olduğunu söyledi. Bu görüş odönem hakkında dinin asıl ilimleri olarak gösterilen Fıkıh ilmine ve Hadis ilmine karşı Tasavvufunda bir ilim olarak kendini doğurma amacında olduğunu göstermektedir. Serrac gibi o dönemin Sufileride aynı görüşlerde olduklarından ve makalemizin sınırlarını aşma ihtimalinden müsebbip, diğer sufilerin görüşlerine yer vermeyeceğiz.

Fıkıhın ana mekanizması olan "İstinbat" yine Serrac tarafından Tasavvuf terminolojisine kazandırılmıştır. Fıkıh ilminde kullanılan İstinbat: "Sözlükte "araştırmak, peşine düşmek, sonuca varmak" gibi mânalara gelen istinbat fıkıh usulü terimi olarak "ictihad ve kavrayış yoluyla naslardan hüküm çıkarmak" demektir. Kur’ân-ı Kerîm’de bir defa geçen kelime (en-Nisâ 4/83) burada "bir işin iç yüzünü, gerçeğini anlamak, düşünmeyi gerektiren kapalı bir haberden kastedilen mânaya ulaşmak" anlamındadır." (D.İ.A, 2001). Serrac bu mekanizmayı Tasavvufa almasına şöyle işaret eder "Dinî ilimlerin bilgi kaynağının Kur’an âyetleri, Peygamberin hadisleri ve Allah’ın velî kullarının kalbine doğan istinbat edilmiş hikmetler"(Serrac & çev: Yılmaz, 2016)olmak üzere üç tür olduğunu söyler.Buradaki asıl gaye Fıkıh ilmi özdeşleşen istinbatı Tasavvuf ilminde de işletip, meşruiyet sorununa karşı, karşı cephedekinin silahıyla karşılık vermek gibi görünmektedir. Yani Fıkıh zahirden istinbat yapar biz ise batından istinbat yaparız düşüncesidir. En önemlisi ise istinbat mekanizması tasavvufla buluştuğunda sistemli bir anlayış getirmiştir.

Hakikati doğrudan keşf ve müşahade yöntemiyle elde etmek. Bu cümle aslında Tasavvufun yüzlerce tanımından biri olabilirken, diğer bütün tanımlarıda kapsayan bir tanım olma özelliğininde kendinde saklamaktadır. Allah ile vasıtasız bir bağ kurma ve kurulan bağ ile zahir-batın her türlü bilgiye ulaşma amacı gütmektedir. İstinbat ise bu yolculuğun yolda olan kısmını yani bidayetten nihayete, başlangıçtan vuslata kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Yani sufi keşf ve müşahade ile istinbatı kullanır. Hakikate vardığında ise zannımızca kullanılmaz. Çünkü Hakikat aşk ve vecd halidir. Hakikat bilginin en tatmin edici halidir. Hakikat bedihidir. Şek ve şüpheden azadedir. Dolayısıyla istinbatın kıstasları ve miyarı burada geçerli değildir. İstinbat ilk dönem Tasavvufunda Keşf ve Müşahadede geçerlidir.

Tekamül Etmiş Tasavvufta meydana gelen Epistemolojik Değişme

Kendine özgü bir yol çizen Tasavvuf farklı çizgiler sınırında ilerlemiş ve tarihe mâl olarak yüzyılları devirmiştir. Epistemolojisinde ve muhtevasında, konuşlandığı yerde ve söylevlerinde bariz bir değişme göstermeden tekamül eden Tasavvuf, İbnül Arabinin anlayışıyla farklı bir boyut ve soluk kazanmıştır. Meseleye şöyle yaklaşmak konunun anlaşılması için önem arz etmektedir. Varlığını hissettirmek ve meşruiyet zemini bulmaya çalışmak için tabiri caizse Fıkıhtan medet uman kadim Tasavvuf İbn-ül Arabi ile birliktezemin arama geleneğinden ve gelenek etrafında ortaya çıkan tartışma akımından kesin çizgilerle ayrılmıştır. Diyebilirizki İbn-ül Arabi geleneğe uymamıştır ve Tasavvufu bir yerlere oturtmak için uğraşmamıştır. Aşağıda da değinileceği üzere o, sadece Tasavvufun düşünce

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

ipliğini eğirmiş kendinden önceki sufiler gibi tasavvuf avukatlığı yapmamıştır. Yapsada bu durum geri planda kalmıştır. İbn-ül Arabi'nin yapmak istediği şey Tasavvufu metafiziksel olarak yeniden tanzim, belkide yeniden inşa etmektir. Çünkü o ilk dönem sufilerinin açıkladığı kelimelere metafiziksel bir boyutla yeniden yorum katmıştır. Ve kelimelere yüklenen her yeni mana yeni düşüncelere kapı açtığı için tabii olarak yeni bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Peki bu yeni yaklaşımla Tasavvuf epistemolojisi nasıl bir hal almıştır?

Burada İbn-ül Arabi düşüncesini açıklayan ve geliştiren Davud el-Kayseri'ye değineceğiz. Çünkü İbn-ül Arabi'nin açtığı yolun sistemini oturtanlardan en önemlisi Kayseridir ve Tasavvufun geldiği boyutu anlama yönünden bize en kapsamlı bilgiyi o verecektir. "Bu ilim, keşfe ve zevke dayalıdır; bu yüzden vecd ve vücûd ashabından ve iyân ve şuhûd ehlinin başkasının bu ilimden bir nasîbi yoktur. Ancak ben zâhir ilmi ehlinin, bu ilmin, üzerine oturduğu bir temelinin olmadığını ve bir sonuç üretmediğini, tam tersine bu ilmin şiirsel muhayyileler ve zihinsel uydurmalar olduğunu ve sahibinin bunlar hakkında hiç bir delilinin olmadığını ve hedefe ulaştırmayan salt bir mükâşefe iddiası olduğunu zannettiklerini gördüğümde bu ilmin mevzu, mebâdî ve mesâilini açıkladım. Bu eserde, (mukaddemâtü şerhi'l-Fusûs'da) ve tasavvuf hakkında yazmış olduğum diğer risalelerde zikrettiğim burhân ve delilleri, zâhir ulemasını kendi yöntemleriyle ilzâm etmek ve kendi şeriatlarıyla onları susturmak için getirdim. Zira müşâhede ehlinin keşifleri, onlar için bir kanıt değildir ve keşif ehlinin söylediklerine delil olan âyet ve hadislerin zâhiri, zâhir ehline tevîl edilmiştir. Bu yüzden onlara kendi dilleriyle konuşmamız gerekir. Nitekim Allah Teala şöyle buyurmuştur: 'Biz her gönderdiğimiz rasûlü, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik' (İbrahim, 4). Allah bizim söylediklerimize vekildir ve doğru yola ileten de O'dur." (Kayserî, 1997)

Burada şuna işaret edilmiştir; "Zâhir ilim erbabının keşfe ve zevke dayalı olan tasavvufî epistemoloji ile ilgili itirazları vardır. Kayserî'nin belirttiğine göre zâhir ehline göre Tasavvufun üzerine oturduğu bir epistemolojik temeli yoktur ve dolayısıyla itibara alınacak üretim ve sonuca da sahip değildir. Bunun nedeni, tasavvufî epistemolojinin retorikten öteye gitmeyen zihinsel uydurmalarla ibaret olmasıdır. Bu yüzden de keşf kuru bir iddiadan başka bir anlam taşımaz. Burada Tasavvufun bir bilgi sistemi olduğuna yönelik zâhir ehlinin itirazında yer alan "şiirsel muhayyileler (tahayyülâtün şî'riyyetün)" ifadesine özellikle işaret etmek gerekir. Zira bu kavram, sufinin müşâhadesinin hiçbir bilgi ifade etmediğini tazammun ettiği kadar bir değerinin olmadığını da ifade eder. Bu köklü itirazın içeriksel ve tarihsel olmak üzere iki vechesi vardır. Kayserî, içerik eleştirisine müşâhedeyle dayalı Tasavvufî bilgi üretim mekanizmasının mevzu, ilkeler ve meseleleri olduğu gerçeği ile cevap verir. O, Tasavvufun sistematik bir yapısı ve bir bilgi üretim yöntemi olduğunu söyleyerek görüşünü savunur. Ancak tarihsel olarak ise bu pasaj, Tasavvufa yönelik bu itirazın, Tasavvufun bütün dönemlerinin değişmez itirazı olduğunu göstermesi bakımından ayrıca önem taşır. Zira Serrâc'ın dile getirdiği zâhir ulemasının eleştirisi ile benzerliğini özellikle vurgulamak gerekir. Serrâc zâhir ehlinin Tasavvufa eleştirisini şöyle tasvir etmişti: "Zâhir ehlinden bir grup, Tasavvufu inkâr ederek şöyle dediler: 'Kur'an ve sünnette belirtildiği şekliyle zâhirî şeriat ilminden başka bir ilim tanımayız. Sizin (sufilerin) bâtın ilmi ve Tasavvuf ilmi iddianızın bir anlamı yoktur'. Tasavvuf, değişik süreçlerden geçmiş olsa da, zâhir ehlinin eleştirisi, daima aynı olmuştur: Tasavvufun bilgisel bir temeli ve değeri yoktur." (KARTAL, 2015). Sonuç olarak şunu söylemek gerekir. Tasavvufun ilk ortaya çıktığından itibaren Tasavvufun bir epistemolojisinin olmadığı ve bilgi üretemeyen bir mugalatadan ibaret olduğu, söylevlerinin ise "tahayyülâtün şî'riyyetün" olduğu diğer ilim erbabları tarafından dile getirilmiştir. Sufiler ise bu iddialara her dönemde yanıt vermişlerdir. İlk dönemlerdeki yanıtlara baktığımızda müşâhadenin bilgi üretim mekanizması olduğunu ve Tasavvufun mükâşefe üzerine bina edildiği savunması yapılmıştır. İkinci dönemde ise İbnül Arabinin

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Tasavvufa yeni bir metafiziksel boyut kazandırmasıyla bu cevaplar Kelam ve Felsefe düzleminde verilmiştir. Yani mücerret olan cevap daha daha mücerret olmuş ve müşahade mana bazında çok daha geniş kapsam alanı kazanmıştır.

Kelam Epistemolojisinin İçeriği

Kelamda her ilim gibi bilgiyi elde etmede kendine bazı yollar çizmiştir. Bu yollardan elde ettiği bilgiler vasıtasıyla kendi ilminin içeriğini, çevresini, sorunlarını, lügatını ilh. oluşturmuştur. Her ilimgibi aşamalardan geçmiş, her ilmin karşılaştığı bazı iddialarla muhatap olmuş ve her ilim gibi kendi içinde fraksiyonlara ayrılmıştır. Fakatiddialar olsun, fraksiyonlara ayrılma olsun, geçirdiği aşamalar olsun hiçbir Kelamda epistemoloji alanında bir değişiklik yapamamıştır. Yani kelamın bilgiyi elde ediş yöntemi ilk dönemden itibaren bariz bir değişime uğramamış ve sapmamıştır. Farklılıklar sadece elde edilmiş bilginin insan aklında yorumlanması sonucuyla olmuşturki kelami ekoller bu sebeple oluşmuşlardır. Bu konu incelememiz dışında kalacağı için biz asıl konumuza gelelim.

Tasavvufun epistemik ölçüsü olan “mükaşefe” Kelamın bilgi elde etme yöntemi olmamıştır. Çünkü Kelam akıl ve vahiy birlikteliğinden doğan haberleri asıl kaynak olarak kabul etmiş, mükaşefe gibi ampirik ve pozitif bir ölçüsü olmayan vasıtayı delil olarak kabul etmemiştir. Bilakis kabul etmemekle kalmamış ve eleştiriler getirmiştir. “Tahayyülatün Şi’riyyetün” iddiası bu eleştirilere en güzel örneği teşkil etmektedir. Henüz daha bilgi elde etme merhalesinde Tasavvufa zıtlık arzeden Kelamın, Tasavvuf ilminin söylemlerinde zıtlığın uçurum derecesine varacağı gerçektir ve bu çok zaman vaki olmuştur. İşte bu uçurumun oluşmasına zemin hazırlayan ilk ve en önemli şey, iki ilminde epistemolojik kıstaslardaki farklılıklarıdır.

Kelam bilgiyi şu 3 yolla elde etmektedir.

1. Duyu organları (Havass-ı selime)
2. Akıl (Akl-ı selime)
3. Sadık haber (Haber-i Resul - Mütevatir haber).

Fakat üçüncüsü olan "Sadık haber" Kelamcılar arasında zaman zaman ihtilafa neden olmuştur. Çünkü bazı Kelamcılar sadık nebinin sunduğu haberleri alırken seçici davranmayı tercih etmişlerdir. Yazılı olarak sadece Kuran’dan yararlanan Kelam, hadis olarak ise sadece mütevatir hadisten bilgi elde etme cihetine gitmiştir. Diğer hadisleri ise sağlam aklın süzgecinden geçirerek kaynak olurluğunu, olmazlığını irdelemiştir. Fakat buraya şunu eklemek gerekecektir. Bazı hadisler tam anlamıyla akla uyuyor mu? Ulemanın kabul etmede beis görmediği akla tam anlamıyla uymayan bir hadis kelama kaynaklık ediyor mu? Ayriyeten kelamcıların şart koştuğu Hadisteki mütevatirlik ölçütüyle var olan kaç tane Kelamı ilgilendiren hadis var? Bu ve bunun gibi sorunsallar Kelamın epistemolojisinde hadisin temelsiz ve yıkılmaya meyilli olduğunu göstermektedir. Zira hadis kelamcılar nezdinde yalan katılma ihtimali bir hayli yüksek olan bilgidir. Bu sebepten çoğu mütekellim, hadislere tenkitçi bir bakış açısıyla yaklaşmıştır.

“Mütevatir hadis” dışında kalan hadislerin, bilgi bazında birşey ifade etmeyip sadece zan oluşturmasıyla geriye sadece "Akıl ve Vahiy" kalmaktadır. Burasını biraz irdelediğimizde ise Aklın Kelam ilminde bazı problemlerle birlikte var olduğunu söyleyebiliriz. Buna en iyi örnek ekolleşmeye zemin hazırlayan ve dahada büyüyerek ekoller arası tekfir etme boyutuna ulaşan Akıl verileridir. Akılla elde edilen bilginin sahih oluşu her mütekellim tarafından söyleniyorsa da bu söylenen akıl "ekol akı" diyebileceğimiz bir akıl olgusudur. Çünkü mütekellim kendisinin temsil ettiği ekolünden tevellüd etmiş akıl verilerine sahih derken, başka bir ekolün akıl verilerine yanlış diyebilmektedir. Ayrıca mütekellim kendi ekolünden olan diğer mütekellimlerle ihtilafa düşüp ekolden ayrılma yolunu tercih edebilmektedir.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Burada şu sorun ortaya çıkmaktadır. Akıl kendi başına yeterlimi? Akıl vahiyle mi yoğurulmalı? Vahiy, aklın ışığında mı tevil edilmeli? Konumuz itibarı ile bu sorulara cevap vermeyeceğiz ve sadece böyle bir sorunun var olduğunu belirterek geçeceğiz.

“Kelamda esas olan marifettir. Marifetu'r-Rab (kişinin Rabbini bilmesi)dir. Bunun sağlanması ile kişi dinini, peygamberini ve diğer bilmesi gerekli değerleri de bilir. Kelam bu konuda nazar, istidlal, tezekkür, teakkul, tefekkür gibi düşünmeye yönelik kavramlar kullanıp akıl erdirmeye yönlendirir.” (Yüceer, 2003). Görülüyorki gayb alemiyle iştigal olan Kelam, akli kullanırken farklı yöntemlere başvurmaktadır. Bu yöntemlerin ışığında akıl vasıtası ile elde ettiği bilgiyi Kuran ya da Mütevatir haber ile delillendirmekte ve sonuç olarak hasıl olan bilgi Kelami bilgi olmaktadır.

Havass-ı Hamse (beş duyu) kelama göre zorunlu bilgiyi vermektedir. Suje-Obje arasındaki bağ, zan ifade etmemektedir, bilakis bilginin ta kendisidir. Fakat belirli sınırlar dahilinde olması (Zifiri karanlıkta göz göremez) ve algılanan objenin kişide bilgi değeri oluşturacak kadar bir bilgiye sahip olması gerekmektedir. Duyu organlarının sağlam olması ise en mühim olan faktördür. Ancak bilgi elde etmede duyu organlarından faydalanmak kelamcılara göre ittifak edilmiş bir konu olsada, duyu organlarının kaç tane olduğu aralarında ihtilaflıdır. Örnek verecek olursak Basra Mutezilesinden Abbad bin Süleyman es-Saymeri duyu organlarının 7 tane olduğunu, "elem" ve "lezzeti" hissetmeninde ayrı birer duyu olduğunu savunmuştur. Bu durumda bazı ayrılıkların ortaya çıkacağı aşikardır. Nitekim öyle olmuş ve Es-Saymeri'nin fikirlerini benimseyen "Abbadıyye" ekolü ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak Havass-ı selime, Akl-ı Selime ve Haber-i sadıka ile oluşan kelam epistemolojisi, bilginin kelamda elde edilmiş yöntemlerine götüren araçlardır. Kelamcılarının her ne kadar aralarında bazı ihtilaflarla bu araçlara yaklaşımı farklı olsada, bu araçlar her zaman kabul görmüştür.

Felsefe Epistemolojisinin İçeriği

Felsefe insanlık tarihi kadar eski bir disiplindir. İnsanın var olduğu her yerde yaşamış olan felsefe her ne kadar şekil değiştirse de özünü korumuş ve her dönemin disiplini olarak var olmuştur. Felsefe ilk dönemlerde kapsayıcı bir haldeyken bugün kendi başına ve bağımsız hareket etmektedir. Günümüzde kullanılan birçok ilmin Felsefeden koptuğu göz önünde bulundurulduğunda, Felsefenin kapsayıcılığı daha net anlaşılabilmektedir. Sistemli felsefenin Eski Yunan'da filizlenmesinden ve burada dal verip budak salmasından dolayı bu disiplin ilk çağ filozoflarından Thales ile başlamıştır. Sonra yavaş yavaş gelişmiş ve diğer ilimleri altında barındıran bir şemsiye olmuştur.

Felsefenin epistemolojisine bakacak olursak felsefe ismi altında söylenen her sözün ve savunmanın Akli ve Felsefi bir nitelikte olduğu göze çarpmaktadır. Bugün felsefeye karşı olumsuz bir bakış açısı bulunuyorsa işte bu durum Felsefenin safi akılla-saf akılla söz söylemeye girişmesidir. İslam anlayışına göre kaynaklar sabittir ve bu kaynaklardan bilgi istinbat edilir. Akıl bu kaynakları yorumlayabilir ve düşünce bazı kombinezasyonlar ile oluşur. Ancak Felsefenin ürettiği bazı düşünceler herşeyden bağımsız ve bir delille ittisali olmayan mülahazalardır. Bu durum felsefenin halen daha bazı İslami çevrelerde kötü bir izdüşümle yer etmesine başlıca sebeptir.

Felsefe bir disiplin olmadan öncesinde de bilgi sorununu daha eskilere götürmek mümkündür. Çünkü canlı bir disiplin olan felsefe önce soruları sorup sonra düşünceyi bina etmiştir. Bu yüzden epistemolojisi sağlam temellerle başta oluşturulmuştur. İlerleyen zamanlarda Felsefenin sistemi geliştirilmiş epistemolojisi için ayrı bir kulvar ayrılmıştır. Bunlara örnek verecek olursak " Bilginin duyumdan geldiğini savunan, **Sansualizm**, bilginin deneylerden ve deneyimlerden geldiğini savunan **Ampirizm**, bilginin akıldan (usdan)

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

geldiğini savunan **Rasyonalizm** ve bilgiye sezgi ile ulaşılabilirliğini savunan **Entüisyonizm**. Bunlar Felsefi bilgiye nasıl ulaşılacağını gösteren akımlardır. Yani şunu diyebilmek mümkündür: Felsefede bilgiye;

- 1-Duyumla
- 2-Deneyle
- 3-Akılla
- 4-Sezgiyle ulaşılmaktadır.

Yine her ilim gibi Felsefe disiplini kendi içinde bazı fraksiyonlara ayrılmıştır. Bunun başlıca sebebi bilgiyi elde etme yollarındaki farklılıklardır. Fakat Felsefe entellektüel bir tartışma zemininde bu farklılıklarla zengin olmayı başarmış ve günümüze kadar yeni sorulara ve sorunsallara yeni ve farklı yaklaşımlarla gelmiştir.

SONUÇ

Tasavvuf, Kelam ve Felsefenin müşterek yönleri (Gayb alemi, mücerret kaideler) olduğu gibi sonuçlara farklı yollardan irtibat kurmaya ve irtibat neticesinde bilgi elde etme amaçları da müşterektir. Tasavvufa baktığımızda bu irtibatı keşf ve müşahade ile sağlayıp muhassalasını mükâşafenin verileri ışığında hasıl ederken, Kelam bu bağlamda Duyu organlarını, Akıl, Vahyi /Sadık haberi kullanmıştır. Felsefeye geldiğimizde ağırlıklı olarak aklın ön planda olduğu yaklaşımlarla karşılaşmak mümkündür. Bunun yanında deneye, gözleme, sezgiye ve duyuma dayanan yaklaşımlarda Felsefenin epistemolojik dayanakları olmuştur.

Tasavvuf bilgiyi elde etmedeki farklılığı sebebiyle çoğu zaman tepkileri üzerinde toplamıştır. Diğer ilimlerde zaman zaman tepki alsalarda bu hiçbir zaman Tasavvufa gösterilen tepki boyutunda olmamıştır. Tasavvufa gösterilen tepkiler ağırlıklı olarak bu ilmin bir epistemik ölçütünün olmadığı yönündedir. Bu yüzden tasavvuf erbabının söylediği sözler “Tahayyülatün Şi’riyyetün – Muhayyile Şiirler” ithamında bulunmuşlardır. Bu ithama ilk dönemlerde Serrac karşı çıkmış, tasavvufun aynı fıkıh ilmi gibi istinbat yöntemini kullandığını ve sufinin “keşf ve müşahade” ile bilgiyi elde ettiğini savunmuştur. Sonraları ise İb’nül Arabi bu iddiaları daha metafiziksel ve soyut boyutta cevaplamıştır.

Bilgiyi elde ediş yöntemleri her ilmin kendisine has olsada zaman zaman ilimlerin alimleri arasında bilgiyi elde etmeden müsebbip ayrılıklar oluşmuştur. Bu ayrılıklarda farklı fraksiyonların ve cenahların açılmasına sebep olmuştur.

KAYNAKÇA

- D.İ.A, F. K. (2001). İstinbat. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (s. 368-369). içinde İstanbul: Tdv İslam Araştırmaları Merkezi.
- KARTAL, A. (2015). Tasavvufun Bir İlim Olarak İnşâ Süreci:. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 152.
- Kayserî, D. (1997). *Risâle fi ilmi't-tasavvuf*. (M. Bayraktar, Çev.) Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Serrac, & çev: Yılmaz, H. K. (2016). *el-Lüma İslam Tasavvufu*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Yüceer, İ. (2003). Bilgi problemine kelamî bir bakış. O. Ş. Koloğlu (Dü.), *Kelam'da bilgi problemi* içinde (s. 30). Bursa: Arasta Yayınları.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

İHRACAT TEŞVİKLERİNİN FİRMALARIN İHRACAT PERFORMANSLARINA ETKİSİ

Selman ŞAHİNER¹, Hüseyin KUTBAY²

¹*Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, SBE, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Yüksek
Lisans Mezunlu, selmansahiner@icloud.com, ORCID: 0000-0002-7121-2188*

²*Doç. Dr. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,
hkutbay@kmu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8819-1846*

Öz: İhracat, bir ülkenin sınırları dahilinde serbest dolaşımda bulunan mal ve hizmetlerin diğer ülkelere satılması ya da gönderilmesini ifade etmektedir. Türkiye’deki ihracat teşvik politikaları; gerek ülke sanayisinin kurulması ve korunmasında, gerekse ihracat oranlarının istenen seviyeye ulaşmasında destekleyici ve koruyucu fonksiyonlara sahip olmakla birlikte; dünya ihracatında Türkiye’nin payının yükseltilmesi, ihraç pazarlarının geliştirilmesi ve uluslararası piyasalara sahip firmaların rekabet güçlerinin artırılması bakımından da önem arz etmektedir. İhracata dayalı büyüme varsayımının ülkemiz için geçerli olduğu ve Türkiye’nin ihracat artışının ekonomik büyümeye canlılık getiren bir faktör olduğu ortaya koyan çalışmalar literatürde mevcuttur. Türkiye’deki ihracat teşvik uygulamaları tarihsel süreç içerisinde çeşitli şekillerde uygulanmıştır. Halihazırda yürürlükte olan ihracat teşvikleri, devlet yardımları; kamu destekli ihracat finansmanı (Türk Eximbank’ın sağladığı kredi); dâhilde ve hariçte işleme rejimi; ihracatta harç, vergi ve resim istisnaları; ihracatta KDV istisnası başlıkları altında incelenebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İhracat, İhracat Teşvikleri, İhracat Performansı

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

THE EFFECT OF EXPORT INCENTIVES ON EXPORT PERFORMANCE OF FIRMS

Selman ŞAHİNER¹, Hüseyin KUTBAY²

¹Karamanoglu Mehmetbey University, Institute of Social Science, International Trade and Logistics Graduate, selmansahiner@icloud.com, ORCID: 0000-0002-7121-2188,

²Assoc. Prof. Karamanoglu Mehmetbey University, School of Applied Science, hkutbay@kmu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8819-1846

Abstract: Export refers to the sale or shipment of goods and services in free circulation within the borders of a country to other countries. export promotion policies in Turkey; Although it has supportive and protective functions both in the establishment and protection of the country's industry and in reaching the desired level of export rates; Increasing Turkey's share in world exports is also important in terms of developing export markets and increasing the competitiveness of companies with international markets. There are studies in the literature showing that the export-led growth assumption is valid for our country and that Turkey's export growth is a factor that stimulates economic growth. Export incentive practices in Turkey have been applied in various ways in the historical process. Export incentives, state aids currently in effect; publicly supported export financing (loan provided by Turk Eximbank); inward and outward processing regime; duty, tax and duty exemptions on export; can be examined under the headings of VAT exemption in exports.

Keywords: Export, Export Incentives, Export Performance

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerden biri olan Türkiye’de dışa açık büyüme modeli uzun yıllardan bu yana uygulanmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla ihracat; dışa açık büyüme modeli ve küreselleşmenin bir gerekliliği olarak gün geçtikçe daha fazla önem kazanmaktadır (Aktürk ve Şenol, 2010: 376; Atayeter ve Erol, 2011: 2). Nitekim ülkemizin ekonomik sorunların üstesinden gelmesi, halkın refah düzeyinin yükseltilmesi ve dünya ticaretinde kendine önemli bir yer edinebilmesi hususlarında ihracat kavramının önemi yadsınamaz (Atayeter ve Erol, 2011: 2).

En kapsamlı anlamıyla ihracatın tanımı; bir ülkenin sınırları dahilinde serbest dolaşımda bulunan (sözü edilen ülkede üretilen, yetişen ya da diğer ülkelere ithal edilen) mal ve hizmetlerin diğer ülkelere satılması ya da gönderilmesini ifade eder. Daha basit bir anlamda ise; yabancılara veya Türkiye dışına yerleşmiş bulunan Türklere yapılan mal satışlarını ve bu amaca yönelik olarak malların ülke dışına gönderilmesidir. (İGEME, 2007: 4).

Öncelikli olduğu saptanmış olan ekonomik faaliyetlerin diğer faaliyetlere göre daha fazla gelişmesini sağlayabilmek adına, kamu tarafından çeşitli yollarla sunulan maddi ve/veya maddi olmayan tüm yardımlar, destekler ile özendirme etkinlikleri ise teşvik düzenlemeleri olarak bilinmektedir (Şimşek ve Yazıcı, 2004: 122).

Türkiye’deki ihracat teşvik politikaları; gerek ülke sanayisinin kurulması ve korunmasında, gerekse ihracat oranlarının istenen seviyeye ulaşmasında destekleyici ve koruyucu fonksiyonlara sahip olmakla birlikte; dünya ihracatında Türkiye’nin payının yükseltilmesi, ihraç pazarlarının geliştirilmesi ve uluslararası piyasalara sahip firmaların rekabet güçlerinin artırılması bakımından da önem arz etmektedir (Şimşek ve Yazıcı, 2004: 122).

İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Türkiye’de ve Dünya’da ihracat oranları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi irdelemek amacıyla yapılan çalışmalar; ihracata dayalı büyümenin geçerliliğini göz önüne sermektedir.

Örneğin; ihracatın Nijerya’daki ekonomik büyüme üzerindeki etkisini değerlendirmek amacıyla yapılan bir çalışma ihracata ilişkin büyüme hipotezini desteklemektedir (Udude ve Okulegu, 2012: 429). Yunanistan’ın 1960-2011 döneminde ekonomik büyümesi, ihracatı ve devlet borcu arasındaki ilişkiyi irdeleyen bir çalışmanın sonuçları da bu değişkenler arasında hem kısa hem de uzun dönemli ilişkilerin olduğunu göstermekte ve ihracata yönelik büyüme hipotezini desteklemektedir (Dritsaki, 2013: 251).

Türkiye özelinde bakacak olursak; ihracata dayalı büyüme varsayımının ülkemiz için geçerli olduğunu ve Türkiye’nin ihracat artışının ekonomik büyümeye canlılık getiren bir faktör olduğunu ortaya koyan çalışmalar literatürde mevcuttur (Özcan ve Özçelebi, 2013: 12). 1987–2007 yılları arasındaki aylık verileri kullanılarak Türkiye’deki ihracat oranı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmanın sonuçlarına göre; söz konusu dönemler için ülkemizde ihracata dayalı büyümenin geçerli olduğu tespit edilmiştir (Bilgin ve Şahbaz, 2009: 189). Benzer şekilde; Türkiye’de 1998-2013 yılları arasındaki verilerin değerlendirildiği bir çalışmada da bulgular, ihracata dayalı büyüme hipotezini

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

desteklemektedir (Korkmaz, 2014: 125). Bu sonuçlar; ihracata dayalı ekonomik büyümenin ülkemiz için de geçerli olduğunu ortaya koymakta olup, ihracat olgusunun ülke ekonomisinin kalkınması açısından vazgeçilmez bir unsur olduğuna ve ihracat teşvik politikalarının önemine işaret etmektedir.

Türkiye’de Teşvik Uygulamalarının Tarihsel Süreci

1950 Öncesi Dönem

Bu dönemdeki uygulamalar, yerli üretimin teşvikine ve destekler aracılığı ile işletme sayısının yükseltilmesine odaklanmıştır. Sanayileşme noktasındaki eksikliklerin neler olduğu belirlenmiş ve böylece ülkemizdeki kaynakların etkin kullanımı sağlanarak ülkemizde sanayileşme atağı başlamıştır (Akdeve ve Karagöl, 2013: 337).

1950-1980 Dönemi

1950’lilerde ülkenin ekonomik potansiyeli ve ülke kaynakları saptanmış olup, uygulamalar özel sektöre ağırlık verecek biçimde planlanmıştır. Bu doğrultuda yapılan uygulamalar; özel sektörün faydalanmasına özgü kredi olanaklarının artırılması, dış ticarete ilişkin girişimcilik teşviki, tarım üretiminin artırılmasını ve sürekliliğin sağlanmasını amaçlayan tedbir paketlerinin uygulanmasıdır. Ülkemizde ilk defa yatırım indirimi uygulamasına gidilmesi ve yirmiiki şehrin “Kalkınmada Öncelikli Yöre” (KÖY) ilan edilmesi de bu döneme denk gelmektedir. Özellikle 1960-1980 arasındaki beş yıllık kalkınma planlarında ihracata önem verilmiştir (Aktürk ve Şenol, 2010: 377).

24 Ocak 1980 Ekonomi Kararları

Bu kararlarla dış ticaretin serbest bırakılması, yabancı sermaye yatırımlarının özendirilmesi ile kâr transferlerinin kolaylaştırılması sağlanmış olup; ithal ikameci sanayileşme politikası yerine ihracata dayalı bir sanayileşme politikası takip edilmeye başlanmıştır (Şaşmaz ve Karamıklı, 2018: 2839). Yine bu dönemde, teşvikler kalkınma politikalarına entegre edilmiş ve yatırımlardan en fazla faydalanacak olan grup, ülke ekonomisi adına öncelikli olduğu tahmin edilen sektörler olarak belirlenmiştir. “Özel Önem Taşıyan Sektör” olarak adlandırılan bu sektörler; turizm, tarımsal sanayi, hazır giyim, demir-çelik ve otomotiv gibi alanlarda faaliyet gösteren sektörleri kapsamıştır. Ayrıca, bu dönemde KÖY uygulaması sürdürülmüştür (Akdeve ve Karagöl, 2013: 337). 1980’li yıllardan itibaren ihracata verilen önemin artmasının bir sonucu olarak, ülkemizde 1980-2009 yılları arasında ihracatta ciddi artışlar meydana gelmiştir (Şaşmaz ve Karamıklı, 2018: 2839).

1990-2009 Arası Dönem

Ülkemizde 1995 yılına kadar olan süreçte teşvik uygulamaları; doğrudan maddi ödemeler, istisnalar ve düşük faizli krediler biçiminde uygulanmıştır (Aktürk ve Şenol, 2010: 389). İhracata yönelik teşvik uygulamalarının ön plana çıkması bu döneme (1990-2009) tekabül etmektedir. Buna ek olarak; teşviklerin KOBİ, Ar-Ge, bölgesel gelişme, çevre ve istihdam gibi alanlara yönlendirilmesi planlanmıştır. Ancak, 2000’li yıllara kadar olan süreçte bu teşviklerden faydalanacak alanları ve kesimleri belirleme, kamusal maliyet ve ekonomik getiri analizlerinin yapılmaması gibi nedenlerle bu uygulamalar başarısız olmuş ve Türkiye’de 1980’lerde yükselişe geçen ihracat, 1990’lı yıllara gelindiğinde yükselme düzeyindeki azalmayı takiben duraklamıştır. 2000’li yıllardan sonra ise, bu alanda düzenleme ve iyileştirme yapma yoluna gidilmiştir (Doğanlar, Bal ve Özmen, 2004: 95)

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

2009 Yılındaki Teşvik Sistemi

Bu sistem, bölgesel ve sektörel bir teşvik sistemi olması açısından bir ilk olma özelliği taşımaktadır. İller, sosyoekonomik düzeylerine göre 4 temel bölgeye ayrılmış ve her bölgenin rekabet gücü veya yatırım potansiyeli göz önünde bulundurularak, bu bölgelere yapılan desteklerden faydalanacak yatırım konuları saptanmıştır. Bu sistemdeki teşvikler yedi maliyet kaleminde uygulanmıştır. Bu kalemler; gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası, yatırım yeri tahsisi, faiz desteği, vergi indirimi, sigorta primi işveren desteği ve taşınma desteğidir (Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2009/15199).

2012 Yılında Uygulamaya Giren Teşvik Sistemi

Bu yeni sistemdesağlanacak destekler, yatırım ölçeğine ve yatırımların bulunduğu bölgeyegöre farklılaşmaktadır. Ancak, bu sistemin uygulama alanları ve hedeflediği sektörler açısından daha kapsamlı olduğu söylenebilir. Yeni teşvik sisteminin kapsadığı uygulamalar, il kapsamında bölgesel gelişmişlik farkını düşürecek ve teknolojik dönüşümü üretim yapısına aktaracak uygulamalardan oluşur. Kalkınma Bakanlığı tarafından her il için ayrı ayrı belirlenen 61 sosyal gelişmişlik kriteri dikkate alınarak bölgeler altıya ayrılmıştır (2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar).

Türkiye’de İhracat Teşviki Uygulamaları

Türkiye’de ha lihazırda yürürlükte olan ihracat teşvikleri, devlet yardımları; kamu destekli ihracat finansmanı (Türk Eximbank’ın sağladığı kredi); dâhilde ve hariçte işleme rejimi; ihracatta harç, vergi veresim istisnaları; ihracatta KDV istisnası başlıkları altında incelenebilir (Atayeter ve Erol, 2011: 3).

İhracata Yönelik Devlet Yardımları; 11 Ocak 1995’te yayınlanan kararla yürürlüğe girmiş olup bu yardımlar;

- Araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) yardımı,
- Çevre maliyetlerinin desteklenmesi,
- Eğitim ve danışmanlık yardımı,
- İstihdam yardımı,
- Uluslararası rekabetçiliğin geliştirilmesi desteği,
- Pazar araştırması ve pazarlama desteği,
- Tarımsal ürünlerde ihracat iadesi yardımları,
- Türk ürünlerinin yurtdışında markalaşması ile Türk malı imajının yerleştirilmesine yönelik faaliyetlerin ve TURQUALITY’nin desteklenmesi,
- Yurtdışında düzenlenen fuarlara millî veya bireysel katılımların desteklenmesi,
- Yurtdışında ofis mağaza açma, işletme ve marka tanıtım faaliyetlerinin desteklenmesi,
- Uluslararası nitelikteki yurtiçi ihtisas fuarlarına katılımın desteklenmesi,
- Teknik müşavirlik firmalarının yurt dışındaki faaliyetlerine sağlanacak devlet yardımları,
- Tasarım desteği olarak sıralanmıştır.

Kamu destekli ihracat finansmanı: 1980’lerden sonra ihracat oranlarındaki yükselişi kalıcı kılmak amacıyla dış ticaretin ve özelde ihracat finansmanının bir sisteme bağlı olması konusu gündeme gelmiştir. Buna yönelik olarak, Bakanlar Kurulu kararı ile 21 Ağustos 1987 tarihinde Devlet Yatırım Bankası, Türkiye İhracat Kredi Bankası’na dönüştürülmüştür. Bu

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

doğrultuda kurulan Eximbank, 1988 yılında ihracat desteklerine başlamıştır (Öztürk ve ark, 2007: 183).

Eximbank, ülkemizin resmi destekli ihracat destek kurumu olup; ihraç edilen mal ve hizmetlerin çeşitliliğinin artırılması, ihracatın geliştirilmesi, ihraç edilen mallara ilişkin yeni pazarların kazandırılması, ihracatçılar ile yurt dışında faaliyet gösteren müteahhitler ve yatırımcılara uluslararası piyasalarda rekabet gücü ve güvence kazandırılması, uluslararası ticarete ihracatçıların pay oranlarının artırılması ve girişimlerinde gerekli desteğin sunulması, yurt dışında yapılacak yatırımlar ile ihracata yönelik yatırım malları üretim ve satışının desteklenerek teşvik edilmesi amaçlarını taşımaktadır (Eximbank, 2019). Türk Eximbank; Ülke Kredi ve Garanti Programları, Kredi Programları, İhracat Kredi Sigortası faaliyetlerinde bulunmaktadır (Çetiner ve ark., 2018: 778).

Dahilde ve Hariçte İşleme Rejimleri: Dahilde İşleme Rejimi; firmalar tarafından ihraç mal üretilirken kullanılan ithal ürünlerin, vergilerden muaf tutularak ve ticaret politikası önlemleri uygulanmaksızın ithal edilmesine olanak tanınmasıdır. Bu bağlamda Dahilde İşleme Rejimi, ihraç edilecek olan ürünlerin üretimi için gereken yardımcı madde, ara malı, hammadde ve ambalaj malzemelerinin vergi yüklerinden muaf tutulması gibi kolaylıkları kapsamaktadır (Başkol, 2016: 3).

Hariçte işleme rejimi ise; serbest dolaşım halindeki eşyanın daha ileri bir evrede işlenmesi, yenilenmesi veya tamir edilmesi için Türk gümrük bölgesi dışına ya da serbest bölgelere ihracı ile tüm işletme faaliyetlerinden sonra elde edilen ürünlerin tam ya da kısmi muafiyet uygulanarak serbest dolaşıma katılması uygulamaları içerir (Şimşek ve Yazıcı, 2004: 129).

İhracatta Vergi, Resim ve Harç İstisnaları: İhracatı artırmak, ihraç ürünlerine uluslararası piyasalarda rekabet gücü kazandırmak ve ihraç pazarlarını geliştirmek amacıyla; İhracat Sayılan Satış ve Teslimler ile Döviz Kazandırıcı Hizmet ve Faaliyetlerin vergi, resim ve harç istisnasından yararlandırılmasına imkân sağlayan düzenlemedir (Resmi Gazete: 31.12.1999).

İhracatta KDV İstisnası: İhracat istisnasının düzenlendiği 3065 sayılı KDV Kanunu'nun 11. maddesi 1. fıkra ve (a) bendine göre; ihracat teslimleri KDV'den muaf tutulmuştur. Türk vergi sistemine 3065 sayılı kanunla katılan Katma Değer Vergisi Kanunu'nda; ihracat teslimlerine ilişkin hizmetlerle yurt dışındaki müşterilere yapılan hizmetler de KDV istisnası kapsamındadır (3065 sayılı KDV Kanunu).

Dünyada İhracat Teşviki Uygulamaları

Ülkemizde teşvik uygulamaları bu şekilde iken, dünyadaki teşvik uygulamalarına bakıldığında genel itibarıyla, ülkemizdeki uygulamalara benzerlik gösterdiği söylenebilmektedir. Bunlar; vergi muafiyeti, vergi ve yatırım indirimi kapsayan mali teşvikler, kredi imkânları sunan finansal teşvikler ile az gelişmiş bölgeleri hedef alan özel yatırım teşvikleri ve ayrıcalıklı sektörleri hedef alan teşvik uygulamalarıdır. Ayrıca, dünya ülkelerinde teknolojik altyapıya önem verilmekte ve stratejik alanlar desteklenmektedir. Başarılı ülke örneklerine bakıldığında, gerek kalkınma gerek ekonomik büyüme potansiyelinin teşvik uygulamalarından etkilendiği görülmektedir. Asya ülkeleri örneğinde, esnek bürokratik yapının özel sektörü ve yatırımcıları desteklediği görülür. Avrupa ülkelerinde ise, teşvik sistemleri hukuki zeminde temellenir. Amerika'da ise bölgesel farklılıklar dikkate alınmakta ve uygulamalar eyalet bazında farklılık arz etmektedir (Yayman, 2020: 423).

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Brezilya’da da Dahili İşleme Rejimi gibi ülkemizdeki teşvik uygulamalarına benzer uygulamalar bulunmaktadır. Ayrıca kriz dönemlerinde ülkemizdeki gibi ihracat seviyesinde düşmeler görülür. Ancak Meksika’ya bakıldığında ülkemizdeki uygulamalardan daha esnek teşvik politikalarının (örneğin ihracatın desteklenmesi için ihracat şartı aranmaması şeklinde) bulunduğu bildirilmektedir. Polonya’da Avrupa Birliği kriterlerine uyması sebebiyle, ihracat uygulamaları birlik içi ve birlik dışı ülkelere göre farklılık göstermekle birlikte, çok sayıda ülke ile çifte vergilerin önlenmesini ve ticari ilişkileri kapsayan anlaşmalara sahiptir. Rusya’da ise, belli alanlarda işlev gören işletmelere yönelik KDV’den muaf tutma, bilgisayar ekipmanı, yazılım faaliyetlerive benzer faaliyetlere vergi indirimi uygulamaktadır (Kekeç, 2015: 130, 136).

Sonuç olarak her ülkenin ekonomik ve sosyal yapısı farklılık gösterdiğinden, teşvik sistemlerinin etkili olabilmesi adına bölgesel ve ülkesel farklılıklara göre düzenlenmesi önemlidir. Yerel koşulları göz ardı ederek, gelişmiş ülkelerden model alınan teşvik politikaları, başarısız olabilmektedir (Takım ve Ersungur 2018: 741).

İhracat Teşvik Uygulamalarının Etkinliği

Ülkemizde, 1995 yılından itibaren ihracat teşviklerinde doğrudan parasal teşvik uygulamalarının kaldırılması ve 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği ile birlikte Türkiye’nin, Avrupa Birliği’nin ticaret ve rekabet politikalarına uyum sağlamayı taahhüt etmesi neticesinde Türk Eximbank’ın sigorta, kredi ve garanti faaliyetleri daha fazla önem kazanmıştır (Atayeter ve Erol, 2011: 21; Eximbank 2019). Türkiye’de ihracat sektörlerini teşvik etme amacını taşıyan Eximbank’ın 2019 Faaliyet Raporu’na göre; Eximbank 2019 sonu itibarıyla 26,7 milyar ABD doları kredi ve 17,4 milyar ABD doları sigorta olmak üzere toplamda 44,1 milyar ABD doları ihracat desteği sunmuştur (Eximbank 2019). Yine de, Eximbank’ın ülkemizdeki toplam ihracatın yalnızca %20 gibi bir oranını finanse edebildiği ve Eximbank kredilerinin önemli bir oranda büyük firmalar tarafından kullanıldığı göz önünde bulundurulduğunda, Eximbank kaynaklarının Türkiye’de ihracatı teşvik konusunda yeterli olmadığını söylemek mümkündür (Doğanlar, Balve Özmen, 2004: 95).

Köksal ve Genç (2019); Berne Union üyesi olan yüksek gelir düzeyine sahip 22 ülkeye ilişkin olarak, Eximbanklar tarafından yapılan ihracat kredi sigortalarının bu ülkelerin ihracatlarına olan etkisini değerlendirmişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre, kısa vadeli ihracat kredi sigortalarının %1’lik artışı, ihracat oranında yaklaşık %0,14’lük bir artışa denk gelmektedir. Orta-uzun vadeli ihracat kredi sigortalarının %1’lik artışı ise ihracat oranında yaklaşık %0,29’luk bir artışa tekabül etmektedir. Çalışmanın sonuçları, kısa ve orta-uzun vadeli ihracat sigortasının ihracatı pozitif biçimde etkilediğini göstermesi bakımından önemlidir (Köksal ve Genç 2019: 168).

Diğer teşvik uygulamalarının etkinliğini değerlendirmek amacıyla yapılan bazı çalışmaların sonuçları ise aşağıdaki gibidir:

Konya’da ihracat teşviklerinden yararlanan ve yararlanmayan firmaların ihracat performanslarını karşılaştırmak amacıyla imalat sektöründe faaliyet gösteren 104 firma ile yapılan bir çalışmada; satışların geliştirilmesine yönelik, fuarlara yönelik, Eximbank kredilerine yönelik, ihracat danışmanlığına yönelik teşviklerden, yabancı müşterilerle tanışma desteğinden, uluslararası pazar araştırma teşviklerinden, ticaret amaçlı gezi teşvikinden, Ar-Ge yardımlarından, dahilde işleme rejimi teşvikinden, eğitim yardımlarından, pazar araştırma desteğinden, ihracat KDV istisnası desteğinden, patent faydalı model belgesi ve endüstriyel tasarım yardımından yararlanan işletmeler ile yararlanmayan işletmelerin son 5 yıllık ihracat performans ortalamaları arasında anlamlı farklılık olduğu saptanmıştır. Çalışmaya katılan

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

firmaların yalnızca %59,6'sının teşviklerden faydalandığı; teşviklerin faydalanan firmalara etkisinin olduğu tespit edilmiştir (Yalçın, 2015: 93, 180-182).

Bilecik ve Eskişehir'de bulunan 56 firma ile yapılan bir çalışmada; firmalara Türkiye'de uygulanan 14 adet ihracat teşvik uygulaması ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Buna göre; KDV istisnasının en etkin teşvik uygulaması olduğu; bunu dahilde işleme rejimi, Eximbank kredileri, yurt dışı fuar ve sergilere katılım yardımı, uluslararası nitelikli yurtiçi ihtisas fuarlarının desteklenmesi teşviklerinin takip ettiği saptanmıştır (Şimşek ve Yazıcı, 2004: 130, 137).

ABD'de devlet destekli ihracat teşvik faaliyetlerinin küçük ve orta ölçekli işletmeler üzerindeki etkisini inceleyen çalışmada, sonuçlar ticari fuarların ve programların kullanımının ihracat performansı ile KOBİ memnuniyetine olumlu katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır (Wilkinson ve Brouthers, 2006: 233).

Türkay ve Ünsal'ın (2018) KDV iadesinin ihracata etkisini analiz etmek amacıyla, 1995 yılının ilk üç ayından 2005 yılının son üç ayına kadar olan dönemi kapsayan verileri kullanarak yaptıkları çalışmanın bulgularına göre; ödenen KDV iadesinde %1 oranında artış olması, ihracatın %0,226 oranında artmasını sağlamaktadır (Türkay ve Ünsal, 2008: 94, 96).

Aydın, Denizli ve Muğla'da teşvik sistemi kapsamında yapılan yatırımların ihracat ve istihdama etkisini incelemek amacıyla yapılan bir çalışmanın bulguları ise, teşvik belgeli yatırım miktarındaki artışın bölgenin ihracatına da az da olsa olumlu katkı verdiğini ortaya koymaktadır. Buna göre; yatırım miktarındaki %1'lik artış, ihracatı %0.016 oranında artırmaktadır (Aydiner, 2015: 87).

Lederman, Olarreaga ve Payton'un (2010), gelişmiş ve gelişmekte olan 103 ülkenin ulusal ihracatı teşvik kurumlarının ve stratejilerinin etkinliğini analiz ettikleri çalışma, bu kurumların ve stratejilerin ortalama olarak ihracatlar üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduklarını göstermektedir (Lederman, Olarreaga ve Payton, 2010: 258).

Japonya ve Kore'de ihracatı teşvik kurumlarının (EPA), ihracatı teşvik etmedeki rolünü inceledikleri çalışmanın sonuçları da, EPA'nın ihracat üzerinde olumlu ve önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Hayakawa, Lee ve Park, 2014: 257).

Yukarıda bahsedildiği gibi ihracat teşvik politikalarının etkinliği, ülkemizde ve Dünya'da çok sayıda araştırmaya konu olmuştur. Farklı metodolojiler kullanılmış olsa da bu araştırmaların sonuçları, ihracat teşviklerinin ihracat alanındaki olumlu sonuçlarını ortaya koymaktadır. Buna ek olarak, firmaların teşvik uygulamalarından yararlanma durumlarını etkileyen faktörler de bulunmaktadır. Örneğin; Sivas I. OSB'de ihracat yapan 17 işletme üzerinde yapılan bir çalışmanın bulgularına göre, işletmelerin %76'sı (13 işletme) ihracat teşviklerinden yararlandığını, ancak ihracat sırasında karşılaştıkları en önemli sorunun yoğun bürokrasi olduğunu ifade etmişlerdir (Ersungur ve Yalman, 2009: 88, 94). Benzer şekilde; OSB'lerde uygulanan teşvik politikalarının işletmeler üzerindeki etkisini ve teşvik politikalarının etkinliğini belirlemek amacıyla yapılan bir çalışmada da işletmecilerin çoğu (%54,1) teşvik uygulamalarındaki prosedürlerin azaltılması gerektiğini ifade etmişlerdir (Çam ve Esengün, 2011: 55, 61).

KOBİ'ler özelinde bakıldığında ise; KOBİ'lerin Türkiye ekonomisi için son derece önemli bir konuma sahip olmakla birlikte, gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında ihracattaki paylarının önemli ölçüde düşük olduğu görülmektedir. Öyle ki, gelişmiş ülkelerde KOBİ'lerin payı %20'nin altına düşmezken, ülkemizde bu oranın %8 olduğu bildirilmektedir (Aktürk ve Şenol, 2010: 388). Konya'da faaliyet gösteren 32 işletme üzerinde yapılan bir çalışmada,

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

KOSGEB destekleri ile ilgili olarak işletmelerin %50'si devletin daha çok nakit ve finansman desteğine ağırlık vermesi gerektiğini ifade etmiştir. Aynı çalışmada işletmelerin sadece %3,1'i şimdiki teşvik sistemini iyi olarak tanımlamış ve %25'i genel desteklerden ziyade desteklerin sektöre ve bölgeye göre uygulanması ve artırılması gerektiğini ifade etmişlerdir (Ar, 2009: 123, 141).

Kütahya'da bulunan KOBİ'ler üzerinde yapılan bir çalışmada, KOBİ'lerin dış ticarete ilişkin vizyonlarının ihracat teşviklerinden yararlanma durumlarına etki eden en önemli faktör olduğu saptanmıştır (Durman, Koyuncu ve Önder, 2007: 121).

Stoian (2007) ise, KOBİ'lerin ihracat davranışlarını etkileyebilecek karar vericilerin özelliklerini ve algılarını belirlemek amacıyla İspanya'nın Katalan Bölgesi'ndeki 4 adet ihracatçı KOBİ üzerinde bir çalışma yapmıştır. Çalışmanın bulguları, ihracattaki engellerin azaltılması ile kıyaslandığında, ihracat teşviklerine ek olarak, karar vericilerin yüksek eğitim seviyesi, dil becerileri, yüksek risk toleransı, yenilikçilik özelliklerinin KOBİ'lerin ihracat katılımı ve gelişmesine olumlu etkilerde bulunduğu saptanmıştır (Stoian, 2007: 1).

Türkiye'de istihdamın çok büyük ölçüde KOBİ tarafından sağlanmasına karşın, ihracat teşviklerinden yararlanan kesim KOBİ'ler değil, büyük ölçekli firmalar olmaktadır. İhracat artışının sağlanması noktasında küçük ölçekli firmaların ihracata katılımını sağlanması elzemdir (Takım ve Ersungur 2018: 742).

SONUÇ

Bu sonuçlara dayanarak, ihracat firmalarının performanslarını artırmada teşvik uygulamalarının pozitif etki sağladığı görülmektedir. Bununla beraber ulusal teşvik politikalarına; firmaların teşvik uygulamalarından faydalanmalarının önüne geçen bürokratik engellerin ve prosedürlerin minimize edilmesini sağlayacak, firma yöneticilerinin vizyonlarını genişletecek, dil becerileri ile yenilikçilik özelliklerini geliştirecek stratejilerin dahil edilmesi gerektiğine ilişkin bir çıkarımda da bulunabiliriz. Buna ek olarak, teşviklere KOBİ'lerin daha fazla dâhil olabileceği biçimde düzenlenmelerin yapılması ile teşviklerin sektörel ve bölgesel bazda uygulanmasının daha fazla üzerinde durulması gerektiği de söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Akdeve, E., ve Karagöl, E.T. (2013). Geçmişten Günümüze Türkiye'de Teşvikler ve Ülke Uygulamaları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 37, 329-350.
- Aktürk, A., ve Şenol, H. (2010). Kobi'ler Açısından İhracat Teşviklerinin Önemi ve Etkinliğinin Arttırılmasına Yönelik Öneriler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 375-391.
- Ar, M. (2009). Kobilere Verilen Teşvik ve Destekler Kapsamında KOSGEB Konya Örneği. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Birol MERCAN, Karaman.
- Atayeter, C., ve Erol, A. (2011). Türkiye'de uygulanmakta olan ihracat teşvikleri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-26.
- Aydiner, M. (2015). Teşvik Sistemi Kapsamındaki Yatırımların İhracata ve İstihdama Etkisi: TR32 Bölgesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 4(8), 74-87.
- Başkol, M.O. (2016). Türkiye İhracatının İthalata Bağımlılığının Dahilde İşleme Rejimi Açısından Analizi, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 1-18.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

- Bilgin, C., ve Şahbaz, A. (2009). Türkiye’de büyüme ve ihracat arasındaki nedensellik ilişkileri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1): 177-198.
- Çam, H., ve Esengün, K. (2011). Organize Sanayi Bölgeleri ve Uygulanan Teşvik Politikalarının İşletmeler Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi: Osmaniye Organize Sanayi Bölgesinde Uygulama. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(21), 55-63.
- Çetiner, M., Eke, S., Kutlu Gündoğdu, F. (2018). Kredili Satışlarda Kredi Riskinin Transferi Sigortasının Ekonomik Büyümeye Etkisinin İrdelenmesi Türkiye Örneği, *Finansal, Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(4), 776-792.
- Doğanlar, M., Bal, H., ve Özmen, M. (2003). Uluslararası Ticaret ve Türkiye'nin İhracat Fonksiyonu. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 83-109.
- Dritsaki, C. (2013). Causal Nexus between Economic Growth, Exports and Government Debt: The Case of Greece. *Procedia Economics and Finance*, 5, 251-259.
- Durman, M., Koyuncu, C., ve Önder, H. (2007). İhracat Teşviklerinden Yararlanmayı Etkileyen Faktörler (Kütahya Merkez İlçede Bir Uygulama). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), 121-134.
- Ersungur, Ş.M., ve Yalman, İ. N. (2009). Bölgesel Kalkınmada İhracat Teşviklerinin Etkinliği: Sivas İlinde Bir Uygulama. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(1), 81-98.
- Eximbank 2019 Yılı Faaliyet Raporu. <https://www.eximbank.gov.tr/content/files/dc833aa4-f8d3-4875-8a2f-3a81c1acdd26/eximbank-faaliyetraporu-2019>. Erişim Tarihi: 29.12.2020.
- Hayakawa, K., Lee, H.H., ve Park, D. (2014). Do export promotion agencies increase exports?. *The Developing Economies*, 52(3), 241-261.
- İGEME İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, (2007). İhracat Prosedürlerini Biliyor Musunuz?
- Kekeç, H.M. (2015). İhracata Yönelik Teşvik Politikaları: Seçilmiş Ülkelerde Teşvik Politikalarının Analizi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Maliye Teorisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Kemal CEBECİ İstanbul.
- Korkmaz, S. (2014). Türkiye Ekonomisinde İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *Business and Economics Research Journal*, 5(4), 119-128.
- Köksal, C., ve Genç, E.G. (2019). İhracat Kredi Sigortalarının İhracat Değeri Üzerindeki Etkisi: Gelişmiş Ülkeler Üzerine Bir Panel Veri Analizi. *Maliye ve Finans Yazıları*, 111, 155-170.
- Lederman, D., Olarreaga, M., ve Payton, L. (2010). Export promotion agencies: Do they work?. *Journal of development economics*, 91(2), 257-265.
- Özcan, B., ve Özçelebi, O. (2013). İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi Türkiye İçin Geçerli mi?. *Yönetim ve Ekonomi*, 20(1), 1-14.
- Öztürk, S., Sözdemir, A., Koçbulut, Ö. (2007). Türk Eximbank Programlarının Türkiye İhracatına Etkileri ve AB/DTÖ’ye Uygunluğu, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 12(2), 179-197.
- Stoian, M.C. (2007). Human Capital in Export-based Internationalisation: “Managerial Determinants and Their Influence upon the Export Behaviour of the Firm: Four Case-Studies of Catalan Exporting SMES,” European Doctoral Programme in Entrepreneurship and Small Business Management, Universitat Autònoma De Barcelona.
- Şaşmaz, M.Ü., ve Karamıklı, A. (2018). Türkiye’de İhracatı Teşvik Uygulamaları ve İhracat Potansiyelinin Artırılmasına Yönelik Değerlendirmeler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 2837-2867.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

- Şimşek, M., ve Yazıcı, R. (2004). İhracat Teşviklerinin Etkinliğini Ölçmeye Yönelik Bir Analiz: Bilecik ve Eskişehir Örneği. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 121-140.
- Takım, A., ve Ersungur, Ş.M. (2018). Türkiye’de Teşvik Sisteminin Yapısı, Sorunları ve Etkinliği Üzerine Bir Politika Önerisi: Tek Bir Uygulamacı Kuruluş Sorunları Çözer Mi?. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(3), 725-744.
- Türkay, H., ve Ünsal, H. (2008). Türkiye’de İhracatta Uygulanan KDV İadesinin İhracata Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz. *Sosyoekonomi*, 8, 89-98.
- Udude, C.C., ve Okulegu, B.E. (2012), (2012). Exports and Nigerian’s Economic Growth: A CoIntegration Analysis. *Asian Economic and Financial Review*, 2(2), 429-444.
- Wilkinson, T., ve Brouthers, L.E. (2006). Trade promotion and SME export performance, *International Business Review*, 15, 233-252.
- Yalçın, G. (2015). Türkiye’de İhracatın Teşvik ve Geliştirilmesi Araçlarından Faydalanan İşletmeler ile Faydalanmayan İşletmeler Arasındaki İhracat Performansının Karşılaştırılması: Konya’da İmalat Sektöründe Ampirik Bir Çalışma. KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Murat CANITEZ, Konya.
- Yayman, D. (2020). İhracata Yönelik Vergi Teşvik Uygulamaları. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(51), 413-439.

Kanunlar, Tebliğler ve Kararlar:

3065 sayılı KDV Kanunu.

Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, 2009/15199. Resmi Gazete.

2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar.

Pazara Giriş Belgelerinin Desteklenmesine İlişkin Karar, 2014/8. Resmi Gazete.

Tarımsal Ürünlerde İhracat İadesi Yardımlarına İlişkin Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu Kararı, 2018/12, Resmi Gazete.

29.01.2000 tarihli Resmi Gazete.

30.06.2003 tarihli Resmi Gazete.

31.12.1999 tarihli Resmi Gazete.

Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) Yardımına İlişkin Tebliğ, 2010/7, Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu.

İstihdam Yardımı Hakkında Tebliğ, 2000/1, Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu.

Uluslararası Rekabetçiliğin Geliştirilmesinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ, 2010/8, Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu.

Pazar Araştırması ve Pazara Giriş Desteği Hakkında Tebliğ, 2011/1, Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu.

Türk Ürünlerinin Yurtdışında Markalaşması, Türk Malı İmajının Yerleştirilmesi ve TURQUALITY’nin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ, 2006/4, Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu.

Yurt Dışında Gerçekleştirilen Fuar Katılımlarının Desteklenmesine İlişkin Tebliğ, 2009/5, Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu.

Yurt Dışı Birim, Marka ve Tanıtım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ, 2010/6, Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu.

Sektörel Nitelikteki Uluslararası Yurt İçi İhtisas Fuarlarının Desteklenmesine İlişkin Tebliğ, 2014/4, Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu.

Teknik Müşavirlik hizmetlerine Sağlanacak Devlet Yardımları Hakkında Tebliğ, 2012/3, Tebliğ, Para Kredi Ve Koordinasyon Kurulu.

Tasarım Desteği Hakkında Tebliğ, 2008/2, Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

AR-GE HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Seren BÜR¹, Okan GÜLEÇ²

*¹Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, [serenbur @hotmail.com](mailto:serenbur@hotmail.com) ,
Eskişehir / Türkiye*

*²Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, gulecokan672@gmail.com ,
Eskişehir / Türkiye*

Öz: Sanayi devrimi ile birlikte, AR-GE'nin önemi artmış, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler açısından bir rekabet ortamı yaratacak hâle gelmiştir. AR-GE harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin göz ardı edilemeyecek hâle dönüşmesi, ülkeler arası piyasa ve rekâbet ortamında bir nevi liderlik savaşının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla AR-GE harcamalarında meydana gelen artış ve beraberinde yükselen refah seviyesi, ekonomik büyüme üzerinde de katkı sağlayarak önem düzeyini arttırmıştır. Bu çalışmada, Türkiye adına AR-GE harcamalarının, ekonomik büyüme üzerine etkisi incelenmiştir. AR-GE harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin saptanabilmesi adına, World Bank'tan 1996-2020 yıllarını kapsayan veriler çekilmiştir. Model oluşturulurken, AR-GE harcamaları ve GSYİH değişkeni ekonomik büyümenin göstergesi olarak kullanılmıştır. Ek olarak Johansen Eşbütünleşme testi ve Granger Nedensellik Testinden yararlanılmış, varyans ayrıştırılması ile değişkenler arasındaki ilişkinin hangi yönlü olduğu belirlemek için kullanılmıştır. AR-GE harcamalarının kısa dönemde ekonomik büyüme üzerine tepkisi sıçrama şeklinde gerçekleşirken, ilerleyen dönemlerde bu tepki doğrusal bir istikrara dönüşmektedir. Uzun dönemde ise, dinamik olarak devam etmektedir. Ek olarak varyans ayrıştırması sonucuna göre; AR-GE harcamalarının ekonomik büyümeyi etkilediğini, ancak ekonomik büyümedeki artışın, AR-GE harcamalarını daha anlamlı ve güçlü etkilediği sonucuna varılmıştır. Çalışmanın, literatürden ayrılan kısmını şu şekilde açıklayabiliriz; ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre AR-GE harcamalarını arttırdığını, AR-GE harcamaları arttıkça ekonomik büyüme, refah ve gelişmişlik düzeyinin arttığını söylemek mümkündür. Aynı şekilde ekonomik büyüme arttıkça, AR-GE harcamalarının da arttırılabileceği varsayımı mevcuttur. Buradan yola çıkarak, ekonomik büyümesini her aşamada arttıran ülkeler, büyüyen ekonomilerinden kaynaklı elde ettikleri gelirlerinin bir kısmını AR-GE harcamaları için ayırırsa, AR-GE ve ekonomik büyüme bir büyüme sarmalı oluşturarak ülkelerin gelişimini hızlandıracaktır. AR-GE harcamaları kısa dönemde ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkiye sebep olsa da, uzun dönemde AR-GE harcamalarıyla beraber teknolojinin gelişmesi ve üretim verimliliğinin artması negatif etkiyi dışlayarak pozitif bir etkiye dönüşmesine neden olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: AR-GE Harcamaları, Ekonomik Büyüme, Johansen Eşbütünleşme Testi

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

THE EFFECT OF R&D EXPENDITURES ON ECONOMIC GROWTH: EXAMPLE OF TÜRKİYE

Seren BÜR¹, Okan GÜLEÇ²

*¹Eskişehir Osmangazi University, Institute Of Social Sciences, serenbur_@hotmail.com,
Eskişehir / Türkiye*

*²Eskişehir Osmangazi University, Institute Of Social Sciences, gulecokan672@gmail.com,
Eskişehir / Türkiye*

Abstract: With the industrial revolution, the importance of R&D has increased and it has become a competitive environment for developed and developing countries. The fact that the relationship between R&D expenditures and economic growth cannot be ignored has paved the way for the emergence of a kind of leadership war in the inter-country market and competition environment. Therefore, the increase in R&D expenditures and the rising level of welfare have increased the level of importance by contributing to economic growth. In this study, the effect of R&D expenditures on economic growth on behalf of Turkey has been examined. In order to determine the effect of R&D expenditures on economic growth, data covering the years 1996-2020 were obtained from the World Bank. While creating the model, R&D expenditures and GDP were used as indicators of economic growth. In addition, the Johansen Co-integration test and Granger Causality Test were used, and the variance decomposition method was used to determine the direction of the relationship between the variables. While the reaction of R&D expenditures on economic growth in the short term is in the form of a leap, this reaction turns into a linear stability in the following periods. In the long run, it continues dynamically. In addition, according to the variance decomposition result; It has been concluded that R&D expenditures affect economic growth, but the increase in economic growth affects R&D expenditures more significantly and strongly. We can explain the part of the study that differs from the literature as follows; It is possible to say that countries increase their R&D expenditures according to their level of development, and as R&D expenditures increase, the level of economic growth, welfare and development increases. Likewise, there is an assumption that as economic growth increases, R&D expenditures can also increase. From this point of view, if countries that increase their economic growth at every stage, allocate some of their income from their growing economies for R&D expenditures, R&D and economic growth will accelerate the development of countries by creating a growth spiral. Although R&D expenditures cause a negative effect on economic growth in the short term, the development of technology and the increase in production efficiency together with R&D expenditures in the long term cause a positive effect by excluding the negative effect.

Keywords: R&D Expenditure, Economic Growth, Johansen Cointegration Test

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

GİRİŞ

Bir toplumun gelişmişlik düzeyini belirleyen, refah seviyesi ile doğrudan ilişkili olan ekonomik büyüme ve değişkenleri ya da belirleyicileri adına literatürde birçok teorik ve ampirik çalışma mevcuttur. Aynı şekilde AR-GE harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ilişkinin varlığına ulaşabilme ve ilişkinin hangi yönde olduğunu belirleyebilme açısından da çalışmalar yapıldığı tespit edilmiştir. Sanayi devriminden sonra teknolojik gelişmelerin hız kazanmasıyla birlikte AR-GE'nin önemi artmıştır. Çünkü AR-GE'ye yapılan yatırım harcamalarının, kendilerine pozitif yönlü bir ekonomik büyüme olarak geri döneceğini öngörmüşlerdir.

Ekonomi biliminin, ekonomik büyüme üzerinde yoğunlaşması ile büyüme üzerine bir çok model geliştirilmiştir. Ekonomik büyüme modelleri, düşünce temelleri ve çerçevesi Adam Smith, Romer, Lucas, Robert J. Barro, Jones ve Schumpeter gibi birçok iktisatçılara dayanmaktadır. Bu iktisatçılarla birlikte dönüm noktası sayılabilecek ekonomik büyüme modelleri ise: 1959 Solow-Swan modeli, Romer'ın "Increasing Returns and Long-Run Growth" adlı çalışması, Barro'nun "Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth" adlı çalışması şeklindedir. Bu çalışmalar hem ekonomik büyüme modellerine hem de literatüre katkı sağlamış ve modellere değişkenler eklenerek gelişmesine yardımcı olmuştur. Aynı zamanda, oluşan yeni modellerde teknolojiyle beraber desteklenen AR-GE harcamaları, Solow modeli gibi eski modellerin aksine göz ardı edilmemiş, artık-bakiye sayılmamış, önemli bir odak noktası hâline gelmiştir. Bu odak noktası ise, piyasa hacminin büyümesine ve rekâbet ortamının hızlanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, AR-GE harcamalarının, ülkelerin gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde ve uzun vadede ekonomik büyüme istikrarını yakalayabilme adına en önemli etkenlerden biri olduğu bilgisine ulaşmak mümkündür.

Teknolojinin son yüzyılda çok büyük ilerleme kaydetmesi tüm ülkelerde ekonomik çehrenin hızlı bir şekilde değişmesine neden olmuştur. Hız kesmeden gelişen ve büyümeye devam eden dünyada ülkeler ve işletme sahipleri, adeta bir yarışmadan geri de durmamak adına bu gelişim ve değişimi takip etmek hatta uygulamak zorundadırlar. Sürekli gelişen bir teknoloji söz konusu olduğu için teknolojiye ayak uydurarak güncel kalmak, ülkeler için önemli bir hâle gelmiştir. AR-GE faaliyetleri; ekonomide yenilik yaratabilmek için, bilgi stokunda artış yoluyla teknolojik gelişmeleri sağlayan her türden yaratıcı nitelikteki sistematik aktivite olarak tanımlanabilir (Meçik, 2014: 670). AR-GE harcamalarının, ekonomik büyüme ile küresel piyasadaki rekabet etkisi değerinin algılanması, ülkeler arasında da AR-GE'ye verilen önemi yüksek oranda artırarak harcamaları olumlu yönde etkilemiştir. Bu konuda fikir ayrılıkları olsa da, genel olarak ortak noktada pozitif yönlü bir kesişme mevcuttur. AR-GE için yapılan her bir dolarlık harcamanın sekiz kat daha yüksek getiri sağlaması AR-GE'yi daha da cazip kılmaktadır (Lichtenberg, 1993).

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile AR-GE harcamaları arasında doğrudan ve aynı yönlü bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür. Gelişmişlik düzeyi arttıkça AR-GE yatırım harcamaları artarken, gelişmişlik düzeyi daha az olan ülkeler ya da diğer bir ifadeyle gelişmekte olan ülkeler; üretim ile ilgili faaliyetler üzerine çalışmaktadırlar. Teknoloji ve bilime verilen önemin bir ölçüsü de AR-GE'ye yapılan harcamalardır. Bu sebeple AR-GE harcamaları için ayrılan kaynağın GSYİH içindeki payı % 2'den fazla olan ülkeler, gelişmiş ülke kategorisinde yer almaktadır (KTO, 2007). Dolayısıyla Türkiye'nin AR-GE harcamalarının GSYİH içindeki payı %2'den daha az olduğu için güncel olarak gelişmiş ülkeler kategorisinde yer alamamaktadır.

Schumpeter, 1939 yılında azalan verimler kanunu dolayısıyla yenilik ve teknolojik gelişmeler olmadan ekonomik büyümenin pozitif yönlü olamayacağını öngörmüştür. Böylece

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

yenilikler aracılığıyla yeni teknolojilerin eski teknolojilerin yerini alacağı ve yaratıcı yıkımı başlatacağı kabul edilmektedir (Akbey, 2014: 7). Teknolojik gelişme ve verimlilik konusunu ele alan diğer bir yazar David Ricardo'dur. Diğer önemli bir yazar olan Karl Marx ise Kapital adlı eserinde bu konuyu detaylı olarak incelemiştir (Taymaz ve Suiçmez, 2005).

Ekonomik büyüme literatürüne, 1950-1980 yılları arasındaki dönemde Solow modeli hâkim olmuştur. Bu modelde, teknolojik gelişmeler dışsal bir faktör olarak belirlenmiştir. Ancak 1980'lerin sonunda, ekonomik büyüme modellerinde, büyümenin çıkış noktasına ilişkin yeni sayılabilecek büyüme modellerinin keşfedilmesi, büyük ilgi çekerek bir takım yeniliklerin oluşmasına temel hazırlamıştır. Solow modelinde "artık" gibi görülen teknolojik gelişmeler, ilk olarak 1990 yılında, Romer modelinde içselleştirilmiştir. Romer, fiyatları veri alan Neoklasik büyüme modelin tersine, monopolcü rekabet ortamını varsayar. Monopolcü rekabet ortamında, AR-GE maliyetlerine katlanarak yeni bir bilgi ve ürün geliştiren firmalar, bu bilginin sabit maliyetini, bu sabit maliyetlerin üzerindeki fiyatlardan satarak karşılarlar (Şiriner ve Doğru, 2008: 107). Dolayısıyla, monopolleşen ve kâr elde eden firmalar üretimlerini arttırmak isteyecek, böylece ekonomik büyüme için yeni bir destek sağlanacaktır. Coe ve Helpman ise, 1995 yılında AR-GE harcamalarının azımsanamayacak bir derecede verimliliği arttırabileceğini savunmuşlardır. AR-GE harcamalarının, üretimi arttırabileceğini de eklemiştirler. Grossman ve Helpman ise, Romer gibi teknolojiyi içselleştirenlerdendir. Grossman ve Helpman modellerinde içsel büyüme iki yolla gerçekleşmektedir. Birinci olarak, AR-GE malların niteliğini iyileştirmekte ve bu yolla büyüme sağlanmaktadır. İkinci olarak, AR-GE sektörünün sürekli yeni teknolojiler üretmesi sonucunda ürün çeşitliliği artmakta ve bu yolla büyüme gerçekleşmektedir (Taban ve Şengür, 2014: 359). Sonuç olarak, önemsiz görülen teknolojik gelişmeler, yenilik ve AR-GE kavramları yeni bir boyutuyla önem kazanmaya başlamıştır. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler, ekonomik büyüme ile AR-GE harcamaları arasında dolaylı da olsa, bir ilişki olduğunu anlamaya başlamışlardır.

Amaç

Çalışmanın problemi, AR-GE harcamalarının, ekonomik büyüme üzerine etkisinin olup olmadığı sorusu çerçevesinde belirlendiği için etkinin hangi yönlü olduğu araştırılmaktadır. AR-GE harcamalarından ekonomik büyümeye mi yoksa ekonomik büyümeden AR-GE harcamalarına doğru mu olduğunun tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Elde edilen veriler doğrultusunda, AR-GE harcamalarına verilen önemin arttırılmasıyla, ekonomik büyümenin hız kazanacağı sonucuna ulaşılarak literatüre katkı sağlanması, çalışmanın bir diğer amacıdır.

Kapsam

AR-GE harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisinin belirlenebilmesi adına, World Bank'tan 1996-2020 yıllarını kapsayan veriler çekilmiştir. Model oluşturulurken, AR-GE harcamaları ve GSYİH değişkeni kullanılmıştır.

YÖNTEM

Çalışmada zaman serileri analizi yöntemi kullanılmıştır. Johansen Eşbütünleşme yöntemi ve Granger Nedensellik Testinden yararlanılmış, varyans ayrıştırılması ile değişkenler arasındaki ilişkinin hangi yönlü olduğu belirlenmiştir.

Veri Seti ve Model

Türkiye için AR-GE yatırım harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisinin belirlenebilmesi adına, Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın bağımlı değişken olduğu bir model türetilmiştir. Çalışmada, 1996-2020 yılları için Türkiye verileri elde edilerek incelenmiştir.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

AR-GE harcamalarının, ekonomik büyüme üzerine etkisinin belirlenebilmesi adına oluşturulan model aşağıda yer almaktadır.

$$\ln GDP = \alpha_0 + \beta \ln AGH + \mu \quad (1)$$

Yukarıda yer alan (1) denklemde AGH: AR-GE harcamalarının Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının içerisindeki payını temsil etmektedir. Ek olarak; betimsel istatistikler, birim kök testleri, ADF testi, Granger nedensellik testi veriler doğrultusunda incelenmiştir. Veriler yıllık olduğu için mevsimsellikten arındırılmaya ihtiyaç duyulmamıştır.

Literatür

Ekonomik büyüme ve bileşenleri açısından iktisat teorisi literatüründe hem ampirik hem de teorik olarak bir çok çalışma mevcuttur. AR-GE harcamalarının, ekonomik büyüme üzerindeki etkisi bağlamında ise ilk tartışmayı başlatan, 1986 yılında Paul Michael Romer olmuştur. Çalışmalarında teknolojiyi ve dolayısıyla da AR-GE harcamalarını içsel büyüme modellerine dâhil ederek sürdürmüştür.

Genç ve Atasoy (2010), 1997-2008 yılları verilerini kullanarak Türkiye başta olmak üzere 34 Ülke için Panel Nedensellik Testi yöntemini kullanmıştır. Sonuç olarak; tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiş ve yönünün, AR-GE harcamalarından ekonomik büyümeye doğru olduğunu belirtmişlerdir.

Yaylalı ve diğerleri (2010), 1990-2009 yılları verileriyle, Türkiye'nin AR-GE harcamaları ve ekonomik büyüme değişkenlerini temel almış ve Granger Nedensellik testi yöntemini kullanmışlardır. Sonuç olarak; AR-GE harcamalarından ekonomik büyümeye doğru, uzun dönemde tek yönlü bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir.

Korkmaz (2010), 1990-2008 yılları verilerini kullanarak, Türkiye üzerinde çalışmış ve Eşbütünleşme Testi yöntemini kullanmıştır. Sonuç olarak; ekonomik büyüme ve AR-GE harcamaları arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığını tespit etmiştir. Uzun dönemde birbirlerini etkilediklerini de eklemiştir.

Altın ve Kaya (2009), 1990-2005 yılları verilerini kullanarak ülke olarak Türkiye üzerinden ilerlemiş ve Nedensellik Testi yöntemini kullanmışlardır. Uzun dönemde yalnızca AR-GE harcamalarından ekonomik büyümeye doğru pozitif ilişkisinin varlığı saptanırken, kısa dönemde her iki yönde bir nedensellik ilişkisi varlığı tespit edilememiştir.

Falk (2007), 1970-2004 yılları verileriyle OECD ülkelerinde AR-GE yatırım harcamalarının kısa dönem yerine, uzun dönemde ekonomik büyüme üzerindeki etkileşimini panel veri analiziyle yöntemiyle incelemiştir. İleri düzeyde olan teknolojik sektörlerdeki AR-GE yatırım harcamaları oranının, aktif nüfusun GSYİH'sını önemli ölçüde olumlu etkilediğini tespit etmiştir.

Başka bir çalışmada Gülmez ve Yardımcıoğlu (2012), 21 OECD ülkesi üzerinde seçim yaparak, panel nedensellik testi yöntemini kullanmışlardır. Elde edilen verilerle, AR-GE harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

BULGULAR

İlk olarak, doğru bir analiz yapılabilmesi ve yorumların daha anlaşılabilir olması adına aşağıda yer alan Tablo 1'de modele ait tanımlayıcı istatistiksel değerler gösterilmektedir.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Tablo 1: Modelde Belirtilen Değişkenlere Ait Betimsel İstatistikler

Değişkenler	ortalama	Maksimum	Minimum	Standart Sapma	Jarque - Bera
GSYIH	27.247	27,587	25.924	0.580	3.129
AR-GE	-0.374	0.085	-1.016	0.323	1.800

Betimsel istatistik verilerine göre, oynaklık göstergesi varsayılan standart sapma değeri, AR-GE harcamaları değerine göre, gayri safi yurtiçi hasıla değişkeni üzerinde daha büyük olduğu gözlemlenmektedir. Jarque - Bera testine göre ise, H0 hipotezi normal bir dağılımın olduğu yönündeyken, diğer bir hipotez olan H1 hipotezi ise, normal dağılımın olmaması durumudur. Temel alınan olasılık değerleri sonucunda ise iki değişken içerisinde normal dağılım olduğu gözlemlenmiştir. Maksimum ve minimum değerler arasında yüksek oranda farklılıklar görülmemiştir. İki değişken arasında dinamik ilişkinin var olup olmadığını gözlemlemek amacıyla VAR (vektör otoregresyon) modeli kurulup incelenecektir. Var modeli oluşturmadan önce ise, iki değişkenin durağanlık seviyelerine ulaşılması gerekmektedir. Düzeyde mi yoksa birinci fark düzeyinde mi durağanlaştığını sınavabilmek adına ADF (Dickey-Fuller) birim kök testleri incelenecektir.

Logaritması alınmış gayri safi yurtiçi hasıla ile AR-GE harcamaları değişkenlerine düzeyde sabit, düzeyde sabit ve trendli, birinci fark düzeyinde sabit, birince farkta sabit ve trendli ADF testi uygulanmıştır. Gayri safi yurtiçi hasıla değişkeni düzeyde birim kök taşımaktadır. Aynı şekilde AR-GE harcamalarının da düzey değerinde birim kök taşımaktadır. Birinci fark düzeyini incelediğimizde ise; gayri safi yurtiçi hasıla değişkeni ile AR-GE harcamaları değişkeni birim kökten arındırılmıştır. Birim kökten arındırılmış düzeyler kullanılması gerektiği için en uygun düzey, birinci fark düzeyi olarak belirlenmiştir. Durağanlaşma koşulu sağlandığı için analize birinci fark düzeyleri ile devam edilecektir. Gayri safi yurtiçi hasıla değişkeninde, sabitli ve birinci fark düzeyinde %1, %5 ve %10 anlam düzeyleri sırasıyla; -3.752, -2.998 ve -2.638 şeklindedir. AR-GE harcamaları değişkeninde ise, sabitli ve birinci fark düzeyinde %1, %5 ve %10 anlam düzeyleri sırasıyla; 3.752, -2.998 ve 2.638 şeklindedir.

İki değişkende birinci fark düzeyinde durağanlaşmıştır. Birim köke sahiptir. H0 reddedilmiştir. Aşağıda yer alan Tablo 2’de bilgiler, detaylı olarak gösterilmiştir.

Tablo 2: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Düzye	Değişkenler	t-statistic	Prob.	Birinci farklar	t-statistic	prob.
Sabit	GSYIH	-4.208	0.006	GSYIH	-4.208	0.003
	AR-GE	-0.512	0.872	AR-GE	-7.630	0.000
Sabit ve Trend	GSYIH	-0.64	0.966	GSYIH		0.004
	AR-GE	-3.922	0.026	AR-GE	-7.600	0.000

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR-(INTERNATIONAL)

Çalışmada, Johansen Eşbütünleşme yöntemine başvurulacağı için öncelikle VAR (Vektör Otoregressif) modelinin gecikme uzunluğunun belirlenebilmesi gereklidir. Gecikme uzunluklarını sonuçları ise aşağıdaki Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 3: VAR Modeli Sonuçları ve En Uygun Gecikme

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	- 7.266943	NA	0.007675	0.805821	0.904560	0.830654
1	42.43616	86.44017*	0.000145*	-3.168361	-2.8721146*	-3.093864*
2	46.55519	6.447189	0.000145	-3.178713*	-2.685019	-3.054550

Tablo 3’te görüldüğü üzere, AIC (Akaike information criterion) kriterinde en uygun gecikme 2 değerinde, FPE (Final prediction error) kriterinde 1 değerinde, SC (Schwarz information criterion) kriterinde 1 değerinde ve HQ (Hannan-Quinn information criterion) kriterinde 1 değerindedir. Dolayısıyla uygunluk açısından en iyi gecikme sayısı 1 değerinde yoğunlaşmıştır. 1 değeri belirlenerek VAR modeli tahmini gerçekleştirilmiştir.

VAR modeli tahmini ile en uygun gecikme sayısı 1 olarak belirlediği için AR-GE harcamaları ve gayri safi yurtiçi harca değişkenleri arasında, uzun dönem ilişkisinin var olup olmadığını tespit edebilmek üzere, Johansen eşbütünleşme testinin uygulanmasına karar verilmiştir.

Tablo 4: Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

	Trace Statistic	Prob
Ho	0.067957	0.9889
H1	0.035540	0.3723

Tablo 4’te gösterilen Johansen Eşbütünleşme testi sonuçlarına göre, olasılık değeri 1’den küçük olduğu tespit edildiği için AR-GE harcamaları, gayri safi yurtiçi hasıla değişkenleri arasında eşbütünleşme ilişkisi varlığına ulaşılamamıştır. Aynı zamanda olasılık değerleri 0.05’ten büyük olduğu için H1 hipotezi reddedilmiştir (H0 kabul).

Tablo 5: AR-GE Harcamaları ve GSYİH Arasında Nedensellik İlişkisi

Boş Hipotez	Obs.	F-Statistic	Prob.
Á		1.26459	0.3063
Σ	23	8.68410	0.0023

Tablo 5’te belirtilen olasılık değerleri ve F-Statistic değerleri yer almaktadır. Biçimsel bozukluklar yaşanmaması için hipotezler sembollerle belirtilmiştir. Á sembolü: AR-GE harcamaları, gayri safi yurtiçi hasılanın nedeni değildir tanımlamasını yaparken, Σ sembolü: gayri safi yurtiçi hasıla, AR-GE harcamalarının nedeni değildir, tanımlamasını sembolize etmektedir. Tablo 4 ‘ten elde edilen sonuçlara göre, AR-GE harcamalarında meydana

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

gelebilecek bir artış ya da şok, Gayri safi yurtiçi hasılayı etkileyecek ve önemli sayılabilecek bir artışa neden olacaktır. Aynı şekilde gayri safi yurtiçi hasılda meydana gelecek bir artış ya da şok, AR-GE harcamalarını etkileyecek ve önemli sayılabilecek bir artışa neden olacaktır. Elde edilen veriler, iki değişken arasında güçlü bir nedensellik ilişkisi varlığına işaret etmektedir.

Tablo 6: LNGDP Değişkeni Varyans Ayrıştırması

Dönem	Standart Hata	LNGDP	LNR&D
1	0.148998	100.0000	0.000000
2	0.215077	95.09415	4.905851
3	0.251121	95.53769	4.462315
4	0.278091	95.29956	4.700437
5	0.297285	95.32754	4.672460

Yukarıda yer alan Tablo 6’da ise, varyans ayrıştırması yöntemine başvurulmuş ve değişkenlerdeki değişimin yüzde kaçının kendi, yüzde kaçının diğer değişkenler kaynaklı olduğunu göstermektedir. İlk dönemde, GSYH’deki değişimin %100’ünün kendinden kaynaklı olduğu görülmüş, sadece bu dönemde AR-GE harcamalarının GSYIH üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı gözlemlenmiştir. 2. Dönemde ise, GSYH’deki değişimin %95’inin sadece kendinden kaynaklı olduğu, %4.9’unun ise, AR-GE harcamalarındaki değişimden kaynaklı olduğu gözlemlenmektedir. 5. Dönemi incelediğimizde ise ortalama aynı rakamlara ulaşılmıştır. iki değişken arasında, istikrarlı bir sürecin yaşandığını söylemek mümkündür.

Tablo 7: LNR&D Değişkeni Varyans Ayrıştırması

Dönem	Standart Hata	LNGDP	LNR&D
1	0.074404	20.51893	79.48107
2	0.074531	20.77829	79.22171
3	0.085427	29.04784	70.95216
4	0.097625	42.99091	57.00909
5	0.113124	54.57864	45.42136

Tablo 7’de ise, 1. Dönemde AR-GE harcamalarındaki değişimin %79’unun sadece kendinden kaynaklı olduğu, %20’sinin ise GSYH’den kaynaklı olduğu görülmektedir. Elde edilen bu sonuç ise analizin çerçevesini keskinleştirmiştir. 3. Dönemde ise, AR-GE harcamalarındaki değişimin %70’inin kendinden kaynaklı olduğu, %29’unun ise, GSYH’den

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

kaynaklı olduğu tespit edilmiştir. 5. Dönemde ise, AR-GE harcamalarındaki değişimin %45'inin kendinden kaynaklı olduğu, %54'lük kısmın GSYH'den kaynaklı olduğu gözlemlenmiştir.

SONUÇ

Çalışmada, AR-GE harcamalarının, ekonomik büyüme üzerine etkisinin olup olmadığı sorusuna yanıt bulunmuştur. AR-GE harcamalarının kısa dönemde ekonomik büyüme üzerine tepkisi sıçrama şeklinde gerçekleşirken, ilerleyen dönemlerde bu tepki istikrarlı bir duruma dönüşmektedir. Uzun dönemde ise, dinamik olarak devam etmektedir. Ek olarak varyans ayrıştırması sonucuna göre; AR-GE harcamalarının ekonomik büyümeyi etkilediğini, ancak ekonomik büyümedeki artışın, AR-GE harcamalarını daha anlamlı ve güçlü etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre AR-GE harcamalarını arttırdığını düşünürsek; AR-GE harcamaları arttıkça ekonomik büyüme, refah ve gelişmişlik düzeyinin artacağını söylemek mümkündür. Aynı şekilde ekonomik büyüme arttıkça, AR-GE harcamalarının da arttırılabileceği varsayımı mevcuttur.

Analiz sonucunda edilen veriler ve derlenen bilgiler doğrultusunda, Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye için, AR-GE harcamalarının arttırılması yönünde bir öneri sunulmaktadır. Ancak AR-GE harcamalarının arttırılması için ekonomik büyümenin hızlandırılması gereklidir. Türkiye, rakibi sayılabilecek gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında, oldukça geride kaldığı tespit edilmiştir. Türkiye'nin gelişmiş ülkeler düzeyine ilerleyebilmesi için bu farkı en az seviyeye indirmelidir. AR-GE harcamalarına ayrılmasa gereken kaynakların detaylı olarak belirlenmesi ve göz ardı edilmemesi gereklidir. AR-GE harcamaları ve ekonomik büyüme arasında dolaylı bir ilişkinin olduğunu ve doğru kullanıldığında ülkelerin lehine çevirebileceği bir gelişme olduğunun bilincine varılmalıdır. Aksi durumda belirlenen ülke, bulunduğu konumda kalacak ya da komplo senaryolarının gerçekleşmesine olanak sağlayacaktır. AR-GE harcamaları kısa dönemde ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkiye sebep olsa da, uzun dönemde AR-GE harcamalarıyla beraber teknolojinin gelişmesi ve üretim verimliliğinin artması, negatif etkiyi dışlayarak pozitif bir etkiye dönüşmesine neden olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akbey, F. (2014) "Ar-Ge, İnovasyon ve Kalkınma İlişkisine Yönelik Bir Literatür Taraması: Kuramsal Özet", *Maliye Dergisi*, 166: 1-16.
- Altın, O. ve Kaya, A. (2009). Türkiye'de Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensel İlişkinin Analizi. *Ege Akademik Bakış*, 9(1): 251-259.
- Altıntaş, H. ve Mercan, M. (2015). Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Panel Eş-bütünleşme Analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, (70)2: 345– 376.
- Baykul, A. (2018). Bölgesel Ekonomik Büyüme Üzerinde Ar-Ge Faaliyetlerinin Etkileri: Türkiye'de Düzey I Bölgelerinde Ampirik Bir İnceleme. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2):143-153.
- Bezirci, M. (2012). *Ar-ge teşvikleri*. 1. Basım. Beta Yayıncılık. İstanbul.
- Cin, M. F. ve Doğru, M. K. (2016). *Makroiktisat Alternatif Görüşlerle Teori ve Uygulama*. Legal Yayıncılık. İstanbul.
- Çalışkan, Ş., Karabacak, M. ve Meçik, O. (2013). Türkiye'de Eğitim Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(21): 29-48.
- Dickey, D.A ve Fuller, W.A. (1981) "öikelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root" *Econometrica*, 49(4): 1057-1072.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

- Falk, M. (2007). "R&D Spending in the High-Tech Sector and Economic Growth. Research in Economics, (61)3: 140-147.
- Genç, E. ve Atasoy, Y. (2010) "Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi", *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, V(II): 27-34.
- Grossman, G. M. ve Elhanan, H. (1991). Innovation and Growth: in the Global Economy, 1. Baskı. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Gujarati, D.N. (2004). *Basic Econometrics, Fourth Edition*. The McGraw-Hill. New York.
- Gülmez, A. ve Yardımcıoğlu, F. (2012), "OECD Ülkelerinde ARGE Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi (1990-2010)", *Maliye Dergisi*, Sayı: 163, Temmuz-Aralık 2012.
- Kaya, A.A. (2006) "İçsel Büyüme Kuramları", İktisadi Kalkınma ve Büyüme (Ed: E. Kutlu), Anadolu Üniversitesi, 1575: 291-307.
- Korkmaz, S. (2010). Türkiye'de Ar-ge Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin VAR Modeli ile Analizi. *Journal of Yaşar University*, 20(5): 3320-3330.
- KTO (Kayseri Ticaret Odası), Türkiye'nin Teknoloji ve Ar&Ge'de Dünyadaki Yer, Araştırma, Planlama, Koordinasyon Birimi, Ekim 2007.
- Lichtenberg, F.R. (1993). "R&D Investment and International Productivity Differences", NBER Working Paper Series, Vol: W4161.
- Lucas, R. E. (1988). On The Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 22: 3-42.
- Meçik, O. (2014), "Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Gelişmişlik Üzerindeki Etkileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (32): 669-674.
- Özer, M. ve Çiftçi, N. (2008), "Ar-Ge Tabanlı İçsel Büyüme Modelleri ve Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: OECD Ülkeleri Panel Veri Analizi", *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(16): 219-240.
- Smith, A. (2012). *Ulusların Zenginliği*. Metin Saltoğlu (çev.), Palme Yayıncılık.
- Şiriner, İ. ve Doğru, Y. (2008) Türkiye'de *Büyümenin Ekonomi Politikası*. Dipnot Yayınları.
- Taban, S. (2010) *İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye*. Ekin Kitabevi Yayınları.
- Taban, S. ve Şengür, M. (2014). Türkiyede Ar-Ge Ve Ekonomik Büyüme. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1): 355-376.
- Taş, Ş., Taşar, İ. ve Açı, Y. (2017). Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2): 197-206.
- Taymaz, E. ve Suiçmez, H. (2005). Türkiye' de Verimlilik, Büyüme ve Kriz. Türkiye Ekonomi Kurumu.
- Yaylalı, M., Akan, Y. ve Işık, C. (2010). Türkiye'de ARGE Yatırım Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eşbütünleşme ve Nedensellik İlişkisi: 1990-2009. *The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management*, V(II): 13-26.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

MULTİPL SKLEROZ VE EMZİRME

Tülay SEYFİ¹, Dilek MENEKŞE²

¹*Sakarya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı,
tulay.seyfi1@ogr.sakarya.edu.tr, Sakarya/ Türkiye.*

²*Sakarya Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği
Anabilim Dalı, dkose@sakarya.edu.tr, Sakarya /Türkiye.*

Öz: Multipl skleroz, merkezi sinir sisteminin iltihaplanması ve demiyelinizasyonu, değişken derecelerde aksonal ve nöronal zarar ile karakterize kronik bir hastalıktır. Dünya çapında yaklaşık 2,3 milyon kişiye multiple skleroz teşhisi konulmuştur. Multipl sklerozun görülme sıklığı birçok ülkede farklılık göstermekle birlikte son yıllarda dünyanın her bölgesinde arttığı bildirilmektedir. Çoğu gelişmiş ülkelerde kadınlarda erkeklerden üç kat daha fazla görüldüğü belirtilmektedir. Multipl skleroz çoğunlukla doğurganlık çağındaki kadınlarda görülmektedir. Hastalığın seyri değişkendir. Hastalar genellikle açıkça tanımlanmış ataklar ve ardından tam veya kısmi iyileşme dönemleri yaşarlar. Nüksetmelerle karakterize olan multipl skleroz hastalığı, merkezi sinir sisteminde yayılmış lezyonlar ve nörolojik sakatlığın ilerlemesi ile çok sayıda nörolojik belirti ve bulgulara yol açmaktadır. Bu durum bireylerin yaşamlarında işlevsel, finansal, gelişim ve yaşam kalitesi açısından çok büyük bir etkiye sahiptir. Hastalığın yönetimi ve bakımı gebelik ve emzirme sürecinde farklılaşır. Gebelik süresince hafif seyreden ataklar doğum sonrası dönemde artabilir. Emzirmenin doğum sonrası atak riskindeki azalma ile ilişkili olup olmadığı ise tartışmalı bir konudur. Ayrıca hastalığa ilişkin ilaç kullanımının anne sütüne geçme durumu ve bununla birlikte emzirmenin devamlılığı konusunda sınırlı sayıda çalışmalar mevcuttur. Multipl sklerozlu kadınlar, güvenli bir şekilde gebe kalma, sağlıklı bir çocuk sahibi olma ve emzirme konusunda endişe yaşamaktadırlar. Gebelik ve emzirme sürecinde hastalığın kontrol altına alınması ve semptom yönetiminde ebeveynlere kanıt temeli bilgiler doğrultusunda bakım, eğitim ve danışmanlık desteğinin sağlanmasında sağlık profesyonellerinin önemli rolleri bulunmaktadır. Bu derlemede multipl skleroz hastalığının emzirme üzerine etkileri ve emzirmenin multipl skleroz hastalığı seyri üzerine etkileri tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Emzirme, Multipl Skleroz, Gebelik, Doğum Sonu.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

MULTIPLE SCLEROSIS AND BREASTFEEDING

Tülay SEYFİ¹, Dilek MENEKŞE²

*¹Sakarya University, Institute of Health Sciences, Department of Nursing,
tulay.seyfi@ogr.sakarya.edu.tr, Sakarya/ Türkiye.*

*²Sakarya University, Faculty of Health Sciences, Department of Pediatric Nursing
dkose@sakarya.edu.tr, Sakarya /Türkiye.*

Abstract: Multiple sclerosis is a chronic disease characterized by inflammation and demyelination of the central nervous system, with varying degrees of axonal and neuronal damage. Worldwide, people approximately 2.3 million have been diagnosed with multiple sclerosis. Although the incidence of multiple sclerosis varies in many countries, it has been reported that it has increased in every region of the world in recent years. In most developed countries, it is indicated that it is three times more common in women than men. Multiple sclerosis is mostly seen in women of childbearing age. The course of the disease is variable. Patients often experience clearly defined attacks followed by periods of complete or partial recovery. Multiple sclerosis disease, which is characterized by relapses, causes a multitude of neurological signs and symptoms with disseminated lesions in the central nervous system and progression of neurological disability. This situation has a great impact on the lives of individuals in terms of functional, financial, development and quality of life. The management and care of the disease differs during pregnancy and breastfeeding. Mild attacks during pregnancy may increase in the postpartum period. Whether breastfeeding is associated with a reduced risk of postpartum relapse is a controversial issue. In addition, there are limited studies on the transfer of drug use related to the disease into breast milk and the continuation of breastfeeding. Women with multiple sclerosis worry about getting pregnant safely, having a healthy child, and breastfeeding. Health professionals have important roles in controlling the disease during pregnancy and breastfeeding and in symptom management, providing care, education and counseling support to parents in line with evidence-based information. In this review, the effects of multiple sclerosis on breastfeeding and the effects of breastfeeding on the course of multiple sclerosis will be discussed.

Keywords: Breastfeeding, Multiple Sclerosis, Pregnancy, Postpartum

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

GİRİŞ

Multipl skleroz

Multipl skleroz (MS),merkezi sinir sisteminin iltihaplanması ve demiyelinizasyonu,değişken derecelerde aksonal ve nöronalzarar ile karakterize kronik bir hastalıktır(Nourbakhsh ve Mowry,2019; Brownlee vd, 2016; Lublin vd,2014). Multipl sklerozun nedenleri henüz tam olarak anlaşılamamıştır. Genetik yatkınlık, çevresel ve yaşam tarzı faktörleri ve bunların etkileşimi, MS gelişiminde ilgili faktörleri oluşturduğu bildirilmektedir (Holz vd., 2023).

Yaygınlığı

Multipl skleroz, dünyada travmatik olmayan engelliliğin önde gelen nedeni olabilen yaygın bir nörolojik hastalıktır (Gökçe vd, 2019). Dünya çapında yaklaşık 2,3 milyon kişiye MS teşhisi konulmuştur ve en yüksek yaygınlık oranının Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Avustralya'da olduğu görülmüştür (Ramirez vd.,2021; Wallin vd.,2019). Dünya çapında tahmini MS hastası sayısı 2020'de 2,8 milyona yükselirken, MS prevalansı 2013'ten beri dünyanın her bölgesinde artmıştır. Küresel olarak, kadınların MS'ye sahip olma olasılığı erkeklerden iki kat daha fazladır (Walton vd.,2020).1900'lerin başından itibaren cinsiyet oranı neredeyse eşit olan MS'un o zamandan günümüze cinsiyet oranı istikrarlı bir şekilde artmaktadır. Son yıllarda çoğu gelişmiş ülkelerde kadınlarda erkeklerden üç kat daha fazla görüldüğü bildirilmiştir (Dobson ve Giovannoni, 2019; Orton vd.,2006; Palacios vd,2011).Türkiye'de MS'in başlangıç yaşının yaklaşık 30 olduğu ve ailesel MS görülme sıklığının %11,5 olduğu belirtilmiştir(Bulut, vd.,2011). Son yıllarda yapılan bir çalışmada Türkiye'de MS prevalansı 100.000 kişide 288 olarak bildirilmiştir (Gökçe vd., 2019). Dünyada MS prevalansı ile ilgili yapılan çalışmalarda, hastalığın beyazlarda ve Avrupa kökenlilerde sık, tropikal bölgelerde daha nadir görüldüğü ortaya çıkmıştır (Öztürk vd.,2017).MS çoğunlukla doğurganlık çağındaki kadınlarda görülmektedir (Collorone vd., 2023).

Multipl Skleroz Hastalığının Birey Üzerindeki Etkileri

Nüksetmelerle karakterize MS, merkezi sinir sisteminde yayılmış lezyonlar ve nörolojik engelliliğin ilerlemesi ile yaşam kalitesi ve katılım üzerinde olumsuz etkileri olan çok sayıda nörolojik belirti ve bulguya yol açan bir hastalıktır (Holz vd., 2023). Bireylerin erken yetişkinlik dönemlerinde işlevsel, finansal, kişisel gelişim ve yaşam kalitesi açısından çok büyük bir etkiye sahiptir (Schiess ve Calabresi, 2016).MS normal fizyolojik bütünlük dahil olmak üzere nörolojik fonksiyon (motor ve duysal bozukluklar,sfinkter sorunları ve cinsel işlev bozukluğu), nöropsikiyatrik işlev (bilişsel bozukluk, duygudurum bozukluğu ve psikoz) ve diğer alanlar (örneğin hareketlilik ve yorgunluk) gibi çok çeşitli alanları etkilemektedir (Benito vd., 2003).

Hastalarının en sık şikayetleri arasında yer alan cinsel işlev bozuklukları, multipl sklerozla ilişkili cinsel duyguları ve/veya cinsel yanıtı doğrudan etkileyen nörolojik değişikliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkar (Schmidt vd.,2005; Nazari vd, 2020). MS'e bağlı cinsel işlev bozukluğu kadınlarda erkeklerden daha yaygındır, bu oran %40 ila %80 arasında değişir. MS'li kadınların temel cinsel sorunları arasında libido kaybı, bozulmuş orgazm, azalmış vajinal yağlama ve genital duyu kaybı yer alır (Nazari vd, 2020; Marck vd,2016; Ghajarzadeh vd.,2014; Donze vd., 2009; Kessler vd.,2009).

Multipl skleroz hastalarında duygudurum ve duygusal bozukluklar çok yaygındır. Bu bozukluklar majör depresif bozukluk (%50), psödobulber etki (%40), anksiyete bozukluğu (%35), duygusal küntleşme (%19) ve bipolar bozukluk (%13) şeklinde bildirilmiştir (Ramio vd., 2021). Araştırmacılar bu bozuklukların hastaların yaşam kalitesini ve intihar riskini önemli ölçüde etkileyebileceğini belirtmişlerdir (Raimo vd.,2021).

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Bir diğer yaşanan sorun ise hastalığa bağlı sempatik sinir sistemindeki değişikliklerdir. Bu değişiklikler MS'in farklı evrelerinde kardiyovasküler hastalık riskini etkileyebilir (Racosta vd.,2016, Seravalle vd.,2014). MS hastalarının artan sürveyansı vasküler hastalık teşhis olasılığını arttırabilir. Bununla birlikte MS tedavilerinde kullanılan ilaçlar (glukokortikoidler gibi) miyokard enfarktüsü, atriyal fibrilasyon gibi kardiyovasküler hastalıklara neden olabilir (Christiansen ve Christian,2012; Wei vd.,2004; Christiansen vd.,2009; Huerta vd.,2007).

Hastalık bireyler üzerinde fiziksel sorunlarla birlikte psikolojik ve sosyal açılardan da bazı etkiler oluşturmaktadır. Özellikle doğurganlık dönemindeki multipl sklerozlu kadınlar, güvenli bir şekilde gebe kalma, sağlıklı bir çocuk sahibi olma ve emzirme konusunda endişe yaşamaktadırlar (Özkan ve Polat Dünya, 2023; Peper vd., 2023; Colaceci vd., 2021).

Multipl Skleroz Hastalığının Emzirme Üzerine Etkileri

Anne sütü, bebeğin büyüme ve gelişmesini sağlayan, sayısız yararları bulunan en iyi besindir (Ateşagaoglu, vd., 2013; Atıcı vd., 2007; Gökçay vd., 2010). Anne bebeğin yaşamın ilk döneminde ihtiyaç duyduğu tüm besin ve enerjiyi sağlar. Dünya Sağlık Örgütü, bebeklerin ilk altı ay sadece anne sütüyle beslenmesini, altı ayan sonra tamamlayıcı beslenme ile birlikte emzirmeniniki yıl veya daha uzun süre sürdürülmesini önermektedir (WHO, 2020). Şüphesiz ki anne sütünün bebeğe sağladığı yararlar tartışılmaz. Genel popülasyonda emzirme oranları maalesef istenilen düzeyde değildir. MS'li kadın içinde oranlar benzerdir (Aigner vd., 2023). Birkaç nadir durumlar dışında anne sütünün bebeğe verilmesi kontrendike değildir. Ancak MS hastalığına sahip kadınlar bebeklerini emzirip emzirmeme konusunda kararsız kalıp endişe yaşayabilirler. Bu doğrultuda annelerin kanıt temelli bilgiler doğrultusunda bilgilendirilmesi önemlidir (Hradilek vd., 2023). Mevcut kanıtlar incelendiğinde MS'li kadınlar için gebe kalma ve emzirme hem olası hem de güvenli seçenekler arasındayermektedir (Almas vd., 2016; Aigner vd., 2023). Türkiye Multipl Skleroz Derneği multipl skleroz hastalarının emzirme döneminde bebeklerini emzirmeleri tavsiye etmektedir (Türkiye Multipl Skleroz Derneği,2019). Hastalık sürecinde görülen atakların azaltılması, ataklar arasındaki sürenin uzatılmasında etkili tedavi yöntemleri kullanılabilmektedir. Aktif olarak şiddetli hastalık semptomları yaşayan kadınlarda tedaviye muhtemelen yeniden başlanmalıdır. Bu durumda MS'li hastaların ilaç maruziyeti riski emzirmenin faydalarından daha ağır basabilir. Tedavi kararı emzirme sürecini etkileyebilir. Doğumdan sonra ilk birkaç ay içinde hastalığın tekrarlaması muhtemel olduğundan, emzirmeye devam etme veya emzirmeyi durdurma kararı hasta ve sağlık profesyonelleri tarafından riskler ve faydalar değerlendirildikten sonra verilmelidir (Almas vd., 2016). Bu nedenle MS hastalarına gebelikte, doğum sonrasında ve emzirme döneminde ilaç kullanımına ilişkin tavsiye ve rehberlik sağlanmasına önemli bir ihtiyaç vardır (Rezaallah vd., 2019; Collorone vd., 2023). Gebe kalmayı planlayan MS kadınlarına, tedavi yolculuklarına karar vermeleri için çok disiplinli danışmanlık hizmeti sunulmalıdır (Collorone vd., 2023). Ayrıca emzirme veya anne sütü verme bebeklerde gelecekte MS olma prevelansını azaltan bir faktördür (Anderson ve Philip,2019; Holz vd., 2023; Brenton vd., 2017).

Emzirmenin Multipl Skleroz Hastalığı Seyri Üzerine Etkileri

Literatürde önceki yıllarda araştırmacılar hastalık seyri üzerindeki olumsuz etkilere ilişkin endişeler nedeniyle hastaların gebelikten kaçınmalarını tavsiye etmiştir (Douglass and Jorgensen, 1948). Yapılan MS'in epidemiyolojik, immünolojik ve terapötik yönlerini araştıran çalışmalar doğrultusunda gebeliğin güvenli olduğu kabul edilmiştir. Mevcut kanıtlar, MS'li hamile kadınların yüksek risk altında olmadığını, MS'in doğum şeklini etkilemediğini ve obstetrik komplikasyonları arttırmadığını ortaya koymaktadır (Alhomoud vd.,2021; Canibaño vd., 2020; Loreface vd., 2022). Aynı zamanda gebelik, üçüncü trimesterde nüks oranlarında %70'lik bir azalma ile ilişkili, MS'in doğal olarak oluşan bir hastalık

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

düzenleyicisidir. Gebelik sırasındaki koruyucu etkilerin aksine, doğum sonrası dönemde nöks riski artar (Voskuhl vd., 2017). MS hastalarında doğumdan sonra ilk 3-6 ayda tekrar nöks oranının arttığı iyi bilinmektedir (Pakpoor vd., 2012; Collorone vd., 2023). Bu zorlu dönemde etkili hastalık yönetimi, anne ve bebeğin refahı için çok önemlidir (Collorone vd., 2023). Kadınların nöks etme riskinden korunmalarını sürdürmek için genellikle doğumdan hemen sonra hastalık modifiye edici ilaçları yeniden başlatmaları önerilir (Collorone vd., 2023).

Haas ve ark. (2007)'de çok merkezli randomize kontrollü klinik bir çalışmada bebeklerini üç ay ve üzeri emziren MS'li kadınların emzirmeyenlere kıyasla doğum sonrası süreçte daha düşük relaps oranına sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır (Haas vd., 2007). Bir metaanaliz çalışması emzirmeyen kadınların doğum sonrası nöks yaşama olasılıklarının neredeyse iki kat daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Pakpoor vd., 2012). MS'li kadınlarla yapılan bir metaanaliz çalışmasında emziren kadınlarda nöks etme oranının emzirmeyen kadınlara kıyasla %43 oranında daha düşük olduğu belirtilmiştir. Emzirmenin MS'de doğum sonrası nökslere karşı koruyucu olduğu vurgulanmaktadır (Krysko vd., 2020). Bu sonuçlar, Pakpoor ve arkadaşları (2012) tarafından yapılan meta-analiz çalışmasını desteklenmektedir. Benzer şekilde Helwing ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmada bebeklerini en az 2 ay boyunca yalnızca emzirenlerin, yalnızca emzirmeyenlere kıyasla doğumdan sonraki ilk 6 ayda nöks riskinin önemli ölçüde daha düşük olduğu bildirilmiştir. Ayrıca bu çalışma sonuçları yalnızca anne sütüyle beslemenin, orta derecede etkili bir MS tedavisi olduğunu göstermektedir (Hellwig vd., 2015). Bir kohort çalışmasında doğum sonrası nöks oranındaki düşüş sadece anne sütüyle beslemenin ovülasyon sürecini baskılanması ile ilişkilendirilmiştir (Langer-Gould vd., 2017).

Diğer yandan emzirme anne sağlığını sağlığı açısından MS gelişme riskini önlemektedir. Langer-Gould ve arkadaşları çocuk sahibi olan kadınlar arasında 15 aydan fazla kümülatif emzirme süresinin, yaşamın ilerleyen dönemlerinde MS gelişme riskinin daha düşük olması ile ilişkili olduğunu bulmuştur (Langer-Gould vd., 2017).

SONUÇ

Multipl skleroz tanılı kadınların emzirmesinin atakları azaltmada koruyucu etki gösterdiği belirtilmektedir. Emzirme, hastalığın yönetiminde önemli bir seçenek olabilir. Ayrıca bu seçenek ile hem anne hem de bebek emzirmenin iyi bilinen faydalarından yararlanabilirler. Doğum sonrası hastalık sürecine (belirti, bulgu, atak sıklığı ve şiddeti vb.) bağlı değerlendirme doğrultusunda emzirme kararı gözden geçirilmelidir. Multidisipliner yaklaşım ile MS'li kadınlara ve eşlerine gebelik ve doğum öncesi hastalığın kontrol altına alınması, semptom yönetimi ve emzirme konularındaki temelli bilgiler doğrultusunda kapsamlı eğitimler verilmeli, doğum sonrası dönemde ise ev ziyaretleri ve çevrimiçi danışmanlık hizmetleri sağlanmalıdır. Literatür incelediğinde konu ile ilgili çalışmaların giderek arttığı görülmektedir. Bazı çalışmalarda emzirmenin MS hastalığının seyri üzerindeki koruyucu etkisi konusunda tartışmalar devam ettiği bildirilmektedir. Bu nedenle yüksek kaliteli prospektif, randomize kontrollü ve metaanaliz çalışmalarına gereksinim olduğu vurgulanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Anderson, P. O. (2019). Breastfeeding in the Multiple Sclerosis Patient. *Breastfeeding Medicine*, 14(6), 356-358.
- Aigner, S., Huhn, K., Cepek, L., Hellwig, K., Nickel, F. T., & Bayas, A. (2023). Breastfeeding in Mothers with Multiple Sclerosis: The German Experience. *Breastfeeding Medicine*, 18(3), 241-245.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

- Almas, S., Vance, J., Baker, T., & Hale, T. (2016). Management of multiple sclerosis in the breastfeeding mother. *Multiple Sclerosis International*.
- Atıcı, A., Polat, S., & Turhan, A. H. (2007). Anne sütü ile beslenme. *Türkiye Klinikleri J Pediatr Sci*, 3(6), 1-5.
- Benito-León, J., Manuel Morales, J., Rivera-Navarro, J., & Mitchell, A. J. (2003). A review about the impact of multiple sclerosis on health-related quality of life. *Disability and rehabilitation*, 25(23), 1291-1303.
- Brownlee, W. J., Hardy, T. A., Fazekas, F., & Miller, D. H. (2017). Diagnosis of multiple sclerosis: progress and challenges. *The Lancet*, 389(10076), 1336-1346.
- Brenton, J. N., Engel, C. E., Sohn, M. W., & Goldman, M. D. (2017). Breastfeeding during infancy is associated with a lower future risk of pediatric multiple sclerosis. *Pediatric neurology*, 77, 67-72.
- Bulut, S., Kılıç, H. & Demir, C. F. (2011). Yukarı Fırat Bölgesinde Multipl Skleroz Tanısı İle İzlenen Hastaların Klinik ve Demografik Özellikleri. *Fırat Tıp Dergisi*, 16 (2), 84-90. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/firattip/issue/6350/84732>
- Canibaño, B., Deleu, D., Mesraoua, B., Melikyan, G., Ibrahim, F., & Hanssens, Y. (2020). Pregnancy-related issues in women with multiple sclerosis: an evidence-based review with practical recommendations. *Journal of Drug Assessment*, 9(1), 20-36.
- Christiansen, C. F., Christensen, S., Mehnert, F., Cummings, S. R., Chapurlat, R. D., & Sørensen, H. T. (2009). Glucocorticoid use and risk of atrial fibrillation or flutter: a population-based, case-control study. *Archives of Internal Medicine*, 169(18), 1677-1683.
- Christiansen, C. F. (2012). Risk of vascular disease in patients with multiple sclerosis: a review. *Neurological Research*, 34(8), 746-753.
- Christiansen, Christian Fynbo (2012). *Risk of vascular disease in patients with multiple sclerosis: a review. Neurological Research*, 34(8), 746–753. doi:10.1179/1743132812Y.0000000051
- Colaceci S., Zambri F., Marchetti F., Trivelli G., Rossi E., Petruzzo A., Vanacore N., Giusti A. (2021). ‘A sleeping volcano that could erupt sooner or later’. Lived experiences of women with multiple sclerosis during childbearing age and motherhood: A phenomenological qualitative study. *Multiple Sclerosis and Related Disorders*, 51, 102938. <https://doi.org/10.1016/j.msard.2021.102938>
- Collorone, S., Kodali, S., & Toosy, A. T. (2023). The protective role of breastfeeding in multiple sclerosis: Latest evidence and practical considerations. *Frontiers in Neurology*, 13, 1090133.
- Wallin, M. T., Culpepper, W. J., Nichols, E., Bhutta, Z. A., Gebrehiwot, T. T., Hay, S. I., ... & Murray, C. J. (2019). Global, regional, and national burden of multiple sclerosis 1990–2016: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2016. *The Lancet Neurology*, 18(3), 269-285.
- Dobson, R., & Giovannoni, G. (2019). Multiple sclerosis – a review. *European Journal of Neurology*, 26(1), 27-40. <https://doi.org/10.1111/ene.13819>
- Donze, C., & Hautecoeur, P. (2009). Urinary, sexual, and bowel disorders in early-stage multiple sclerosis. *Revue Neurologique*, 165, S148-55.
- Douglass, L. H., & Jorgensen, C. L. (1948). Pregnancy and multiple sclerosis. *Obstetrical & Gynecological Survey*, 3(6), 797-798.
- Schmidt, E. Z., Hofmann, P., Niederwieser, G., Kapfhammer, H. P., & Bonelli, R. M. (2005). Sexuality in multiple sclerosis. *Journal of Neural Transmission*, 112, 1201-1211.
- Ghajarzadeh, M., Jalilian, R., Mohammadifar, M., Sahraian, M. A., & Azimi, A. (2014). Sexual function in women with multiple sclerosis. *Acta Medica Iranica*, 315-318.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

- Gökçay, G. (2010). Breastfeeding and child cognitive development. *Child: Care, Health And Development*, 36(4), 591.
- Gökçe, Ş. F., Çiğdem, B., Karaca, S. N., Bolayır, A., Yıldız, Ö. K., Topaktaş, A. S., & Balaban, H. (2019). Prevalence of multiple sclerosis in an urban population of Sivas province in Turkey. *Turkish Journal of Medical Sciences*, 49(1), 288-294.
- Haas, J., & Hommes, O. R. (2007). A dose comparison study of IVIG in postpartum relapsing-remitting multiple sclerosis. *Multiple Sclerosis Journal*, 13(7), 900-908.
- Hellwig, K., Rockhoff, M., Herbstritt, S., Borisow, N., Haghikia, A., Elias-Hamp, B., ... & Langer-Gould, A. (2015). Exclusive breastfeeding and the effect on postpartum multiple sclerosis relapses. *JAMA neurology*, 72(10), 1132-1138.
- Hellwig K, Rockhoff M, Herbstritt S, Borisow N, Haghikia A, Elias-Hamp B, Menck S, Gold R, Langer-Gould A. Exclusive Breastfeeding and the Effect on Postpartum Multiple Sclerosis Relapses. *JAMA Neurol.* 2015 Oct;72(10):1132-8. doi: 10.1001/jamaneurol.2015.1806. Erratum in: *JAMA Neurol.* 2016 Apr;73(4):481. PMID: 26322399
- Hradilek, P., Zapletalova, O., Hanulikova, P., Havrdova, E. K., Woznicova, I., Mazouchova, A., ... & Horakova, D. (2023). Is breastfeeding in MS harmful or not? An answer from real-world Czech data. *Multiple Sclerosis and Related Disorders*, 104790.
- Holz, A., Riefflin, M., Heesen, C., Riemann-Lorenz, K., Obi, N., & Becher, H. (2023). Breastfeeding and risk of multiple sclerosis: a systematic review and meta-analysis of observational studies. *Neuroepidemiology*, 56(6), 391-401.
- Huerta, C., Johansson, S., Wallander, M. A., & Rodríguez, L. A. G. (2007). Risk factors and short-term mortality of venous thromboembolism diagnosed in the primary care setting in the United Kingdom. *Archives of Internal Medicine*, 167(9), 935-943.
- Kessler, T. M., Fowler, C. J., & Panicker, J. N. (2009). Sexual dysfunction in multiple sclerosis. *Expert Review of Neurotherapeutics*, 9(3), 341-350.
- Krysko, K. M., Rutatangwa, A., Graves, J., Lazar, A., & Waubant, E. (2020). Association between breastfeeding and postpartum multiple sclerosis relapses: a systematic review and meta-analysis. *JAMA neurology*, 77(3), 327-338.
- Langer-Gould, A., Smith, J. B., Hellwig, K., Gonzales, E., Haraszti, S., Koebnick, C., & Xiang, A. (2017). Breastfeeding, ovulatory years, and risk of multiple sclerosis. *Neurology*, 89(6), 563-569.
- Lorefice, L., Fronza, M., Fenu, G., Frau, J., Coghe, G., D'Alterio, M. N., ... & Cocco, E. (2022). Effects of pregnancy and breastfeeding on clinical outcomes and MRI measurements of women with multiple sclerosis: an exploratory real-world cohort study. *Neurology and Therapy*, 1-11.
- Lublin, F. D., Reingold, S. C., Cohen, J. A., Cutter, G. R., Sørensen, P. S., Thompson, A. J., ... & Polman, C. H. (2014). Defining the clinical course of multiple sclerosis: the 2013 revisions. *Neurology*, 83(3), 278-286.
- Rezaallah, B., Lewis, D. J., Pierce, C., Zeilhofer, H. F., & Berg, B. I. (2019). Social media surveillance of multiple sclerosis medications used during pregnancy and breastfeeding: content analysis. *Journal of medical Internet research*, 21(8), e13003.
- Marck, C. H., Jelinek, P. L., Weiland, T. J., Hocking, J. S., De Livera, A. M., Taylor, K. L., ... & Jelinek, G. A. (2016). Sexual function in multiple sclerosis and associations with demographic, disease and lifestyle characteristics: an international cross-sectional study. *BMC neurology*, 16(1), 1-9.
- Ateşagaoglu, P., Mete, M., Gökçay, G., Tamay, Z., & Yetim, A. (2013). Anne Sütü ile Beslenmenin Çocuk Ruh Sağlığına Etkileri. *Journal of the Child/Cocuk Dergisi*, 13(3).

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

- Alhomoud, M. A., Khan, A. S., & Alhomoud, I. (2021). The potential preventive effect of pregnancy and breastfeeding on multiple sclerosis. *European Neurology*, 84(2), 71-84.
- Nazari, F., Shaygannejad, V., Mohammadi Sichani, M., Mansourian, M., & Hajhashemi, V. (2020). Sexual dysfunction in women with multiple sclerosis: prevalence and impact on quality of life. *BMC urology*, 20(1), 1-10.
- Nourbakhsh, B., & Mowry, E. M. (2019). Multiple sclerosis risk factors and pathogenesis. *CONTINUUM: Lifelong Learning in Neurology*, 25(3), 596-610.
- Ramirez, A. O., Keenan, A., Kalau, O., Worthington, E., Cohen, L., & Singh, S. (2021). Prevalence and burden of multiple sclerosis-related fatigue: a systematic. *BMC Neurol* 21, 468
- Orton, S. M., Herrera, B. M., Yee, I. M., Valdar, W., Ramagopalan, S. V., Sadovnick, A. D., & Ebers, G. C. (2006). Sex ratio of multiple sclerosis in Canada: a longitudinal study. *The Lancet Neurology*, 5(11), 932-936.
- Özkan, İ., & Polat Dünya, C. (2023). Motherhood experiences of women with multiple sclerosis: A thematic meta-synthesis. *Clinical Nursing Research*, 10547738231177480.
- Palacios, N., Alonso, A., Brønnum-Hansen, H., & Ascherio, A. (2011). Smoking and increased risk of multiple sclerosis: parallel trends in the sex ratio reinforce the evidence. *Annals of epidemiology*, 21(7), 536-542.
- Pakpoor, J., Disanto, G., Lacey, M. V., Hellwig, K., Giovannoni, G., & Ramagopalan, S. V. (2012). Breastfeeding and multiple sclerosis relapses: a meta-analysis. *Journal of neurology*, 259, 2246-2248.
- Peper, J., Köpke, S., Solari, A., Giordano, A., Gold, S. M., Hellwig, K., ... & Rahn, A. C. (2023). Knowledge and worries on motherhood choice in multiple sclerosis—a cross-sectional study on patient-reported outcome measures. *Multiple Sclerosis and Related Disorders*, 104789.
- Racosta, J. M., & Kimpinski, K. (2016). Autonomic dysfunction, immune regulation, and multiple sclerosis. *Clinical Autonomic Research*, 26, 23-31.
- Raimo, S., Santangelo, G., & Trojano, L. (2021). The emotional disorders associated with multiple sclerosis. *Handbook of Clinical Neurology*, 183, 197-220.
- Schiess N, Calabresi PA. Multiple Sclerosis. *Semin Neurol*. 2016 Aug;36(4):350-6. doi: 10.1055/s-0036-1585456.
- Schwartz, C., & Frohner, R. (2005). Contribution of demographic, medical and social support variables in predicting the mental health dimension of quality of life among people with multiple sclerosis. *Health & Social Work*, 30(3), 203-212.
- Seravalle G, Mancina G, Grassi G (2014) Role of the sympathetic nervous system in hypertension and hypertension-related cardiovascular disease. *High Blood Press Cardiovasc Prev Off J Ital Soc Hypertens* 21:89–105.
- Öztürk, S., Aytaç, G., Kızılay, F., & Sindel, M. (2017). Multipl Skleroz. *Akdeniz Tıp Dergisi*, 3(3), 137-147.
- Türkiye Multipl Skleroz Derneği, "MS ve Gebelik", (Şubat, 2019). Erişim tarihi: 11/09/2023 Erişim: <https://www.turkiyemsdernegi.org/ms-ve-gebelik/>
- Voskuhl, R., & Momtazee, C. (2017). Pregnancy: effect on multiple sclerosis, treatment considerations, and breastfeeding. *Neurotherapeutics*, 14, 974-984.
- Walton, C., King, R., Rechtman, L., Kaye, W., Leray, E., Marrie, R. A., ... & Baneke, P. (2020). Rising prevalence of multiple sclerosis worldwide: Insights from the Atlas of MS. *Multiple Sclerosis Journal*, 26(14), 1816-1821.
- WHO, (2021). Infant and young child feeding. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/infant-and-young-child-feeding> Erişim Tarihi: 05.03.2023

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

SES SİNYALİNDEN PARKİNSON HASTALIĞININ TESPİTİ İÇİN DERİN ÖĞRENMEYE DAYALI BİR YÖNTEM

Volkan GÖREKE ¹

*¹Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas TBMYO, vgoreke@cumhuriyet.edu.tr, Sivas /
Türkiye*

GİRİŞ ve KURAMSAL ÇERÇEVE

Konuşma sesi üretimi, pek çok kasın dahil olduğu karmaşık bir motor etkinliktir. Her ses, akciğerler, ağız boşluğu, burun boşluğu ve soluk borusu gibi birçok sistem ve alt sistemin etkileşimi sonucunda oluşur. Tüm bu süreçler beyin aktivitesi tarafından yönetilir. Bu nedenle konuşma sesinin analizi ile pek çok hastalık teşhis edilebilir (Amato,2023). Parkinson hastalığı, vücuttaki kas hareketini etkileyen yaygın bir nörolojik hastalıktır. Titreme, kas sertliği ve bradikineziye yol açan hareketliliği, konuşmayı ve duruşu etkiler (Prabhavathi,2022:135-149). Birçok vokal yetersizlik, nefesli ses, azalmış ses yüksekliği gibi belirtiler Parkinson hastalığının evrelerinde görülür (Samii,2004:1783-1793). Genellikle Parkinson hastalığı tanısında, görüntüleme teknikleri ve laboratuvar tabanlı veya klinik tahliller kullanılır. Ancak bu yöntemler uzun ve maliyetlidir (Armstrong,2020:548:560). Ses aktivitelerinin incelenmesi ise hekime teşhis ve tedavileri değerlendirmede daha hızlı ve düşük maliyetli bir olanak sağlar (Cordella,2021). Derin öğrenme modelleri, özellikle spektrografik görüntülere uygulanan evrişimli sinir ağları (CNN), ses analizi için sınıflandırma araçları olarak giderek daha fazla kullanılmaktadır.

Amaç

Bu çalışmanın amacı ses sinyallerinden elde edilen öznitelikler kullanılarak Parkinson hastalığını tespit eden derin öğrenmeye dayalı bir yöntem sunmaktır.

Kapsam

Parkinson hastalığının tespitine yönelik çalışmalarda medikal görüntüler, yürüyüş ve genetik veriler kullanılmıştır. Bu çalışmanın kapsamında ise ses sinyalinden elde edilen öznitelikler kullanılarak Parkinson hastalığını tespit etmek için derin öğrenmeye dayalı bir yöntem önerilmiştir. Önerilen yöntem veri seti balanslama/artırma ve derin yapay sinir ağı ile sınıflandırma aşamalarından oluşmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada kullanılan biyomedikal ses ölçümlerinden oluşan veri seti Little ve arkadaşları tarafından oluşturulmuştur (Little,2008) .Veri seti 23 adeti Parkinson hastalığı olan toplam 31 kişiden alınan ses sinyalleri kullanılarak oluşturulmuştur. Kişi başına yaklaşık 6 kayıt alınmıştır. Hastalar 46 ile 85 yaş aralığındadır. Sağlıklı bireylerin yaşı 23 olarak belirtilmiştir. Önerilen mimariye ait yazılım Visual Studio Community 2017 platformunda Python dili kullanılarak geliştirilmiştir. Veri setinin sütunları her bir kayıt için çıkarılmış öznitelikleri ifade eder. Bu özniteliklerin açıklamaları Tablo 1 ile verilmiştir.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Tablo 1. Veri setinde kullanılan öznitelikler

Öznitelik	Açıklama
MDVP: Fo (Hz)	Perde periyodunun temel frekansı
MDVP: Fhi (Hz)	Temel frekansın üst sınırı
MDVP: Flo (Hz)	Alt limit veya minimum vokal temel frekans
MDVP: Jitter, Abs, RAP, PPQ, DDP	MDVP, perde periyodundaki vokal kıvrımlardaki titreşimlerin perde işareti adı verilen bir sonraki döngünün başlangıcındaki titreşimlere kadar olan bir ölçüsüdür.
Jitter and Shimmer	Ortalamayı normalleştirdikten sonra her döngünün frekansları arasındaki mutlak farkın ölçüleri
NHR and HNR	Ortamın gürültüye direncini gösteren sinyal-gürültü ve ton oranı ölçümleri.
D2	Korelasyon boyutu, fraktal nesneleri kullanarak konuşmadaki disfoniye (sesin kalitesindeki olumsuz bir değişiklik) tanımlamak için kullanılır. Doğrusal olmayan, dinamik bir nitelikler.
RPDE	Yinelenme Periyodu Yoğunluk Entropi, sinyalin ne kadar periyodik olduğunu ölçer
DFA	Trendsiz Dalgalanma Analizi veya DFA, konuşma sinyallerindeki gürültünün stokastik kendine benzerliğinin boyutunu ölçer
PPE	Perde Periyodu entropisi, konuşmadaki anormal varyasyonları logaritmik bir ölçekte değerlendirmek için kullanılır.
Spread1, spread2	MDVP'ye göre konuşmadaki varyasyonların kapsamının veya aralığının analizi: Fo(Hz)
Status	0 sağlıklı kişiyi, 1 ise Parkinson hastayı gösterir.

Veri setinde 147 örnek Parkinson hastalığını ifade ederken 48 örnek sağlıklı kişileri ifade etmektedir. Sınıflar arasında örnek sayısı bakımında uyumsuzluk söz konusudur. Yapay zeka temelindeki sınıflandırma çalışmalarında bu durum balans sorunu olarak ifade edilir. Balans sorunu tasarlanan sistemlerin sınıflandırma performansını objektiflikten uzaklaştırır (Mazurowski,2008:427-436). Veri setindeki balans sorununun çözülmesi için literatürde sentetik veri üretme teknikleri kullanılmaktadır (Douzas,2018: 464–471). Goodfellow ve arkadaşları tarafından geliştirilen Üretken Çekişmeli Ağlar (Generative Adversarial Networks, GANs), sentetik örnekler üretmek için yaygın olarak kullanılan modellerden biridir (Goodfellow,2014: 2672–2680). GAN’lar temelde üretici ve ayırt edici olarak adlandırılan iki yapay sinir ağından meydana gelir.

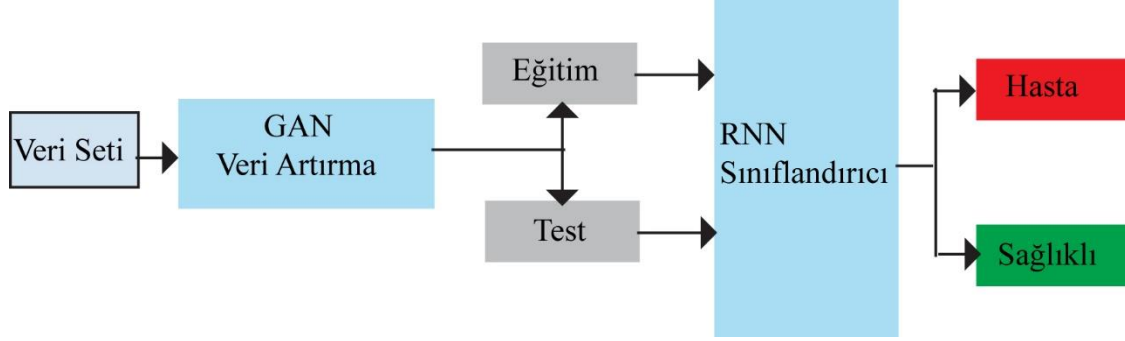
Üretici, rastgele gürültüden başlayarak gerçekçi verilere benzeyen sentetik veriler üretir. Ayırt edici ise gerçek ve sentetik verileri ayırt etmeye çalışır. Bu süreçte ayırt edici, gerçek verilere

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

yüksek skorlar ve sentetik verilere düşük skorlar vermeye çalışırken, üretici ise ayırt ediciyi yanıltmaya çalışarak sentetik verileri gerçek verilere benzetmeye çalışır.

Bu çalışmada balans sorunun giderilmesi için GAN yapısı kullanılarak veri seti her sınıfta 200 örnek olacak şekilde toplamda 400 örnek içerecek şekilde artırılmıştır.

Bu çalışmada önerilen sınıflandırıcı mimarisi Şekil 1 ile verilmiştir.

Şekil 1. Önerilen sistem mimarisi

Derin öğrenme, ekran kartları gibi donanım birimlerinin performans iyileştirmeleri ve maliyetlerin düşmesi nedeniyle günümüzde oldukça fazla popülerlik kazanmıştır. Yapay sinir ağı (ANN), evrişimli sinir ağı (CNN) ve tekrarlayan sinir ağı (RNN) gibi farklı derin öğrenme mimarileri, görüntü sınıflandırma, doğal dil işleme ve konuşma tanıma gibi birçok alanda yaygın olarak kullanılmaktadır (Auro,2020 - Uzunhisarcıklı,2018: 968–975).

Tekrarlayan bir sinir ağı (Yoshua,2014:157), sıralı verileri işlemek için tasarlanmış bir veya daha fazla geri besleme döngüsüne sahip genişletilmiş bir ileri beslemeli sinir ağıdır. Bir giriş dizisi $(x_1, x_2, x_3, \dots, x_t)$ verildiğinde, bir RNN aşağıdaki Eşitlik 1 ve Eşitlik 2'yi kullanarak bir $(y_1, y_2, y_3, \dots, y_t)$ çıkış dizisi üretir.

$$h_t = \text{sigm}(W^{hx} X_t + W^{hh} h_{t-1}) \quad (1)$$

$$y_t = W^{yh} h_t \quad (2)$$

Burada h_t her t adımındaki gizli durumu W ağırlık vektörünü ifade eder.

Özellikle tıbbi klinik uygulamalarda çapraz doğrulama tekniği daha az net sonuçlar vermektedir (Alakus,2020). Bu nedenle bu çalışmada eğitim-test bölme yaklaşımı kullanılarak veri seti eğitim ve test verisi olarak iki gruba ayrılmıştır. Bölme oranı 20 olarak belirlenmiştir.

Bu çalışmada kullanılan RNN mimarisine ait tasarım ve hiper parametre değerleri Tablo 2 ile verilmiştir.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Tablo 2. RNN mimarisi tasarım parametreleri

Parametre	RNN
Katman	1
Aktivasyon fonksiyonu	ReLU
Öğrenme oranı	0,3
Kayıp fonksiyonu	Binary cross entropy
Epoc	70
Optimize edici	SGD
Momentum	0,5
Tam Bağlantı birimleri	2048-1024-512
Tam Bağlantı katmanları	1-2-3
RNN birimi	256

LİTERATÜR

Parisi ve arkadaşları ses sinyallerinden parkinson hastalığının erken tespiti için Destek Vektör Makine (DVM) türü sınıflandırıcılar tasarlamışlardır. Parisi ve arkadaşları %87,18 doğrulukla Parkinson hastalığını tespit edebilmişlerdir. (Parisi,2021: 34–41). Despotovic ve arkadaşları ses sinyallerinden Parkinson hastalığını tespit etmek için Gauss süreç sınıflandırma tekniğine dayalı bir yöntem kullanmışlar %96,92 doğruluk performansı elde etmişlerdir (Despotovic,2020: 173–181). Sakar ve arkadaşları danışmalı ve danışmasız öğrenme tekniklerini içeren çeşitli sınıflandırıcı yapılarını kullanarak ses sinyallerinden Parkinson hastalığını tespit etmeye çalışmışlar en yüksek başarıyı %96,4 doğrulukla DVM sınıflandırıcı ile elde etmişlerdir (Sakar,2017). Zhang ve arkadaşları Radyal tabanlı fonksiyon Destek Vektör Makinesi (RSVM) sınıflandırıcı kullanarak Little ve arkadaşlarının veri seti üzerinde %97,75 sınıflandırma performansı elde etmişlerdir (Zhang,2017:1-11). Wang ve arkadaşları, Parkinson hastalığını tespit için 401 sesli biyobelirteç veri kümesi üzerinde 12 makine öğrenimi modeli uygulamıştır. %96,45 sınıflandırma doğruluğuna sahip özel bir derin öğrenme modeli (DEEP) oluşturmuşlardır (Wang,2020). Govindu ve Palwe bir makine öğrenme tekniği olan Rassal Orman (Random Forest) kullanarak ses sinyalleri verisinden Parkinson hastalığını %91,83 doğrulukla tespit etmişlerdir (Govindu,2023: 249-261). Cordella ve arkadaşları ses sinyallerinden Parkinson tespiti için DVM, Yapay Sinir Ağları ve K-En Yakın Komşu (KNN) türünde sınıflandırıcıları test etmişlerdir. En yüksek başarıyı %97,3 doğruluk ile Weka programının “RseslibKnn” (RSL) modelini kullanarak sağlamışlardır (Cordella,2021:1-6).

BULGULAR

Bu çalışmada önerilen yönteme ilişkin performans kriterleri aşağıda Eşitlik 3 ve Eşitlik 6 arasında verilmiştir.

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

$$Doğruluk = (TP + TN) / (TP + TN + FP + FN) \quad (3)$$

$$Duyarlılık = TP / (TP + FN) \quad (4)$$

$$Hassasiyet = TP / (TP + FP) \quad (5)$$

$$F1 - skor = 2 \times Hassasiyet \times Duyarlılık / Duyarlılık + Hassasiyet \quad (6)$$

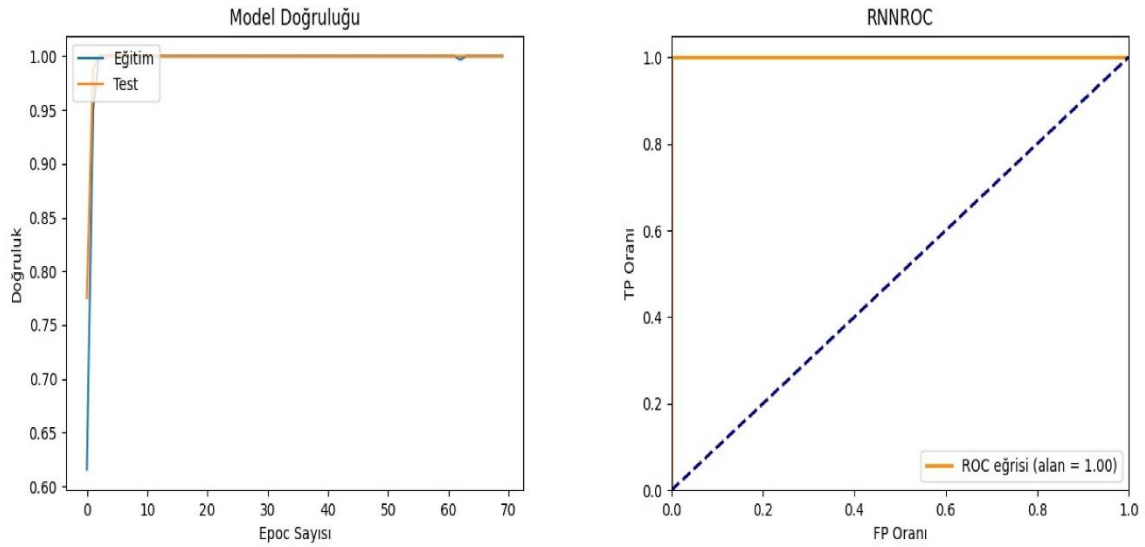
Burada TP (gerçek pozitif) hasta olarak teşhis edilen hasta sayısı, TN (gerçek negatif) sağlıklı olarak teşhis edilen sağlıklı birey sayısı, FP (yanlış pozitif) hasta olarak teşhis edilen sağlıklı birey sayısı ve FN (yanlış negatif)) sağlıklı olarak teşhis edilen hasta sayısıdır (Mumtaz,2019). AUC (eğri altındaki alan) değerini hesaplamak için alıcı işletim karakteristiği (ROC) eğrisi kullanılır. AUC, rastgele bir hasta için rastgele sağlıklı bir bireyden daha yüksek bir test ölçümü olasılığı olarak yorumlanır (Safari,2016:111-113).

Sistemin eğitim ve test süreci boyunca elde edilen ortalama performans metrik değerleri Tablo 3 ile verilmiştir.

Tablo 3. Önerilen sistemin ortalama performans değerleri

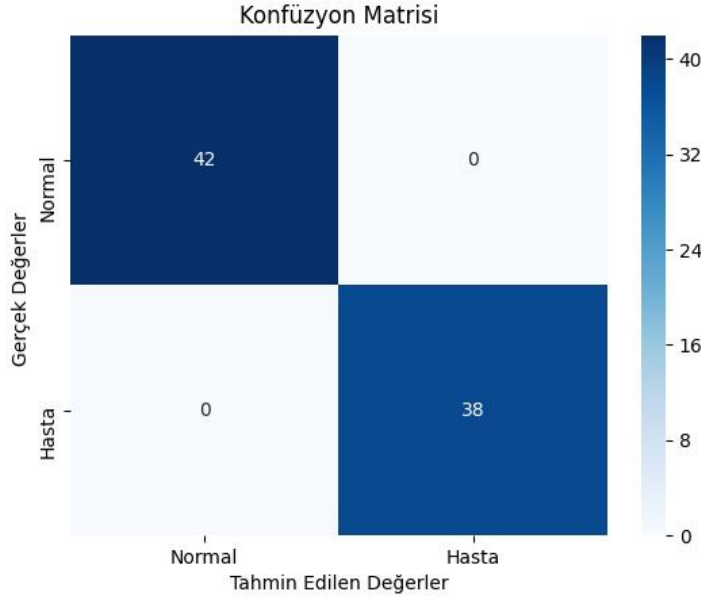
Doğruluk	Hassasiyet	Duyarlılık	F1-skor	AUC
0,9932	0,9936	0,9936	0,9936	1,0000

Önerilen sisteme ait grafiksel sonuçları Şekil 2 ile konfüzyon matrisi Şekil 3 ile verilmiştir.

Şekil 2. Önerilen sistemin grafiksel performans sonuçları

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Şekil 3. Önerilen sistem konfüzyon matrisi

SONUÇ

Ses sinyallerinden Parkinson hastalığı tespiti için literatürdeki çalışmalardan elde edilen yöntemler ile bu çalışmada önerilen yöntem kullanılarak elde edilen sonuçlar Tablo 4 ile verilmiştir.

Tablo 4. Önerilen yöntem ve literatür performans karşılaştırması

Referans	Yöntem	Doğruluk (%)
Parisi	DVM	87,18
Despotovic	Gauss süreç dayalı yöntem	96,92
Sakar	DVM	96,4
Zhang	Radyal tabanlı DVM	97,75
Wang	DEEP	96,45
Govindo	Rassal Orman	91,83
Cordella	RSL	97,3
Önerilen Yöntem	RNN	99,32

Tablo 4 göz önüne alındığında bu çalışmada önerilen bir derin yapay sinir ağı mimarisi olan RNN yapıya dayalı yöntem literatürdeki diğer sınıflandırıcı mimarilerine karşı daha performanslı bir sınıflandırma işlemi yerine getirmiştir. Bu çalışmada önerilen yöntem ile hem biyomedikal alanda genel bir sorun olan küçük boyuta sahip veri setinin boyutunun artırılması sağlanmış hem de veri setindeki balans sorunu giderilmiştir. Bu çalışmada önerilen sınıflandırıcı mimarisi ile ses sinyalleri kullanılarak Parkinson hastalığının tespiti yüksek doğruluk ile gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Little, Max, Patrick E. McSharry, Eric J. Hunter, Lorraine O. Ramig (2008), Suitability of dysphonia measurements for telemonitoring of Parkinson's disease. *IEEE Transactions on Biomedical Engineering*.

Mazurowski, M.A., P.A. Habas, J.M. Zurada, J.Y. Lo, J.A. Baker, G.D. (2008). Tourassi, Training neural network classifiers for medical decision making: The effects of imbalanced datasets on classification performance. *Neural Network*. (21) 427–436, <http://dx.doi.org/10.1016/j.neunet.2007.12.031>.

Douzas, G., F. Bacao, (2018.) Effective data generation for imbalanced learning using conditional generative adversarial networks. *Expert Syst. Appl.* (91) (2018) 464–471, <http://dx.doi.org/10.1016/j.eswa.2017.09.030>.

Goodfellow, I., Pouget-Abadie, J., Mirza, M., Xu, B., Warde-Farley, D., Ozair, S., Courville, A., Bengio, Y. (2014). Generative adversarial nets. *Adv. Neural Inf. Process. Syst.* 27, 2672–2680.

Auro, F., H. Chiroma, A.Y. Gital, M. Almutairi, S.M. Abdulhamid, J.H. Abawajy, (2020). Deep learning architectures in emerging cloud computing architectures: Recent development, challenges and next research trend. *Appl. Soft Comput.* (96) 106582, <http://dx.doi.org/10.1016/j.asoc.2020>.

Uzunhisarcıklı, E., Göreke, V., Sarı, V. (2020). Comparison of type-2 fuzzy inference method and deep neural networks for mass detection from breast ultrasonography images, *Cumhur. Sci. J.* 41 (4) (2020) 968–975, <http://dx.doi.org/10.17776/csj.691683>.

Yoshua, B., Simard Patrice., Frasconi Paolo. (2014). Learning long-term dependencies with gradient descent is difficult. *IEEE Trans. Neural Networks*, 5, p. 157

Alakus, T.B., I. Turkoglu, (2020). Comparison of deep learning approaches to predict COVID-19 infection, *Chaos Solitons Fractals* (140) 110120, <http://dx.doi.org/10.1016/j.chaos.2020.110120>

Parisi, L., Zaernia, A., Ma, R., , Youseffi, M. (2021). M-ark-Support Vector Machine for Early Detection of Parkinson's Disease from Speech Signals. *International Journal of Mathematics and Computers in Simulation*, 15, 34–41. <https://doi.org/10.46300/9102.2021.15.7>

Despotovic, V., Skovranek, T., Schommer, C. (2020). Speech Based Estimation of Parkinson's Disease Using Gaussian Processes and Automatic Relevance Determination. *Neurocomputing*, 401, 173–181. <https://doi.org/10.1016/j.neucom.2020.03.058>

Sakar, E., Serbes, G., Sakar, C. O. (2017). Analyzing the effectiveness of vocal features in early telediagnosis of Parkinson's disease. *PLOS ONE*, 12(8), e0182428.

Zhang, Y. N. (2017). Can a Smartphone Diagnose Parkinson Disease? A Deep Neural Network Method and Telediagnosis System Implementation. *Hindawi Parkinson's Disease*, 1–11. <https://doi.org/10.1155/2017/6209703>

SCIENTIFIC AND ACADEMIC RESEARCH-SCAR- (INTERNATIONAL)

Wang, W., J. Lee, F. Harrou and Y. Sun, (2020). Early Detection of Parkinson's Disease Using Deep Learning and Machine Learning, *IEEE Access*, vol. 8, pp. 147635-147646, 2020, doi: 10.1109/ACCESS.2020.3016062.

Govindu A., Palwe S (2023). Early detection of Parkinson's disease using machine learning. *Procedia Computer Science*. 218:249-261. Doi:10.1016/j.procs.2023.01.007

Cordella, F., A. Paffi , A. Pallotti (2021) "Classification-based screening of Parkinson's disease patients through voice signal," *2021 IEEE International Symposium on Medical Measurements and Applications (MeMeA)*, pp. 1-6, doi: 10.1109/MeMeA52024.2021.9478683

Mumtaz, W., A. Qayyum, (2019). A deep learning framework for automatic diagnosis of unipolar depression, *Int. J. Med. Inform.* (132) 103983, <http://dx.doi.org/10.1016/j.ijmedinf.2019.103983>.

Safari, S., A. Baratloo, M. Elfil, A. Negida, Evidence based emergency medicine; part 5 receiver operating curve and area under the curve, *Emergency* 4:(2)111–113, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4893763>.

Amato F., Saggio G., Cesarini V., Olmo G., Costantini G. (2023). Machine learning- and statistical-based voice analysis of Parkinson's disease patients: A survey. *Expert Systems With Applications* 219 : 119651. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2023.119651>.

Prabhavathi, K., Patil, S. (2022). "Tremors and Bradykinesia. In: Arjunan, S.P., Kumar, D.K. (eds) Techniques for Assessment of Parkinsonism for Diagnosis and Rehabilitation". *Series in BioEngineering. Springer*. 135–149 https://doi.org/10.1007/978-981-16-3056-9_9

Armstrong, M.J. , M. S. Okun, (2020). Diagnosis and Treatment of Parkinson Disease: A Review, *JAMA - J. Am. Med. Assoc.*, vol. 323, no. 6, pp. 548–560, 2020, doi: 10.1001/jama.2019.22360.

Samii, A., Nutt, J.G., Ransom, B. R. (2004) Parkinson ' s disease . *Lancet* vol. 363. 1783-1793. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(04\)16305-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(04)16305-8).

ÇOCUKTA ÖLÜM ALGISI, TERMİNAL HASTALIĞI OLAN ÇOCUK VE HEMŞİRELİK YAKLAŞIMI

Dilara ŞAHİN¹, Meral BAYAT²

¹ Erciyes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik ABD Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Programı Doktora Öğrencisi, sahinndilaraa@gmail.com, Kayseri / Türkiye

²Erciyes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, bayatmeral@gmail.com, Kayseri / Türkiye

Öz: Ölüm birey için evrensel bir olgu olup, organların işlevini yerine getirememesiyle karakterize biyolojik, psikolojik ve ruhsal açıdan yaşamın son evresidir. Terminal dönem ise ölümü yaklaşan hasta ve ailesinin içinde var olduğu bu süreçtir. Çocukların ölüme ilişkin algıları gelişimsel düzeylerine göre değişim göstermektedir. Yani ölüm kavramının gelişmesi genel anlamda kronolojik yaşlara göre şekillenmektedir. Çünkü çocuklar ölüm kavramını belirli yaşam olayları aracılığı ile öğrenip geliştirmeye başlarlar. Terminal dönem hem çocuk hem de ailesi açısından birçok zorluğu beraberinde getirmektedir. Terminal hastalığı olan çocuk ve ailesi bu dönemde olduğundan daha fazla yardım, yönlendirme ve desteğe ihtiyaç duymaktadır. Hemşire bu süreçte çocuk ve ailesiyle yakın ilişki ve iletişim halindedir. Çocuğun ve ailenin yardım gereksinimlerini ve zorluk yaşadığı durumları saptayabilmek yönlendirebilmek ve gereksinimlerini karşılayabilmek hemşirenin rol ve sorumlulukları arasındadır. Sağlık alanındaki ilerleme ve gelişmelerden kaynaklı terminal dönemdeki hastalıkların birçoğunda süreç daha yönetilebilir hale gelmiştir. Teknoloji ve tedavi seçeneklerindeki gelişmelerin yardımıyla hastane ortamında ölüm anına kadar tedavi ve bakım uygulanmakta, hastane ortamında ölümlerin sıklığı artmaktadır. Bundan kaynaklı terminal hastalığı olan çocuk ve ailesine tedavi ve bakım veren hemşirelerin çocukta ölüm kavramı ve ölüme bakış açısı, çocuğun ölümcül hastalığa verdiği tepkileri ve terminal dönem hastalığı ile baş etme yöntemleri gibi konularda farkındalığı ve bilgisinin olması oldukça önemlidir. Bu çalışmada, çocukta ölüm algısı, terminal hastalığı olan çocuk ve hemşirelik yaklaşımı literatür kapsamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Ölüm Algısı, Terminal Dönem, Hemşirelik

GİRİŞ

Ölüm birey için evrensel bir olgu olup; fiziksel, psikolojik ve ruhsal açıdan yaşamın son evresidir. Ölüme hazırlanabilmek, konuşabilmek ve kabullenebilmek, açık bir şekilde paylaşmaktan korktuğumuz, kaçındığımız ve hatta dayanamadığımız korkutucu bir gerçektir (Dunn ve ark., 2005; Işıl ve Karaca, 2009; Ürer, 2017). Ölümün algılanışında kültürlerin, inançların, geleneklerin, dinlerin, toplumsal değer yargılarının ve adetlerin önemli bir etken olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı da ölüme karşı gösterilen tepki ve tutumların farklı olduğu bilinmektedir (Slaughter ve Griffiths, 2007; Işıl ve Karaca, 2009; Sarman ve ark., 2021). Her birey üzerinde ölümü bekleme farklı duygular hissettirse de, ölümle ilgili yaşanan evrensel duygu korkudur. Bu korkunun sebepleri, yalnızlık, bedenini ve denetimini kaybetme, acı duyma, bilinmezlik, yakınlarını kaybetme, kimlik duygusunda sürekliliği kaybetme, anlamlı iletişim ve ilişkilerinin olduğu bireylerden ayrılma şeklinde çeşitli olarak sıralanabilir (Işıl ve Karaca, 2009).

Bir çocuğun ölmek üzere olduğu gerçeğiyle yüzleşmek, bunu kabul etme ve bu durumla baş etmeyi daha da zorlaştırır. Bundan dolayı özellikle birçok yetişkin birey, çocuklarla ölüm hakkında konuşmaktan kaçır. Ölüm inkar edilmesi gereken bir şey gibi düşünölüp, yaşamın normal gidişatının dışında kabul edilir. Literatür doğrultusunda uygulanan tedavi yöntemlerinin olumlu sonuç vermediği görüldüğünde sağlık ekibinin, bir hastaya veya yakınlarına gerçeği ifade etmeleri de bundan dolayı kolay olmamaktadır. Bu zor durum içerisindeyken, hastalığın gidişatını açık olarak konuşamadıkları kişi özellikle de bir çocuk ise, ailesinin veya onun sorduğu sorular çoğunlukla açık olarak cevaplanamaz. Çocuk ve ailesi sezgileri ve kaygılarıyla baş başa kalıp belirsizlik içinde bırakılır. Sonuçta herkesin bildiği ama açık bir şekilde paylaşmaktan kaçtığı gerçek, daha ürkütücü ve dayanılmaz bir hal alır. Bu savunucu tutum, hastalıkla ilgili bilgi sahibi olan veya gerçeği sezinleyen ebeveynlerin, çocukları ve kendi yaşları için, konuşamayarak veya çaresizlik hissederek, gergin bir bekleyiş yaşamalarına sebep olabilir (Sezgin ve ark., 2007; Rosdahl ve Kowalski, 2012; Duman, 2014; Akdaş, 2017; Sarman ve ark., 2021).

Profesyonel sağlık ekibi ve ebeveynlerin gerçeği konuşamamalarından kaynaklı, çocukların ebeveynlerine en çok ihtiyaç duydukları zamanlarda onlardan gerekli duygusal desteği alamadıkları görülmektedir. Bir yandan da, çocukların ayrıntılı ve ısrarlı soruları, inatlaşmaları, öfke nöbetleri, yapılmaması gereken şeyleri yapmaya çalışmaları, tedavi girişimlerini reddetmeleri gibi zorlu davranışları ile de keder ve yaslarının arttığı gözle görülebilir (Duman, 2014; Sarman ve ark., 2021). Ölüm sürecindeki çocuğun ve ailesinin yönlendirmeye, desteğe ve güvenceye gereksinimi vardır. Sağlık ekibi, çocuğun bu sürecinde, çocuk ve ebeveyniyle destekleyici bir iletişim içerisinde bulunur. Bu zorlu süreç boyunca onlara destek olup, çok özel anları paylaşırlar. Bu dönem boyunca, sağlık ekibi üyelerinin ölüme bakış açıları ve ölümü kabul etme durumu hastalarına şeffaf davranabilmelerini etkiler (Duman, 2014).

Ölümü yaklaşan hasta ve ailesinin içinde var olduğu bu süreç literatürde “terminal dönem” olarak ifade edilmektedir. Terminal dönemdeki genel sorunlar, ölüme atfedilen anlama, hastanın içinde bulunduğu evreye ve destek sistemlerine göre çeşitlilik göstermektedir. Bu

sorunlar; korkuya bağı isyankarlık, huzursuzluk, yalnız kalma eğilimi, dış dünya ile ilgisizlik, sağlıklı insanlara karşı öfkeli davranışlar gösterme, aşırı bağımlılık, sağlığını olumsuz etkileyecek davranış ve tutumlara yönelme şeklinde sıralanabilmektedir (Akyol, 2010; Duman, 2014).

ÇOCUKLARDA ÖLÜM KAVRAMININ GELİŞMESİ VE ÖLÜM ALGISI

Çocuğun yaşı, kültürel deneyimleri, arkadaşları ve aile üyeleri arasında yaşadığı ölüm deneyimleri, eğitim düzeyi, dini inançları çocuğun ölüme ilişkin düşüncelerini büyük oranda etkiler.

Çocuğun kendi ölümüne tepkisini;

- Onun anlama ve duygusal olgunluk düzeyi,
- Hastalık sürecinin benlik kavramını nasıl etkilediği,
- Çevresindeki kişilerin ölüme verdiği tepkileri tecrübe etmesi,
- Bilişsel ve psikososyal gelişim düzeyi,
- Hastalığa bağı olarak fiziksel görünümde değişiklik olması,
- Uygulanan tedaviler ve ağırlı işlemler,
- Remisyon ve rölaps dönemleri,
- Hasta bir arkadaşını kaybetme gibi faktörler belirler (Sezer ve Saya, 2009; Kinzbrunner ve Policzer, 2010; Özkan, 2015).

Çocuklar ölüm kavramını belirli yaşam olayları aracılığı ile öğrenip geliştirmeye başlarlar. Çocukların ölüme ilişkin anlayışları gelişimsel düzeylerine göre değişmektedir yani ölüm kavramının gelişmesi kabaca kronolojik yaşlara göre şekillenmektedir (Sezer ve Saya, 2009; Kinzbrunner ve Policzer, 2010; Özkan, 2015).

Gelişim Dönemlerine Göre Çocuklarda Ölüm Algısı

Gelişimsel açıdan ölüm algısı literatürde birçok yerde benzer aşamalarla tanımlanmıştır. Bunlar;

- 1. Geri dönülemezlik / son;** ölüm yaşandığında hayata geri dönülemeyeceğini fark etmek,
- 2. Evrensellik / uygulanabilirlik;** yaşamın kaçınılmaz bir gerçeği olduğunu anlamak,
- 3. Kaçınılmazlık;** ölümün tüm canlıların başına geleceğini kavramak,
- 4. Sonlanma / işlevsizlik;** ölümün vücudun işlevselliğini yitirmesi olduğunu anlamak,
- 5. Nedensellik;** vücut fonksiyonlarının tamamıyla yitirilmesinin ölüme sebep olduğunu anlamaktır (Slaughter, 2005; Slaughter ve Griffiths, 2007; Sezer ve Saya, 2009).

Çocukların ölümü nasıl kavramsallaştırdıkları bu aşamaları anlama ve kabul etme kapasitelerinin düzeyi ile ilişkilidir (Sezer ve Saya, 2009; Yılmaz, 2012; Kıvılcım ve Doğan, 2014; Özkan, 2015).

1. Bebeklik Döneminde (0-1 yaş) Ölüm Kavramı: “Ölüm = Ayrılık”

Çocukta bağlanma kavramı ve davranışının gelişimi ile ilgili öncü bir psikiyatrist olan Bowlby’ye göre ölüm kavramının oluşumu, 10-18 ayda oluşan nesne sürekliliğinin gelişimi ile paralellik göstermektedir (Bowlby, 1991). Bebekler bu dönemde kaybolan nesneyi fark edip akıllarında tutabilir. Ölümün kalıcı olduğunu tüm boyutlarıyla kavrayamamalarına rağmen ölümü ayrılık ile özdeşleştirir. Bu yaşlardaki çocukta, kayıp ya da ayrılık durumlarına yatıştırılamayan ağlama, letarji, huzursuzluk gibi belirtiler görülebilir. Diğer yetişkinlerin sakinleştirme çabalarını reddedip protesto etme, kayıtsız kalma, ebeveyni arama, umutsuzluk, ayrılık anksiyetesi gibi tepkilerle cevap verebilir. 6 ay ile 2 yaş arasında yaygın olan ayrılık anksiyetesi, nesne sürekliliğinin henüz tam olarak gelişmemesinden kaynaklanmaktadır (Lieberman ve ark., 2003; Duman, 2014; Kıvılcım ve Doğan, 2014; Sarman ve ark., 2021).

2. Oyun Döneminde (1-3 yaş) Ölüm Kavramı: “Ölüm = Terk Edilme”

Bu dönemin çocuğunda zaman kavramı ve soyut düşünce gelişmemiştir. Çocuk sadece somut kavramları anlayabilir. Ölümü terk edilme olarak tanımlar ve çocukta ayrılık anksiyetesi yoğun olarak devam edebilir. Çocuk tarafından ayrılık ve ortadan kaybolma ölümle bağdaştırılabilir, eş değer olarak görülebilir (Conk ve ark., 2013; Sarman ve ark., 2021). Oyun dönemindeki çocuğun ölümüne tepkilerini çoğunlukla hastalık ve tedavi süreci belirler (Conk ve ark., 2013).

3. Okul Öncesi Dönemde (3-6 yaş) Ölüm Kavramı: “Ölüm = Yaşamın Değişik Bir Şekli”

Çocuklarda düşünme süreci bu dönemde ben merkezli ve mantık öncesidir. Çocuklar okul öncesi dönemde iyi bir neden-sonuç ilişkisine dayalı akıl yürütme yeteneği gösteremezler. Bilişsel olarak bu çocuklar, işlem öncesi dönemdedirler. Dolayısıyla da büyüsel ve egosantrik düşünceyi ölüm kavramını açıklamakta kullanırlar. Süreklilik kavramı bilişsel olarak gelişmediği için ölümün süreklilik gösterdiğini ve geri dönüşsüz olduğunu anlayamazlar. Ölümü de geçici bir durum olarak algılar ve kabul ederler (Wong, 1979; Kıvılcım ve Doğan, 2014; Tozduman Yaralı, 2020; Sarman ve ark., 2021). Bu dönemdeki çocuklar, insan davranışını anlama kapasiteleri ile ölüm ve yaşamı destekleyen biyolojik etmenleri kendilerine göre algılayıp yorumlamaktadırlar. Onlara göre ölüm, sadece yaşlı veya hasta olanların başına gelen, kazalar ve hastalıklar gibi bazı durumlardan uzak kalarak ve sağlıklı yaşayarak kaçınabilecek bir durumdur.

Bu dönemdeki çocuklar, ölümü daha çok farklılaşmış bir yaşam şekli olarak görme eğilimindedirler. Ölenlerin hala suya, oksijene gereksinim duyduklarını, işitebildiklerini, rüya görebildiklerini, düşünüp; onların cennette, yerin altında bulunduklarına inanabilirler. Bu yaş düzeyinde ölüm nedeni pek anlaşılamaz. Ancak ölümü hastalıklar, silah veya zehir gibi içsel ve dışsal bazı kaynaklarla ilişkilendirebilirler. 5-6 yaş gibi ilk olarak ölümü kabul etmeye başlarlar ancak geri dönüşsüz olduğunu anlayamazlar. Başka bir deyişle, ölümü geçici bir durum olarak yani yaşamı durdurmamayan bir durum olarak algılamaktadırlar (Kıvılcım ve Doğan, 2014; Sarman ve ark., 2021).

Onlar için bu dönemde her şey canlıdır. Ölümü sihirli sözcüklerle ifade eder, büyüsel düşüncelerle açıklarlar. Bazen de suçluluk duygusuna kapılıp kendilerini itham edebilirler. “Onunla oynamadığım için öldü.” biçiminde açıklamalarda bulunabilirler. Çaresizlik, üzüntü, özlem benzeri hislerini öfke şeklinde dışarı vurabilirler. Özellikle bu dönemdeki çocuklar ölümü uyumak veya gitmek ile eşdeğer tutabilirler. Dolayısıyla çocuklarla çalışan yetişkinlerin bu yanlış algılamayı, bu inancı desteklememeye dikkat etmesi ve bu algılamamanın farkında olması gerekmektedir (Kıvılcım ve Doğan, 2014; Sarman ve ark., 2021).

4. Okul Döneminde (6-12 yaş) Ölüm Kavramı: “Ölüm = Fiziksel Yok Oluş”

Bu yaş dönemindeki çocuklar daha somut düşünüp, ölümün geri dönüşsüzlük, evrensellik ve sona erme gibi üç önemli özelliğini kavrayabilirler (Wong, 1979; Lieberman ve ark., 2003; Kıvılcım ve Doğan, 2014). 8-9 yaşlarındaki çocuklar, ölümün bedensel yanı üzerinde odaklanma eğilimi gösterebilirler. Örneğin; ölümlerin hareket edemeyeceğini, kalplerinin durmuş olduğunu, konuşamayacağını, nefes alamayacağını bilirler. Bu dönemdeki çocukta insan vücudunun biyolojik süreci anlaşılmaya başlar ve ilgileri fiziksel çürüme süreci üzerine odaklanmıştır (Kıvılcım ve Doğan, 2014).

6-10 yaş arasındaki çocuk ise en çok sakat kalmaktan ve fiziksel yara almaktan korkar. Bu nedenle 10 yaş altında ölüm kaygısı açık bir şekilde görülmemektedir. Ancak terminal bir hastalığı olan çocuk, kendisine ciddi ve kötü bir şeyler olduğunu fark edebilir. Medyadan, akranlarından ve ebeveynlerinden elde edinilen bilgiler kalıcı izler bırakır. Bu yaştaki çocuklar terminal hastalığa sahip olmanın haksızlık olduğunu düşünebilir ve öfke duyabilirler; duygusal açıdan olgunlaşmamış olduklarından öleceklerini anladıklarında kendi duygularıyla başa çıkmada güçlük çekebilirler. Bir gün pasif şekilde içe kapanırken sonraki gün çok fazla tepki gösterebilirler. Kaygıları daha belirgindir ve bazı somatik belirtiler (karın ağrısı, depresif semptomlar ve baş ağrısı gibi) gösterme olasılıkları çok yüksektir (Yılmaz, 2012; Bildik, 2013; Kıvılcım ve Doğan, 2014; Sarman ve ark., 2021).

Okul dönemindeki çocuklar iyileşemediklerini ve fiziksel durumlarının gittikçe kötüleştiğini anladıkları anda ebeveynlerini korumak ve cesur bir tutum sergilemek için, korkularını konuşma konusunda isteksiz davranabilirler. Eğer çocuklara duygularını açıkça konuşma fırsatı verilirse, ölüp ölmeyeceklerini, nasıl öleceklerini, ağrı duyup duymayacaklarını açık şekilde sorabilirler (Bildik, 2013; Kıvılcım ve Doğan, 2014; Sarman ve ark., 2021).

5. Adölesan Dönemde (12-18 yaş) Ölüm Kavramı: “Ölüm = Soyut Anlam”

Adölesanlar ruh veya hayalet gibi oluşumların var olup olmadığını, eğer varlarsa ölümden sonra meydana gelen fiziksel değişiklikleri ve neler olduğunu sorgulamaya başlarlar. İşte bu sorgu onlarda da ölüm kavramının daha soyut bir nitelik kazanmasını sağlar. Bu dönemde soyut düşüncenin gelişimi ile ölüm kavramı daha soyut bir nitelik kazanır. Soyut düşüncenin gelişiminden dolayı öleceğini düşünerek endişelenmeyi ve ölümü hayal etmeyi içeren karmaşık bir zihinsel süreç başlar. Adölesan senaryolar üretebilir, “Eğer böyle olsaydı” tarzında çözümlemelerde bulunabilir. Metafor ve kuramlar oluşturabilme, sembolik olarak düşünebilme ve kendi düşüncelerini analizini yapabilme yetenekleri gelişir. Somatik üzüntü ifadeleri konversiyon reaksiyonları ya da yeme bozuklukları gibi karmaşık sendromlara sebep

olabilir. Bu yaş grubunda depresyon veya intihar davranışları, suça yönelme, bedensel yakınmalar, alkol ya da ilaç kullanımı gibi riskli davranışlar, duygu durum değişiklikleri ve okul başarısızlığı çok yüksek oranda gözlenebilmektedir. Ölüm korkularını yatıştırmak amacıyla da adölesanlar felsefi ve dinsel yorumlama yapmaya başlamakta ve ölüm kavramının belirsizliğini algılamaktadırlar. Ölüm kavramı adölesanlar için gittikçe daha soyut bir hal aldığı için ölüm durumunun sonuçları daha iyi anlaşılabilir. Elkind (1967)'e bu dönemde, adölesanın ben merkezli oluşunun ölümüne bakışı üzerinde de etkisi vardır. Adölesanın ben merkezli oluşu, kendisinin ölümle hiçbir zaman karşılaşmayacağı inancına da dönüşebilmektedir. Buna bağlı olarak, kayıp yaşayan adölesanlar kuvvetli öfke, üzüntü, inkâr, intihar fikirleri ve suçlanma gibi duygusal tepkiler sergileyebilmektedir (Slaughter ve Griffiths; 2007; Sezer ve Saya, 2009; Kuvılcım ve Doğan; 2014).

TERMİNAL DÖNEMDEKİ HASTALIKLA BAŞETME YÖNTEMLERİ

Ölüm bireyleri kayıp ve yas ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bir şeyden yoksun olma şeklinde tanımlanabilen kayıp, yas sürecinin başlangıcını oluşturmaktadır. Yas “yaşamın herhangi bir döneminde kayba karşı ortaya çıkan doğal bir tepki olup, bedensel, duygusal, bilişsel, davranışsal ve sosyal alanda değişimlerle belirlenen ve ortaya çıkan karmaşık bir yaşantı ve deneyim”dir (Wong, 1979). Kübler-Ross’a göre kayıp/ölümün evreleri; şok/inkâr, öfke, pazarlık, depresyon ve uyum/kabullenmedir (Kübler-Ross ve Kessler, 2014; Çavuşoğlu, 2015).

1. Şok / İnkâr: Şok evresi kayıp ile başlar. Bireylerin bu evrede anlatılanları algılamalarında bozukluk ortaya çıkabilir. Destekleyici nitelikte yaklaşımın gerekli olduğu bir dönemdir. İnkâr ise, bir savunma mekanizmasının ortaya çıkarttığı var olan durumu yok sayma çabasıdır. İnkâr, mevcut duruma uyumu için bireye zaman kazandırır, ortaya çıkan paniğin ve akut anksiyetenin bir süre ertelenmesini sağlar. Birey, mevcut durumu kendi yetersizliğinden kaynaklandığını düşünür. Suçluluk duyar ve öfke yaşar; kendisinin ölümle karşılaşacağını düşündükçe içerler (Wong, 1979; Çavuşoğlu, 2015; Curtis ve ark., 2016).

2. Öfke: Öfke, aileye, sağlık ekibi üyelerine ve hayata karşı duyulabilir. Öfke bastırılırsa depresyon ve strese bağlı hastalıklar ortaya çıkabilir (Wong, 1979; Çavuşoğlu, 2015).

3. Pazarlık etme: Bu evrede pazarlığa girme aslında bir erteleme çabasıdır. Başka deyişle hasta ölüm gerçeğiyle yüzleşmesine rağmen yaşamak için pazarlığa girer (Wong, 1979; Çavuşoğlu, 2015; Sarman ve ark., 2021).

4. Depresyon: Kişi önce geçmişte kaybettikleri, erteledikleri veya yapamadıkları, daha sonra da geleceği için depresyon aşamasına girer. Hastalar bu evrede kendi ölümünün yasını tutarlar. Bu aşamada ortaya çıkan depresyona müdahale edilmemelidir (Wong, 1979; Işıl ve Karaca, 2009; Çavuşoğlu, 2015).

5. Kabul Etme: Bu aşamada hasta “ölüm” kavramına alışmıştır. Bu evrede güven duygusu ön plandadır ve hasta sözel iletişimden çok sözel olmayan iletişimi kullanır. Yalnız kalmak istemez ve sessizce yanında oturulmasını, elinin tutulmasını isteyebilir. Kayıpla karşılaşan aile ve

bireylerin bu evreleri sağlıklı bir şekilde tamamlaması istenmektedir (Wong, 1979; Işıl ve Karaca, 2009; Çavuşoğlu, 2015).

ÇOCUĞUN TERMİNAL DÖNEM HASTALIĞININ AİLE ÜYELERİ ÜZERİNE ETKİSİ

Primer bakım vericiler şeklinde ifade edilen aile üyeleri terminal dönemde yaşam biçiminde değişiklik, belirsizlik, birikimlerini kaybetme, stres gibi durumlar yaşamaktadır. Bunun yanında literatürde aile üyeleri hastanın bakım yükünün artmasından ve bağımlı olmasından kaynaklı uykusuzluk, ümitsizlik, tükenmişlik ve depresyon yaşamaktadır (Plonk ve Arnold, 2005; Björk ve ark.; 2009; Işıl ve Karaca, 2009; Zengin ve ark., 2012). Hemşirelerin odak noktasını hasta bakımı ve fiziksel sorunlar oluşturduğu için hasta ve ailenin içinde olduğu durumu gözden kaçırabilmekte ve psikososyal gereksinimleri erteleyebilmektedir (Walsh ve Hogan 2003; Uitterhoeve ve ark., 2004; Işıl ve Karaca, 2009). Oysa aile bir bütün olarak ele alınmalıdır. Aile sistem kuramcılarına göre aile üyelerinden biri hastalıkla karşılaştığında bu durum tüm aile sistemi üzerinde etki oluşturmaktadır. Aile üyelerinin üzerindeki stres onların bazen durumla baş etmesini zorlarken, aynı zamanda aile üyeleri üzerinde işlevsel olmayan davranışlara da yol açabilmektedir (Walsh ve Hogan 2003; Işıl ve Karaca, 2009).

Terminal dönemdeki çocuk aile bireylerinin ilgi ve dikkatini üzerine çeker. Kardeşler de diğer taraftan bu süreçle alakalı zorluklar içinde olmalarına yanında, bir taraftan da bakımsız, yalnız ve ihmalle karşı karşıya kalabilirler. Ebeveynlerinin gerginlikleri, incinmişlikleri ve zamanlarının, enerjilerinin tümünü hasta kardeşleri üstünde yoğunlaştırmaları, diğer kardeşler üzerinde ailelerine kendilerini ifade imkanı ve gücü vermez. Kardeşler sosyal desteklerinin de yokluğunda oldukça zorlu bir süreç geçirirler. Çaresizlik, umutsuzluk, kaygı ve cevapsız sorularla ilişkili korkuları ile yalnız kalırlar. Bundan dolayı sağlık ekibi üyeleri, aileyi tanıyan başka yakınların, kardeşlerin ihtiyaçlarını karşılamalarında da yardımcı olmalarını ifade etmelidir. Hastalık süreci ve hastalıkla ilgili kardeşler de bilgilendirilmeli ve soruları yanıtlanmalıdır. Ayrıca kardeşlerinin bakımında rol alabilecekleri ve ebeveynlerine küçük de olsa yardım edebileceklerini ve hissettirilmelidir. Kardeşler yapabilecekleri yardım ve hastane ziyaretleri dışında kendi etkinliklerini devam ettirmeleri konusunda desteklenmeli ve yüreklendirilmelidir. Yetişkinler gibi çocuklar da ölüme karşı türlü duygusal tepkiler verirler. Kardeşler ölen çocuğa karşı kızgınlık duyabilecekleri gibi, kendileri hayatta kaldığı için suçluluk duygusuna kapılabilirler. Kayıp sonrasında ailenin yaşayan çocukları üzerinde sınırlama, aşırı kollama gibi tutumlar konusunda dikkat edilmeli ve gerekli yardım sağlanmalıdır (Erden, 2002).

Ölüm Yaklaşırken Yaşananlar ve Söylenebilecekler: Ailelerin terminal dönem bakımına katılması bu süreci kabullenmesini kolaylaştırmaktadır. Hastanın ölümünden önce, ölümü sırasında ve sonrasında uygun ve gerekli hemşirelik girişimleri kullanılarak, aile üyelerinin ölüm gerçeğini kabul etmeleri konusunda yardımcı olunmalıdır (Boyle ve ark., 2005; Christ ve Blacker, 2005; Plonk ve Arnold, 2005).

Terminal dönemdeki hastalık durumundaki aileler için en önemli iletişim ihtiyaçları;

- Sorularına yanıt alabilmek,

- Anlaşılabilir açıklamalar duymak,
- Değişiklikler hakkında bilgilendirilmektir (Boyle ve ark., 2005; Christ ve Blacker, 2005; Plonk ve Arnold, 2005).

Yaşamın bir dönemindeki kayıp, yaşantıları ve bireyleri farklı şekillerde etkileyebilmektedir. Ölüm sonrası ailelere destek ve güven sağlandığında yaşadıkları süreci yönetmelerine yardımcı olunacaktır. Ölüm uygun bir ortamda haber verilmelidir. Ailenin gerekli fiziksel bakımı sağlandıktan sonra ölen bireyi görmesi sağlanmalıdır (Işıl ve Karaca, 2009). Aile açıklama yapılırken;

- “Sakindi, ağrısı yoktu, huzurluydu son sözleri oldu” gibi son anlarda olumlu bahsedilmeli.
- Öfke, inkar, suçlama şeklinde verilen tepkilerin doğal olduğu bilinmeli ve savunma yapılmamalıdır.
- Yası yaşamaları için aile desteklenmeli ve iletişimin açık tutulması sağlanmalıdır.
- Aşırı duygu yüklü ifadeler kullanılmamalı, empati içeren ifadeler kullanılmalıdır.
- Aile bireylerine şiddetli kontrol kaybı olmadığı sürece sedatif etkili ilaçlar verilmemelidir (Traylor ve ark., 2003; Işıl ve Karaca, 2009).

Aile İçin Yapılabilecekler

- **Ailenin Kederini Tanıma:** “Şimdilik sıkıntısı yok”, “Daha kötü olabilirdi”, “Üzülmeyin” gibi ifadeler bu süreçte yapılan hatalı söylemlerdir. Çünkü bu ifadeler aileyi rahatlatmaz. “Bu dönem sizin için sıkıntılı farkındayım”, “Ne olacağına dair belirsizlik sizin için zor olmalı”, şeklinde iletişim kurulması durumunda aileye karşı empatik bir yaklaşım olur. Böyle davranarak da aileye onların üzüntüsünün, yasının kabul edildiğini ve onların bu durum hakkında hissettiklerini paylaşabileceklerini düşündürür.
- **Bilinen Kelime ve Kavramları Kullanma:** Aile için tıbbi terminolojinin kullanımı anlamı bilinmediğinden kaygı yaratabilir. Bundan dolayı tıbbi terimlerden kaçınılmalı; mümkün olduğunca anlaşılabilen ve basit kelimeler kullanılmalıdır.
- **Yapay Krizleri Önleme:** Her zaman ailenin bütün kaygısının hastanın durumundan kaynaklanmadığı bilinmelidir. Bu kaygının sağlık ekibinden ve sistemden de kaynaklanabileceği düşünülmelidir. Bundan dolayı da böyle durumlarda daha dikkatli olunup yapay krizler meydana gelmeden etkin önlemler alınmalıdır.
- **Aileyi Hastanın Bakımına Katma:** Bazen aile üyeleri hastalarının bakımına katılmak isterken bazıları ise katılmak istemez. Bu gibi durumda bakıma katılmak isteyenlere yol gösterici bir tavır içerisinde olunmalıdır. Hasta yakınlarına hastasının bakımında neleri yapabileceği sorulabilir. Bu yaklaşım aileye hastaları için bir şeyler yapabildiklerinin yanında işe yaradıkları duygusunu da hissettirir.
- **Ailenin Yardım Bulmasına Destekleme:** Ailenin yardım gereksinimlerini ve zorluk yaşadığı durumları saptayabilmek hemşirenin sorumlulukları arasındadır. Hemşire aileyi komşularından, arkadaşlarından ve akrabalarından yardım alabilecekleri konusunda yönlendirilebilir.
- **Evdeki Rol Değişikliklerini Tanıma:** Aile, bir sistemdir ve her bir üyenin sistem içinde rolleri vardır. Bir ekip üyesinin ciddi hastalığı, onun rollerinin diğer üyeler arasında

paylaşılmasını gerektirir. Aile içerisinde baba hastalandığı zaman, işe gidemez, ailenin ekonomik durumu sıkıntıya girer ve devamında uyum zorlaşır; anne bunu gidermeye çalıştığı zaman da çocukların destek mekanizmalarının eksiksiz kaldığı görülür. Anne hasta olduğunda ise, aile içinde dayanışma sağlanması, insan ilişkilerinin düzenlenmesi ve destekleyici tutumda azalma ortaya çıkar. Çocuk hastalandığı zaman ise sorumluluklarından kaçır, genel sevgi ve ilgi o bireye odaklanır. Hastanın evindeki yerinin ve rolünün üstlenilmesi diğer üyeler açısından kaygı ortaya çıkartabilir. Bundan dolayı hastanın sorumluluk ve rollerinin tek bir kişiye yüklenmemesi ve aile üyeleri arasında paylaşılması gerektiği ifade edilmelidir. Ailenin mevcut duruma uyum sağlamasında olabildiği ölçüde yardım edilmelidir (Boyle ve ark., 2005; Işıl ve Karaca, 2009).

TERMİNAL DÖNEMDEKİ HEMŞİRELİK BAKIMI

Terminal dönemdeki hemşirelik bakımı hastaların sık yaşadığı sorunlar üzerine odaklanır.

- **Ağrılı Hastada Bakım:** Bu dönemdeki hastaların birçoğunda görülen bir bulgudur. Hastaların çoğu ölümden ziyade ağrıdan korkar. Hastalara sinir blokları, ağrı pompaları ve güçlü ağrı kesiciler kullanılmaktadır. Ağrı kontrolünün sağlanmasında temel amaç ağrının hafifletilmesi, şiddetinin azaltılması ya da ortadan kaldırılmasıdır (Sucaklı, 2013; Kıvanç, 2017).
- **Yorgunluğu Olan Hastada Bakım:** Yaşamının sonuna yaklaşan hastalarda onları en rahatsız eden belirtilerden biride yorgunluk ve güçsüzlüktür. Ortaya çıkan bu belirtinin fizyolojik sebebi, doku oksijenlenmesinin azalmasıdır. Yorgunluk ve güçsüzlüğün psikoloji sebebi depresyon ve anksiyetedir iken fiziksel sebebi ise ağrı, uykusuzluk ve enfeksiyonlardır. Bu hastaların istirahat etmesi sağlanmalı, temel ihtiyaçlarının giderilmesine yardım edilmelidir (Von Roenn ve Paice 2005; Sucaklı, 2013).
- **Bulantı ve Diyare Olan Hastada Bakım:** Terminal dönem hastalarında görülen önemli bir sorundur. Bu durum hastayı rahatsız eder; özellikle de yemeklerden sonra artar. Bu durumdaki hastalara, yemeklerden önce antiemetikler ve ağız bakımı verilir. Ağız bakımı hastanın iştahını açar ve hastayı rahatlatır. Ölümü yaklaşan hastanın yemek yemek istemeyebilir. Hasta yemek yemesi için zorlanmamalıdır. Yutma ile ilgili bir sorunu yoksa da az miktarda sevdiği yiyecekler verilmelidir (Özkan, 2011; Sucaklı, 2013; Kıvanç, 2017).
- **Dispne ve Solunum Sıkıntısı Olan Hastada Bakım:** Hastada görülen solunum sıkıntısını gidermek için oksijen tedavisi uygulanır. Hastaya bilinci açık ise yarı dik oturur veya dik oturur pozisyon verilir. Ağızda sekresyonların birikmemesi için boğaz ve ağız aspire edilir. Gerekirse solunan havanın nemlendirilmesi sağlanmalıdır (Aydoğan ve Uygun, 2011; Sucaklı, 2013; Kıvanç, 2017).

HASTALIĞIN TERMİNAL DÖNEMİNDE HEMŞİRENİN ROLÜ VE YAKLAŞIMI

Terminal hastalığı olan çocuğun ebeveynlerin ve sağlık profesyonellerinin görevlerinden biri, çocukla hastalığı ve ölüm hakkında konuşmaktır. Ancak sıklıkla ebeveynler ve sağlık profesyonelleri çocuğu koruma içgüdüleriyle bu gerçeği saklamak isteyebilirler. Ancak

çocuk bu konuda kendisiyle konuşulmasa bile genellikle hastalıklarının önemli olduğunu anlayabilir. Çocuğun ölümün farkına varması durumunda yapılan çalışmalarda çocuğun gösterdiği belirtilerden anksiyete üzerine yoğunlaşmıştır ve sonuç olarak küçük çocukların kendilerini sembolik ve fizyolojik olarak ifade ettiklerini daha büyük çocuklarsa deprese olduklarını göstermiştir. Ölüm anksiyetesi sıklıkla 10 yaş üzeri çocuklarda görülmektedir. Hemşire ile terminal hastalığı olan çocuklar arasında güvene dayalı, dürüst ve destekleyici bir ilişki varsa, çocuk kendini duygusal olarak rahat hissettiği zaman sorular sorabilir. Kaçamak olarak verilen yanıtlar çocukları hastalık gerçeğinden koruyamaz. Çünkü hastalığın önemli olduğuna ilişkin birçok ipucu vardır. Yapılan çalışmalar doğrultusunda hastalık ve prognoz hakkında bilgi verilen çocukların kendilerini daha rahat ve güvenli hissettikleri belirlenmiştir (Wong, 1979; Lieberman ve ark., 2003; Slaughter ve Griffiths; 2007; Kıvılcım ve Doğan, 2014; Sarman ve ark., 2021). Çocuklar ölümle ilgili soru sorduğunda ölümü açıklarken çocuğun gelişimsel yaşı, hastalığa ilişkin önceki bilgisi, dürüstlük ilkeleri dikkate alınarak yanıt verilmelidir (Slaughter, 2005; Kıvılcım ve Doğan, 2014):

Ölümü çocuklara açıklarken: (Slaughter, 2005; Slaughter ve Griffiths; 2007; Kıvılcım ve Doğan, 2014)

- Çocuğun anlayabileceği ve onun yaşına uygun olacak şekilde kelimeler seçilebilir. Küçük çocuklara ölümü anlatmak için “yolculuk”, “uyumak”, gibi benzetmelerin kullanılması yanlış ve sakıncalıdır.
- Çocuklar bazen denileni tam olarak algılayamamış olabilir. Bunun sebebi bazen inkar etme de olabilir. Çok sert olmamak kaydıyla bu inkarı yaşamasını engellemek için birkaç defa daha söyleneni tekrar etmek gerekebilir.
- Duygular çok fazla gizlemeye çalışılmadan, sabırlı olunarak, çocuğun soruları doğrudan, açık ve gerçek bir biçimde yanıtlanmalıdır.
- Çocuklara bu durumu anlayıp kabullenmeleri için zaman tanınmalı, onlardan gelecek tepkiler normal karşılanmalıdır. Üzülüp ağlayabilirler, hırçınlık yapabilirler ya da bir şey yok gibi davranabilirler.
- Bazen bu ağlamalar uzun sürüp sıklıkla olabilir. Bu durumlarda endişelenmemeli ve çocuk susturulmamalıdır. Ağlamak sağlıklıdır, çocuğun duygularını ifade edebildiğini gösterir.
- Tersine, bazı çocuklar üzüntülerini gösteremeyebilirler. Bu durumda çocuklar iyi gözlemlenmeli fakat gösterdikleri tepkilerinde de serbest bırakılmalıdır.
- Ebeveynler çocuklarına çok abartılı olmamak kaydıyla kendi duygularını ifade etmelidirler.
- Çocuklar bu konuları konuşmak istemeyebilir. Bu durumda zorlayıcı olunmamalı, yalnızca anlatacakları zaman dinlemeye hazır olduğunun mesajı iletilmelidir.
- Çocuğun hissedebileceği suçluluk duygularını konuşmak, eğer hissettiği bir durum varsa kendini kınamasını önlemek ve bu suçluluğu yok etmeye çalışmak gereklidir.

Ölüm süreci hakkında çocuğa gereksinim duyduğu bilgilerin verilmesi çok önemlidir çünkü bilinmeyene ilişkin korku azalınca çocuk ölümle daha iyi baş edebilir. Küçük çocuklar genellikle ölürken ebeveynlerinin yanında olup olamayacağını sorarlar. Hemşire çocuğun bu isteğini ebeveynlerine iletmeli ve çocuğun yanında olmalarını desteklemelidir. 8-9 yaş ve ileri

yaş grubundaki çocuklar ölüm anında ağrı olup olmayacağını ya da bilinçli olup olmayacaklarını sorarlar. Hemşire bu soruları dürüstçe yanıtlamalı, onları rahatlatmak için her şeyin yapılacağı konusunda güvence vermeli, yanlarında her zaman birinin olacağı söylenmeli ve bu söz tutulmalıdır (Wong, 1979; Erden, 2002).

SONUÇ

Ölüm evrensel bir olaydır. Ölümün algılanması çocuğun gelişim dönemlerine göre şekillenmekte ve farklılaşmaktadır. Terminal hastalık çocuk ve ailesini olumsuz etkileyecek bazı durumlara yol açabilir. Bunun yanında sağlık alanındaki ilerleme ve gelişmelerden kaynaklı terminal dönemdeki hastalıkların birçoğunda süreç daha yönetilebilir hale gelmiştir. Teknoloji ve tedavi seçeneklerindeki gelişmelerin yardımıyla hastane ortamında ölüm anına kadar tedavi ve bakım uygulanmakta, hastane ortamında ölümlerin sıklığı artmaktadır. Bundan kaynaklı terminal hastalığı olan çocuk ve ailesine tedavi ve bakım veren hemşirelerin çocukta ölüm kavramı ve ölüme bakış açısı, çocuğun ölümcül hastalığa verdiği tepkileri ve terminal dönem hastalığı ile baş etme yöntemleri gibi konularda farkındalığı ve bilgisinin olması oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akdaş, C. (2017). “A ay” ve “bal” filmlerinde çocuğun ölüm kavramını nasıl anlamlandırdığı üzerine. *Kesit Akademi Dergisi*, 3(7), 316-336. doi:10.18020/kesit.1127.
- Akyol, A. (2010). Yetişkinde ölüm süreci ve hemşirelik bakımı. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 26(3), 59-72.
- Aydoğan, F. Uygun, K. (2011). Kanser hastalarında palyatif tedaviler. *Klinik Gelişim*, 24(3), 4-9.
- Bildik, T. (2013). Ölüm, kayıp, yas ve patolojik yas. *Ege Tıp Dergisi*, 52(4), 223-229.
- Björk, M. Wiebe, T. & Hallström, I. (2009). An everyday struggle-Swedish families’ lived experiences during a child’s cancer treatment. *Journal of Pediatric Nursing*, 24(5), 423-432. doi:10.1016/j.pedn.2008.01.082.
- Bowlby, J. (1991). Attachment and loss (2nd ed.). New York, NY: PenguinBooks.
- Boyle, D. K. Miller, P. A. Forbes-Thompson, S. A. (2005). Communication and end-of-life care in the intensive care unit: patient, family, and clinician outcomes. *Critical Care Nursing Quarterly*, 28(4), 302-316.
- Christ, G. H. Blacker, S. (2005). Improving interdisciplinary communication skills with families. *Journal of Palliative Medicine*, 8(4), 855-856.
- Conk, Z. Başbakkal, Z. Bal, Y. ve Bolışık, B. (2013). Pediatri hemşireliği (1. bs.). Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Curtis, J.R. Treece, P.D. Nielsen, E.L. Gold, J. Ciechanowski, P.S. Shannon, S.E. Engelberg, R.A. (2016). Randomized trial of communication facilitators to reduce family distress and intensity of end-of-life care. *Am J Respir Crit Care Med*, 193(2), 154-162. doi:10.1164/rccm.201505-0900OC
- Çavuşoğlu, H. (2015). Yaşamı tehdit edici/ölümcül hastalığı olan çocuk, Çocuk Sağlığı Hemşireliği, Cilt1, Ankara, s.133-146
- Duman, N. S. (2014). Çocuklarda kanser, ölüm kavramı ve yas. *Acta Oncologica Turcica*, 47 (2) , 26-30 . DOI: 10.5505/aot.2014.84803
- Dunn, KS. Otten, C. Stephens, E. (2005). Nursing experience and the care of dying patients. *Oncology Nursing Forum*, 32(1):97-104.
- Elkind, D. (1967). Egocentrism in adolescence. *Child Development*, 38(4), 1025-1034
- Erden, G. (2002). Ölüm sürecinde olan çocuk: ölümü kabul ve tedavi sürecinde etkili yardım. *Kriz Dergisi*, 10(1).

- Işıl, Ö, Karaca, S. (2009). Ölüm yaklaşırken yaşananlar ve söylenebilecekler: Bir gözden geçirme. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 2(1): 83-87.
- Kıvanç, M. M. (2017). Türkiye’de palyatif bakım hizmetleri. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 4(2), 132-135.
- Kıvılcım, M. Doğan, D. G. (2014). Çocuk ve ölüm. *Journal of Turgut Ozal Medical Center*, 21(1).
- Kinzbrunner, B. Policzer, J. (2010). Grief and Bereavement in Children. End of Life Care: A Practical Guide. 2nd edition. p.635-63.
- Kübler-Ross, E. Kessler, D. (2014). On grief and grieving: Finding the meaning of grief through the five stages of loss: Simon and Schuster.
- Lieberman, F.A. Compton, N.C. Horn, P.V. İppen, G.C. (2003). Loosing a Parent to Death in the Early Years. Guidelines for the Treatment of Traumatic Bereavement in Infancy and Early Childhood. Washington, DC: Zero to Three.
- Özkan, S. (2011). Kronik obstrüktif akciğer hastalığı’nda (koah) palyatif ve yaşam sonu bakımı. *Selcuk Medical Journal*, 28(1), 69-74.
- Özkan, S. (2015). Okul öncesi dönemde çocukta ölüm kavramı ve yas döneminde öğretmen yaklaşımı. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1(No Suppl), 610-612.
- Plonk, Jr, W. M., Arnold, R. M. (2005). Terminal care: the last weeks of life. *Journal of Palliative Medicine*, 8(5), 1042-1054.
- Rosdahl, C.B. Kowalski, M.T. (2012). Textbook of basic nursing (10th ed.). Philadelphia: Lippincott.
- Sarman, A. Tuncay, S. ve Sarman, E. (2021). Çocukta ölüm kavramı, ölümcül hastalığı olan çocuklara ve ailesine yaklaşım. *SBÜ Hemşirelik Dergisi*, 3(1), 37-44. doi: 10.48071/sbuhemsirelik.876765.
- Sezer, S. Saya, P. (2009). Gelişimsel açıdan ölüm kavramı. *Dicle University Journal of Ziya Gokalp Education Faculty*, 13.
- Sezgin, S. Ekinçi, M. ve Okanlı, A. (2007). Kanseri çocukların yaşadıkları psikososyal problemler ve hemşirelik yaklaşımları. *O.M.Ü. Tıp Dergisi*, 24(3), 107-112.
- Slaughter, V. (2005). Young children’s understanding of death. *Australian Psychologist*, 40(3), 179-186.
- Slaughter, V. & Griffiths, M. (2007). Death understanding and fear of death in young children. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 12(4), 525-535. doi:10.1177/1359104507080980.

- Sucaklı, M. H. (2013). Ölmekte olan hasta ve yaşam sonu bakım. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 7(3), 52-57.
- Tozduman Yaralı, K. (2020). Gelişimsel açıdan eleştirel düşünme ve çocuklarda eleştirel düşünmenin desteklenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 48, 454-479. doi:10.9779/pauefd.536546.
- Traylor, E. S. Hayslip, B. Kaminski, P. L. York, C. (2003). Relationships between grief and family system characteristics: A cross lagged longitudinal analysis. *Death Studies*, 27(7), 575-601.
- Uitterhoeve, R. J. Vernooy, M. Litjens, M. Potting, K. Bensing, J. De Mulder, P. van Achterberg, T. V. (2004). Psychosocial interventions for patients with advanced cancer—a systematic review of the literature. *British Journal of Cancer*, 91(6), 1050-1062.
- Ürer, E. (2017). Çocuklarda ölüm ve yas üzerine bir inceleme. *Dini Araştırmalar*, 20(52), 131-140. doi:10.15745/da.363801.
- Von Roenn, JH, Paice, JA. (2005). Control of common, non-pain cancer symptoms. *Semin Oncol*;32:200-10.
- Walsh, S. M. Hogan, N. S. (2003). Oncology nursing education: nursing students' commitment of "presence" with the dying patient and the family. *Nursing Education Perspectives*, 24(2), 86-90.
- Wong LD, (1979). The Terminally Ill Child. Johnson JH (Ed), High Risk Parenting: Nursing Assessment and Strategies for the Family at Risk, JB Lippincott Company, Philadelphia, pp. 174-190.
- Yılmaz, S. (2012). 8-13 yaş çocuklarının bilişsel gelişiminde “ölüm kavramı”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(1), 9-42.
- Zengin, O. Saltık, S. Duysak, Y. Soytürk, G. Orbay, E. ve Tekin, O. (2012). Kanserli çocuğa sahip ailelerin aşama yaklaşımına göre gösterdikleri tepkiler. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 1-4.

ADÖLESAN DÖNEMDE EKSOJEN OBEZİTE VE FİZİKSEL AKTİVİTE

Dilara ŞAHİN¹, Meral BAYAT², Öznur BAŞDAŞ³

¹ Erciyes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik ABD Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Programı Doktora Öğrencisi, sahinndilaraa@gmail.com, Kayseri / Türkiye

²Erciyes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, bayatmeral@gmail.com, Kayseri / Türkiye

³Erciyes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, ooznurtosun@gmail.com, Kayseri / Türkiye

Öz: Obezite, besinler yoluyla alınan enerjinin, harcanan enerjiden fazla olması nedeniyle ortaya çıkan bireyde fiziksel, sosyal, psikolojik ve ekonomik problemlere yol açan kronik bir durumdur. Dengesiz beslenme ve fiziksel aktivite azlığına bağlı olarak gelişen obezite, eksojen obezite şeklinde adlandırılır. Eksojen obezitede altta yatan başka bir hastalık olmaksızın alınan enerji ve harcanan enerji arasında bir dengesizlik söz konusudur. Başka bir ifade ile eksojen obezite kronik biçimde aşırı yeme sonucunda besinlerle alınan enerjinin, metabolizma ve fiziksel aktivite yoluyla tüketilen enerji miktarından daha fazla BKİ artışının olmasıdır. Modern çağımızın en büyük sorunlarından biri olan obezite, yalnızca yanlış beslenmeden değil, aynı zamanda fiziksel aktivite yoksunluğundan da kaynaklanmaktadır. Çocukluk ve adölesan dönemindeki obezitenin büyük çoğunluğu bu gruptadır. Fiziksel aktivite iskelet aracılığı ile enerji tüketimini arttıran vücut hareketleridir. Fiziksel aktivite azlığı ile günümüzde adölesan dönem obezitesi küresel şekilde önemli sağlık sorunu haline gelmiştir. Obezite, bireyin yaşam kalitesini ve yaşam süresini olumsuz yönde etkileyen bir hastalıktır. Her yaş grubunda önemli bir sağlık sorunudur. Fakat özellikle çocukluk ve adölesan döneminde gelişen obezite, daha sonra birey açısından ciddi sağlık sorunlarına neden olabileceğinden kaynaklı günümüzde birey sağlığı üzerinde önemli bir tehdit unsuru haline gelmiştir. Obezite önlendiği zaman obezitenin zemin hazırladığı hastalıkların büyük ölçüde önüne geçilebilmektedir. Bu nedenle obezitenin erken dönemde önlenmesi daha da önem kazanmaktadır.

Adölesan sağlığının korunması ve geliştirilmesi hemşireliğin her alanını ilgilendirmektedir. Hemşirelerin hemşirelik kanunu göz önüne alındığında adölesana sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve sağlık sorumluluğu kazandırma, adölesan sağlığını koruma belirlenen görev ve sorumlulukları arasındadır. Hemşire adölesan sağlığını geliştirebilir konumdadır. Adölesan obezitesini önleyici, obezite varlığında ise eğitici, danışmanlık rolünü kullanarak sürecin yönetimini sağlayabilir. Bu çalışmada, adölesan dönemde eksojen obezite ve fiziksel aktivite literatür ışığında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adölesan Dönem, Obezite, Eksojen Obezite, Fiziksel Aktivite, Hemşire

GİRİŞ

Tarihte Hipokrat tarafından ilk kez obezitenin sağlık üzerindeki olumsuz etkileri ortaya konmuş, 20. yüzyıl sonlarına doğru durumun ciddiyeti anlaşılmıştır. Günümüzde ise obezite, “biyeyin yaşam kalitesini ve yaşam süresini olumsuz yönde etkileyen bir hastalıktır”. Obezite, “besinler yoluyla alınan enerjinin, harcanan enerjiden fazla olması nedeniyle ortaya çıkan bireyde fiziksel, sosyal, psikolojik ve ekonomik problemlere yol açan kronik bir durumdur” (Reinehr, 2010; Cao ve ark., 2012; Aktaş ve ark., 2015).

World Health Organization (DSÖ) 2007 yılında çıkarttığı raporunda obezite eğiliminin özellikle çocuk ve gençler için alarm aşamasında olduğu ve gelecek nesil açısından da büyük risk oluşturduğu, obezite epidemisinin de global bir halk sağlığı mücadelesi haline geldiği ifade edilmiştir (WHO, 2007). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde orta ve üst gelirlielerde, gelişmiş ülkelerde ise orta ve az gelir seviyesindekilerde daha sık görülmektedir (Goyal, 2010; Al-Rethaiaa, 2010). Ülkemizde de ulusal sağlık politikaları ile ilgili yayınlarda çocukluk ve ergenlik döneminde obezite ile mücadelenin önemi üzerinde durulmuştur (Köksal ve Özel, 2008).

Günümüzde obezite her yaş grubunu kapsayan önemli bir sağlık sorunudur (WHO, 2020; Menteş ve ark., 2011); fakat özellikle çocukluk ve adölesan döneminde gelişen obezite, daha sonra birey açısından ciddi sağlık sorunlarına neden olabilmektedir (Aktaş ve ark., 2015; WHO, 2023a; WHO, 2023b). Büyüme ve gelişme hızının fazla olduğu adölesan dönemde eksojen obezite adölesan sağlığı üzerinde önemli bir tehdittir. Bu dönemde meydana gelen hızlı büyüme ve gelişme ile beraber adölesanın kalori ihtiyacı artmış; bunun yanında yanlış beslenme alışkanlıkları, beslenmeyi olumsuz etkileyen sosyal-çevresel faktörler ve fiziksel hareket yoksunluğu açığa çıkmıştır (Menteş ve ark., 2011).

Fiziksel aktivite çocukların sağlık gelişimi bakımından faydalıdır. Düzenli fiziksel aktivite sağlıklı gelişme ve büyümeyi destekler. Çocukluk ve adölesan dönemde yeterli şekilde yapılmayan fiziksel aktivite obezitenin ortaya çıkmasını tetikleyen önemli durumlardan biridir (Karacabey, 2009). Son yıllarda fiziksel aktivitenin azalmasından kaynaklı adölesan dönemde eksojen obezite, önemli bir sağlık sorunu şeklinde kendini göstermiştir. Bu çerçevede obezitenin önlenmesinde fiziksel aktivite en etkin yöntemlerden biridir. Bu derlemenin amacı; yetişkin döneme geçişte en önemli basamak olan adölesan dönemde, fiziksel aktivite farkındalığını oluşturmaktır.

OBEZİTE NEDİR?

Obezite, Latince şişman karşılığı olarak kullanılan “obezus” kelimesinden türetilmiştir. İngilizce’ de ise, “obesity” şişmanlık, “obese” ise çok şişman anlamındadır (Ergül ve Kalkım, 2011). DSÖ obeziteyi “vücutta anormal veya aşırı yağ birikmesinin sağlığı bozacak ölçülere ulaşması” şeklinde tanımlamaktadır. Genel anlamda obezite “besinlerle alınan enerjinin harcanan enerjiden fazla olmasından dolayı ve vücutta fazla yağ depolanması ile kendini gösteren klinik bir durumdur” (Aktaş ve ark., 2015).

Yirmi birinci yüzyılın önemli sağlık sorunlarından olan obezite, “fizyolojinin birçok farklı yönünü etkileyen çok çeşitli komplikasyonlarla ilişkili kronik, kompleks ve çok faktörlü

bir hastalık” olarak ifade edilmektedir (Martin-Rodriguez ve ark., 2015; Fruh, 2017; TEMD, 2018). Obezite ve fazla kilonun, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yüksek oranlarla küresel olarak büyüyen bir sorun olduğu iyi bilinmektedir (Capodaglio ve Liuzzi, 2013; Fruh, 2017). Ülkemizde de 15 yaş ve üzeri obez bireylerin oranı 2016 yılında %19,6 iken, 2019 yılında bu oran %21,12’ e yükseldi. Cinsiyete bakıldığında 2019 yılında kadınların %30,4’ ünün obez öncesi ve %24,8’ inin obez; erkeklerin ise %39,7’ sinin obez öncesi ve %17,3’ ünün obez olduğu raporlanmıştır (TÜİK, 2019).

DSÖ’ nün obezite sınıflandırması kullanılarak obezite varlığının belirlenmesi için Beden Kitle İndeksi (BKİ)’ nden yararlanılmaktadır. BKİ “kişinin kg cinsinden vücut ağırlığının, m cinsinden boy uzunluğunun karesine ($BKİ=kg/m^2$) bölünmesi” ile elde edilir. BKİ’ ye göre 30 ve üzeri obez sınıflamasına girmektedir ve obezitenin derecelendirilmesi ise; Derece 1: BKİ 30.0-34.9, Derece 2: BKİ 35.0-39.9 ve Derece 3: BKİ ≥ 40.0 şeklinde yapılmaktadır (WHO, 2023c). Pediatrik yaş grubunda obeziteyi tanımlamak için cinsiyete özgü yaşa göre BKİ yüzdelik eğrileri kullanılır. BKİ’ si 85’ in üzerinde, ancak yaş ve cinsiyet için 95’ inci persentilden az olan çocuklar ve adölesanlar aşırı kilolu olarak ve BKİ 95. persentilden büyük olanlar obez şeklinde kabul edilir. 99. persentilden büyük BKİ’ ye sahip çocuklar ve adölesanlar ciddi derecede obez olarak kabul edilir (Güngör, 2014).

Adölesan Dönemde Eksojen Obezite

DSÖ 10-19 yaş aralığını adölesan dönemi olarak tanımlamıştır (WHO, 2023d). Bu dönem çocukluktan erişkinliğe geçiştir. Adölesan dönemin özellikleri psikososyal matürasyon, fiziksel ve cinsel büyümedir. Birçok faktör bu döneme geçişi etkilemektedir. Bundan dolayı toplumlarda ve kültürlerde bu çağa daha erken ya da geç yaşlarda girilebilir. Adölesan dönemde büyüme ve gelişmede belirgin bir hızlanma vardır. Dönem sonunda da birey erişkin hayatındaki antropometrik ölçüm değerlerine erişir. Büyüme ile beraber iç organ ve salgı bezleri de büyür; kemik, kas ve yağ kitlelerinde göze çarpan bir artış meydana gelir (Menteş ve ark., 2011). DSÖ’ ne göre obezite “sağlığı bozacak ölçüde vücutta anormal veya aşırı yağ birikmesi” şeklinde ifade edilmektedir. Bundan dolayı obezite adölesan dönem için risk arz etmektedir.

Dengesiz beslenme ve fiziksel aktivite azlığına bağlı olarak gelişen obezite eksojen obezite şeklinde adlandırılır. Eksojen obezitede alınan enerji ile harcanan enerji arasında bir dengesizlik söz konusudur, altta yatan başka bir hastalık yoktur (Güler ve ark., 2009; Saavedra, 2014; Er Baba ve Şahin, 2017; Başar, 2019). Başka bir ifade ile eksojen obezite kronik biçimde aşırı yeme sonucunda besinlerle alınan enerjinin, metabolizma ve fiziksel aktivite yoluyla tüketilen enerji miktarından daha fazla BKİ artışının olmasıdır (Saavedra, 2014). Çocukluk dönemindeki obezitenin büyük çoğunluğu bu gruptadır.

Obeziteden etkilenen çocuk ve adölesan sayısı 1975’ te 11 milyondan 2016’ da 124 milyona on kat artmıştır. Bu hızlı artış sonucunda, çocukluk çağında görülen obezite 21. yüzyılın en önemli sağlık problemlerinden biri haline gelmiştir (WHO, 2020). Türkiye’de de yaşam ve beslenme tarzının değişmesi sonucunda ortaya çıkan obezite önemli bir problemdir (Sağlık Bakanlığı, 2017). Bundan dolayı ülkemizde çocukluk çağından itibaren obezitenin önüne geçilmesi ulusal sağlık politikalarının ana hedeflerinden biri olmuştur (Sağlık Bakanlığı,

2013). Sağlık Bakanlığı tarafından çocuk ve adölesanlarda obezite sıklığı değerlendirilmiş; 6-18 yaş arasındaki çocukların %8.2' inin obez, %14.3' ünün obez öncesi olarak bulunmuştur.

Çocukluk ve adölesan dönemlerde başlayan obezitenin bireyin erişkin yaşlarında da devam etme olasılığı yüksektir. Çocukluk çağında şişman olanların %30' unun ileride ki yaşantılarında şişman yetişkinler olacağı belirtilmektedir (Köksal ve Özel, 2008). Vücuttaki yağ oranı arttıkça bireylerin sonraki yaşamında ortaya çıkabilecek birçok hastalığa temel oluşturmaktadır. Çocukluk dönemindeki obezite ilerleyen aşamada hareket sistemi sorunları, kalp damar hastalıkları, diyabet ve okul başarısızlıkları, ruhsal sorunlar, kendine değer vermeme gibi sorunları meydana getirmektedir (Başar, 2019). Obezite önleildiği zaman obezitenin zemin hazırladığı hastalıkların büyük ölçüde önüne geçilebilmektedir. Bu nedenle obezitenin erken dönemde önlenmesi daha önem kazanmaktadır.

Eksojen Obezite Nedenleri

Günümüzde yüksek kalorili, enerjili, lezzetli gıda çeşitliliği artmış ve bu yiyeceklerle ulaşım çok kolay hale gelmiştir. Teknolojideki gelişmelere paralel şekilde insanlarda enerji harcama durumu azalmış ve gerektiğinden daha fazla enerji alımı artmıştır. Bireyler mevcut cezbedici koşullarla baş edemeyip böylece de yüksek kalorili ve lezzetli gıdaların tüketimi durdurulamamaktadır. Bundan dolayı günümüz çağında eksojen obeziteye sahip olma tetiklenmektedir (Jasinska ve ark., 2012). Eksojen obezitenin meydana gelmesinde bazı etiyolojik nedenler etkindir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Erbaba ve Şahin, 2017; Başar, 2019); yaş, beslenme alışkanlıkları ve düzensiz beslenme, genetik faktörler, cinsiyet, psikolojik faktörler, sosyo-ekonomik ve kültürel seviye, fiziksel aktivite ve egzersiz eksikliğidir.

Genetik Faktörler: Obezitenin oluşmasını genetik faktörlerin %25-80 oranında etkilediği düşünülmektedir. Ailede şişman bireyin varlığı çocukluk çağındaki obezite için kuvvetli risk kaynağıdır. Çünkü çocuğun aile ile ilişkisi onu hem genetik olarak hem de çevresel şekilde etkilemektedir. Obeziteye neden olarak fizyolojik problemlerin hipotalamustaki enerji dengesini düzenleyen mekanizmalardan kaynaklandığı düşünülmektedir (Menteş ve ark., 2011). Genetik olarak obeziteye yatkın olan çocuklarda obezite oluşumu üzerinde çevresel faktörlerin etkisinin olduğu kabul edilmiştir (Parlak ve Çetinkaya, 2007).

Yaş: Her yaştaki bireyler için obezite ciddi bir sorundur. Obez yetişkinlerin önemli bir kısmında mevcut durum çocukluk çağı döneminden itibaren başlar (Parlak ve Çetinkaya, 2007). Biyolojik anlamda vücut yağ dokusu artışının hızlı olduğu dönemlerde obezite görülme sıklığı artar. Bu dönemler arasında adölesan dönemde yer almaktadır. Adölesan dönemde vücutta değişiklikler oluşmaktadır. Fizyolojik anlamda yağ artışı bir anlam ifade eder. Bu dönemde hızlı büyümeden dolayı gerekli enerji ihtiyacı yağ dokusundaki artış sayesinde dengelenmektedir (Güler, 2009). Adölesan dönemde meydana gelen obezitenin erişkin dönemde de görülme ihtimali yüksektir (Menteş ve ark., 2011).

Cinsiyet: Adölesan döneminde erkeklere oranla kızlar arasında şişmanlık görülme sıklığı daha yüksek oranlarda olmaktadır. Bu dönemde kızlardaki adipoz doku oranı erkeklere göre daha fazla yükselir (Güler, 2009).

Beslenme Alışkanlıkları ve Düzensiz Beslenme: Çocuklarda dengesiz, bilinçsiz ve kötü beslenme obeziteyi tetiklemektedir. Çünkü obezitenin oluşmasında en önemli faktör fazla ve

hızlı yeme davranışıdır. Yağ depolanma hızı arttıkça yağ hücrelerinin oluşum hızı da artar (Karacabey, 2009).

Sosyo-ekonomik ve Kültürel Düzey: Obezite varlığı sosyoekonomik durumla ilişkili olmasına karşın, şiddetli obezite sosyoekonomik durumdan bağımsızdır. Kültürel olarak ise beslenme alışkanlığı ve beslenme biçiminde yüksek kalorili yiyeceklere ağırlık veren çocuklarda eksojen obezite daha kolay ortaya çıkmaktadır (Menteş ve ark., 2011).

Psikolojik Faktörler: Psikolojik faktörlerin obezite üzerinde bir etkisi olduğu kabul edilmektedir. Çocukların bazılarında psikolojik etmenler aşırı iştahsızlığı ortaya çıkarsa da aile üyeleri ile olumsuz ilişkiler çocukların ruh sağlığı üzerinde etkili olup onları aşırı derecede yeme eylemine yönlendirebilmektedir. Bu bağlamda çocuğun okul başarısı düşer, çocuk arkadaşları arasında yer bulmakta zorlanır meydana gelen sosyalleşme azalması ile birlikte çocuk pasifleşerek fazla yeme davranışları açığa çıkar. Bundan dolayı adölesan dönemde mevcut olan psikolojik problemler obezite derecesinde de artışa sebep olabilir (Güler, 2009).

Fiziksel Aktivite: Çocukluk ve adölesan dönemde sedanter yaşam tarzı ve yeteri kadar yapılamayan fiziksel aktivite obezite oluşmasını tetikleyen en önemli faktörlerden biridir (Parlak ve Çetinkaya, 2007; Karacabey, 2009).

Fiziksel Aktivite

Sosyal olarak fiziksel aktivite, egzersiz ve spor terimleri yerine kullanılmakta ve bu terimlerle ilişkilendirilmektedir. Fakat üç kavramın farklı anlamları vardır. Literatürde fiziksel aktivite ile birçok tanım yer almaktadır. Genel anlamda fiziksel aktivite “iskelet aracılığı ile enerji tüketimini arttıran vücut hareketleridir” (Vural ve ark., 2010; Orhan, 2019). Egzersiz planlanmış, tekrarlı ve düzenli fiziksel aktivite; spor ise belirli kurallar çerçevesinde yapılan genel olarak yarışma amaçlı olan sporcuların gerçekleştirdiği fiziksel aktivite türüdür (Türkiye Fiziksel Aktivite Rehberi, 2014).

Fiziksel aktiviteler yoğunluklarına göre hafif, orta ve yüksek şiddetli aktiviteler olarak üç kategoride değerlendirilmektedir. Bunlar;

Hafif Şiddetli Aktiviteler: Televizyon izleme, kişisel hijyen (traş olma, duş alma), masa başı işleri, uyku, hafif ev işleri, yazı yazma, düşük tempoda yürüyüş.

Orta Şiddetli Aktiviteler: Bahçe işleri, jimnastik hareketleri, bisiklet kullanımı (9-12 km/ saat), ev egzersizleri, eşli danslar, normal yürüyüş temposu (3-6 km/saat), araba yıkama,

Yüksek Şiddetli Aktiviteler: Orta hızda merdiven çıkma, ağırlık kaldırma egzersizleri, tenis, ip atlama, yürüyüş 6 -7 km/saat, koşu, eşya taşıma, yüzme, (Türkiye Fiziksel Aktivite Rehberi, 2014).

Hareket ve fiziksel aktivite insani bir ihtiyaçtır. Yapılan çalışmalar fiziksel aktivitenin hastalıklardan koruyucu ve hastalığı tedavi edici etkisinin olduğunu ifade etmektedir (Orhan, 2019). Kronik hastalıklardan korunma, kasların güçlendirilmesi, yaşam kalitesinin artması ve zindeliğin artırılması ile doğrudan ilişkilidir (WHO, 2008; Aktaş ve ark., 2015). Küresel olarak

birey için mortalite açısından da on temel risk faktörü arasında olduğu raporlanmıştır (WHO, 2022).

Fiziksel aktivite sadece spor yapılması ile ilişkili değildir, bireylerin hayatının her bölümündedir. Sağlıklı yaşam açısından bütün bireyler için çok önemlidir. Her yaşta yararlı olmakla birlikte özellikle çocuk ve adölesanların gelişiminin desteklemesi üzerinde olumlu etkileri vardır. Yani hareketlilik gelişimi çocukluk döneminde elzemdir; bireylerin genel gelişimi için hareket çocukların motor gelişimine olumlu etki eder. Çocukların ve adölesanların düzenli fiziksel aktivitelere katılımı sağlıklı büyüme ve gelişmelerini destekler sosyalleşmelerine olanak sağlar (Orhan, 2019). Bu bağlamda Dünya Sağlık Örgütü adölesanların her gün en az 60 dk orta ve/veya şiddetli fiziksel aktivite yapmasını önermektedir. Sağlık üzerine etkilerini arttırabilmek için de bu aktivitelerin günlük 60 dk üzerinde olması gerektiğini savunmaktadır (WHO, 2021).

Fiziksel aktivite yoksunluğu günümüzde büyük bir sorun haline gelmiş, hareketsizlik daha fazla yaşam tarzı olarak benimsenmiştir. Bu durum kronik hastalıkların artmasını tetiklemiştir. Ayrıca fiziksel aktivite yoksunluğu ruh sağlığına da ket vurmakta ve devamında ruhsal sorunların ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir (Orhan, 2019).

Hemşirelerin Adölesan Dönemdeki Eksojen Obezitesinde Danışmanlık ve Eğitim Roller

Adölesan obezitesi klinik öncesi ve klinik dönemde multidisipliner bir yaklaşımı gerektirmektedir. Fakat hemşireler kişisel, ailesel ve çevresel faktörleri göz önüne alarak holistik bakış açısı ve yaklaşımıyla davranmalıdır. Hemşire sağlığı geliştirebilir konumdadır ve adölesan obezitesini önleyici, obezite varlığında ise ağırlık yönetimi ve obezite ile ilişkili hastalıklarda eğiticilik, danışmanlık, bakım ve izlem hizmeti sunabilir. Türk Hemşirelik Yönetmeliğinde, “*hemşirelerin görev kapsamına; bireylerin, ailenin, toplumun sağlığının korunması, geliştirilmesi, hastalık durumunda hastalığın iyileştirilmesi ve bireylerin yaşam kalitesinin artırılması amacı*” kapsamında “*sağlıklı ve güvenli bir çevre oluşturma, sağlık eğitimi, sağlık danışmanlığı, sağlık araştırması, yönetimi, kalitenin geliştirilmesi, diğer disiplinler ile işbirliği yapma ve iletişim sağlama*” rolleri dahil edilmiştir. Hemşireler uzman oldukları alanda sağlık eğitim hizmetlerinin planlanması, programlanması, uygulanması ve bulguların değerlendirilmesinde görev alır. Hemşirelerin hemşirelik kanunu göz önüne alındığında adölesana sağlık sorumluluğu ve sağlıklı yaşam biçimi davranışları kazandırma, adölesan sağlığını koruma belirlenen görev ve sorumlulukları arasındadır (Anonim, 2010).

Adölesan sağlığının korunması ve geliştirilmesi hemşireliğin her alanını ilgilendirmektedir. Hemşirenin yönetmelik ile çerçevelenmiş bağımlı ve bağımsız rolleri arasında adölesan ve obezite ile ilişkili olarak fizyolojik temel gereksinimlere yönelik girişimler, adölesan eğitimi, sağlıklı beslenme eğitimi, önerilen egzersiz ve aktivite eğitimi, fiziksel değerlendirme eğitimi, beslenme ve ağırlık yönetimi sağlık eğitimi gibi başlıklar yer almaktadır (Keeney ve ark., 2004; Anonim, 2010).

SONUÇ

Fiziksel aktivite azlığı ile günümüzde adölesan dönem obezitesi küresel şekilde önemli sağlık sorunu haline gelmiştir. Modern çağımızın en büyük problemlerinden biri olan obezite, yalnızca yanlış beslenmeden değil, aynı zamanda fiziksel aktivite yoksunluğundan da kaynaklanmaktadır. Fiziksel aktivite sağlıklı adölesanın dolayısıyla da sağlıklı toplumun temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamdan yola çıkarsak çocukların erken yaşlarda düzenli fiziksel aktivite alışkanlığı ve farkındalığının kazandırılmasını desteklemeliyiz. Bu ise hem aile hem de adölesanlara yönelik kurs, eğitim ve projeler ile gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, D. Öztürk, F. N. Kapan, Y. (2015). Adölesanlarda obezite sıklığı ve etkileyen risk faktörleri, beslenme alışkanlıklarının belirlenmesi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 14(5), 406-412.
- Al-Rethaiaa, A. S. Fahmy, A. E. A. Al-Shwaiyat, N. M. (2010). Obesity and eating habits among college students in Saudi Arabia: a cross sectional study. *Nutrition Journal*, 9(1), 1-10.
- Başar, E. (2019). 11-14 yaş arası okul çağındaki çocuklarda obezite sıklığı. *Sağlık Akademisi Kastamonu*, 4(1), 53-66.
- Cao, W. J. Chen, C. S. Hua, Y. Li, Y. M. Xu, Y. Y. Hua, Q. Z. (2012). Factor analysis of a health-promoting lifestyle profile (HPLP): application to older adults in Mainland China. *Archives of Gerontology And Geriatrics*, 55(3), 632-638.
- Capodaglio, P. Liuzzi, A. (2013). Obesity: A disabling disease or a condition favoring disability? *European Journal of Physical and Rehabilitation Medicine*, 49(3), 395-398.
- Erbaba, H. Şahin, S. (2017). Adölesan Kızlarda Obezite ve Obezitenin Neden Olduğu Sorunlar. *Archives of Pediatrics*, 2(1).
- Ergül, Ş. Kalkım, A. (2011). Önemli bir kronik hastalık: çocukluk ve ergenlik döneminde obezite. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 10(2), 223-230.
- Fruh, S. M. (2017). Obesity: Risk factors, complications, and strategies for sustainable long-term weight management. *Journal of the American Association of Nurse Practitioners*, 29(S1), S3-S14.
- Anonim. Geliştirme, B. M. Yayın Genel Müdürlüğü (2010) Resmi Gazete. Hemşirelik Yönetmeliği, 2010. 20100308-4. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=13830&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>. Erişim tarihi: 02.08.2023.
- Goyal, R. K. Shah, V. N. Saboo, B. D. Phatak, S. R. Shah, N. N. Gohel, M. C. ... & Patel, S. S. (2010). Prevalence of overweight and obesity in Indian adolescent school going children: its relationship with socioeconomic status and associated lifestyle factors. *The Journal of the Association of Physicians of India*, 58, 151-158.
- Güler, Y. Gönener, H.D. Altay, B. Gönener, A. (2009) Adölesanlarda obezite ve hemsirelik bakımı. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(10), 165.
- Güngör, N. K. (2014). Overweight and obesity in children and adolescents. *Journal of clinical research in pediatric endocrinology*, 6(3), 129.
- Jasinska, A. J. Yasuda, M. Burant, C. F. Gregor, N. Khatri, S., Sweet, M. & Falk, E. B. (2012). Impulsivity and inhibitory control deficits are associated with unhealthy eating in young adults. *Appetite*, 59(3), 738-747.
- Karacabey, K. (2009). The effect of exercise on leptin, insulin, cortisol and lipid profiles in obese children. *Journal of International Medical Research*, 37(5), 1472-1478.
- Keeney, G.B. Cassata, L. Mc Elmurry, B.J. World Health Organization. Adolescent health and development in nursing and midwifery education, 2004. https://www.who.int/publications/i/item/WHO_EIP_HRH_NUR_2004.1.
- Köksal, G. Özel, H.G. Çocukluk ve Ergenlik Döneminde Obezite. T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayını. Klasmat Matbaacılık, Ankara. 2008.

- Martin-Rodriguez, E. Guillen-Grima, F. Martí, A. & Brugos-Larumbe, A. (2015). Comorbidity associated with obesity in a large population: The APNA study. *Obesity Research & Clinical Practice*, 9(5), 435-447.
- Menteş, E. Menteş, B. & Karacabey, K. (2011). Adölesan dönemde obezite ve egzersiz. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 963-977.
- Orhan, R. (2019). Çocuk gelişiminde fiziksel aktivite ve sporun önemi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 157-176.
- Parlak, A. Çetinkaya, Ş. (2007). Çocuklarda obezitenin oluşumunu etkileyen faktörler. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 2(5), 27-33.
- Reinehr, T. (2010). Obesity and thyroid function. *Molecular and Cellular Endocrinology*, 316(2), 165-171.
- Saavedra, J. M. (2014). Obesity—a risk factor or a disease: What can exercise do for obese children?. *The Indian Journal of Medical Research*, 139(5), 661.
- Sağlık Bakanlığı (2017). Birinci basamak sağlık kurumları için obezite ve diyabet klinik rehberi. Sağlık Bakanlığı Yayın No: 1070. Ankara.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2013). Çocukluk çağı obezite araştırması (COSI-TR-2013): ön rapor. Erişim adresi: <http://www.diabetcemiyeti.org/var/cdn/a/f/cosi-trsonuclari.pdf>
- TÜİK, 2019. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33661>
- Türkiye Endokrinoloji ve Metabolizma Derneği (2018) Obezite tanı ve tedavi kılavuzu. Miki Matbaacılık. Ankara.
- Türkiye Fiziksel Aktivite Rehberi 2014. https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/saglikli-beslenme-hareketli-hayat-db/Fiziksel_Aktivite_Rehberi/Turkiye_Fiziksel_Aktivite_Rehberi.pdf
- World Health Organization (WHO). Global Health Observatory (GHO) data, Overweight and obesity, Adults aged 18+, 2023b. http://www.who.int/gho/ncd/risk_factors/overweight_text/en/. Erişim tarihi: 02.08.2023.
- World Health Organization (WHO). Health Topic, Body mass index – BMI. 2023c. <https://www.who.int/data/gho/data/themes/topics/topic-details/GHO/body-mass-index>. Erişim tarihi: 02.08.2023.
- World Health Organization (WHO). Health topics, Obesity, 2023a. <http://www.who.int/topics/obesity/en/>. Erişim tarihi: 02.08.2023.
- World Health Organization (WHO). Obesity and Overweight, 2021. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/obesity-and-overweight>. Erişim tarihi: 02.08.2023
- World Health Organization (WHO). Physical activity, 2022, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/physical-activity>. Erişim tarihi: 02.08.2023
- World Health Organization (WHO). Avrupa’da fiziksel aktivite ve sağlık: eyleme geçirecek kanıtlar. Cavill, N. Kahlmeier, S. Racioppi F editor: Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği; 2008.
- World Health Organization (WHO). Adolescent Health. 2023d. https://www.who.int/health-topics/adolescent-health#tab=tab_1. Erişim tarihi: 02.08.2023.
- World Health Organization (WHO). Children: new threats to health, 2020. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/children-new-threats-to-health>.

World Health Organization (WHO). The Challenge of Obesity in the WHO European Region and the Strategies for Response Summary. Denmark. 2007.

DEĞİŞEN KAMU YÖNETİMİNİN SON HALKASI: YENİ KAMU HİZMETİ

Ali TOSUN

*Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, atosun@kmu.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-7908-964X, Karaman / Türkiye*

Öz: Kamu yönetiminin ihtiyaçları karşılamadaki misyonu yeni kamu yönetimi modellerinin ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır. Bu noktada yeni kamu hizmeti yaklaşımının son dönemlerde ön plana çıktığı görülmektedir. Özellikle yönetim anlayışına uygun olan yeni kamu hizmeti anlayışının yeni kamu yönetiminin bir üst versiyonu olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Benimsediği değerler ile sivil toplum olgusunu içinde barındıran yeni kamu hizmeti anlayışının hem sosyal anlamda hem de demokratik anlamda kriterler içerdiği görülmektedir. Özellikle vatandaşların devletten beklentilerinin hızla değiştiği günümüzde eski kamusal uygulamaların kamusal fayda sağlama noktasındaki eksiklikleri ön plana çıkmıştır. Geleneksel kamu yönetimi ile ardıllarının hatalı sonuçları, kaliteli hizmet anlayışının gerçekleştirilmesine ket vurmaktadır. Bu durumun kamu yönetiminde paradigma değişimlerinin ortaya çıkmasına katkılar sunmaktadır. Hizmet sağlama noktasında dümen tutma anlayışı yerine sürecin doğrudan içerisinde bulunma, kamusal çıkar ve faydanın temel prensip haline getirilmesi, hedeflere ulaşmak için planlı ve programlı bir yol izleme, kamusal politika ve hedeflerin gerçekleştirilmesi için yol haritası oluşturma ve uygulama, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin kamusal fayda gözetilerek uygulanması ile performansın ölçülmesi gibi faktörler yeni kamu hizmetinin temel esasları olarak değerlendirilebilir.

Yeni kamu hizmetinin var olan kamu yönetimi uygulamalarının yerine kullanılması, kamusal alanda ihtiyaçların sağlanması ile demokratik vatandaşlık ilkelerinin gerçekleşmesi adına da önemli sonuçlar doğuracaktır. Çalışmamızda kamu yönetimi modelleri ele alınacak ve yeni kamu hizmetinin diğer modeller ile olan farkları ortaya konulacaktır. Özellikle sürekli değişen ve gelişen insan ihtiyaçlarının karşılanması noktasında yeni kamu hizmetinin öne çıkan faydaları değerlendirilecektir. Yeni kamu hizmeti anlayışının belirli ülkelerde uygulanmaya başlaması ve temel bir ideoloji kitabının bulunmaması, kavramın yeni olmasına bağlanabilir. Bu yeni modelin yaygınlaşması ülkelerin kamusal politikaları ile doğrudan ilişkilidir

Anahtar Kelimeler: Kamu yönetimi, kamusal hizmet, yeni kamu hizmeti, şeffaflık.

1. GİRİŞ ve KURAMSAL ÇERÇEVE

Kamu yönetiminin günümüzdeki değişimi kamusal hizmetlerin dönüşümüyle farklı bir boyuta gelmiştir. Kamu yönetiminin beklentileri karşılamadaki hızının bu alanda yeni paradigmaları oluşturduğu görülmektedir. Değişim sürecinin hayatın her alanında olduğu gibi kamusal alanda da ortaya çıktığı ve yeni perspektifler sunduğu söylenebilir.

Özellikle geleneksel kamu yönetiminin ihtiyaçları karşılamayan hantal yapısının tetiklediği değişim sürecinin son yıllara farklı modelleri ortaya çıkardığı görülmektedir. Kamusal alanın özel alan gibi görüldüğü ve piyasa mantığına uygun bir şekilde kamusal dönüşümlerin olduğu günümüzde çeşitli çalışmaların yapıldığı söylenebilir. Bu noktada yeni kamu yönetimi, yeni kamu işletmeciliği gibi serbest piyasa endeksli modellerin uzun yıllar kullanıldığı görülmektedir. Bu modellerin belirli noktalarda ihtiyaçları karşılayamaması ve eleştirilmesi yeni modellerin ortaya çıkmasına katkılar sağlamıştır. Özellikle 1970’li yıllardaki petrol krizinin meydana getirdiği kamusal alandaki reformların bu noktada şekillendiği söylenebilir.

Yeni kamu hizmetinin ortaya çıkması, vatandaş odaklı kamu hizmetinin dönüşümünün bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Özellikle uygulanan kamu yönetimi modellerinin çeşitli noktalarda eleştirilmesi ve hedeflenen kamusal fayda ve yararın gerçekleştirilmemesi kamu yönetiminde yeni paradigmaların oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Bu durumun son halkası olarak da nitelendirilen yeni kamu hizmeti anlayışının çalışmamızda bu kapsamda ele alınıp değerlendirilmesi planlanmaktadır. Bu noktada yeni kamu hizmeti anlayışından önceki modellerin açıklanması söz konusudur. Çalışmanın amacı, yeni kamu hizmetinin ele alınıp değerlendirilmesidir.

1.1. Geleneksel Kamu Yönetimi

Kamu yönetimindeki değişimler kamu yönetimindeki gelişmelerin kronolojik olarak ortaya konmasıyla mümkün olmaktadır. Bu noktada kamu yönetimi temellerinin ilk halkası olarak tanımlanan geleneksel kamu yönetiminin analiz edilmesi gerekmektedir. Kamu yönetiminde yapılan sonraki birçok çalışmanın geleneksel kamu yönetimine bir başkaldırı olarak tanımlanması bu açıdan değerlendirilmektedir. Geleneksel kamu yönetiminin Amerika Birleşik Devletleri’nde 1900’lü yılların başında ortaya çıktığı söylenebilir. Geleneksek kamu yönetiminin ortaya çıkması; kentleşme hareketleri, bilimdeki gelişmeler, sanayileşme hareketleri ile piyasanın yetersiz kalması gibi konular ile doğrudan ilişkisi olduğu savunulabilir (Bilici ve Pekküçükşen, 2022: 656).

Geleneksel kamu yönetiminin Frederick Taylor’un ortaya koyduğu teori kapsamında tanımlandığı görülmektedir (Ayhan ve Önder, 2017: 28). Geleneksel kamu yönetiminin; katı bir hiyerarşiye dayanması, devletin/yönetimin direkt olarak etkin olması, siyasi alan ile idari alanın ayrılması ile özel sektörden farklı olarak kamusal hizmetlerde dikkat edilen niceliktir (Eryılmaz 2010: 15-19).

Geleneksel kamu yönetiminin kamu hizmeti anlayışının devletin doğrudan faaliyetleri kapsamında şekillendiği görülmektedir. Özellikle bürokratik işlemlerin yoğun olduğu ve etkinlik ile verimliliğin tartışıldığı bir durumun ortaya çıktığı görülmektedir. Yeni kamu

hizmeti hareketinin doğuşunda büyük etkileri olan Denharddt'ların geleneksel kamu yönetimini şu şekilde betimlediği görülmektedir (Denhardt ve Denhardt, 2000: 550-555):

- Yönetimin kamu hizmetlerini sunarken bürokrasiye yoğunlaşması,
- Katılım mekanizmasının vatandaşlar açısından kapalı olması,
- Merkezi bir yapının yoğunluğu,
- Siyasetle idarenin ayrı olarak ele alınması.

Gelenekse kamu yönetiminin Weber'in oluşturduğu bürokrasi yaklaşımına uyan bir yapısı bulunmaktadır. Bu noktada bireylerden çok kurumsal yapının dikkate alındığı görülmektedir. Devletin birçok kamusal faaliyeti yapma zorunluluğu bulunmaktadır. Bu durum, kamusal faaliyetlerin özel sektör mantığına göre yapılmadığını ortaya koymaktadır (Bilici ve Pekküçükşen, 2022: 656-657).

1.2. Yeni Kamu İşletmeciliği

Yeni kamu işletmeciliği, özellikle geleneksel kamu yönetimin sert bir şekilde eleştirildiği ortamda ortaya çıkmış ve refah devleti anlayışının sorgulanmasına etki etmiştir. Bireylerin tüm hayatını etkileyen ve devletin kamusal alandaki bütün faaliyetleri üstlendiği bir modeli ifade eden refah devleti anlayışının etkinlik ve verimlilik noktalarında yetersiz kalması yeni kamu işletmeciliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Matei ve Flogaitis, 2011).

Yeni kamu işletmeciliğinin hedef odaklılık üzerine kurulan bir yapısı bulunmaktadır. Ayrıca; özel yönetim anlayışı, koordinasyon, kamusal alanda rekabetin var olması ile esnek ve yerel anlayışa dayanan bir kurumsal yapının yeni kamu işletmeciliğin temel esasları olduğu görülmektedir (Zengin vd, 2000: 42-55). Yeni kamu işletmeciliğinin piyasa benzeri mekanizmalar yoluyla kamusal alanda rekabeti ortaya çıkarmak üzere çeşitli hedefleri bulunmaktadır. Piyasa odaklı bir yönetimi uygulayan yeni kamu işletmeciliği, girişimci devlet anlayışında hükümetin farklı bir şekilde dönüşümünü ifade ederken aynı zamanda devlet faaliyetlerin ajanslar yoluyla yerine getirilmesini de ifade etmektedir (Turan 2015: 115-121).

Yeni kamu işletmeciliğinin aşağıdaki temel esaslar etrafında toplandığı savunulabilir:

- Etkinlik ve verimlilik
- Devletin piyasa mantığına uygun hareket etmesi
- Yerel anlayışın benimsenmesi
- Performans ile denetimin varlığı
- Hesap verme mekanizmalarının olması,
- Hareketli yönetim anlayışı,
- Yönetişim mantığı,
- Belirli görevlerin yürütülmesi için özelleştirme yapılması,
- Stratejik planların uygulanması (Akyürek, 2019: 35-65).

1.3. Yeni Kamu Yönetimi

Yeni kamu yönetimi anlayışı, çeşitli tartışmaların sonucu olarak ortaya çıkmış ve bürokratik yapının kamusal alandaki yetersizliklerinin bir sonucu olarak ele alınmaktadır. Uysal'a göre kamu tercihi teorisi ile işletmecilik anlayışının yeni kamu yönetimindeki etkisi büyüktür (2013: 16-20). Klasik kamu yönetiminin ortaya çıkardığı sonuçların yeni kamu yönetimi ilkelerinin inşa edilmesindeki yeri büyüktür. Katı hiyerarşiler esnek yapılara, merkezi yönetim anlayışı yerel ve katılımcı anlayışa evrilmiştir. Yeni kamu yönetiminin yeni kamu işletmeciliğine yakın noktaları bulunmaktadır.

Kamusal alanın özek sektör modellerine yakın olması; rekabet, şeffaflık, performans yönetimi, uzmanlık ile çalışanların motivasyonu gibi konuların ön plana çıkmasına katkı sağlamıştır (Özer, 2005: 5-8). Açıklık, yerelleşme, rekabet, planlama, tasarruf gibi konuların yeni kamu yönetiminin temel esasları olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Yeni kamu yönetimi anlayışının, kamusal alandaki yapılanması idari bir reform hareketi olarak da tanımlanabilir (Tortop vd, 2017: 317-318). Bu anlayışın piyasa şartlarını ön plana çıkararak kamu yararını gerçekleştirmek üzere çeşitli dönüşümleri esas aldığı görülmektedir. Yeni kamu yönetiminin bu noktada devletin geleneksel rolünün değişmeye başladığı bir yönetim süreci olarak da ele alınabilir. Devletin klasik fonksiyonlarını yaptığı ve diğer faaliyetleri piyasa mantığına uygun bir biçimde etkin ve verimlilik anlayışına paralel bir yapılanmasını vurgular (Eryılmaz, 2015). Ateş'e göre yeni kamu yönetiminin önemli bir yönünü ifade eden etiğin, toplumsal alandaki çeşitli sorunlar karşısında ön plana çıkan bir kavram olduğu görülmektedir. Özellikle yolsuzluklar ve yozlaşma ile siyasi krizlerin kamusal alandaki etik değerleri ortaya çıkardığı görülmektedir (Ateş, 2015; Yatkın, 2013).

Yeni kamu yönetiminin sorumluluk, hesapverebilirlik, şeffaflık, etkinlik ve verimlilik, vatandaş temelli olma, stratejik yönetim ile performans ölçümü kavramları etrafında şekillendiği görülmektedir (Çamur ve Aydın, 2015: 145-157). Yeni kamu yönetimi anlayışının geleneksel kamu yönetiminin ortaya çıkardığı olumsuz sonuçların bir sonucu olduğu görülmektedir. Bu noktada devletin faaliyet alanının tartışıldığı ve refah devleti anlayışının eleştirildiği bir durumun ortaya çıktığı görülmektedir. Vatandaşların beklenti ve ihtiyaçlarının karşılanması noktasında piyasa odaklı çeşitli yöntemlerin benimsendiği bir durum söz konusu olmuştur. Bu durumun örgütsel bazda performansı etkileyen yeni bir modelin gerekliliğini ortaya koyduğu söylenebilir (Bayraktaroğlu ve Ersoy Yılmaz, 2012). Vatandaşların hizmet almasını sağlayan yeni kamu yönetimi uygulamalarının (Akçakaya & Aksakaloğlu, 2017) kamusal yararı gerçekleştirmedeki rolü ön plana çıkmıştır.

1.4. Yeni Kamu Hizmeti

Kamu hizmetinin, toplumsala alandaki bireylerin ihtiyaçlarını karşılarken sürdürülen faaliyetler olarak tanımlandığı ve buna göre şekillendiği söylenebilir. Bu durumun hukuki gelişmelerle genişlediği düşünülmektedir (Şener, 2019). Vatandaşların hem haklarını kullanmak hem de varlıklarını sürdürmek amacıyla yönetim tarafından sağlanan işler olarak tanımlanan kamu hizmetinin (Denek, 2019: 419-421) hukuksal bir rejimi bulunmaktadır. Kamu hizmetinin düzenlilik, süreklilik, eşitlik, nesnellik, bedelsizlik ve uyarılma gibi ilkeleri bulunmaktadır. Bu ilkelerin, kamu hizmetini çeşitli açılardan tamamlayan faktörler olduğu ele alındığında bireyler için ne denli önemli olduğu görülmektedir.

Yeni kamu hizmetinin ortaya çıkmasının, geleneksel kamu yönetimi ile ardılları yeni kamu işletmeciliği ile yeni kamu yönetiminin yetersiz kalması noktasında ele alınması söz konusudur. Yeni kamu hizmeti hareketinin merkezilik, otorite gibi kavramların aksine performans ölçümü, müşteri odaklılık ve demokratik değerler üzerine inşa edildiği görülmektedir (Genç, 2010: 149). Kamusal alandaki hizmetlerin sürütülmesinde demokratik vatandaşlık olgusuna dikkat çeken yeni kamu hizmeti anlayışının (DeLeon, 2002’den aktaran Genç) bireysel hakların kullanılmasındaki etkisi büyüktür.

Yeni kamu hizmetinin ortaya çıkmasında Denhardt’ların çalışmaları etkili olmuştur. Demokratik vatandaşlık olgusuna vurgu yapan Denhardt ve Denhardt (2000) bireysel sorumluluklar ile hakların kullanılmasına çeşitli noktalarda değinmişlerdir. Yeni kamu hizmetinin demokratik vatandaşlık, sivil toplum ve postmodernizm faktörleri etrafında şekillendiği görülmektedir. Bu faktörlerin bireysel hakların kullanılmasındaki etkisi öne taşımaktadır (Denhardt & Denhardt, 2007).

Tablo 1. Geleneksel Kamu Yönetimi, Yeni Kamu İşletmeciliği ve Yeni Kamu Hizmeti Karşılaştırılması

	Geleneksel Kamu Yönetimi	Yeni Kamu İşletmeciliği	Yeni Kamu Hizmeti
Kuramsal Dayanaklar	Sosyal bilimlerce zenginleştirilmiş sosyal ve politik açıklamalar	Ekonomik kuram ve çok yönlü iletişim	Demokrasi kuramı
Ussallık ve İnsan Davranışı	Ussallık	Çıkarıcı karar alıcı	Stratejik ussallık
Kamu Yararı Anlayışı	Hukuksal/politik olarak belirlenmiş kamu yararı	Kamu yararı bireysel yararların toplamını temsil eder	Kamu yararı paylaşılan değerlere ilişkin iletişimin sonucudur
Kamu Görevlilerinin Hesap Verdiği Kişiler	Hizmet alanlar ve bileşenler	Müşteriler	Vatandaşlar
Devlet Rolü	Kürek çeken	Dümen tutan	Hizmet eden
Politika Amaçlarına Ulaşma Yolları	Devlet kurumları vasıtasıyla	Özel veya kar amacı gütmeyen kurumlar aracılığı ile	Paylaşılan değerler oluşturmak
Hesapverebilirlik Yaklaşım	Hiyerarşik Yöneticiler	Sonuçlar bağlamında	Çok yönlü bir hesap verme modeli
İdari Takdir Yetkisi	Kamu görevlileri	Geniş serbestlik	Kısıtlı ve hesapverebilir
Örgütsel Yapı	Bürokratik örgütler	Ademi merkeziyetçi kamu kurumları	Ortak çalışmaya dayalı yapılar
Kamu Görevlilerinin ve Yöneticilerinin Motivasyon Prensipleri	Ödeme ve yardım	Girişimci ruh, devleti küçültmeye yönelik istek	Kamu hizmeti, topluma katkıda bulunma arzusu

(Kaynak: Denhardt ve Denhardt, 2003)

Denhardt’ların geleneksel kamu yönetimi ile diğer yönetim anlayışları karşısında yeni kamu hizmetini önemli bir seçenek olarak gördükleri söylenebilir. Yöneticiler ile yönetilenler arasında işbirliği, demokratik toplulukların oluşturulması, örgütsel hümanizm, otoritenin azlığı, postmodern yaklaşımlar gibi esaslar yani kamu hizmetinin önemli ilkelerini ortaya koymaktadır (Denhardt & Denhardt, 2003; Özcan ve Ağca, 2010: 16-20).

- Yeni kamu hizmetinin temel olarak aşağıdaki ilkeleri kapsadığı görülmektedir:
- Vatandaşa hizmet ilkesinin teme alınması ve bireylerin müşteri olarak görülmemeleri,
- Kamu yararını ilke edinerek buna göre politikalar oluşturmak ve uygulanmasını sağlamak,
- Vatandaşlığa daha fazla önem verip bireysel çıkarların ortaya çıkmasını sağlamak,

- Stratejik hedeflere göre planlama yapmak ve demokratik ilkeleri düstur edinmek,
- Hesap verebilme mekanizmalarını oluşturmak ve bunun uygulanmasını sağlamak,
- Hizmet odaklı bir yönetim anlayışı ortaya koymak ve uygulamak,
- İnsana değer vermek ve buna göre politikalar oluşturmak,

Yeni kamu hizmeti anlayışının demokratik bir anlayışla sivil katılımcı bir boyutta kamu idarecilerinin rollerini de içinde barındıran esaslar olarak tanımlanması söz konusudur. Bu durumun kamu yönetiminde önemli bir paradigma değişimi olarak görüldüğü söylenebilir (Kantarcıoğlu, 2016). Yeni kamu hizmetinde yönetişim olgusunun ön plana çıktığı görülmektedir. Bu noktada vatandaş odaklı bir sürecin ortaya çıktığı görülmektedir. Yeni kamu hizmetinin yaşama geçirilmesi, kamu görevlilerin rollerinin uygun bir şekilde belirlenmesi, vatandaş odaklı bir anlayışın yasal zeminde de oluşturulması, kamu politikalarının buna göre oluşturulması, vatandaşlar arasında güven ilişkilerinin oluşturulması, yönetişim anlayışına uygun hareket edilmesi ile toplumsal sorumluluğun ön planda olması temel gereklilikler olarak ortaya konulmuştur (Denhardt & Denhardt, 2003: 8-13).

Yeni kamu hizmeti anlayışında; bilgi edinme hakkı önemli yer tutmaktadır (Özer ve Yıldırım, 2022: 240). Devletin faaliyet alanının küçültülerek kamusal hizmetlerin düzenlenmesinde rol oynaması, özek sektörün liberalleşme hareketi nedeniyle yer yer sorgulanmaktadır. Bu durumun kamu yararının gerçekteşmesinde çeşitli sorunlara yol açabileceği endişesini ortaya koymaktadır (Özer ve Yıldırım, 2022: 240-241). Kamusal hizmetlerin sürdürülmesinde farklı bakış açıları ortaya koyan yeni kamu hizmetinin bu noktalarda eleştirildiği de görülmektedir.

SONUÇ

Kamu yönetiminin akademik bir düzlemde disipline olması uzun yıllar yapılan çalışmaların bir sonucudur. Geleneksel kamu yönetiminin, imkânların artması ve vatandaşların ihtiyaçlarının karşılanması noktasındaki eksiklikleri ortaya çıkmıştır. Bu durumun kamusal alanda yeni modellerin kullanılmasına katkılar sunduğu görülmektedir. Özellikle katı hiyerarşi modeline göre biçimlenen kamusal düzenin yetersiz kalması, yeni kamu yönetimi gibi modellerin ortaya çıkmasına etkiye bulunmuştur. 1970’li yıllardan itibaren ortaya çıkan küresel siyasi ve ekonomik sorunların yönetimde de paradigma değişimlerine neden olduğu görülmektedir. Denhardt ve Denhardt’ın ortaya koyduğu yeni kamu hizmeti hareketinin demokrasi ve sivil toplum anlayışına uygun bir şekilde biçimlendiği görülmektedir. Etkinlik, verimlilik, demokratik vatandaşlık ve kamu yararı prensiplerinin ön plana çıktığı yeni kamu hizmetinde devletin faaliyet alanının küçültülerek hizmet sunma şeklinin değiştiği görülmektedir. Yeni kamu hizmetinin eleştirilen yanları olmakla beraber, kamu yönetimindeki belirli sorunlara vatandaş odaklı yaklaşması ve sivil toplum eksenli bir bakış açısı sunması, günümüzde vatandaş beklentilerinin farklı bir şekilde karşılanması noktasında önemlidir. Yeni kamu hizmetinin bir ideoloji kitabının olmaması ve belirli ülkelerde uygulanan örneklerinin olması kavramın önümüzdeki süreçte daha fazla çalışılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Devletlerin kamu hizmeti sunmadaki planlamaları ve buna göre oluşturacakları yeni kamu politikalarının, yeni kamu hizmetinin geniş bir yelpazede ele alınmasını kolaylaştıracakı öngörülebilir.

KAYNAKÇA

- Akçakaya, M. & Aksakaloğlu, Y. (2017). Kamu Hizmeti Kapsamında Yeni Kamu Yönetiminin Vatandaşlık Anlayışı. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 19(1), 42-71.
- Akyürek, C. (2019). *Yeni Kamu Hizmeti Anlayışı Bağlamında İçişleri Bakanlığı Güvenlik Hizmetleri Birimlerinin Fonksiyonlar, Sorunlar ve Beklentiler Açısından Bir Analizi: Mersin İli Örneği*. T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Kamu Yönetimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Mersin.
- Ateş, H. (2018). *Kamu Yönetiminde Ahlak*. (Nihat Erdoğan, Ömer Torlak ve Kübra Bilgin Tiryaki, Ed.) Temelleri ve uygulamalarıyla iş ahlakı içinde (260-292). İstanbul: İGİ-AD Yayınları.
- Ayhan, E. ve Önder, M. (2017).Yeni Kamu Hizmeti Yaklaşımı: Yönetişime Açılan Bir Kapı. *Gazi İktisat ve İletme Dergisi*, 3(2), 19-48.
- Bayraktaroğlu, S. & Ersoy Yılmaz, S. (2012). İnsan Kaynakları Yönetiminde İş Etiği Uygulamaları İle Örgütsel Performans Arasındaki İlişki: Fortune Türkiye En Büyük 500 Şirket Örneği. *İş Ahlakı Dergisi*, 5(10), 117-148.
- Bilici, G. & Pekküçükşen, Ş. (2022). Yeni Kamu (Yönetimi, İşletmeciliği, Hizmeti). *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24(43), 655-669.
- Denek, S. (2019). Yeni Kamu Hizmeti Düşüncesi: Değişen Kamu Hizmeti Anlayışı. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 418-439.
- Denhardt, Janet V. & Denhardt, Robert B. (2000). The New Public Service: Serving, Not Steering. *Public Administration Review*, 60(6), 549-559.
- Denhardt, Janet V. & Denhardt, Robert B. (2007). The New Public Service: Serving, Not Steering, Expanded Edition. New York, M.E. Sharpe.
- Denhardt, Robert B. ve Janet Vinzant Denhardt (2000) “The New Public Service: Serving Rather Than Steering”, *Public Administration Review*, C. 60(6), 549-559.
- Denhardt, Robert Bob ve Denhardt, Janet Vinzant. (2003), *The New Public Service: Serving Rather Than Steering*, M. E. Sharp, New York, USA.
- Eryılmaz, B. (2010). *Kamu Yönetimi: Düşünceler Yapılar Fonksiyonlar*. Ankara: Okutman Yayıncılık.
- Eryılmaz, B. (2015). *Kamu Yönetimi*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Genç, F. N. (2010). Yeni Kamu Hizmeti Yaklaşımı. *Türk İdare Dergisi*. Sayı: 466, 145-159.
- Kantarcıoğlu, Meryem Çakır (2016). Eleştirinin Eleştirisi: Yeni Kamu Hizmeti Yaklaşımının Yurttaş Bakışına Dair Bir İnceleme. *Emek Araştırma Dergisi*. 7(9), 43-56.

- Matei, L. ve Flogaitis, S. (2011). Public Administration In The Balkans From Weberian Bureaucracy To New Public Management. (https://www.academia.edu/45231251/Public_Administration_in_the_Balkans_from_Weberian_Bureaucracy_to_New_Public_Management) (29.04.2022).
- Özcan, Kerim ve Veysel Ağca (2010). Yeni Kamu Yönetimi Anlayışında Postmodernizmin İzleri. *Amme İdaresi Dergisi*, 43(3), 1-32.
- Özer, M. A. (2005) Günümüzün Yükselen Değeri: Yeni Kamu Yönetimi. *Sayıştay Dergisi*. (59), 3-46.
- Özer, M. A. ve Yıldırım, S. (2022). Kamu Hizmeti Sunum Sürecinde Paradigmanın Değişimi: Yeni Kamu Hizmeti. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (3), 221-250, DOI: 10.18074/ckuiibfd.1199737.
- Şener, R. B. (2019). *Kamu Hizmeti Anlayışındaki Değişim Ve Akıllı Kentler*. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Tortop, N., İspir, E. G., Aykaç, B., Yayman, H. & Özer, M. A. (2017). *Yönetim Bilimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Uysal, Ö. (2013) *Vatandaş Odaklı Kamu Hizmeti Yaklaşımı ve Kamu Ekonomisi Bakımından Sonuçları (Türkiye’de Sağlık Sektörü Örneği)*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.
- Yatkin, A. (2013). Kamu Yönetimi Etiği ve Üst Düzey Yöneticilerin Çalışanlarına Karşı Etik Yükümlülükleri. *Akademik Bakış Dergisi*, (38), 1-17.
- Zengin, vd. (2000). “Hizmet Sektöründe Toplam Kalite Yönetimi”. *Journal of Qafqaz University* 3 (1): 43-56.

THE LAST LINK OF CHANGING PUBLIC ADMINISTRATION: NEW PUBLIC SERVICE

Ali TOSUN

Karamanoğlu Mehmetbey University, Faculty of Health Sciences, atosun@kmu.edu.tr,
Karaman / Türkiye

Abstract: The mission of public administration in meeting the needs contributes to the emergence of new public administration models. At this point, it is seen that the new public service approach has come to the fore in recent years. It is possible to evaluate the new public service approach, which is especially suitable for the governance approach, as an upper version of the new public administration.

It is seen that the new understanding of public service, which includes the values it adopts and the phenomenon of civil society, includes both social and democratic criteria. Especially today, when citizens' expectations from the state change rapidly, the deficiencies of old public practices in terms of providing public benefit have come to the fore. The erroneous results of traditional public administration and its successors hinder the realization of the understanding of quality service. This situation contributes to the emergence of paradigm shifts in public administration. Instead of taking the helm at the point of service provision, being directly involved in the process, making the public interest and benefit the main principle, following a planned and programmed path to achieve the goals, creating and implementing a roadmap for the realization of public policies and goals, transparency and accountability principles, taking into account the public interest. Factors such as implementation and measurement of performance can be considered as the basic principles of the new public service.

The use of the new public service instead of the existing public administration practices will have important results in terms of meeting the needs in the public sphere and realizing the principles of democratic citizenship. In our study, public administration models will be discussed and the differences of the new public service with other models will be revealed. The prominent benefits of the new public service will be evaluated, especially at the point of meeting the constantly changing and developing human needs. The fact that the new public service understanding has started to be implemented in certain countries and that there is no basic ideology book can be attributed to the newness of the concept. The spread of this new model is directly related to the public policies of the countries.

Keywords: Public administration, public service, new public service, transparency.

INTRODUCTION AND THEORETICAL FRAMEWORK

The current change of public administration has come to a different dimension with the transformation of public services. It is seen that the speed of public administration in meeting expectations creates new paradigms in this field. It can be said that the process of change emerges in the public sphere as well as in all areas of life and offers new perspectives.

It is seen that the change process triggered by the cumbersome structure of the traditional public administration, which does not meet the needs, has revealed different models in recent years. It can be said that various studies have been carried out today, where the public space is seen as a private space and there are public transformations in accordance with the market logic. At this point, it is seen that free market indexed models such as new public administration and new public management have been used for many years. The failure of these models to meet the needs at certain points and their criticism contributed to the emergence of new models. It can be said that the reforms in the public sphere, brought about by the oil crisis in the 1970s, were shaped at this point.

The emergence of the new public service can be considered as a reflection of the transformation of the citizen-oriented public service. In particular, the criticism of the applied public administration models at various points and the failure to realize the targeted public benefit and benefit contribute to the creation of new paradigms in public administration. The new understanding of public service, which is also described as the last link of this situation, is planned to be handled and evaluated within this scope in our study. At this point, it is in question to explain the models before the new public service understanding. The aim of the study is to consider and evaluate the new public service.

1.1. Traditional Public Administration

Changes in public administration are possible by presenting the developments in public administration chronologically. At this point, it is necessary to analyze the traditional public administration, which is defined as the first link of the foundations of public administration. It is from this point of view that many subsequent studies in public administration are defined as a revolt against traditional public administration. It can be said that traditional public administration emerged in the United States in the early 1900s. The emergence of traditional public administration; It can be argued that it has a direct relationship with issues such as urbanization movements, developments in science, industrialization movements and the inadequacy of the market (Bilici and Pekküçükşen, 2022: 656). It is seen that traditional public administration is defined within the scope of the theory put forward by Frederick Taylor (Ayhan and Önder, 2017: 28). Traditional public administration; It is the quantity that is considered in public services, unlike the private sector, because it is based on a strict hierarchy, the state/administration is directly effective, and the separation of the political sphere and the administrative sphere (Eryılmaz, 2010: 15-19). It is seen that the public service understanding of the traditional public administration is shaped within the scope of the direct activities of the state. In particular, it is seen that a situation has emerged where bureaucratic processes are intense and efficiency and productivity are discussed. It is seen that Denhardt, who had a great influence on the birth of the new civil service movement, described traditional public administration as follows (Denhardt and Denhardt, 2000: 550-555):

- Concentration of the administration on bureaucracy while providing public services,
- The participation mechanism is closed for citizens,
- Density of a central structure,
- Separation of politics and administration.

Traditionally, public administration has a structure that fits Weber's bureaucracy approach. At this point, it is seen that institutional structure is taken into consideration rather than individuals. The state has an obligation to carry out many public activities. This situation reveals that public activities are not carried out according to the logic of the private sector (Bilici and Pekküçükşen, 2022: 656-657).

1.2. New Public Administration

New public management emerged in an environment where traditional public administration was severely criticized and influenced the questioning of the welfare state understanding. The inadequacy of the understanding of the welfare state, which expresses a model that affects the entire life of individuals and in which the state undertakes all activities in the public sphere, has led to the emergence of new public management (Matei and Flogaitis, 2011).

New public management has a structure built on target-orientedness. Moreover; private management approach, coordination, the existence of competition in the public sphere, and a flexible and local understanding of an institutional structure are the basic principles of the new public management (Zengin et al., 2000: 42-55). New public management has various objectives to reveal competition in the public sphere through market-like mechanisms. The new public management, which implements a market-oriented management, expresses the transformation of the government in a different way in the understanding of the entrepreneurial state, while at the same time it expresses the fulfillment of state activities through agencies (Turan, 2015: 115-121). It can be argued that the new public management is gathered around the following basic principles:

- Efficiency and efficiency
- Acting in accordance with the market logic of the state
- Adoption of local understanding
- Presence of audit with performance
- Having accountability mechanisms,
- An active management approach,
- Governance logic,
- Customizing the execution of certain tasks,
- Implementation of strategic plans (Akyürek, 2019: 35-65).

1.3. New Public Management

The new public administration approach has emerged as a result of various discussions and is considered as a result of the inadequacies of the bureaucratic structure in the public sphere. According to Uysal, the public choice theory and the understanding of management have a great impact on the new public administration (2013: 16-20). The results of classical public administration have a great place in the construction of new public administration principles. Strict hierarchies have evolved into flexible structures, and central management understanding has evolved into local and participatory understanding. The new public administration has close points to the new public management.

The proximity of public space to private sector models; It has contributed to issues such as competition, transparency, performance management, expertise and motivation of employees (Özer, 2005: 5-8). It is seen that issues such as openness, decentralization, competition, planning and savings emerge as the basic principles of the new public administration.

The structuring of the new public administration approach in the public sphere can also be defined as an administrative reform movement (Tortop et al., 2017: 317-318). It is seen that this understanding is based on various transformations in order to realize the public interest by bringing market conditions to the fore. At this point, the new public administration can be considered as a management process in which the traditional role of the state begins to change. It emphasizes a structuring of the state in which it performs its classical functions and other activities in line with the market logic and in line with the understanding of efficiency and efficiency (Eryılmaz, 2015). According to Ateş, ethics, which expresses an important aspect of the new public administration, is a concept that comes to the forefront in the face of various problems in the social field. It is seen that especially corruption and corruption and political crises reveal ethical values in the public sphere (Ateş, 2015; Yatkın, 2013).

It is seen that the new public administration is shaped around the concepts of responsibility, accountability, transparency, effectiveness and efficiency, being citizen-based, strategic management and performance measurement (Çamur and Aydın, 2015: 145-157). It is seen that the new public administration approach is a result of the negative consequences of traditional public administration. At this point, it is seen that a situation has emerged in which the field of activity of the state is discussed and the understanding of the welfare state is criticized. There has been a situation where various market-oriented methods have been adopted in order to meet the expectations and needs of the citizens. It can be said that this situation reveals the necessity of a new model that affects performance on an organizational basis (Bayraktaroğlu & Ersoy Yılmaz, 2012). The role of new public administration practices (Akçakaya & Aksakaloğlu, 2017), which enable citizens to receive services, in realizing public benefit has come to the fore.

1.4. New Public Service

It can be said that public service is defined as activities carried out while meeting the needs of individuals in the social sphere and is shaped accordingly. This situation is thought to expand with legal developments (Şener, 2019). There is a legal regime of the public service (Denek, 2019: 419-421), which is defined as the works provided by the administration for the purpose of both exercising the rights of the citizens and maintaining their existence. Public service has principles such as regularity, continuity, equality, objectivity, free of charge and adaptation. Considering that these principles are the factors that complete the public service in various aspects, it is seen how important they are for individuals.

It is in question that the emergence of the new public service is handled at the point where the traditional public administration and its successors, the new public management, and the new public administration are insufficient. It is seen that the new public service movement is built on performance measurement, customer orientation and democratic values, contrary to concepts such as centralism and authority (Genç, 2010: 149). The new understanding of public

service, which draws attention to the phenomenon of democratic citizenship in the pursuit of public services, has a great impact on the use of individual rights.

Denhardt's work was influential in the emergence of the new public service. Emphasizing the phenomenon of democratic citizenship, Denhardt and Denhardt (2000) referred to the use of individual responsibilities and rights at various points. It is seen that the new civil service is shaped around the factors of democratic citizenship, civil society and postmodernism. The effect of these factors on the exercise of individual rights is prominent (Denhardt & Denhardt, 2007).

Table 1. Comparison of Traditional Public Administration, New Public Management and New Public Service

	Traditional Public Administration	New Public Management	New Public Service
Theoretical Basis	Social and political explanations enriched by social sciences	Economic theory and versatile communication	The theory of democracy
Rationality and Human Behavior	rationality	utilitarian decision maker	strategic rationality
Public Interest Understanding	legally/politically determined public interest	The public interest represents the sum of individual benefits	The public interest is the result of communication about shared values.
Persons to whom Public Officials are Accountable	Service areas and components	customers	Citizens
State Role	rower	holding the rudder	serving
Ways to Achieve Policy Objectives	through government agencies	through private or non-profit organizations	Creating shared values
Accountability Approach	Hierarchical Managers	In the context of results	A versatile accountability model
Administrative Discretion	Public officers	wide freedom	Limited and accountable
Organizational Structure	bureaucratic organizations	Decentralized public institutions	Collaborative structures
Motivation Principle of Public Officials and Managers	Payment and assistance	Entrepreneurial spirit, willingness to downsize the state	Public service, the desire to contribute to society

Service

It can be said that Denhardts see the new public service as an important option against traditional public administration and other management approaches. It reveals the important principles of public service such as cooperation between the administrators and the ruled, the creation of democratic communities, organizational humanism, lack of authority, postmodern approaches (Denhardt & Denhardt, 2003; Özcan and Ağca, 2010: 16-20).

- It is seen that the new civil service basically covers the following principles:
- Based on the principle of service to the citizen and not seeing individuals as customers,
- Adopting the public interest as a principle, creating policies accordingly and ensuring their implementation,
- Giving more importance to citizenship and ensuring the emergence of individual interests,
- To plan according to strategic goals and to adopt democratic principles,
- Establishing accountability mechanisms and ensuring their implementation,
- To present and implement a service-oriented management approach,

- To value people and to create policies accordingly,

It is in question that the new public service understanding is defined as the principles that include the roles of public administrators in a civil participatory dimension with a democratic understanding. It can be said that this situation is seen as an important paradigm shift in public administration (Kantarıcıoğlu, 2016). It is seen that the concept of governance in the new public service has come to the fore. At this point, it is seen that a citizen-oriented process has emerged. The realization of the new public service, the proper determination of the roles of public officials, the creation of a citizen-oriented understanding on the legal basis, the creation of public policies accordingly, the establishment of trust relations between citizens, the act in accordance with the understanding of governance and social responsibility are at the forefront are the basic requirements. (Denhardt & Denhardt, 2003: 8-13).

In the new understanding of public service; the right to information has an important place (Özer and Yıldırım, 2022: 240). The role of the state in the regulation of public services by downsizing the field of activity is questioned from time to time due to the liberalization movement of the private sector. It reveals the concern that this situation may cause various problems in the realization of the public interest (Özer and Yıldırım, 2022: 240-241). It is also seen that the new public service, which presents different perspectives in the continuation of public services, is criticized at these points.

CONCLUSION

The discipline of public administration at an academic level is the result of many years of work. The deficiencies of traditional public administration in terms of increasing opportunities and meeting the needs of citizens have emerged. It is seen that this situation contributes to the use of new models in the public sphere. The inadequacy of the public order, which was shaped according to the strict hierarchy model, had an impact on the emergence of models such as the new public administration. It is seen that the global political and economic problems that have emerged since the 1970s have also caused paradigm shifts in management. It is seen that the new public service movement put forward by Denhardt and Denhardt is shaped in accordance with the understanding of democracy and civil society. In the new public service, in which the principles of efficiency, efficiency, democratic citizenship and public interest come to the fore, it is seen that the way of providing services has changed by reducing the field of activity of the state. Despite the criticisms of the new public service, its citizen-oriented approach to certain problems in public administration and providing a civil society-oriented perspective are important in meeting the expectations of citizens in a different way today. The fact that the new civil service does not have an ideology book and has examples applied in certain countries reveals that the concept should be studied more in the coming period. It can be foreseen that the planning of the states in providing public services and the new public policies they will create accordingly will facilitate the handling of the new public service in a wide range.

SOURCE

- Akçakaya, M. & Aksakaloğlu, Y. (2017). Kamu Hizmeti Kapsamında Yeni Kamu Yönetiminin Vatandaşlık Anlayışı. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 19(1), 42-71.
- Akyürek, C. (2019). *Yeni Kamu Hizmeti Anlayışı Bağlamında İçişleri Bakanlığı Güvenlik Hizmetleri Birimlerinin Fonksiyonlar, Sorunlar ve Beklentiler Açısından Bir Analizi: Mersin İli Örneği*. T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Kamu Yönetimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Mersin.
- Ateş, H. (2018). *Kamu Yönetiminde Ahlak*. (Nihat Erdoğan, Ömer Torlak ve Kübra Bilgin Tiryaki, Ed.) Temelleri ve uygulamalarıyla iş ahlakı içinde (260-292). İstanbul: İGİ-AD Yayınları.
- Ayhan, E. ve Önder, M. (2017). Yeni Kamu Hizmeti Yaklaşımı: Yönetişime Açılan Bir Kapı. *Gazi İktisat ve İletme Dergisi*, 3(2), 19-48.
- Bayraktaroğlu, S. & Ersoy Yılmaz, S. (2012). İnsan Kaynakları Yönetiminde İş Etiği Uygulamaları İle Örgütsel Performans Arasındaki İlişki: Fortune Türkiye En Büyük 500 Şirket Örneği. *İş Ahlakı Dergisi*, 5(10), 117-148.
- Bilici, G. & Pekküçükşen, Ş. (2022). Yeni Kamu (Yönetimi, İşletmeciliği, Hizmeti). *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24(43), 655-669.
- Denek, S. (2019). Yeni Kamu Hizmeti Düşüncesi: Değişen Kamu Hizmeti Anlayışı. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 418-439.
- Denhardt, Janet V. & Denhardt, Robert B. (2000). The New Public Service: Serving, Not Steering. *Public Administration Review*, 60(6), 549-559.
- Denhardt, Janet V. & Denhardt, Robert B. (2007). The New Public Service: Serving, Not Steering, Expanded Edition. New York, M.E. Sharpe.
- Denhardt, Robert B. ve Janet Vinzant Denhardt (2000) “The New Public Service: Serving Rather Than Steering”, *Public Administration Review*, C. 60(6), 549-559.
- Denhardt, Robert Bob ve Denhardt, Janet Vinzant. (2003), *The New Public Service: Serving Rather Than Steering*, M. E. Sharp, New York, USA.
- Eryılmaz, B. (2010). *Kamu Yönetimi: Düşünceler Yapılar Fonksiyonlar*. Ankara: Okutman Yayıncılık.
- Eryılmaz, B. (2015). *Kamu Yönetimi*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Genç, F. N. (2010). Yeni Kamu Hizmeti Yaklaşımı. *Türk İdare Dergisi*. Sayı: 466, 145-159.
- Kantarcıoğlu, Meryem Çakır (2016). Eleştirinin Eleştirisi: Yeni Kamu Hizmeti Yaklaşımının Yurttaş Bakışına Dair Bir İnceleme. *Emek Araştırma Dergisi*. 7(9), 43-56.
- Matei, L. ve Flogaitis, S. (2011). Public Administration In The Balkans From Weberian Bureaucracy To New Public Management.

(https://www.academia.edu/45231251/Public_Administration_in_the_Balkans_from_Weberian_Bureaucracy_to_New_Public_Management) (29.04.2022).

- Özcan, Kerim ve Veysel Ağca (2010). Yeni Kamu Yönetimi Anlayışında Postmodernizmin İzleri. *Amme İdaresi Dergisi*, 43(3), 1-32.
- Özer, M. A. (2005) Günümüzün Yükselen Değeri: Yeni Kamu Yönetimi. *Sayıştay Dergisi*. (59), 3-46.
- Özer, M. A. ve Yıldırım, S. (2022). Kamu Hizmeti Sunum Sürecinde Paradigmanın Değişimi: Yeni Kamu Hizmeti. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (3), 221-250, DOI: 10.18074/ckuiibfd.1199737.
- Şener, R. B. (2019). *Kamu Hizmeti Anlayışındaki Değişim Ve Akıllı Kentler*. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Tortop, N., İspir, E. G., Aykaç, B., Yayman, H. & Özer, M. A. (2017). *Yönetim Bilimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Uysal, Ö. (2013) *Vatandaş Odaklı Kamu Hizmeti Yaklaşımı ve Kamu Ekonomisi Bakımından Sonuçları (Türkiye’de Sağlık Sektörü Örneği)*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.
- Yatkın, A. (2013). Kamu Yönetimi Etiği ve Üst Düzey Yöneticilerin Çalışanlarına Karşı Etik Yükümlülükleri. *Akademik Bakış Dergisi*, (38), 1-17.
- Zengin, vd. (2000). “Hizmet Sektöründe Toplam Kalite Yönetimi”. *Journal of Qafqaz University* 3 (1): 43-56.